

ΜΙΧΑΗΛ ΧΑΡΙΑ. ΓΚΗΤΑΚΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

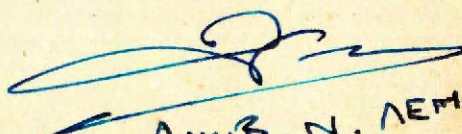
ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ
ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ
ΕΚ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ
ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

CORPUS
ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1957

30,12
20

ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ
ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ
ΕΚ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ
ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΑΛΚΙΒ. Ν. ΛΕΜΠΕΖΗΣ

ΜΙΧΑΗΛ ΧΑΡΙΔ. ΓΚΗΤΑΚΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ
ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ
ΕΚ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ
ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

CORPUS
ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1957

ΤΗ ΓΕΡΑΡΑ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΟΥ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἐχων ὑπ' ὄψιν τὴν τῶν ἐπιγραφῶν καὶ χαραγμάτων ἀξιόλογον σημασίαν καὶ κυρίως, ὅτι δι' αὐτῶν διευκρινίζονται ἅπειρα ζητήματα τοῦ τε θρησκευτικοῦ, ἐθνικοῦ καὶ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν γενεῶν τοῦ παρελθόντος, ὥς καὶ τὴν ὁσημέραι συντελουμένην μετὰ τῶν μνημείων φθορὰν καὶ καταστροφὴν αὐτῶν, ἐπεχείρησα, μὴ φεισθεὶς κόπων καὶ θυσιῶν, νὰ περισυλλέξω τὰ κατὰ τὰς περιουσίας μου πρὸς μελέτην Βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος ἀνευρεθέντα ὑπ' ἐμοῦ ἀνέκδοτα μέχρι τοῦδε πολυτιμα ταῦτα στοιχεῖα καὶ κατήχησα ἐν Corpus ἐκ πεντήκοντα μιᾶς (51) ἐπιγραφῶν καὶ ἑξ ἑκατὸν δέκα ἐννέα (119) χαραγμάτων. Εἰς αὐτὸ περιέλαβον καὶ δύο προσέτι ἐπιγραφὰς ἑξ Αἰγίνης, ὧν ἡ ἀνάγνωσις ὑπὸ τῶν ἐκδόκτων αὐτὰς δὲν ἦτο ἐν τῷ συνόλῳ ὀρθή.

Τὸ περιλαμβανόμενον ἐν τῇ ἀνὰ χεῖρας μελέτῃ ἐπιγραφικῶν ὕλικόν, ἀποτελοῦν καρπὸν πολυετοῦς ἐρεῦνης, ἀνευρέθη εἰς ἐξήκοντα ὅκτω Χριστιανικὰ μνημεῖα καὶ δὴ καὶ εἰς Ναοὺς καὶ εἰς Καθολικὰ Μονῶν, σεβάσματα τοῦ πολιτισμοῦ παρελθουσῶν γενεῶν, ἀνιδρυμένα ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου μέχρι τῶν Ἑλληνοσερβικῶν συνόρων καὶ εἰς τὰς νήσους Αἰγίνα καὶ Σίφνον.

Τί ἐπετεύχθη διὰ τῆς περισυλλογῆς καὶ ἐκδόσεως τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ὕλικου, οὗ τὴν διάσωσιν ἐκ τῆς συντελουμένης φθορᾶς καὶ τῆς καταστροφῆς ἐθεωρήσαμεν ἀπαραίτητον νὰ ἐξασφαλίσωμεν τοῦλάχιστον ἐντύπως, δύναται τις νὰ κρίνῃ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἀνὰ χεῖρας πονήματος καὶ ἐν περιλήψει ἐκ τοῦ ἐπιλόγου αὐτοῦ.

Μ. Χ. Γ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ Ἐπιγραφική, ἀποτελοῦσα, ὡς γνωστόν, ἴδιον κλάδον τῆς Ἀρχαιολογίας, συμβάλλει διὰ τῶν παρεχομένων σοβαρωτάτων καὶ μεγίστου διαφέροντος πληροφοριῶν τῆς εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ τε δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων, ἣν πολλάκις δὲν παρέχουσι πλήρως τὰ διασφζόμενα συγγράμματα, ἔλλιπῶς ἐνίοτε ἔχοντα καὶ οὐχὶ σπανίως μὴ διαφωτίζοντα ἐπαρκῶς διὰ τῶν δυσερμηνεύτων ἔστιν ὅτε χωρίων τῶν τὴν κατανόησιν τούτων ἄνευ τῆς Ἐπικουρίας τῆς Ἐπιγραφικῆς.

Ὅθεν ἡ Ἐπιγραφική μεγίστην σημασίαν ἔχει διὰ τὴν καθόλου γνῶσιν τοῦ παρελθόντος (ἄνευ τοῦ ὁποίου δὲν δύναται νὰ νοηθῇ τὸ παρὸν καὶ αἱ προϋποθέσεις διὰ τὴν ἐνατένισιν τοῦ μέλλοντος), παρέχουσα ἀρίστας πηγάς, παριστώσας πιστότερον παντὸς ἄλλου γραπτοῦ μνημείου τὰ σύγχρονα καὶ μὴ ὑφιστάμενα μὲ τὴν πάροδον τῶν χρόνων ἀποχρωμάτῳσιν καὶ ἀλλοίωσιν γεγονότα.

Τούτου ἕνεκα ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων συλλογαὶ ἐπιγραφῶν κατηρτίσθησαν καὶ ἱστοριογράφοι καὶ ρήτορες ἀνέτρεχον εἰς ἐπιγραφάς, ὡς εἰς ἀσφαλὴ πηγὴν πληροφοριῶν, παραθέσαντες ταύτας εἰς τὰ παντοειδοῦς περιεχομένου ἔργα των. Ἡ ἀντιγραφὴ ἐπιγραφῶν ἐξηκολούθησε μετὰ ταῦτα καὶ ἐν Βυζαντίῳ, ὡς καὶ ἡ παράθεσις τούτων ἐν τοῖς ποικίλοις συγγράμμασι τῆς Βυζαντινῆς περιόδου μέχρι τῆς 15ης ἑκατονταετηρίδος. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην σοφισταί, ρήτορες, ἱστορικοί, βιογράφοι, Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, φιλόσοφοι, γραμματικοί, λεξικογράφοι, ἀνώνυμοι σχολιασταὶ ἀρχαίων συγγραφέων κ.ά. διέσωσαν ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν τὰ κείμενα διαφόρων ἐπιγραφῶν, ἃς ἄλλοι μὲν ἀντέγραψαν ἐξ αὐτοψίας, ἄλλοι δὲ παρέλαβον ἐκ προγενεστέρων ἀντιγραφῶν.

Τὸ περὶ τὰς ἐπιγραφὰς διαφέρον τῶν Ἑλλήνων παρέμεινεν ἀδιάπτωτον καὶ μετὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν τὴν Ἀλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μακρὰν περίοδον τῆς δουλείας.

Ἡ πρώτη σχετικῶς μεγάλη συλλογὴ ἐπιγραφῶν, ἄνευ ὅμως ἐρμηνείας καὶ ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, μὴ περιοριζομένη εἰς τὰς ἐν Ἰταλίᾳ Λατινικὰς ἐπιγραφάς, ὧν μικραὶ συλλογαὶ τὸ πρῶτον ἐνεφανίσθησαν κατὰ τὸν Μεσαίωνα, ἐγένετο ὑπὸ τοῦ ἐξ Ἀγκῶνος ἐμπόρου καὶ περιηγητοῦ Κυριάκου, ὅστις ἐν ἔτει 1437 ἤντησε καὶ ὕλικὸν Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν ἐκ Ρώμης,

Χίου, Κυζίκου, Ἀθηνῶν, Πελοποννήσου καὶ νήσων τοῦ Αἰγαίου, συντελέσας εἰς τὴν ἐπαύξεισιν τοῦ διαφέροντος ἐν τῇ Δύσει.

Ἡ μεθοδικὴ ὁμως συλλογὴ ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἔκδοσις αὐτῶν ὀφείλεται εἰς τὸν θεμελιωτὴν τῆς ἐπιγραφικῆς August Bæckh, ὅστις, ἐν-τολῇ τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βερολίνου, ἐξέδωκε τὸ πρῶτον μεθοδικῶς ἐπιγραφικὸν ἔργον, δῆλα δὴ συναγωγὴν Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν, ὑπὸ τὸν τίτλον *Corpus Inscriptionum Græcarum*, τῇ συνεργασίᾳ τῶν A. Kirchhoff, E. Curtius καὶ Rœhl (1828 - 1877).

Ἐκτοτε ἡ Ἑπιγραφικὴ ἀπετέλεσεν ἓνα τῶν κυριωτέρων κλάδων τῆς Ἀρχαιολογίας, ἐξελιχθεῖσα εἰς ἰδίαν ἐπιστήμην, εἰς ἣν ἡσχολήθησαν πλείστοι ἡμέτεροι καὶ ξένοι Ἀρχαιολόγοι, μάλιστα δὲ Γερμανοί. Ἰδιάζουσιν μέρειναι καὶ πολὺ διαφέρον διὰ τὰς ἐπιγραφὰς ἐπέδειξεν ἡ Ἀκαδημία τοῦ Βερολίνου, ἡ ὁποία ἐξέδωκε περὶ τοὺς εἴκοσι τόμους Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν, εἰς νέαν δὲ ἔκδοσιν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Adolf Kirchhoff περιελήφθησαν καὶ ὑπὸ τὸν τίτλον *Corpus Inscriptionum Atticarum* καὶ *Corpus Inscriptionum Græcarum* ἐπιγραφαί, μετονομασθέντος τοῦ ὅλου ἔργου «*Inscriptiones Græcæ*», ἡ ἔκδοσις τοῦ ὁποίου ὑπὸ ἐπιφανεστάτων ἐπιγραφικῶν ἐπιστημόνων συνεχίζεται μέχρι σήμερον.

Ἡ αὕτη Ἀκαδημία ἐξέδωκεν ἔτι καὶ τὸ *Corpus Inscriptionum Christianarum*. Ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας τῶν Παρισίων ἐξ ἄλλου ἐξεδόθη τὸ C. I. Semiticarum, ἀπὸ δὲ τοῦ 1905, μετὰ τὴν συλλογὴν ἱκανῶν Χριστιανικῶν ἐπιγραφῶν δημοσιευθεῖσων ἐν ἀρχαιολογικοῖς περιοδικοῖς, αὕτη ἀνέλαβε τὴν ἔκδοσιν τοῦ C. Inscriptionum Græcarum Christianarum. Συνεχίζει ἐπ' ἴσης μετ' ἐξαιρετικοῦ διαφέροντος τὴν ἔκδοσιν τῶν συμπληρωματικῶν τόμων τοῦ ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Βερολίνου ἀρξαμένου ἔργου. Ἀξιαμνείας εἶναι καὶ τὰ ἔργα τῶν O. Marrucchi, *Epigrafia Cristiana* (1910), R. Aigrain, *Manuel d' épigraphie chrétienne* (1912), καὶ V. Gardthausen, *Das alte monogramm*, Leipzig 1924.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω καὶ ἄλλων μικροτέρων ἐκδόσεων, καὶ Ἕλληνες βιβλιογράφοι, ἀκολουθοῦντες τὴν πατροπαράδοτον περὶ τὰς ἐπιγραφὰς ἐνασχόλησιν τῶν Βυζαντινῶν, ἀντέγραψαν ἐξ αὐτοψίας ἐπιγραφὰς, ἐν δὲ τῇ νέᾳ Ἑλλάδι ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεώς της μέχρι σήμερον ἡσχολήθησαν μετ' ἐνθέου ζήλου καὶ ἐπιπόνου δραστηριότητος διαπρεπεῖς Ἕλληνες ἐπιστήμονες, ἀναδειχθέντες διὰ τῶν ἐργασιῶν των ἐφάμιλλοι τῶν ἀσχοληθέντων κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ξένων. Ἀναφέρω κυρίως τοὺς Ἀνδρ. Μουστοξύδην, Κυριακὸν Πιττάκην, Ἀλέξανδρον Ρίζον Ραγκαβῆν, Στέφανον Κουμανοῦδην, Σπ. Π. Λάμπρον, Ἰ. Σβορώνον, Χρ. Τσουνταν, Στ. καὶ Ε. Δραγούμην, Βασίλειον Λεονάρδον, Κ. Κουρουνιώτην, Ἀ. Ἀρβανιτοπούλου, Δ. Εὐαγγελίδην, Σ. Μαρινάτον, Σ. Κουγέα, Χ. Καροῦζον, Ἀ. Κεραμόπουλλον, Ἀ. Παπαγιαννόπουλον Παλαιὸν καὶ τοὺς ἐκδόντας καὶ Χριστιανικὰς ἐπι-

γραφὰς Τ. Νεροῦτσον, Κ. Ζησίου, Ν. Βέην, Ἀν. Ὁρλάνδον, Γ. Σωτηρίου, Π. Πουλίτσαν, Δ. Πασχάλην κἄ. Τὴν ἐπιγραφικὴν ἐπιστήμην ἐν Ἑλλάδι προ-
ήγαγον καὶ τὰ περιοδικά: Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς, Φιλίστωρ, Ἀθῆναιον,
Ἑλληνομνήμων, Πολέμων, Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον, Δελτίον τῆς Ἀρχαιο-
λογικῆς Ἑταιρείας, Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογι-
κῆς Ἑταιρείας, Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Ἀρχεῖον τῶν
Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος, Βυζαντινὰ καὶ Νεοελληνικὰ Χρονικά,
Συλλέκτης κἄ.

Ἐκ τῆς καθόλου Ἐπιγραφικῆς ἰδιαιτέραν σημασίαν ἔχει δι' ἡμᾶς ἡ
Ἑλληνικὴ Χριστιανικὴ Ἐπιγραφικὴ, λόγῳ τοῦ συναφοῦς πρὸς ταύτην
περιεχομένου τῆς μετὰ χεῖρας πραγματείας ἡμῶν. Αὕτη ἄρχειται ἀπὸ τοῦ
πρώτου αἰῶνος τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ φθάνει μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεώς
μας ἐκ τοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας.

Τὸ ὕλικόν αὐτῆς ἐξ ἐπόψεως μορφῆς ἀποτελεῖται ἐξ ἐπιγραφῶν διὰ
μελάνης ἀναγραφομένων, ἢ ἐξ ἐγχαράκτων ἢ ἀναγλύφων ἐπιγραφῶν, εἰς
αἷς ὑπάρχοντα καὶ αἱ εἰς ψηφιδωτά, εἰκόνας, ἄμφια, ἱερὰ σκευὴ κτλ. ἐπιγρα-
φαί, ὡς καὶ τὰ **χαράγματα**, διεθνῶς γνωστὰ ὡς graffiti, τούτέστι τὰ κατὰ
τὸ μάλλον ἢ ἥττον ἀτέχνως δι' αἰχμηροῦ ὀργάνου χαρασσόμενα ἐπὶ διαφό-
ρων σκληρῶν ὑλῶν, λίθων, τοίχων, κιόνων, ὀπτοπλίνθων, ἀγγείων καὶ ἰδιαι-
τέρως ἐπὶ παλαιῶν τοιχογραφιῶν.

Κατὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται διακρίνονται εἰς ἐπι-
ταφίους ἢ ἐπιτυμβίους, εἰς κτητορικές, ἀναθηματικές, εἰς ἀναφερομένας εἰς
ἱστορικά ἢ φυσικὰ γεγονότα, εἰς λειτουργικά ἐπιγράμματα, ἐπικλήσεις κτλ.,
τὰ δὲ χαράγματα, αἵτινα καὶ ὁμοιάζουσι πρὸς τὰς ἀναγραφομένας εἰς περι-
θώρια χειρογράφων—κωδίκων—ἐνθυμήσεις, περιλαμβάνουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ
ἐνθυμήσεις μὲ ποικίλον περιεχόμενον, μὴ διαφέρον ἐν πολλοῖς τοῦ ἐκ τῶν
ἐπιγραφῶν.

Διακρίνονται δὲ τὰ χαράγματα τῶν συνήθων ἐπιγραφῶν α) ἐκ τοῦ
τρόπου τῆς χαράξεως αὐτῶν, β) ἐκ τῆς ἀνευ οὐδεμιᾶς προετοιμασίας τῆς
ἐφ' ἧς τὸ χάραγμα ὕλης καὶ γ) ἐκ τῆς προχειρότητος τῆς γραφῆς, ἧς τὸ
περιεχόμενον, ἐστερημένον ἐπισήμου σημασίας, πληροῖ ἀνάγκην τῆς ψυχῆς
τοῦ γράφοντος.

Ἡ συνήθεια τῶν διὰ χαραγμάτων «ἐνθυμήσεων» εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τῆς
προϊστορικῆς καὶ ἱστορικῆς περιόδου, εἶχον δὲ ταύτην ἰδίᾳ οἱ ἀρχαῖοι
Ἕλληνες, οἱ ὅποιοι μετέδωκαν αὐτὴν εἰς τοὺς Ρωμαίους καὶ Χριστιανούς
καὶ διὰ τῶν Βυζαντινῶν εἰς τοὺς νεωτέρους Ἕλληνας.

Τὴν χρῆσιν τῶν χαραγμάτων κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχὴν
μαρτυρεῖ τὸ γνωστὸν ἐπὶ τοῦ Παλατίνου τῆς Ρώμης διαβόητον χάραγμα τοῦ
Ἀλεξαμενοῦ, κατὰ δὲ τὴν Βυζαντινὴν τὰ ἐπὶ τῶν κιόνων τοῦ Παρθενῶνος
χαράγματα, ὡς καὶ τὰ τοῦ καλουμένου Θεσείου, τὰ τοῦ Ὀλυμπίου, τὰ τοῦ

ἐν Σουνίῳ ἀρχαίου Ναοῦ καὶ τὰ εἰς παλαιὰς ἢ ἡρειπωμένους Ἐκκλησίας ἢ μετόχια αὐτῶν, ἐν οἷς ἀνευρίσκονται τοιαῦτα.

Καὶ τὰς μὲν Χριστιανικὰς ἐπιγραφὰς συνοδεύουσι συνήθως τελικὰ σημεῖα, Χριστιανικὰ μονογράμματα καὶ σύμβολα, τὰ δὲ χαράγματα ἐνίοτε ἀκιδιογραφήματα. Ὅπου δὲ ἐν ἀμφοτέροις ὑπάρχει χρονολόγησις, αὕτη εἶναι σύμφωνος πρὸς τοὺς κανόνας τῆς Παλαιογραφίας.

Ἡ ἀξία τῶν τε ἐπιγραφῶν καὶ τῶν χαραγμάτων εἶναι, ὡς ἐλέχθη ἤδη, μεγίστη, διότι πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐν τῇ ἐνασχολήσει τῆς ἐρμηνείας αὐτῶν λαμβάνομεν γνῶσιν καὶ τῆς γενέσεως καὶ ἐξελίξεως τῆς Ἑλληνικῆς γραφῆς κατὰ τὰς διαφόρους ἱστορικὰς περιόδους καὶ διὰ τῆς ἐπιλάμψεως ταύτης διαφωτίζεται ἀρκούντως τὸ παρελθόν, ὃ διὰ μέσου τῶν αἰώνων πολιτισμὸς τῆς Πατρίδος μας καὶ ἡ ἐκ τῶν μεγάλων δοκιμασιῶν καὶ κινδύνων διάσωσις τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς. Μάρτυρες ἀναμφισβητήτου κύρους τρανῶς διαλαλοῦντες τὴν διάσωσιν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ἴστανται τὰ ἐν τοῖς ἀρχαίοις μνημείοις χαράγματα, δι' ὧν κατεργασίσθη ἡ τοῦ μισέλληνος Φαλμεράυερ κακόδοξος καὶ δολία θεωρία περὶ ἐξαφανίσεως δῆθεν ἀπὸ τοῦ Μεσαίωνος τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

Τὸ ἀνευρεθὲν ὑφ' ἡμῶν ὕλικὸν ἐπιγραφῶν καὶ χαραγμάτων, ἀνέκδοτον ὄν, κατέταξα κατὰ τὰς εἰς αὐτὸ ἀνευρέθη περιοχάς, ἀκολουθήσας τὴν χρησιμοποιομένην διεθνῶς μέθοδον. Προσεπάθησα συγχρόνως, ἐφ' ὅσον τοῦτο μοι ἦτο δυνατόν, νὰ τηρήσω τὴν τε πραγματικὴν καὶ τὴν χρονολογικὴν σειρὰν τοῦ ὕλικου. Ἐν δὲ τῇ παραθέσει αὐτοῦ ἠκολούθησα τὸ ἐξῆς σύστημα ὡς πρὸς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἐπιγραφικοῦ ὕλικου.

Προτάσων ἐν ἀρχῇ τὴν ἀπεικόνισιν τῆς ἐπὶ τοῦ μνημείου ἐπιγραφῆς, προβαίνω εἰτα εἰς τὴν ἐπακριβῆ μεταγραφὴν αὐτῆς, χρησιμοποιῶν τὰ διεθνῶς παραδεδεγμένα σύμβολα πρὸς δήλωσιν τῶν βλαβῶν, σφαλμάτων, ἐλείψεων, ἐπανορθώσεων, συμπληρώσεων κτλ. Κατόπιν ἀναγράφων τὸ εἶδος τοῦ μνημείου καὶ τὴν ὕλην, ἐξ ἧς τοῦτο σύγκειται, σημειῶ τὰς τυχόν ὑπαρχούσας φθοράς ἢ ἀλλοιώσεις, τὸ μέγεθος τῶν διασφζομένων διαστάσεων εἰς ὑποδιαίρέσεις τοῦ Γαλλικοῦ μέτρου (ὕψος, πλάτος, πάχος, ὕψος γραμμάτων), ἔτι δὲ—ἐὰν τοῦτο δὲν εὐρίσκεται κατὰ χώραν—τὸν τόπον τῆς εὐρέσεώς του, προσδιορίζων ἅμα, κατὰ τὸ ἐνόν, καὶ τὸ μέρος τῆς ἀρχικῆς ἐντοιχίσεως αὐτοῦ. Τέλος ἐρμηνεύω τὴν ἐπιγραφὴν μετὰ κρίσεων, σχολίων καὶ παραπομπῶν εἰς ὁμοίας ἢ συγγενεῖς, ὑπογραμμίζων ἐκάστοτε τὴν χρησιμότητα καὶ ἀξίαν τῶν ἐξ αὐτῶν ἀξιολογωτέρων.

Ἐν τέλει ποιοῦμαι ἴδιον λόγον περὶ τοῦ χαρακτήρος τῆς γραφῆς, ὡς οὗτος ἀπαντᾷ εἰς τὰς ἡμετέρας ἐπιγραφάς, καὶ ἐν ἐπιλόγῳ ἐξετάζω γενικῶς τὸ νέον προσφερόμενον ὕλικὸν καὶ παρέχω διὰ συγκεντρωτικῶν γραμμῶν τὰς πολυτίμους ἱστορικὰς πληροφορίας τῶν ἐπιγραφῶν καὶ χαραγμάτων περὶ τοῦ βίου, τῆς πολιτείας καὶ τῶν δοκιμασιῶν, αἱς ὑπέστη διὰ μέσου τῶν αἰώνων ὁ Ἑλληνικὸς λαός.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΕΩΝ

CGCI	=	Corpus der Griechisch - Christlichen Inschriften von Hellas
IG	=	Inscriptiones Græcæ
IGXII,5'	=	Inscriptiones Cycladum, Pars prior
AE	=	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς
EME	=	Εὐρετήριον τῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος
ABME	=	Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος
ΠΧΑΕ	=	Πρακτικὰ τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας
EEBΣ	=	Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν
ΑΔ	=	Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον
ΔΙΕΕ	=	Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας
PG	=	Migne, Ἑλληνικὴ Πατρολογία
PL	=	Migne, Λατινικὴ Πατρολογία

Π Ι Ν Α Ξ

ΤΩΝ ΔΙΕΘΝΩΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΣΤΕΡΩΝ ΣΥΜΒΟΛΩΝ ΕΝ ΤΗ ΜΕΤΑΓΡΑΦΗ· ΤΩΝ ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ ΠΡΟΣ ΔΗΛΩΣΙΝ ΤΩΝ ΣΦΑΛΜΑΤΩΝ, ΕΛΛΕΙΨΕΩΝ, ΒΛΑΒΩΝ, ΕΠΑΝΟΡΘΩΣΕΩΝ ΚΑΙ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΕΩΝ

- [] *Ἐν ἀπλαῖς ἀγκύλαις* γράφονται τὰ κατὰ κριτικὴν εἰκασίαν ἀποκαθιστάμενα γράμματα.
- [. . .] *Ἐν ἀπλαῖς ἀγκύλαις δι' ἰσαριθμῶν στιγμῶν* σημειοῦνται τὰ μὴ σφζόμενα καὶ μὴ ἀναπληρούμενα γράμματα.
- [—⁷] *Ἐν ἀπλαῖς ἀγκύλαις, αἱ ὁποῖαι περικλείουσι γραμμὴν, εἰς τὸ τέλος τῆς ὁποίας καὶ ὑπερθεῖν ταύτης ἀναγράφεται ἀριθμὸς*, νοοῦνται τὰ ὅλως μὴ σφζόμενα καὶ μὴ ἀναπληρούμενα γράμματα, τῶν ὁποίων ὅμως ὁ ἀριθμὸς δύναται νὰ καθορισθῇ ἀκριβῶς.
- [—⁶⁻⁷] *Ἐν ἀπλαῖς ἀγκύλαις, αἱ ὁποῖαι περικλείουσι γραμμὴν, εἰς τὸ τέλος τῆς ὁποίας καὶ ὑπερθεῖν ταύτης ἀναγράφονται δύο ἀριθμοί, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπάρχει παῦλα*, σημειοῦνται τὰ ὅλως μὴ σφζόμενα καὶ μὴ ἀναπληρούμενα γράμματα, ὧν ὅμως ὁ ἀριθμὸς δύναται νὰ καθορισθῇ κατὰ προσέγγισιν.
- [— — —] *Ἐν ἀπλαῖς ἀγκύλαις μετὰ μικρῶν παυλῶν* νοοῦνται τὰ ὅλως μὴ σφζόμενα καὶ μὴ ἀναπληρούμενα γράμματα, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς εἶναι ἄδηλος.
- [α β γ] *Ἐν ἀγκύλαις, αἱ ὁποῖαι περικλείουσι γράμματα μετὰ στιγμῆς ὑποκάτω*, σημειοῦνται τὰ ἴχνη ὅσων ἔξ αὐτῶν διεσώθησαν.
- [[]] *Ἐν διπλαῖς ἀγκύλαις* γράφονται τὰ καταφανῶς ὑπὸ τοῦ τεχνίτου ἐκ παραδρομῆς παραλειφθέντα γράμματα.
- () *Ἐν παρενθέσει* γράφονται τὰ ὑπὸ τοῦ τεχνίτου ἀτελῶς χαρᾶχθέντα ἀλλ' ἐπανορθούμενα γράμματα.
- (()) *Ἐν διπλῇ παρενθέσει* γράφονται τὰ ἐκ προθέσεως παραλειφθέντα ὑπὸ τοῦ τεχνίτου, χάριν συντομίας ἢ ἀπλογραφίας ἢ ἀπλολογίας, εἰς τὸ μέσον ἢ εἰς τὸ τέλος τῆς λέξεως γράμματα.

- < > **Ἐν γωνίαις** γράφονται τὰ ὀβελιστέα, τουτέστι α) τὰ ὑπὸ τοῦ χαράκτου ἐσφαλμένως γραφέντα γράμματα καὶ β) τὰ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ χαράκτου ἀπαλειφθέντα.
- [] **Ἐντὸς τοῦ σημείου τούτου** γράφονται γράμματα, ἀντὶ τῶν ὁποίων ὁ χαράκτης σφαλεῖς ἀνέγραψεν ἄλλα.
- [=] **Διὰ τοῦ σημείου τούτου** δηλοῦται ὁ ἀφεθείς κενὸς χώρος ἐνὸς γράμματος.
- [—] **Διὰ τοῦ αὐτοῦ σημείου ἀλλ' ἐπιμηκεστέρου** δηλοῦται ἡ κενὴ θέσις περισσοτέρων τοῦ ἐνὸς γραμμάτων.
- + 1, 2, 3] **Κάθετος γραμμὴ μετὰ σημείου προσθέσεως καὶ ἀριθμοῦ** δηλοῖ τὸ ἀριστερόν τέλος τοῦ λίθου καὶ τὴν ποσότητα τῶν δεξιόθεν ἐλλειπόντων γραμμάτων, ἴσων τῷ ἀριθμῷ.
- [+ 1, 2, 3] **Ἀγκύλη, σημεῖον προσθέσεως καὶ ἀριθμός, μεθ' ἧς κάθετος γραμμὴ**, δηλοῖ τὸ δεξιὸν τέλος τοῦ λίθου καὶ τὴν ποσότητα τῶν ἀριστερόθεν ἐλλειπόντων γραμμάτων, ἴσων τῷ ἀριθμῷ.
- α β γ **ὑπογραμμίζονται** ὅσα γράμματα ἐχαράχθησαν ὑπὸ τοῦ τεχνίτου ἐκ δευτέρας φροντίδος, ἢ ὅσα τούτων ἐδηλώθησαν ὑπ' αὐτοῦ ὑπεράνω ἄλλων ἢ παραπλευρῶς ἢ διὰ συμπιλήσεως ἢ ἄλλως πως.
- α—β—γ **Διὰ πανλῶν χωρίζονται γράμματα**, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀφείθη ὑπὸ τοῦ τεχνίτου ἄγραφον κενὸν διάστημα ἐνεκεν ἀνωμαλίας τινὸς τοῦ λίθου ἢ δι' ἄλλον τινὰ παρεμφερῆ λόγον.
- $\begin{matrix} 1 \\ 5 \\ 10 \\ 15 \\ \text{ἢ} \\ 1 \\ 3 \\ 6 \\ 9 \\ 12 \end{matrix}$ [5] **Ἡ ἀρίθμωσις τῶν στίχων ἐν τῇ μεταγραφῇ** σημειοῦται εἰς τὸ περιθώριον ἀνὰ πέντε ἢ ἀνὰ τρεῖς.
- [9] **Ὅταν ὅμως ἐλλείπωσιν ὁλόκληροι στίχοι καὶ δὲν δύνανται νὰ συμπληρωθῶσι, τότε οἱ ἀριθμοὶ τίθενται ἐντὸς ἀγκυλῶν.**
- [?] **Ἐντὸς ἀπλῶν ἀγκυλῶν λατινικὸν ἐρωτηματικὸν** τίθεται ἀντὶ ἀριθμοῦ, ὅταν μεταξὺ τῶν συμπληρουμένων στίχων καὶ τῶν σφριζομένων ὑπάρχῃ κενὸν ἀκαθορίστου ἐκτάσεως.
- | **Δι' ἀπλῆς καθέτου κεραίας** σημειοῦται τὸ τέλος ἐκάστου στίχου.
- || **Διὰ δύο καθέτων γραμμῶν** σημειοῦται τὸ τέλος ἐκάστου μετρικοῦ στίχου. Εἰς ἣν ὅμως περίπτωσιν οἱ στίχοι τῆς ἐπιγραφῆς συμπίπτουσι μετὰ τῶν μετρικῶν στίχων, οὐδὲν σημειοῦται.

Μ Ε Ρ Ο Σ Π Ρ Ω Τ Ο Ν

ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ
ΕΚ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΕΓΑΡΙΔΟΣΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'
ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΚ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

§ 1. Μονῆς Δαφνίου

1

5435
 Μεμνισον
 Κύριε
 του δουλου σου

5435' (6737 = 1228/29 | Μεμνισον | Κύριε | του δουλου σου)).

Ευρίσκεται ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς Α. πλευρᾶς τοῦ Καθολικοῦ
 τῆς Μονῆς Δαφνίου.

Ἐὰν τὸ ἐν λόγῳ χάραγμα εἶχε συνέχειαν ἢ περιορίζετο μόνον εἰς τὴν ὡς ἄνω ἐπίκλησιν, δὲν δύναται ἀσφαλῶς νὰ ἐξακριβωθῇ λόγῳ τῆς παλαιότητός του, τῆς ἐκθέσεώς του εἰς τὰς καιρικὰς ἐπιδράσεις καὶ τῶν ραγῶν τοῦ λίθου, ἐφ' οὗ ἐχαράχθη. Πάντως ἡ ἐν αὐτῷ χρονολογία δεικνύει δύο τινά: α) Ὅτι, καίτοι ἡ Μονὴ αὕτη κατεῖχετο ὑπὸ Φράγκων¹, οἱ Ὁρθόδοξοι, παρὰ τὴν ἀποστροφὴν των πρὸς αὐτούς, δὲν ἔπαυσαν ἐκδηλοῦντες τὴν εὐλάβειάν των πρὸς τὸ σεβάσμιον ἡσυχαστήριον, ὡς δεικνύει ἀσφαλῶς ἡ

1. Ὁρα Γ. Λαμπάκη, Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογία τῆς Μονῆς Δαφνίου, ἐν Ἀθῆναις 1889, σελ. 44 κέ. Πρβλ. D. Martène, Thesaurus novus anecdotorum, τόμ. IV, col. 1453. Revue archéol., τόμ. 24, σελ. 238. Ἰδὲ καὶ G. Millet, Le Monastère de Daphni, Paris 1899.

κατόπιν μυρίων προφυλάξεων αναγραφείσα επίκλησις πρὸς τὸν Θεόν, ἀπη-
χοῦσα τὸν παλμὸν τοῦ δοκιμαζομένου πληρώματος τῆς Ὁρθοδοξίας¹ καὶ β)
ὅτι δι' αὐτῆς προστίθεται ἐν εἰσέτι ἐπιχείρημα ὑπὲρ τοῦ ἐνιαίου τοῦ κτη-
ρίου ἐξ ἐπόψεως χρονολογικῆς, πράγμα ὅπερ ἀστόχως τινὲς ἠρνήθησαν
ἐσχάτως, δημιουργήσαντες ζήτημα διαφορᾶς τῆς χρονολογίας τῶν ψηφιδω-
τῶν τοῦ Καθολικοῦ καὶ τῶν ψηφιδωτῶν τοῦ Νάρθηκος αὐτοῦ².

§ 2. Ὁμορφης Ἐκκλησίας Γαλατοῦ

2

ΚΕ
ΠΕΚΥΤΕ
ΑΓΑΘΟΙ
ΠΕΡΙ
ΛΑΟΙ

Κ((ύρι))ε ἀπεκούφισε | ἀλγιδόνος | περιού((σιον)) | λαό[ν] ((Σου)).

Ἀναγράφεται ἐν τῷ Ἱερῷ τῆς «Ὁμορφης Ἐκκλησιᾶς» Γαλατοῦ, ἐπὶ
τοιχογραφίας μόλις διακρινομένης, λόγῳ τῆς προσθήκης
τοῦ μεταγενεστέρου τέμπλου.

Μὴ ὑπαρχούσης χρονολογίας ἐν τῷ ὑπ' ὄψιν χαράγματι, δὲν δυνάμεθα
νὰ προσδιορίσωμεν τὰς ἀλγιδόνας, ἃς ὑφίστατο ὁ Ἑλληνικὸς λαός, δι'
ὃν ὁ χαράξας ἐπικαλεῖται τὴν βοήθειαν τοῦ Κυρίου. Ὅμως ἡ ἐξεταζομένη
ἐπίκλησις εὐγλωττῶς διαλαλεῖ τὰς φρικτὰς δοκιμασίας, ἃς ὁ λαὸς οὗτος
ὑφίστατο κατὰ καιροὺς ὑπ' ἄλλοθρήσκων βαρβάρων καὶ ἀγρίων κατακτη-
τῶν, οἵτινες ἐπεκάθητο ἐπὶ τοῦ τραχήλου του.

1. Πρβλ. Corpus Inscriptionum Græcarum, τόμ. Δ', ἐπιγρ. 9396, 9397, 9403-
9413, 8943, 8944, 8945 καὶ 8947, ἐνθα παρόλληλοι ἐπιγραφαί.

2. Ἴδὲ ἐφημ. «Καθημερινή», 14-16 Φεβρουαρίου 1955, 1ης, 2ας, 11ης καὶ 16ης
Μαρτίου 1955.

§ 3. Μονῆς Καρέα καὶ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου

3

† Νίκων | ἀλ(ι)τρος.

Τὸ ἀνωτέρω χάραγμα σημειοῦται ἐν τῇ Μονῇ Καρέα εἰς ὅλον μέρος καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 4.

Ἰδιαίχουσιν σημασίαν ἔχει ἡ λέξις **ἀλιτρος**, ἥς συχνάκις ποιοῦνται χρῆσιν οἱ Βυζαντινοὶ λόγιοι, δηλοῦντες διὰ ταύτης τὸν ἁμαρτωλόν¹. Ἡ λέξις αὕτη εἶναι δόκιμος, ἀπαντῶσα καὶ εἰς τοὺς θύραθεν συγγραφεῖς, ὡς παρ' Ὀμήρῳ², Πινδάρῳ³ κἄ.

Πρόκειται περὶ συγκεκριμένου τύπου τοῦ ἀλιτηρός, ἥτοι τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀνοσίτου, ἀσεβοῦς, πονηροῦ, πανούργου, τοῦ περιτρίμματος.

Ἡ λέξις ἀπαντᾷ καὶ παρὰ τοῖς ἀντιγραφεῦσιν, οἱ ὅποιοι συνήθως τὴν προσέθετον εἰς τὸ ὄνομά των, ὡς καὶ παρὰ Μοναχοῖς, ὅπως ἐν τῷ ἡμετέρῳ χαράγματι, πρὸς ἔκφρασιν τῆς ἄκρας αὐτῶν ταπεινώσεως καὶ τῆς συναισθήσεως τῆς ἁμαρτωλότητός των⁴. Ἀπαντᾷ ἐπ' ἴσης καὶ εἰς ἐπιγραφάς, ὡς φέρ' εἰπεῖν εἰς κτητορικὴν ἐπιγραφὴν, ἣτις εἶναι γεγραμμένη εἰς ἱαμβικούς στίχους καὶ ἐντετοιχισμένη ὑπερθεῖν τῆς θύρας τοῦ Νάρθηκος τῆς ἐν Καστορίᾳ βασιλικῆς τοῦ Ἀγίου Νικολάου⁵, τοῦ καλουμένου Κασνίτζη, καὶ εἰς ἐτέραν ἑμμετρον ἐν τῇ Ἀγίᾳ Μονῇ Ναυπλίου⁶.

4

5

Μυρεψός.

Τὸ μὲν ὑπ' ἀριθ. 4 χάραγμα ἀναγράφεται ἐπὶ τοῦ Α. κίονος τοῦ Καθολικοῦ τῆς αὐτῆς Μονῆς, τὸ δὲ ὑπ' ἀριθ. 5 ἐπὶ τοῦ Β. κίονος τοῦ ἐν τῷ Ἱερῷ τοῦ Καθολικοῦ τῆς ἐν Ἀττικῇ Μονῆς τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου.

1. Περβλ. Ν. Ἑλληνομν., τόμ. Δ', 1907, σελ. 379.

2. Ἰλ. Θ 361, 595.

3. Ὅρα ἀλιτρος ἐν λεξικοῖς ἀρχαίας ἐλλ. γλώσσης. Περβλ. καὶ ἀλιτήμων.

4. Ν. Ἑλληνομν., Δ' (1907), σελ. 379.

5. Ἀν. Ὁρλάνδος, ἐν ΑΒΜΕ, τόμ. Δ', σελ. 145, ἐνθα παρατίθεται ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη.

6. Κ. Ζησίου, ἐν ΔΙΕΕ, (Α'), σελ. 522. Περβλ. καὶ Μιχ. Λαμπρινίδου, Ἡ Ναυπλία, Ἀθήναι, σελ. 46.

*Η λέξις **μυρεψός**, δόκιμος ούσα¹, δηλοῖ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς γνωστότατον ἐπάγγελμα, ὅπερ ἀσκεῖ ὁ πωλῶν διάφορα ἀρωματικά εἶδη καὶ ἡδύσματα², ὁ ἀρωματοπράτης, ὡς παρὰ Θεοδώρῳ τῷ Στουδίτῃ φέρεται³, ἢ μυροψὸς ἢ μυρεψής, ὡς ἀλλαχοῦ εὐρεται⁴, ἤγουν ὁ «μύρων ἐψητῆς», ὡς ἀναλελυμένως ἀποκαλεῖ τὸν μετερχόμενον τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος⁵.

Τὸ περίεργον εἶναι, ὅτι οὐδεμία ἄλλη λέξις συνοδεύει ἀμφοτέρω τὰ ὑπὸ ἐξέτασιν χαράγματα, ἃν καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ πρώτου φαίνεται ὅτι κατὰ ποτὲ ἀνεγράφετο. Τοῦτο ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ ὑποστηρίξωμεν μετὰ βεβαιότητος, λόγῳ τῶν ραγάδων τοῦ κίονος, ἐφ' οὗ τοῦτο εἶναι κεχαρ-
γμένον. Πάντως τὸ εἶδος τῆς γραφῆς ἐκάστου ἐξ αὐτῶν ἀποκλείει τὴν σύγ-
χρονον καὶ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ προσώπου ἀναγραφὴν των.

6

Θύτη Σάββας
Ρουμαντ

Θύτη[[ς]] Σά - ββας Ρουμαντ[ς] [ās].

*Εχαράχθη ἐπὶ τῆς μεσαίας κόγχης τῆς Τραπεζῆς τοῦ Καθολικοῦ τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Τὸ ἐπίθετον **θύτης** δεικνύει τὴν ιδιότητα, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὁ Σάββας Ρουμαντ[ς] [—²], ὅστις ἦτο Ἱερεὺς. Ποῖον εἶναι τὸ πραγματικὸν ἐπώνυμον τούτου, δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἐννοήσωμεν, παρ' ὅτι τὸ τέλος αὐτοῦ, ὡς πιθανῶς καὶ ἡ συνοδεύουσα αὐτὸ χρονολογία, ἔχουσι μεταγενεστέρως ἀποξεσθῇ. Εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ ἀπασχολοῦντος ἡμᾶς ἐπωνύμου βοηθοῦμεθα ὑπὸ τοῦ διασφωμένου κατὰ τὸ ἥμισυ ψηφίου «ζ», «Ρουμαντ(ζ)», εἰς ὃ ἂν προσθέσωμεν τὰ ψηφία α καὶ τὸ τελικὸν ς, ἔχομεν τὸ ἐπώνυμον **Ρου-**

1. Κριτίας 68 D, Ἀριστοτέλης MM1206a27, Θεόφραστος HP4,26. Πρβλ. καὶ Α' Βασιλειῶν 8, 13, μετάφρασις Ο'.

2. *Πολυδεύκους*, Ἑρμην. 113. *Λέοντος τοῦ Σοφοῦ*, Τὸ ἐπαρχιακὸν βιβλίον, κεφ. 10. *Συντίκας*, 31, 17. Th. Pressel, *Johannis Tzetzae epistolae*, 52. Cusa, *I diplomi*, 662. *Λέοντος Μαχαιρᾶ*, Χρονικόν, 264, 16. *Ἰωάννου Κανανοῦ*, Διήγησις περὶ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει γεγονότος πολέμου, PG 156, 68.

3. Migne, PG 99, 932. *Φ. Κουκουλέ*, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. Β', τεύχ. Α', Ἀθῆναι 1948, σελ. 205 κέ.

4. Migne, PG 156, 68. *Εὐαγγρίου*, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, 2, 3 (σελ. 41, 34, Bidez - Parmentier). *Φ. Κουκουλέ*, μνημον. ἔργ. ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 205.

5. *Φ. Κουκουλέ*, ἐν μνημον. ἔργ. ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 205, ὑποσημ. 3.

μαντζᾶς, ὅπερ ἔφερεν ὁ κατὰ τὸ 1728 χειροτονηθεὶς εἰς Ἀρχιεπίσκοπον Κεφαλληνίας Ἱερεὺς Σάββας¹, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν Ἀρχιερωσύνην του μετωνομάσθη εἰς Σωφρόνιον². Ἄρα ἡ ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ Μονῇ ἐπίσκεψις τούτου ἐγένετο πρὸ τοῦ 1728, ὅτε οὗτος ἦτο Ἱερεὺς.

§ 4. Μοναὶ Καισαριανῆς καὶ Ἀστέρη

7

Ερθ. 101. 7 Κιρκόρ
773

Ἐνθύμιον τοῦ Κιρκόρ. | Ἔτος [=] 973.

¹ Αναγράφεται ἐπὶ τῆς Α. πλευρᾶς τοῦ Διακονικοῦ τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Καισαριανῆς. Τὸ χάραγμα τοῦτο εἶναι ἀξιόλογον διὰ τε τὸ ἐν αὐτῷ ἀναφερόμενον ξενικὸν ὄνομα καὶ ἰδίως διὰ τὴν συνοδεύουσαν αὐτὸ χρονολογίαν.

Τὸ Ἀρμενικὸν ὄνομα **Κιρκόρ** (=Γρηγόριος) μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τὸν ἀκριβῆ προσδιορισμὸν τοῦ χρόνου τῆς χαράξεως τῆς ἐνθυμήσεως ταύτης. Ἡ συνοδεύουσα αὐτὸ χρονολογία 973 δὲν ἀνάγεται εἰς τὸν Ι' αἰῶνα, ὥς ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται, ἀλλὰ εἰς τέσσαρας ὁλοκλήρους αἰῶνας βραδύτερον, ἥτοι εἰς τὸν Ιβον αἰῶνα. Καὶ τοῦτο διότι ἡ χρονολογία αὕτη, ὥς τὸ ὄνομα προδίδει, εἶναι τοῦ Ἀρμενικοῦ ἡμερολογίου, ἥτις ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ 1524 τοῦ ἡμετέρου, δεδομένου ὅτι τὸ Ἀρμενικὸν ἡμερολόγιον ἔχει διαφορὰν ἀπὸ τοῦ ἡμετέρου κατὰ 551 ἔτη. Ὅλως ὅμως παραδόξως τὸ πρωτότυπον τοῦτο Ἀρμενικὸν χάραγμα ἀναγράφεται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ δὴ καὶ με Βυζαντινὰ γράμματα³.

Προφανῶς ὁ χαράκτης θὰ ἦτο ὄχι μόνον Ὁρθόδοξος κατὰ τὸ δόγμα (ἐκτὸς ἂν ἀπλῆ περιέργεια τὸν ὠδήγησε μέχρι τοῦ Ἱεροῦ Βήματος τῆς μνημονευθείσης Μονῆς), ἀλλὰ καὶ κάτοχος τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης.

1. Ὅρα **Νικολάου Κατράμη**, Ἀρχιεπισκόπου Ζακύνθου, Φιλολογικά Ἀνάλεκτα, ἐν Ζακύνθῳ 1880, σελ. 72.

2. Ἐπ' ἴσης γνωρίζομεν περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἦτο ἔγγαμος, ὅτι ἐχειροτονήθη Ἀρχιεπίσκοπος μετὰ τὴν προσέλευσιν τῆς συζύγου του εἰς τὸν μοναχικὸν βίον (ιδεὲς Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου, «Οἱ Ἐπίσκοποι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τοὺς μετὰ τὴν Ἀλωσιν χρόνους», ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. 17ος, σελ. 298) καὶ ὅτι ἡ χειροτονία του ἐγένετο ἀδείᾳ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. (Πρβλ. **Μ. Γεδεών**, Κανονικαὶ Διατάξεις Α, 414, 715). Ἐπιθι καὶ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου, μνημον. ἐργ. ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 298.

3. Ε ἀντὶ Ε, μ ἀντὶ ν κτλ.

Καλέκ-ας Μ. Θαλασσινός

Καλέκ-ας Μ. Θαλασσινός. | 7192 (= 1684|3).

Εύρσκεται ἐπὶ τῆς Α. πλευρᾶς τοῦ Διακονικοῦ τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Εἰς τὸ χάραγμα τοῦτο διαφαίνεται ἡ μετατροπὴ Βυζαντινῶν ἐπωνύμων εἰς ὀνόματα κύρια. Οὕτω ὁ υἱὸς τοῦ Μ. Θαλασσινοῦ ἔλαβεν ὡς ὄνομα τὸ ἐπώνυμον τῆς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καταγομένης οἰκογενείας Καλέκα, περὶ ἧς ἔχομεν πληροφορίας ἀπὸ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος¹.

Ἡ λέξις **Καλέκας** κατὰ μὲν τὸν Συνόδον Παπαδημητρίου εἶναι ξενική², κατὰ δὲ τὸν Φ. Κουκουλέν πρόκειται περὶ ἐπιθέτου τῆς κατηγορίας τῶν σκωπτικῶν, σχετιστέου μὲ τὸ ἀρχαῖον Κολεκάνος, ὅπερ ἐπὶ τοῦ εὐμήκους καὶ ἰσχυροῦ μετεχειρίσθη ἤδη κατὰ τὸν Ε' π.Χ. αἰῶνα ὁ κωμικὸς Στάτις³.

Μέλος τῆς οἰκογενείας ταύτης ἀναφέρεται ἐν ἐπιγραφῇ τοῦ 1592, πληροφοροῦσα, ὅτι δι' ἐξόδων Ἰω. Καλέκα κᾶ. «ἀνιστορήθη ὁ Θεῖος καὶ πανσεβάσμιος Ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου» τοῦ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ νοσοκομείου «Σωτηρία» εὐρισκομένου καὶ ἀποτελοῦντος μετόχιον τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Κυνηγοῦ⁴.

Γ. WILBERO
2 APRIL 1817

Γ. Wilbero | 2 April 1817. 6,10''.

Ἀναγράφεται ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ Νάρθηκος⁵ τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ἀστέρη.

1. Ἰδὲ **Μ. Γεδεών**, Πατριαρχικοὶ πίνακες, σελ. 420 κέ. Βλ. καὶ **Ζ. Μαθᾶ**, Κατάλογος Ἱστορικῶς τῶν πρώτων Ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐφεξῆς Πατριαρχῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀγίας καὶ Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἔκδοσις Β', ἐν Ἀθῆναις 1884, σελ. 91. Πρβλ. Migne, PG 928, 153, 909. Ἐπιθι **Β. Στεφανίδου**, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία. Ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον, Ἀθῆναι 1948. **Α. Ζώη**, Μέλη τῆς Βυζαντινῆς οἰκογενείας Καλέκα ἐν Κερκύρα καὶ Ζακύνθῳ (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. ΙΓ', σελ. 179 - 182).

2. Βυζαντινὰ Χρονικά, τόμ. Ε', σελ. 730.

3. Ὅρα **Φ. Κουκουλέ**, Βυζαντινῶν τιμῶν ἐπιθέτων σημασία καὶ ὀρθογραφία (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Ε', σελ. 8). Πρβλ. καὶ Th. Kock, Comicorum Atticorum fragmenta I. 730).

4. Βλ. **Ἀν. Ὁρλάνδον**, ἐν ΕΜΕ, τευχ. Γ', σελ. 130 - 131.

5. Ἀριστοτελεῖ τῷ εἰσερχομένῳ.

Πρόκειται περί χαράγματος περιγητοῦ τινος, ὁ ὁποῖος τὴν δευτέραν Ἀπριλίου τοῦ 1817 ἐπεσκέφθη τὴν ἐν λόγῳ Μονήν. Ἡ χρονολογία ἐκ πρώτης ὄψεως ἀναγινώσκεται ὡς 1876, προσεκτικωτέρῳ ὅμως παρατήρησις πείθει, ὅτι πρέπει νὰ ἀναγνωσθῇ 1817. Οἱ ἐπόμενοι αὐτῆς ἀριθμοὶ προφανῶς εἶναι δηλωτικοὶ τῆς ὥρας καὶ τῶν λεπτῶν εἰσέτι, καθ' ἣν ὁ περιγητὴς οὗτος ἐπεσκέφθη τὴν Μονήν, ἦτοι εἰς τὰς ἕξ καὶ 10'.

10 5U7
HF M

5υλ' (6430=921|2 | *Ηγ((ούμενος)) [—].

Εὐρίσκεται βαθέως κεχαραγμένον ἐπὶ σπονδύλου τοῦ ΝΑ. κίονος τοῦ Καθολικοῦ τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Ἀτυχῶς ἡ ἐπίχρσις τοῦ παλίνου σπονδύλου κατέστησε τελείως δυσάγνωστον τὸ τε ὄνομα τοῦ Ἡγουμένου καὶ τὴν συνέχειαν τοῦ χαράγματος. Λαμβανομένου ὅμως ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ νῦν διασφζόμενον Καθολικὸν ἔχει ἐκ βάθρων ἀνακαινισθῇ¹, δέον νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι οἱ κίονές του ἢ μετεφέρθησαν ἐκ τινος ἄλλου Χριστιανικοῦ μνημείου τῆς περιοχῆς καὶ πιθανώτερον ἐκ τῆς Μονῆς Καισαριανῆς, ὅτε κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα² ἀνιδρύθη τὸ νῦν διασφζόμενον Καθολικὸν τῆς, ἢ ἀνήκουνσιν εἰς τὸ ἀρχικὸν Καθολικὸν τῆς³ καὶ τοὺς μετεχειρίσθησαν ἐκ νέου κατὰ τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ νῦν διασφζομένου.

11

1741301 κρεμάσαν
τὸν δάσκαλό μας

1741. Οἱ Τοῦρ(κοι) κρεμάσαν | τὸν δάσκαλό μας | Γ' [—].

Ἀναγράφεται ἐπὶ τοῦ ΝΑ. κίονος τοῦ Καθολικοῦ τῆς αὐτῆς Μονῆς.

1. Ἀν. Ὁρλάνδος, ἐν ΕΜΕ, τευχ. Γ', σελ. 165-167.

2. Γ. Σωτηρίου, Byz. Zeitschrift 1926 XXVI 246. I. Γεννάδιος, Καισαριανή, Ἀθῆναι 1930. Ἀν. Ὁρλάνδος, ἐνθά ἀνωτ., σελ. 159.

3. Σουρμελῆς, Συνολτικὴ κατάστασις τῶν Ἀθηναίων, σελ. 48. Δ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων, τόμ. II, σελ. 202. Τοῦ αὐτοῦ, Μνημεῖα τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων, τόμ. II, σελ. 157 καὶ 182. G. Millet, L' école Grecque dans l' architecture Byzantine, σελ. 86. Wulff, Altchristliche und Byzantinische Kunst, II, σελ. 488.

Μεταγενεστέρως ἐχαράχθησαν ἐπ' αὐτοῦ κάθετοι πλάγιοι γραμμαί, ἵνα ἡ ἀνάγνωσίς του καθίσταται δυσχερής. Δὲν δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ εἰπωμεν, ἐὰν τὸ εἰς τὸ τέλος τοῦ ἀπασχολούντος ἡμᾶς χαράγματος γράμμα Γ εἶναι δηλωτικὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ παρέχοντος τὴν δεικνύουσαν τὴν τουρκικὴν θηριωδίαν πληροφορίαν ἢ τοῦ ἀτυχοῦς διδασκάλου καὶ ἀγνώστου ἡμῖν νεομάρτυρος. Τόσον τὸ συγκεκριμένον τοῦ ὀνόματος «Τοῦρκοι», ὅσον ἰδίως ὁ τρόπος τῆς γραφῆς αὐτοῦ (στηληδόν), ἐγένοντο, ἵνα μὴ τὸ περιεχόμενόν του καταστῇ ἀντιληπτὸν εἰς τὸν κατακτητήν.

12

Δευτέρωσι Παναγία
τὴν Ἑλλάδα
1753

Δευτέρωσε Πανα<ι>γία | τὴν Ἑλλάδα | 1753.

Καὶ τὸ χάραγμα τοῦτο ἀναγράφεται ἐπὶ τοῦ ΒΑ. κίονος τοῦ Καθολικοῦ τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Δι' αὐτοῦ διαφαίνεται ὁ πόθος τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων πρὸς ἀπελευθέρωσιν ἐκ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ καὶ ἡ πίστις των πρὸς τὴν Ὑπεραγίαν στρατηγὸν Θεοτόκον, τὴν ἑκπαλαὶ κατ' ἐξοχὴν προστάτιδα αὐτῶν.

§ 5. Μονῆς Νταοῦ Πεντέλης

13

Ο Μακάριος ἐκαλ((λιέργησεν ἢ ἐκαλλιούργησε))
[[τ]]οῦ Ταῶ [[τοῦς]] λίθους.

Ο Μακάριος ἐκαλ((λιέργησεν ἢ ἐκαλλιούργησε))
[[τ]]οῦ Ταῶ [[τοῦς]] λίθους.

Εὐρίσκεται κεχαραγμένον ἐν τῇ Καθολικῇ τῆς Μονῆς Νταοῦ Πεντέλης, εἰς τὴν ἀριστερὰν ἐσωτερικὴν πλευρὰν τῆς κόγχης τοῦ Ἱεροῦ.

Εἶναι λίαν ἐφθαρμένον χάραγμα, προδίδον τὴν παλαιότητά του. Ὁ πρὸ τοῦ ὀνόματος μόλις διακρινόμενος Σταυρὸς καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ ὄνομα δηλοῦσι τὴν ιδιότητα τοῦ «καλλιεργήσαντος τοὺς λίθους» τῆς Ἱερᾶς Μονῆς. Φαίνεται δ' ὅτι οὗτος, εἰς ὧν τῶν μοναχῶν, συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνίδρυσιν

τοῦ Καθολικοῦ ταύτης, «καλλιεργήσας» διὰ τῶν ἰδίων του χειρῶν τοὺς λίθους του, ἢ προϊστάμενος τυγχάνων μεταξὺ τῶν Μοναστῶν ἐχορήγησε τὴν πρὸς τοῦτο δαπάνην. Δὲν ἀποκλείεται ὁμως οὗτος νὰ «ἐκαλλιούργησε» τοὺς λίθους, ὁλθ. νὰ ἔδωκεν αὐτοῖς καλλιτεχνικὴν μορφήν.

Ἐκαλλιέργησεν ἢ ἐκαλλιούργησεν. Τὰ ρήματα ταῦτα ἀπαντῶμεν συχνάκις εἰς παλαιοχριστιανικὰς ἐπιγραφάς: «ἐκαλλιουργήθη τὸ βῆμα τοῦτο»¹, «ἐκαλλιέργησεν τὸν Ἀββῶνα»² κτλ.³. Ἐξ αὐτῶν τὸ «ἐκαλλιέργησεν» ἀπαντᾷ συχνότερον. Τὸ συναντῶμεν εἰς δύο ἐπιγραφάς τοῦ Ναοῦ τῆς Σκριποῦς τῆς Βοιωτίας «ἐκαλλιέργησεν τὸν Ναὸν τοῦ Ἁγίου Παύλου»⁴, «ἐκαλλιέργησεν τὸν Ναὸν τοῦ Ἁγίου Πέτρου»⁵, ὡς καὶ ἐν ἑτέρᾳ ἐπιγραφῇ ἐντετοιχισμένη ἐπὶ τῆς ἐν ἐρείπιοις διασφoζομένης Ἀγίας Μονῆς Δωρίδος⁶. Τὸ συναντῶμεν τέλος τὸν ΙΒ' αἰῶνα ἐν ἐπιγραφαῖς τῆς Μακεδονίας⁷ καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ἐπὶ κεντητῆς εἰκόνης τοῦ Ἁγίου Γεωργίου⁸ κἀ.⁹.

Πότε ἐγένετο ἡ εἰς τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν χάραγμα «καλλιέργεια τῶν λίθων», ἀτυχῶς δὲν ἀναφέρεται ἢ τοῦλάχιστον δὲν διεσώθη χρονολογικόν τι στοιχεῖον, ὅπερ θὰ ἦτο πολὺτιμον ἐκ πολλῶν ἐπόψεων.

Τοῦ Ταώ, ἀντὶ τοῦ συνήθους «τῆς Ταώ».

1. Rott, Kleinasiatische Denkmäler σελ. 227, Leipzig 1908.

2. Legrand, BCH. XXIV (1900), σελ. 207.

3. Ὅρα Ἀν. Ὁρλάνδου, Ἡ Ἐπισκοπὴ τοῦ Δαμαλά (ἐν ABME, τόμ. Ε', τεύχ. Α', σελ. 31, ὑπόσημ. 2, ἔνθα καὶ σχετικὰ παραδείγματα).

4. Κτητορικὴ ἐπιγραφὴ τῆς Β. πλευρᾶς τῆς Προθέσεως τοῦ Ναοῦ. Ὅρα τὴν μετὰ μεγίστης ἐπιμελείας γεγραμμένην μελέτην τῆς κ. Μαρίας Γ. Σωτηρίου ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ Ναὸς τῆς Σκριποῦς τῆς Βοιωτίας» (ἐν Ἀρχαιολ. Ἐφημερ. 1931, σελ. 155 κέ.).

5. Ἐπὶ τοῦ Ν. τοίχου τοῦ Διακονικοῦ. Ἰδὲ Μαρίας Γ. Σωτηρίου μνημον. ἔργ. ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 155, εἰκ. 39. Πρβλ. καὶ Corpus Inscriptionum Graecarum, τόμ. Δ', σελ. 316.

6. SPAW 1935, 697, σημ. 2 παρὰ τοῦ Klaffenbach. Πρβλ. καὶ Εὐθ. Ματροκόστα, Κτητορικὴ ἐπιγραφὴ Ἀγίας Μονῆς Δωρίδος (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. ΚΓ' Κανίσκιον εἰς Φ. Κουκουλέν — σελ. 355 - 357).

7. Ἰδὲ μνημον. ἔργ. Ἀν. Ὁρλάνδου, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 32. Ἐπιθι καὶ Muljukof, Izvestija τοῦ Ρωσ. Ἰνστιτούτου Κωνσταντινουπόλεως, τόμ. IV, σελ. 136.

8. Ὅρα Εὐγ. Βέη Χατζηδάκη, Ἐκκλησιαστικὰ κεντήματα, Ἀθήναι 1953, σελ. 36.

9. Corpus Inscriptionum Graecarum, τόμ. Δ', σελ. 354 καὶ 377 (ἀριθ. 8753 καὶ 8837). Πρβλ. H. Grégoire, Recueil de inscriptions Grecques, chrétiennes d'Asie Mineure, σελ. 12, ἀριθ. 31.

§ 6. Ναού 'Αγίου 'Ιωάννου Πέλικα ('Αμαρουσίου)

14

ΕΠΙΣΚΕΝΕΤΨΤΤΕΙΣΙΤΚΑΘΑΜΠΛΤΟΥΤΟΝ ΘΝ

'Επ{ι}σκ((ευάσθη)) ἐν ἐτ((ει)) ζπε' (=7085=1576|77) εἰς λ(ύ)τ((ρωσιν
καί)) καθ((αρμόν τῶν)) ἀμπλ((ακημάτων)) τοῦ δ((ούλου)) τοῦ Θ((εο))ῦ.

Ἐχαράχθη ἄνωθεν ἀνοίγματος ἐπὶ τοῦ πάχους τοῦ τοίχου τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ Ἱεροῦ τοῦ ἐν Ἀμαρουσίῳ Ναυδρίου τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Πέλικα, εἶναι δὲ ἀξιόλογον, διότι δι' αὐτοῦ ἀποδεικνύεται, ὅτι τὸ προαναφερθὲν Ναυδριον ὑπῆρχε τὸν 16ον αἰῶνα¹.

15

Ζηλ' Ἰερειαν Α' Π(α)-
τριά(ε)χ(ην).

ζλη' (=7038=1529|30) ἤλθαμεν μετὸν Ἱερειαν Α' Π((α))-
τριά((ε))χ((ην)).

Ἀναγράφεται ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ².

Εἰς τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν χάραγμα δὲν ἀναγράφεται ἢ δὲν διεσώθη τὸ ὄνομα τοῦ χαρακτοῦ, οὐδὲ ἡ αἰτία τῆς ἐλεύσεώς του μετὰ τοῦ Ἀγιωτάτου Πατριάρχου Ἱερεμίου Α', περὶ οὗ πλεῖστα ὅσα γνωρίζομεν. Πρόκειται, ὡς γνωστόν, περὶ τοῦ 168ου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως³, ὁ ὁποῖος ποικίλας ὑπηρεσίας παρέσχεν εἰς τε τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ Ἔθνος⁴. Ἡ προτασσομένη χρονολογία μαρτυρεῖ, ὅτι ἡ ἐπίσκεψις τοῦ εἰρημένου Πατριάρχου ἐγένετο κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ Πατριαρχίαν, καθ' ἣν, ὡς ἐξ ἄλλων δύο ἐπι-

1. Ὁρα **Μιχ. Γκητάκου**, Ἡ ἐν Ἀμαρουσίῳ μονόκλιτος καμαροσκέπαστος βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Πέλικα, ἐν Ἀθήναις 1956, σελ. 88 - 89.

2. Δεξιὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 14 χαραγματος, ὅπερ ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐξητάσαμεν. Ἰδε **Μ. Γκητάκου**, μνημον. ἔργ. ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 88, ὑπόσημ. 1.

3. Ὁρα **Ζ. Μαθᾶ**, μνημ. ἔργ., σελ. 113 κέ.

4. Αὐτόθι. Πρβλ. **Σ. Λάμπρου**, Catalogue of the Greek manuscripts on Mount Athos, τόμ. Β', σελ. 61. **Τοῦ Αὐτοῦ**, Μικταὶ Σελίδες, ἐν Ἀθήναις 1905, σελ. 516 - 517, Πίν. Ζ'. **Γ. Σωτηρίου**, Τὸ Ἅγιον Ὄρος, Γ' ἔκδοσις Συλλόγου πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων, σελ. 38. **Τοῦ Αὐτοῦ**, Ἐπιγραφαὶ καὶ χάραγματα (ἐν Παραρτήματι τοῦ ΣΤ' τόμου τοῦ Ἀρχαιολ. Δελτίου (1920 - 21), ἐν Ἀθήναις 1923, σελ. 184). **Δ. Ζακυνθινού**, Ἀνέκδοτα Πατριαρχικά καὶ Ἐκκλησιαστικά Γράμματα περὶ τῶν Μονῶν τῶν Μετεώρων, Ἀθῆναι 1938, σελ. 6 κέ. Langlois, Le mont Athos, σελ. 71. **Γ. Κρέμου**, Προσκυνητάριον τῆς ἐν Φωκίδι Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά, Ἀθῆναι 1874 - 1880, τόμ. Γ', σελ. 1 κέ.

γραφῶν μανθάνομεν, τὸ αὐτὸ ἔτος (ζλη) κατὰ μὲν τὸν μῆνα Μάρτιον «ἐλεί-
τούργησε τοῦ Εὐαγγελισμοῦ» εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀνακαινισθεῖσαν Ἱερὰν Μο-
νὴν τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ Λεβαδείας¹, κατὰ δὲ τὸν μῆνα Ἰούλιον ἐποιήσατο
ἁγιασμόν εἰς τὴν Παρηγορήτισσαν τῆς Ἁρτης².

Τὸ ἐξετασθὲν χάραγμα εἶναι ἀξιόλογον διὰ τοὺς ἐξῆς κυρίως λόγους:
α) Διότι ἀποτελεῖ τὴν μόνην, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον ἡμεῖς γνωρίζομεν, γρα-
πτὴν μαρτυρίαν περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ εἰρημένου Πατριάρχου εἰς Ἀμαρου-
σιον καὶ τῆς ἐπισκέψεως αὐτοῦ εἰς τὸ ταπεινὸν Ναῦδριον τοῦ Ἁγίου Ἰωάν-
νου Πέλικα καὶ β) διότι δι' αὐτοῦ πιστοῦται καὶ αὐθις, ὅτι τὸ Ναῦδριον
τοῦτο ὑπῆρχε κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τῆς 16ης ἑκατονταετηρίδος.

16

† Foumon/729

†Foumon{t} ((1))729.

¹Εχαράχθη ἐπὶ τῆς Δ. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ κάτωθι
τῆς τοιχογραφίας τῆς Φιλοξενίας τοῦ Ἀβραάμ.

²Εὰν ἡ εἰς τὸ τέλος τοῦ ὀνόματος κάθετος γραμμὴ ἀντικατασταθῇ διὰ
τοῦ Λατινικοῦ ψηφίου «t», ἔχομεν τὸ ὄνομα Fourmont, τὸ ὁποῖον ἔφερεν ὁ
λόγιος Ἀββᾶς Michel³, γνωστὸς διὰ τὰς ἀρχαιολογικὰς του μελέτας⁴.

³Ὅτι ἡ διὰ τοῦ γράμματος t συμπλήρωσις αὕτη εἶναι ἐπιβεβλημένη,
καθίσταται φανερόν ἐκ τῶν πρὸ τούτου διασφζομένων καὶ καλῶς διατηρου-
μένων γραμμάτων. Ἡ εἰς Ἁγίον Ἰωάννην Πέλικα Ἀμαρουσίου ἐπίσκε-
ψις τοῦ Michel Fourmont ἐγένετο, ὡς ἐκ τῆς συνοδευούσης τὸ ὄνομα αὐ-
τοῦ χρονολογίας ἐμφαίνεται, τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς ἔτος, καθ' ὃ οὗτος συνέταξε
καὶ τὸν κατάλογον τῆς βιβλιοθήκης τῆς Μονῆς Πεντέλης⁵.

1. Ὁρα Γ. Σωτηρίου, Ἐπιγραφαὶ καὶ χάραγματα, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 184.

2. Ἰδὲ Ἀν. Ὁρλάνδου, Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἁρτης (ἐν Ἀρχαιολ. Δελτίῳ, τόμ. Ε' (1919), σελ. 82).

3. Ἀν. Ὁρλάνδος, ἐν ΕΜΕ, τευχ. Γ', σελ. 205.

4. Εἰς αὐτὸν ὀφείλεται σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ ἡ δημοσίευσις Ρωμαϊκῶν ἐπι-
γραφῶν ἐντετοιχισμένων ἐπὶ μὴ διασφζομένου νῦν Ναυδρίου τοῦ Ἁγίου Σάββα,
κειμένου δέ ποτε παρὰ τὴν δεξιὰν ὁχθὴν τοῦ ρεύματος τῆς Πύρνας ἐν Κηφισίᾳ
καὶ ἀνδρυνμένου προφανῶς ἐπὶ τῆς θέσεως ἀρχαίου τινὸς ἡρώου. Πρβλ. Στ. Δρα-
γούμη, Τοπογραφικὰ καὶ ἐπιγραφικὰ Κηφισιάς (ἐν ΑΕ ἔτους 1906, σελ. 187 κέ.).

5. Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων, τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις
1890, σελ. 223.

§ 7. Ναοῦ Ἀγίου Ἰωάννου (Ἀχαρνῶν)

17

Μ. ΛΑΥΔΑΣ
 βάπτισμα
 τὸ τέκνο μου
 1537
 12 Ἀπρίλι
 καλέσας
 αὐτὸ
 Ἡλία

Μ. Λαύδας | βάπτισμα | τὸ τέκνο μου | 1537 | 12 Ἀπρίλι |
 καλέσας | αὐτὸ | Ἡλία.

Τὸ σπυρηδὸν γεγραμμένον τοῦτο χάραγμα σημειοῦται εἰς τὸν ἐν Ἀχαρνῶν Ναὸν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου, ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς του καὶ ἐπὶ παλαιότερου στρώματος τῶν νῦν διασφζομένων ἐλαχίστων τοιχογραφιῶν του¹.

Ἀποτελεῖ πολύτιμον στοιχεῖον πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς ἡλικίας ἀμφοτέρων τῶν στρωμάτων τῶν τοιχογραφιῶν του, καὶ αὐτῆς εἰσέτι τοῦ εἰρημένου Ναυδρίου, καὶ συντελεῖ εἰς ἐνίσχυσιν τῆς γνώμης μας, ὅτι τοῦτο ἀνιδρύθη περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΔ' αἰῶνος καὶ οὐχὶ τὸν 15ον ἢ 16ον αἰῶνα, ὡς ὑπὸ τινων ὑποστηρίζεται². Ἰστορήθη δὲ τὸ πρῶτον κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα, τὸ δεύτερον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 16ου καὶ τὸ τρίτον περὶ τὰ τέλη τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος. Τὴν γνώμην μας ταύτην στηρίζομεν ἐπὶ τεχνικῶν κριτηρίων, ἐπιφυλασσόμενοι ἐν καιρῷ νὰ προβῶμεν εἰς λεπτομερεῖ ἑξέτασιν τοῦ ἀξιολόγου τούτου βυζαντινοῦ μνημείου καὶ εἰς δημοσίευσιν εἰδικῆς περὶ αὐτοῦ μελέτης.

1. Εἰς τὸ κομψὸν τοῦτο Ναυδριον, τὸ ὁποῖον ἐξ ἐπόψεως ἀρχιτεκτονικῆς εἶναι ὁ μικρότερος μέχρι τοῦδε ναὸς τοῦ ἐν Ἑλλάδι τύπου ἐγγεγραμμένου σταυροειδοῦς μετὰ τρούλλου, ἀνεῦρον τρία στρώματα τοιχογραφιῶν.

2. Πρβλ. ΕΜΕ, τευχ. Γ', σελ. 214.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΚ ΤΟΥ ΕΝ ΜΕΓΑΡΟΙΣ ΝΑΟΥ
ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΧΡΙΣΤΟΥ

18

ΟΥΝ ΡΟΔΩΘΗΝΤΙ ΔΕ ΤΗ
 ΠΙΝΙΚΕΣ ΜΑΙΣΤΟΡΑΙ
 ΤΡΑΚΙΣ ΤΕ ΤΩΝ
 ΣΩΤΕΡΩΝ ΤΤΕ ΤΕ
 5Χ36

Τὸν ἐν Ρόδῳ θανόντα ἀδελφόν μου | Πινακέα Μαῖστορα | τοῦπίκλιν Στά-
 μον | Σῶτερ ἀνάπανσε. | , 5χ36 (=1157).

Τὸ ἀξιόλογον τοῦτο χάραγμα εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς Α. πλευρᾶς, τοῦ ὡς νεκρικοῦ θαλάμου χρησιμοποιηθέντος Διακονικοῦ τοῦ ἐν Μεγάροις Ναοῦ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ¹.

Ἡ λέξις **Πινακέα** σημαίνει τὸν κατασκευαστὴν πινακίων. **Πινακεύς**, κατὰ τὸ κεραμεύς, γραφεὺς καὶ τὰ τούτοις ὅμοια. **Μαῖστορα**² = ἀρχιμάστορα, πρωτομάστορα, ἥτοι τὸν ἔμπειρον καὶ διδάσκαλον τῆς τέχνης³. Ὁ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν του διευθύνων τοὺς ἐργάτας, ὁ προσεστὼς⁴.

Ἐκ τοῦ χαράγματος τούτου δύο τινὰ προκύπτουσι: α) Ὅτι ἐν Ρόδῳ τὸν ΙΒ' αἰῶνα ὑπῆρχε ἀκμάζουσα βιοτεχνία κατασκευῆς πινακίων καὶ β) ἐνισχύει καὶ ἀποδεικνύει ὁρθὴν τὴν ἀλλαγὴν ὑφ' ἡμῶν ἐκφρασθεῖσαν καὶ ἐκ τεχνικῶν καὶ μόνον στοιχείων ἐξαχθεῖσαν γνώμην⁵, ὅτι αἱ τοιχογραφίαι τοῦ προαναφερθέντος Ναοῦ εἶναι ἔργον τοῦ ΙΒ' αἰῶνος.

1. Ὅρα **Μιχ. Γκητάκου**, Ὁ ἐν ἐλαιῶνι τῶν Μεγάρων Βυζαντινὸς Ναὸς τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ἐν Ἀθῆναις 1953, σελ. 13.

2. Βλ. Cusa, I diplomati 373, 4. Ὅρα καὶ Γ. **Κωδινού**, Περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας, 135, 13, 18, 137, 8. Πρβλ. καὶ **Σπ. Ζαμπελίου**, Ἱταλοελληνικά, 119.

3. Ἰδὲ **Φ. Κουκουλέ**, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. Β', τευχ. Α'. Ἀθῆναι 1948, σελ. 244.

4. Βασιλικά, 18, 1, γ, ζ', ιη'.

5. Ὅρα **Μιχ. Γκητάκου** μνήμ. ἔργ. ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 46.

19 541111K φ & ω
06K4T4yrj'0
+Δ140'1444'

ςψιη' (= 6818=1210) ἐκ φράγκω[ν διωκόμεν] | ος κατέφυ-
γο[ν ——— | + Διάκο(νος) Ἱερεμ[ίας ———].

*Εχαράχθη ἐπὶ τῆς Β. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

‘Ο ἄλλοθεν ἄγνωστος ἡμῖν Διάκονος Ἰερεμίας προφανῶς θὰ εἶναι ἐξ ἐκείνων τῶν κληρικῶν, οἱ ὁποῖοι, ἀρνηθέντες γὰ δώσωσιν ὄρκον πίστεως εἰς τὸν Πάπαν καὶ διωκόμενοι, κατέφυγον εἰς διάφορα μέρη. Τοῦτο συνέβη κατὰ τὴν τετάρτην σταυροφορίαν, καθ’ ἣν μετὰ τὴν Ἀλωσην τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων οἱ Πάπαι ἐπέβαλον τὸν τοιοῦτον ὄρκον εἰς τοὺς Ὁρθοδόξους κληρικούς, οἱ πλείονες τῶν ὁποίων, ὡς προείπομεν, ἀρνηθέντες καὶ διωχθέντες, κατέφυγον εἰς τὰ σχηματισθέντα Ἑλληνικὰ κρατίδια καὶ πρὸ πάντων εἰς τὸ τῆς Νικαίας, ὅπου διέτριβεν ὁ Αὐτοκράτωρ καὶ ὁ Πατριάρχης¹. Ὅθεν λίαν πιθανὸν εἶναι, ὅτι οὗτος ἀφίκετο εἰς Μέγαρον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως.

20

Ἀσβε | στον [[δ̣ν]]ειρον τοῦ Βυζ[[a]]ντίου, μαρμαρωμένον σύμβολον Ἱερὸν
 | ἀνδροῆ, π' ἀπεθανες [[ἐπὰν]ω εἰς τὸ | παθίην σου | ᾧ]ελος [Θεοῦ
 θὰ σέ ξυπνήσῃ ν]ὰ βασιλέψ[ης][---] | σιὸ διαμάν[τι--- τῶν] πόλεων
 , 5 6 ξβ' (= 6962 = 14543) [

1. "Ορα **Β. Στεφανίδου** μνημον. ἔργ., σελ. 351. Ἰδὲ καὶ **Α. Vasiliev**, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αυτοκρατορίας, μετάφρασις Δημοσθ. Σαβράκη, Ἀθῆναι 1954, τόμ. Γ', σελ. 625 κέ.

Ευρίσκεται ἐπὶ τῆς Ν. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ καὶ ἐπὶ τῆς τοιχογραφίας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.

Ἡ ἄνωθεν τοῦ χαράγματος τούτου κακότεχνος προσωπογραφία εἰκονίζει ἄνδρα φέροντα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς στέμμα.

Ὅτι ὁ εἰκονιζόμενος εἶναι ὁ Αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος, γίνεται φανερόν ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν χαράγματος.

Ἡ φράσις **Ἀσβεστον ὄνειρον τοῦ Βυζαντίου** νομίζω, ὅτι διατυπώνει μίαν ἀλήθειαν περὶ τῶν ἀκοιμήτων πόθων τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἡ φράσις **μαρμαρωμένον σύμβολον ἱερὸν** συνδέεται μετὰ τοῦ θρύλου τοῦ «Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ»¹.

Τὸ ἐπίθετον **ἀνδρεῖος** εἶναι χαρακτηριστικὸν τοῦ προαναφερθέντος Αὐτοκράτορος, ἀπαντῶν καὶ εἰς τὸν λεγόμενον «Θρήνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως»² κἀ.³

Ἡ φράσις **π' ἀπέθανες ἐπάνω εἰς τὸ σπαθίον σου** συνδέεται πρὸς τὴν ἀνέκαθεν ἐπικρατήσασαν παράδοσιν, καθ' ἣν ὄντως ὁ «ἀνδρεῖος» Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος ἔπεσεν ἡρωϊκῶς μαχόμενος ἐπάνω εἰς τὸ σπαθί του⁴.

Παραθέτω δύο χαρακτηριστικοὺς στίχους ἐκ τοῦ προαναφερθέντος Θρήνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως:

*εἰπέ μοι ποῦ εὗρίσκεσαι ; ἐχάθης ; ἐκρυβήθης ;
ἢ ζῆς ; ἢ καὶ ἀπέθανες ἐπάνω σὲ τὸ σπαθί σου ;*⁵

1. Όρα Ch. Craux, Rapport sur les manuscrits grecs de Copenhague, ἐν Archives des missions scientifiques et littéraires, σειρά Γ', τόμ. 5', 1880, σελ. 218. H. O. Coxe, Catalogi codicum manuscriptorum Bibliothecae Bodleianae, τόμ. Α', σελ. 510. Σπ. Λάμπρος, «Νέος Ἑλληνομνήμων», τόμ. Α', σελ. 58, ἀριθ. 652, 15, σελ. 218, ἀριθ. 2581, 2 δ', τόμ. Β', σελ. 48, ἀριθ. 4301, 4, σελ. 59, ἀριθ. 4327, 7, σελ. 223, ἀριθ. 4885, 23, σελ. 271, ἀριθ. 5452, 2. Ν. Γ. Πολίτης, Παραδόσεις, τόμ. Α', σελ. 22, ἀριθ. 33, τόμ. Β', σελ. 658-678, ὅπου καὶ τὰ σχετικὰ φιλολογικὰ ὑπομνήματα. Ν. Βέης, Περὶ τοῦ ἱστορημένου χρησιμολογίου τῆς κρατικῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βερολίνου. (Codex Graecus fol. 62-297) καὶ τοῦ θρύλου τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ (ἐν Πρακτ. τῆς Χριστιαν. Ἀρχαιολ. Ἑταιρ. τῶν ἐτῶν 1934-1936, περίοδ. Γ', τόμ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1938, σελ. 1 κέ.).

2. Όρα A. Ellis en, ἐν Göttingische Gelehrte Anzeigen 1871, σελ. 1538-1566, 1874, σελ. 475-478. Σ. Λάμπρος, ἐν Ν. Ἑλληνομν., τόμ. Ε' (1908), σελ. 194. Γ. Ν. Βέης μνημον. ἔργ. ἐνθ. ἄνωτ., σελ. 32 κβ'.

3. Πρβλ. Γ. Ζώρα, Ἡ Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. ΚΒ', σελ. 208).

4. Σ. Λάμπρον, Βραχέα χρονικά, Ἀθήναι 1932-1933, σελ. 18. Πρβλ. Ν. Τωμαδάκη, Ἡ Ἀλωσις καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Μάρτυς καὶ Ἅγιος τῆς Πίστεως καὶ τοῦ Ἑθνους (ἐν περιόδ. «Νέα Ἑστία», Ἰούνιος 1953, τεύχ. 622). Όρα καὶ Γ. Σωτηρίου, Τὸ λεγόμενον ξίφος τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου (ἐν περιόδ. «Κιβωτός», Μάϊος - Ἰούνιος 1953, ἀριθ. 17-18, σελ. 238).

5. Ν. Βέης μνημ. ἔργ. σελ. 32 κγ'. Πρβλ. Σ. Λάμπρον, Ἱστορία, τόμ. 5', σελ. 976. Πρβλ. Κ. Παπαρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἑθνους, τόμ. Ε', σελ. 366-375.

Ἡ εὐκόλως δυναμένη νὰ συμπληρωθῇ φράσις **Ἄγγελος Θεοῦ θὰ σὲ ξυπνήσῃ** συνδέεται, ὅπως αἱ μνημονευθεῖσαι προηγουμένοι, μετὰ τοῦ αὐτοῦ περὶ τοῦ «Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ» θρύλου, καθ' ὃν, ὅτε ἐπρόκειτο Ἄραψ τις κατὰ τὴν τραγικὴν Ἀλωσιν νὰ φονεύσῃ τὸν μάρτυρα Αὐτοκράτορα, «Ἄγγελος Κυρίου τὸν ἄρπαξε»¹, ἀλλ' ὁ αὐτὸς Ἄγγελος τὸν «νεκρὸν ἤδη καὶ πᾶσι λελησμένον» Βασιλέα θὰ ἐγείρῃ ἐκ τοῦ μνημείου «τοῦ ποιμαίνειν λαὸν περιούσιον»², ὅταν «πάλι μὲ χρόνους, μὲ καιροὺς, πάλι δικὰ μας εἶναι», ἵνα μεταχειρισθῶμεν τὰς λέξεις τοῦ ἀπ' αἰώνων καὶ μετ' ἀκραδάντου πίστεως παρηγοροῦντος τὴν Δέσποιναν τοῦ Τέμπλου τῆς Ἁγίας Σοφίας Ἑλληνοῦ³.

Ἡ συνέχεια δὲ ταύτης, **νὰ βασιλέψῃς στὸ διαμάντι τῶν πόλεων**, δὲν δεικνύει μόνον τὴν κοινὴν ἀντίληψιν, καθ' ἣν ἔκπαλαι ἡ Κωνσταντινούπολις ἐθεωρεῖτο ἡ Βασιλις τῶν πόλεων, ἀλλὰ συνδέεται ἐπιπροσθέτως καὶ αὕτη μετὰ τοῦ προμνημονευθέντος θρύλου, καθ' ὃν «ὁ Μαρμαρωμένος Βασιλιάς» ἐγειρόμενος θὰ καταβάλῃ τοὺς Ἰσμαηλίτας, θ' ἀναδειχθῇ σωτὴρ τοῦ Ἑθνους καὶ θὰ βασιλεύσῃ ἐπὶ τριάκοντα δύο ἢ τριάκοντα ἑξ συναπτὰ ἔτη⁴, συμφώνως ἄλλως τῷ χρησμῷ Λέοντος τοῦ σοφοῦ Βασιλέως περὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καθ' ὃν «Αὐτὸς» (δηλ. ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος) «κρατήσῃ τετράκις ὀκτὼ χρόνους»⁵.

Ἐκεῖνο ὅμως ὅπερ καθιστᾷ τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς χάραγμα ἔτι ἀξιολογότερον, εἶναι ἡ συνοδεύουσα τοῦτο χρονολογία, Ϛ^Ϟεβ', ἥτοι 1454. Ἐξ αὐτῆς προκύπτει, ὅτι ὁ θρύλος περὶ τοῦ **μαρμαρωμένου βασιλιᾶ** εἶναι παλαιότατος⁶. Ἡ τοιαύτη ἐκδοχὴ ἀντιτίθεται πρὸς τὴν γνώμην τῶν ὑποστηρι-

1. Ἴδὲ **N. Πολίτου**, Παραδόσεις, τόμ. Α', σελ. 22, ἀριθ. 33. Πρβλ. **K. Ζησίον**, Ἀλωσις τῆς Πόλεως, ἐν Ἀθήναις, 1907, σελ. 42-43.

2. Βλ. **N. Πολίτου**, μνημ. ἔργ., τόμ. Β', σελ. 26-31 καὶ 667 κέ. Πρβλ. **N. Βέη**, μνημ. ἔργ., σελ. 32 λε'.

3. Ὅρα **Γ. Σωτηρίου**. Ἡ Ἁγία Σοφία Κωνσταντινουπόλεως (ἐκδοσις Συλλόγου πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων), σελ. 28.

4. Ὅρα **N. Βέη**, μνημον. ἔργ., σελ. 32 λε'.

5. Ἴδε **Migne**, PG τόμ. PZ', σελ. 1129. Πρβλ. **N. Βέη**, μνημον. ἔργ., σελ. 24. Ἐπιθι καὶ **N. Πολίτου**, μνημον. ἔργ., τόμ. Β', σελ. 667.

6. Ὅρα **N. Πολίτου**, αὐτόθι σελ. 658 κέ. **Τοῦ αὐτοῦ**, Λαογραφικά Σύμμικτα, τόμ. Α', σελ. 14-28. **Τοῦ αὐτοῦ**, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, ἐκδοσις Β', ἐν Ἀθήναις 1925, σελ. 4. **I. K. Κορδάτου**, Νεοελληνικὴ πολιτικὴ Ἱστορία, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1925, σελ. 22 κέ., ὑποσημ. 1. **Τοῦ αὐτοῦ**, εἰς «Νέαν Ἐπιθεώρησιν» 1928, σελ. 268-269, 344-347. **Τοῦ αὐτοῦ**, Τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ἐν Ἀθήναις 1932, σελ. 87 κέ., ὑποσημ. 2 εἰς σελ. 32. Εἶναι ὄντως ἀτύχημα, ὅτι ὁ ἀείμνηστος ἰδρυτὴς τῆς Νεοελληνικῆς Λαογραφίας Νικ. Γ. Πολίτης δὲν ἐπρόφθασε λόγῳ τοῦ προώρου θανάτου του νὰ ἐκδώσῃ ἰδίαν διεξοδικὴν μελέτην περὶ τοῦ θρύλου τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ.

ζόντων, ὅτι οὗτος εἶναι μεταγενέστερον πλάσμα λογίων, ἐμπνευσθὲν ὑπὸ τοῦ κηρύγματος τοῦ Ρήγα Βελεστινῇ περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος¹.

21

Ο Χριστός ος 7 τρος 4 λ 4
 Σιν 3 αν Καραϊσκάκη

Ὁ Χριστόδου[λ]ος Π[έ]τρος Ἀ[να]ψ[ε] λ[αμπά]δα | δι' ὕ[ε]αν
 Καραϊσκάκη.

Εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὸν ἡγαπημένον τοῦ ἥρωος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως Καραϊσκάκη **Χριστόδουλον Χ. Πέτρον**². Ἐξ αὐτοῦ διαφαίνεται, ὅτι ἡ ἀγάπη ἀμφοτέρων ἦτο ἀμοιβαία.

22

Εὐχαριστοῦμεν σοι Κ(ύρι)ε ὁ Θ(εὸς) | ἡμῶν

Εὐχαριστοῦμεν σοι Κ(ύρι)ε ὁ Θ(εὸς) | ἡμῶν.

Ἐχαράχθη ἐπὶ τοῦ μετασχηματισθέντος εἰς νεκρικὸν θάλαμον Διακο-
 νικοῦ³ τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Ἀναφέρει ἀρχὴν δοξολογίας, εἰλημμένης ἐκ τῆς εὐχῆς τῶν πιστῶν μετὰ τὸ ἀπλωθῆναι τὸ εἰλητόν, ἥτις εἶναι ἀντίστοιχος τῆς Oratio super sindonem τῆς Ἀμβροσιανῆς λειτουργίας⁴.

1. Τὰς σχετικὰς ἀντιλήψεις πλήρως ἀνήρρεσεν εἰς λίαν ἐπιμελετημένην μελέ-
 την τοῦ ὁ Ν. Βέης. Ὅρα ἐν τῷ μνημον. ἔργ. ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 32 γ' - 32 μ'.

2. Ὅρα Κ. Παπαρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τόμ. 5',
 σελ. 174.

3. Ὅρα Μ. Γκητάκου, ἐν μνημον. ἔργ. ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 13.

4. Ἰδὲ Π. Τρεμπέλα, Αἱ τρεῖς Λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις Κώδικας,
 Ἀθήναι 1935, σελ. 65.

ορθοτομήσον
την οδον
φρούρησον την () ()

Ὁρθοτομήσον | τὴν ὁδὸν | φρούρησον τὴν ζ[ωὴν] ---].

Ὁμοίως καὶ τὸ χάραγμα τοῦτο ἀναγράφεται ἐπὶ τῆς Α. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ Ἱεροῦ τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ¹.

Εἶναι εἰλημμένον ἐκ τῆς εὐχῆς τῆς μετὰ τὸ πάντας μεταλαβεῖν².

Ἡ τε προαναφερθεῖσα δοξολογία καὶ ἡ εὐχὴ δεικνύουσι τὴν εὐσέβειαν τῶν παλαιότερων ἐπισκεπτῶν τῶν Ναῶν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς νεωτέρους, πλεῖστοι τῶν ὁποίων, ὥς εἰς ἄλλην μελέτην μας ἐτονίσαμεν, χαράσσουν τὰ ὀνόματά των ἐκ κουφότητος, ἀδιαφοροῦντες ἂν διὰ τῆς ἀξιοκατακρίτου ταύτης πράξεως ἐξορύσσουσιν ὀφθαλμοὺς Ἁγίων, ἢ παραμορφώνουσι καὶ καταστρέφουσι τὰς τοιχογραφίας³.

Σ	Α	Τ	Ω	Ρ
Α	Ρ	Ε	Π	Ω
Τ	Ε	Ν	Ε	Τ
Ω	Π	Ε	Ρ	Α
Ρ	Ω	Τ	Α	Σ

Σάτωρ | Ἀρέπω | Τένει | Ὡπερα | Ρώτας.

Εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς Δ. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ⁴.

1. Ἀριστερᾷ τῆς κόγχης.
2. Ἰδὲ **Π. Τρεμπέλα**, μνημον. ἔργ. ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 153.
3. Πρβλ. **Μιχ. Γκητάκου**, μνημον. ἔργ. ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 57. Ἐπιθι **Γ. Λαμπάκη**, ἐν περιοδ. «Παρθενώ», τόμ. Ε', τεύχ. Ζ' καὶ Η', ἐν Ἀθήναις 1881, σελ. 658.
4. Ἀριστερᾷ τῇ διὰ τῆς δυτικῆς θύρας εἰσερχομένῃ.

Ἀποτελεῖται ἐκ πλαισίου, ἐφ' οὗ ἐντὸς τετραγώνων σχηματιζομένων ἐκ τεσσάρων καθέτων καὶ τεσσάρων ὀριζοντίων ἀτέχνως χαραχθεῖσων γραμμῶν ἀναγράφονται αἱ λέξεις ἢ κάλλιον εἰπεῖν τὰ ὀνόματα **Σάτωρ, Ἀρέπω, Τένετ, Ὡπερα** καὶ **Ρώτας**. Κατὰ τὸν C. de Jerphanion, τὰ ὀνόματα ταῦτα εἶναι τὰ τῶν ποιμένων τῶν ἀγραυλούντων καὶ φυλασσόντων φυλακὰς τῆς νυκτὸς ἐπὶ τὴν ποίμνην αὐτῶν¹, πρὸς οὓς Ἄγγελος εὐηγγελίσθη «χαρὰν μεγάλην, ἣτις ἔσται παντὶ τῷ λαῷ, ὅτι ἐτέχθη Σωτὴρ, ὃς ἐστὶν Χριστὸς Κύριος ἐν πόλει Δαυὶδ²».

Προφανῶς δὲ τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς χάραγμα εἶναι ἀναπαράστασις τοῦ γνωστοῦ ἐκ τοιχογραφιῶν τῆς Καππαδοκίας καὶ ἄλλοθεν «μαγικοῦ τετραγώνου», ὅπερ πάλιν κατὰ τὸν Jerphanion εἶναι μᾶλλον Ἰουδαϊκῆς προελεύσεως³.

Τὰ ὀνόματα ταῦτα, ὡς ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ παρατιθεμένου σχεδίου, ἀναγινωσκόμενα ἀντιστρόφως, ἦτοι ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά (ἐπὶ τὰ λαιά), μᾶς δίδουν τὸ μὲν πρῶτον (Σάτωρ) τὸ τελευταῖον Ρώτας, τὸ δεύτερον (Ἀρέπω) τὸ προτελευταῖον Ὡπερα, τὸ τρίτον (Τένετ) τὸ αὐτὸ ὄνομα (καρκινικὴ γραφή), τὸ τέταρτον (Ὡπερα) τὸ δεύτερον Ἀρέπω καὶ τὸ πέμpton (Ρώτας) τὸ πρῶτον Σάτωρ. Τοῦτ' αὐτὸ μᾶς δίδουν καὶ ἂν ἀναγνώσθωσιν ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω. Ἐν ἑκάστῳ ἐξ αὐτῶν στηληδὸν ἀναγινωσκόμενον μᾶς δίδει καὶ ἓν ὄνομα κατὰ τὴν ἀπόλυτον σειρὰν: Σάτωρ, Ἀρέπω, Τένετ, Ὡπερα, Ρώτας, ὡς δηλ. νὰ ἀνεγινώσκοντο κανονικῶς ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ (ἐς εὐθύ).

Ἐν τοῖς μνημονευθεῖσιν ἔργοις τοῦ Πατρὸς Jerphanion ἱκανὰ περὶ τοῦ «σταυρολέξου» τούτου ἢ ἄλλως τοῦ «Μαγικοῦ τετραγώνου» ἔχουσι γραφῇ, ἂν καὶ ἄλλοι ἐξετάζοντες αὐτὸ ὑπὸ Σταυρικὸν σχῆμα, γνωστὸν

A
P
A
T
E
R

A P A T E R N O S T E R O

O
S
T
E
R

O

1. Recherches de science religieuse XXV, 1935, σελ. 188-255. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, ἐν Actes du IV Congrès international des études Byzantine, Sofia 1936, σελ. 91.

2. Λουκ. 2, 8-11.

3. Ὁρα De Jerphanion, ἐν Orientalia Christiana periodica, III, 614.

ὑπὸ τὸ ὄνομα «τύπος τοῦ Sator», ὁ ὁποῖος ἀπαντᾷ ἐν φυλακτηρίοις, ἐγκολπίοις κἀ., ἔχονται τῆς γνώμης, ὅτι ἡ ἀποκρυπτογραφία τοῦ δευτέρου τούτου παρέχει τὰς πρώτας λέξεις τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς¹ εἰς Σχημα Σταυροῦ, ἔχοντος εἰς τὰ ἄκρα τῶν κεραιῶν τὰ ἀποκαλυπτικά ψηφία A — O(Ω)².

Ἄξιον μνείας, ὅτι τὸ εἰρημένον κρυπτογράφημα ἀνευρέθη καὶ εἰς ἐθνικά μνημεῖα, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ἐν Πομπηίᾳ³. Ὅθεν καὶ ὑπὸ Βιβλικῶν τινῶν Θεολόγων ὑποστηρίζεται, ὅτι, παρὰ τὰς προταθείσας ἄλλας ἐξηγήσεις, μόνῃ ἢ διὰ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Pater Noster ἐξηγήσεις δύναται νὰ ἐκφράζῃ τὴν μυστικὴν σημασίαν τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀναγράμματος⁴. Ἐὰν οὕτως ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, πρέπει νὰ ὑπῆρχεν ὁμᾶς λατινοφώνων Χριστιανῶν ἐν Πομπηίᾳ κατὰ τὸ τρίτον τέταρτον τῆς πρώτης ἑκατονταετηρίδος⁵. Ἐπομένως ἡ περίεργος αὕτη ἐπιγραφή, ἐὰν ἢ ὡς ἄνω ἐρμηνεῖα εἶναι ὀρθή, μαρτυρεῖ τὴν χρῆσιν τῆς Κυριακῆς προσευχῆς ἐν λατινικῇ μεταφράσει, καθ' ἣν περίοδον καὶ τὰ Εὐαγγέλια ἐγράφοντο⁶. Ὅχι δὲ μόνον τοῦτο. Ἡ ἐπιγραφή προσέτι διὰ τῶν παρεχομένων δύο μόνον λέξεων συμμορφοῦται πρὸς τὴν μορφήν τῆς κατὰ Ματθαῖον⁷ Κυριακῆς προσευχῆς καὶ οὐχὶ πρὸς τὴν τοῦ Λουκᾶ⁸, ἣν πολλοὶ ἐρμηνευταὶ ἐκλαμβάνουσιν ὡς τὴν ἀρχικὴν μορφήν τῆς προσευχῆς⁹, δεδομένου ὅτι τὸ ἀνάγραμμα περιέχει τὰς λέξεις Πάτερ ἡμῶν¹⁰, ἐνῶ ὁ ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ τύπος τῆς Κυριακῆς προσευχῆς ἀρχίζει ἀπλῶς διὰ τῆς λέξεως Πάτερ¹¹.

1. Ὁρα J. Dölger, *Antike und Christentum* III, σελ. 259. Ἰδὲ καὶ F. Grosser, *Einneuer, Vorschlag zur Deutung der Sator-Formel*, ἐν ARW, 1926, σελ. 165-169.

2. Ὁρα F. Grosser μνημον. ἔργ. ἐνθ. ἀνωτ. Ἰδὲ καὶ Γ. Σωτηρίου, *Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία*, τόμ. Α', σελ. 102, ὑποσ. 1. Πρβλ. καὶ Millar Burrows, *What Mean these Stones?* New Haven 1941, σελ. 3 κέ. Ἰδὲ καὶ *Corpus Inscriptionum Latinarum*, τόμ. Δ', σελ. 76 κέ. Ἐπιθι καὶ Ἐδ. Θόμψωνος, *Ἐγχειρίδιον Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς Παλαιογραφίας* (μετάφρασις Σ. Λάμπρου), ἐν Ἀθήναις 1903, σελ. 35 καὶ 329 κέ.

3. Ὁρα Γ. Σωτηρίου μνημον. ἔργ. ἐνθ. ἀνωτ.

4. Millar Burrows μνημ. ἔργ. ἐνθ. ἀνωτ.

5. Αὐτόθι.

6. Αὐτόθι.

7. Ματθ. 6, 9-13.

8. Λουκ. 11, 2-4.

9. Millar Burrows μνημ. ἔργον.

10. Ματθ. 6, 2.

11. Λουκ. 11, 2. Ὁρα Millar Burrows μνημ. ἔργ. ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 33 κέ. Τὸ γεγονός εἶναι, ὅτι ὑπάρχουσι διάφοροι γραφαὶ τῆς Κυριακῆς προσευχῆς καὶ δὴ σοβαραί. Ἡ διὰ τοῦ Πάτερ ἀπλῇ γραφῇ ἀπαντᾷ εἰς τὰ Ἀλεξανδρινὰ χειρόγραφα. Πρβλ. Π. Τρεμπέλα, *Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον*, Ἀθῆναι 1952, σελ. 334.

Ἐνταῦθα περιορίζομαι νὰ ἐξάρω τὴν σημασίαν τοῦ ἐξεταζομένου χαράγματος, δεδομένου ὅτι οὐ μόνον τοῦτο εἶναι ἀνέκδοτον μέχρι τοῦδε, ἀλλὰ καὶ διότι σπανίζει ἐν Ἑλλάδι, ἀπαντῶν ἐν Μυστρᾷ τρεῖς εἰς διάφορα μεγέθη, ἐν χαράγμασι ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου ὁρόφου, ἀποτελοῦντος κατοικίαν τῆς οἰκογενείας τῶν Δεσποτῶν¹.

1. Ἰδὲ Ἀν. Ὁρλάνδου, Τὰ παλάτια καὶ τὰ σπίτια τοῦ Μυστρᾶ (ἐν ΑΒΜΕ, τόμ. Γ' (1937), τευχ. Α', σελ. 28, εἰκ. 22 ἐν σελ. 30).

Μ Ε Ρ Ο Σ Δ Ε Υ Τ Ε Ρ Ο Ν

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ
ΕΚ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΑΙΓΙΝΗΣ

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Α'

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΚ ΝΑΩΝ ΑΝΙΔΡΥΜΕΝΩΝ
ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΜΕΣΑΓΡΟΝ ΑΓΟΥΣΑΝ ΟΔΟΝ

§ 1. Ναοῦ Προφήτου Ἡλίου

25

“ΟΤΙ ΕΞ ΑΥΤΟΥ
ΚΑΙ ΑΥΤΟΥ
ΚΑΙ ΑΥΤΟΝ
ΤΑ ΠΑΝΤΑ

“Οτι ἐξ αὐτοῦ | κ((αι)) δι’ αὐτοῦ κ((αι)) εἰς αὐτὸν τὰ πάντα.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη εἶναι γεγραμμένη ἐπὶ λευκοῦ μαρμάρου (0,17×0,12, πᾶχος 0,14, ὕψος γραμμ. 0,01-0,02) ἀποκειμένου ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ Ναοῦ τοῦ Προφήτου Ἡλίου, ὅστις εἶναι ἀνιδρυμένος δεξιᾷ τῆς πρὸς Μεσαγρὸν ἀγούσης ὁδοῦ.

Ἐν αὐτῇ ἀναγράφεται τὸ ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης ρυθμικὸν τεμάχιον¹ τὸ καὶ λυρικὴν τινα χροιάν παρουσιάζον, ὅπερ, ὡς γνωστόν, παρέχει τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι προέρχεται ἐκ πρωίμου τινὸς ὕμνου λόγιου, ἀναγομένου εἰς αὐτὴν τὴν Ἀποστολικὴν ἐποχὴν, ὅπως τὰ Ἐφεσ. 5,19, Κολοσ. 2,10 κ.ά.² Προφανῶς δὲ ἡ ὑπ’ ὄψιν ἐπιγραφή ἀποτελεῖ τμῆμα τοιαύτης, εἰς ἀνάμνησιν ἀνακαινισεῶς τινος ἢ ἐπισκευῆς τοῦ Ναοῦ.

1. Ρωμ. ια' 36.

2. Πρβλ. **II. Τρεμπέλα**, Ἐκλογή Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Ὑμνογραφίας, Ἀθῆναι 1949, ἐκδόσις Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἀριθ. 20, σελ. 5 κέ.

26 Θανήμελω
15/8/67

Θα||θ||μα μ' ἔσωσ|ε|ν | 1518 6 'Απορίλι.

Εύρίσκεται κεχαραγμένον ἀριστερᾷ τῇ εἰσερχομένῳ εἰς τὸν αὐτὸν Ναὸν καὶ μόλις διακρινόμενον λόγῳ τῆς ἀσβεστοχρίσεως τῆς τοιχογραφίας.

Ἀποτελεῖ ἐνθύμησιν ἀγνώστου τινὸς ἐπισκέπτου, κινδυνεύσαντος τίς οἶδεν ὑπὸ ποίας συνθήκας καὶ διασωθέντος ἐκ θαύματος, ἐκδηλοῦντος δὲ δι' αὐτῆς τὴν εὐγνωμοσύνην του.

27 Ημῶν
Καραβοκύρης ὠχημοῦν

Ἑλι|α|ς | Καραβοκύρης εὐγνωμονῶν.

Ἐχαράχθη ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Τὸ ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ ἐπίθετον **Καραβοκύρης** δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔξακριβωθῇ, ἐὰν ὑποδηλοῖ ἐπώνυμον ἢ ιδιότητα (ἐπάγγελμα)· ὑποθέτομεν, ὅτι μᾶλλον δηλοῖ τὸ δεύτερον, δεδομένου ὅτι κάτωθι τοῦ χαράγματος τούτου μόλις διακρίνεται ἐκ τῆς ἀσβεστοχρίσεως ἐν ἱστιοφόρον πλοῖον. Ἄν λοιπὸν τὸ «Καραβοκύρης» εἶναι δηλωτικὸν ἐπαγγέλματος, καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι οὗτος κινδυνεύσας ἐν τῇ θαλάσῃ ἀπέδωκε τὴν σωτηρίαν του εἰς ἀνώνυμον ἐκ τῆς φθορᾶς τῆς τοιχογραφίας Ἑλῖον, ὑφ' ἣν καὶ ἐχάραξε τὸ περὶ οὗ λόγος ὑπόμνημα εἰς δῆλωσιν, ὡς ἄλλως ἀναφέρει, εὐγνωμοσύνης.

28 Εγὼ ὁ
15/1/67
Προσώχου

Ἐγὼ | ὁ κολασμένος | Προσεύχομ||αι||.

29

Μεγάλη
Μεσίτρα
δέξου τὴν δέξαι

Μεγάλη | Μεσίτρα | δέξου τὴν δέξαι.

Ἀμφότερα εἶναι κεχαραγμένα ἐπὶ τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Διὰ μὲν τοῦ πρώτου ἐμφαίνεται ἡ συναίσθησις τῆς ἀμαρτωλότητος τοῦ χαράκτου, διὰ δὲ τοῦ δευτέρου ἡ πίστις τοῦ ἑτέρου χαράκτου πρὸς τὴν Θεοτόκον, ἣν ἐπιγραμματικῶς ἀποκαλεῖ «Μεγάλην Μεσίτραν».

§ 2. Ναων Ἀγίας Ἐλεούσης, Ἀγίου Νικολάου Μαύρικα,
Σωτήρος καὶ Κοιμήσεως Θεοτόκου Μεσαγροῦ

30

1673
Νέα 1673

1673 || Νέα (ἐ)[[κ]]κλ[η]σ[[ία]].

Εἰς θέσιν Ξάντος καὶ νῦν καλουμένην «Κοντὸς» καὶ ἐπὶ τῶν θεμελίων ἄλλου παλαιοχριστιανικοῦ Ναοῦ, οὗ πλεῖστα κατὰ χώραν διασώζονται λείψανα¹, εἶναι ἀνδρυσμένον Ναῦδριον ρυθμοῦ μονοκλίτου βασιλικῆς, τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἀγίας Ἐλεούσης. Τὴν μοναδικὴν ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς θύραν του κοσμεῖ κόγχη, ὕπερθεν τῆς ὁποίας καὶ εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ ἐδάφους 2,49 μεταξὺ δύο ἐντετοιχισμένων ἐπιθημάτων², ἐπὶ ἐντετοιχισμένου ἀρχιτεκτονικοῦ τινος μέλους εἶναι ἐγλυμμένος ἔκτυπος Σταυρός³, ἄνωθεν καὶ κάτωθι τῆς πλαγίας κεραίας τοῦ ὁποίου διέκριναι χαραγὰς τινας. Ἀποξέσας ἀλλεπάλληλα στρώματα ἀσβέστου, ἀνεῦρον τὴν ὑπ' ὅψιν ἐπιγραφὴν, ἐξ ἧς συνάγεται, ὅτι τὸ νῦν Ναῦδριον ἀνεκτίσθη τὸ 1673.

1. Κιονόκρανα, ἐπιθήματα, ἀποκεκρουμένα τεμάχια κίωνων, πεσσῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὠραῖον Κορινθιακὸν κιονόκρανον ἀδράς τεχνιοτροπίας.

2. Τὸ μήκος ἐκάστου τούτων εἶναι 0,54 καὶ τὸ πλάτος 0,13 μ.

3. Διαστάσεων 9,29×0,26.

Ἡ διττογράφησις τοῦ «Ε» ἐκ παραδρομῆς ἐτέθη μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ «Α», ἀντὶ νὰ τεθῇ ὡς ἀρχικὸν ψηφίον τῆς δευτέρας λέξεως. Φαίνεται δ' ὅτι ἀρχικῶς ὁ ἀναγράφας τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν ἐπιγραφὴν παρέλιπε τὸ πρὸ τοῦ «Κ» ψηφίον «Ε», πρᾶγμα ὅπερ ἀντιληφθεὶς ἅμα τῇ περατώσει ταύτης, καὶ θελήσας νὰ τὸ προσθέσῃ, ἐξ ἀβλεψίας ἥλλαξε τὴν φυσικὴν του θέσιν. Τοῦτο τεκμαίρεται καὶ ἐκ τοῦ διαφορετικοῦ τύπου γραφῆς τοῦ ψηφίου καὶ ἐκ τοῦ μεγέθους του ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ λοιπὰ τῆς ἐπιγραφῆς γράμματα, δεδομένου ὅτι, ἐνῶ ἅπαντα ἔχουν ὕψος 0,06, τὸ προστεθὲν «Ε» εἶναι μόλις 0,01.

Σκαφικὴ ἔρευνα περὶ τοῦ προμνησθέντος Ναοῦ καὶ δὴ τῆς Δ. πλευρᾶς του ἤθελε φέρει εἰς φῶς τὰς διαστάσεις τοῦ παλαιότερου Ναοῦ καὶ πλεῖστα ὅσα διεσχορπισμένα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, οὐδόλως δὲ ἀπίθανον καὶ ἐπιγραφὴν τινα.

31

Βοήθη[[σε]] γλυκιά | μητέρα.

Βοήθη[[σε]] γλυκιά | μητέρα.

Ἐχαράχθη εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ τέμπλου τοῦ εἰς θέσιν Κοντὸς Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου Μαύρικα τοιχογραφίαν τῆς Θεοτόκου, ἱστορουμένης ἐνθρόνου καὶ κρατούσης τὸν παῖδα Ἰησοῦν.

Ἡ ἄγνωστος ἡμῖν χρεῖα τοῦ χαράξαντος τὸ περὶ οὗ πρόκειται ὀλιγόλογον αἶτημα λίαν συναισθηματικῶς ἐκδηλοῦται διὰ τῆς συντόμου ταύτης ἐπικλήσεως πρὸς τὴν Θεοτόκον, πρὸς ἣν οὐδεὶς προστρέχων κατησχυμένος ἐκπορεύεται, ἀλλ' αἰτεῖται τὴν χάριν καὶ λαμβάνει τὸ δῶρημα πρὸς τὸ συμφέρον τῆς αἰτήσεως¹.

32

ΑΝΗΓΕΡΘΗΕΚ ΒΑΘΡΩΝ ΗΪΟ ΠΑΝ: ΚΘΟΞΤΩΞ
Ν: ΤΩ ΜΕΓΑΛΩ ΤΗΡΟΣ Ξ ΜΑ ΚΑΙ ΑΝΘΙΔΙΕΞ ΟΔΩΝ
ΒΑΡΧΧΑΡΛΕΚΣ Μ Ζ'

* Ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων γῆς ὁ πᾶν((σεπτος)) κ((αί)) Θ((εῖ))ος οὗτος | Ν((αός)) τοῦ Μεγάλου Σωτήρος, Ξψμδ' (=6744=1236) κ((αί)) ἀνθι[[ς]] δι' ἐξόδων | Βαρούχα. ,αφλε' (=1535) κ((αί)) ζμζ' (=7048=1539).

1. Θεοτοκίον εἰς τέλος ὁρθρου Πλ. β'.

Εύρίσκεται κεχαραγμένη ἐπὶ μαρμάρου (0,70 X 0,50, ὕψ. γραμμ. 0,03-0,05), ἐντετοιχισμένου ἐσωτερικῶς καὶ ἐπὶ τῆς Α. πλευρᾶς ἡμιηρειπωμένου ναοῦ, ἀνιδρυμένου ἐπὶ τῶν ΝΑ. κλιτύων τοῦ λόφου τῆς Παλαιαχώρας Αἰγίνης, ἀριστερᾶ τῆς πρὸς Μεσαγρὸν ἀγοῦσης ὁδοῦ.

Ἡ πολύτιμος—ὡς θὰ ἴδωμεν—ἐπιγραφὴ αὕτη, δὲν εἶναι ἄσχετος πρὸς ἄλλην ἐντετοιχισμένην ἐπὶ τῆς Α. πλευρᾶς κελλίου, ἐκτισμένου ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς παρακειμένης Μονῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος (νῦν Ἁγίου Νεκταρίου). Ἔχει δὲ οὕτω :

ΜΕΓΑΣ ΣΩΤΗΡ ΚΤΗΤΟΡ ΝΚΑ ΒΑΡΟΥΧΑ ΑΦΛΕ

(=1535) Μ [Α] ΡΤ[ΙΟΥ] Α'.

Αὕτη, κατὰ τὴν ἐπικρατήσασαν γνώμην καὶ στερεοτύπως ἐπαναλαμβανομένην ὑπὸ τῶν Αἰγινήτων καὶ τῶν μοναζουσῶν ἐν τῇ εἰρημένῃ Μονῇ, θεωρεῖται ὅτι προέρχεται ἐκ τοῦ ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς τῆς Παλαιαχώρας Ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως.

Μὴ δεχόμενοι τὴν κατὰ τὰ ἄλλα ἀμάρτυρον καὶ ὅλως ὑποκειμενικὴν ταύτην γνώμην, σημειοῦμεν πρὸς στήριξιν τῆς ἡμετέρας τὰ ἀκόλουθα :

α) Ὁ ἐφ' οὗ ἡ πρώτη ἐπιγραφὴ Ναός, τιμώμενος ἐπ' ὀνόματι τοῦ Μεγάλου Σωτῆρος, δλδ. τοῦ Χριστοῦ, ἀνιδρύθη τὸ πρῶτον τὸν ΙΓ' αἰῶνα, ἄγνωστον μὲν ὑπὸ τίνος, ἀσφαλῶς ὅμως τῷ 1236, ὡς ἡ πρώτη ἐν αὐτῇ χρονολογία δηλοῖ.

β) Προϊόντος τοῦ χρόνου, οὗτος καταρρεύσας ἢ ὑποστάς μεγάλῃ φθορᾷ καὶ βλάβῃ ἐπεσκευάσθη τῷ 1535 ὑπὸ τινος Νικολάου Βαρούχα¹, ὅστις,

1. Ἡ οἰκογένεια Βαρούχα, ἀρχοντικὴ οὖσα καὶ καταγομένη ἐκ Κρήτης, εἶχε κατὰ τὴν παράδοσιν ἀρχηγὸν τὸν Κωνσταντῖνον, ὅστις ἦτο εἰς τῶν δώδεκα λεγόμενων «Ἀρχοντοπούλων» τὰ ὁποῖα τῷ 1182 ἐντολῇ τοῦ Ἀλεξίου Β' τοῦ Κομνηνοῦ ἐστάλησαν εἰς τὴν νῆσον πρὸς ἐπαναφορὰν τῆς ἐκ τῆς στάσεως τοῦ Καρίκη διασαλευθείσης τάξεως. Ἐπ' ἴσης εἶναι γνωστόν, 1) ὅτι μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Τούρκων (1669) μέλη τινὰ τῆς οἰκογενείας ταύτης κατέφυγον εἰς Κεφαλληνίαν, 2) ὅτι διεκλαδώθησαν εἰς Πετροχειλούς, Μακρυμάλληδες καὶ Ξερίτας, 3) ὅτι κατὰ τὴν μακρὰν περίοδον τῆς Ἐνετοκρατίας (1210-1669) διεδραμάτισαν σπουδαῖον ρόλον, ὅτε μὲν συνεκστρατεύοντες κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς ἰσχυρᾶς τότε δημοκρατίας, ὅτε δὲ στασιάζοντες ἐναντίον αὐτῆς, 4) ὅτι ἀπόγονοι τούτων διεκρίθησαν ὡς μέλη τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ προσέτι ὅτι οἱ τίτλοι τῆς οἰκογενείας ταύτης εὐρίσκονται εἰς τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Ἀργιστολίου. (Τὰ ἀνωτέρω ἐδημοσιεύθησαν πρὸ ἐξηκονταετίας περίπου ὑπὸ τινος ἀπογόνου τῆς οἰκογενείας ταύτης, ἄνευ ὅμως χρόνου καὶ τόπου ἐκδόσεως.) Τέλος γνωστὸν εἶναι, ὅτι ἀπόγονος τῆς αὐτῆς οἰκογενείας Ἱερεὺς Γεώργιος Βαρούχας ἀνήγειρεν εἰς Ἁγίαν Παρασκευὴν Ἀμαρίου τῷ 1516 ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου Ναόν, ἐν ᾗ ἱστορήθη οὗτος μετὰ τῆς πρεσβυτέρως του. ("Ora G. Gerola, Monumenti Veneti dell'isola di Creta, II, Venezia 1908, σελ. 337, Πιν. 13, εἰκ. 2. Ἰδὲ καὶ E. Gerland, Histoire de Nouvelle Cretaise, Παρίσιος 1907. Σ. Σανθουδίδου, Οἱ ἀρχοντες Βαρούχαι, εἰς περιοδ. «Παναθήναια» τοῦ ἔτους 1908.) Ἡ ἔρευνα τῆς σχέσεως τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος Βυζαντινῆς οἰκογενείας πρὸς τὸν ΝΑ. τῆς Παλαιαχώρας ἡμιηρειπωμένου Ναόν,

περατώσας τὸ ἀνακαινιστικὸν αὐτοῦ ἔργον τὴν πρώτην Μαρτίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἐνετοίχισε σχετικὴν ἐπιγραφὴν τὴν καὶ ἐν τῷ προμνησθέντι κελλίῳ νῦν διασφoζομένην.

γ) Φθαρεῖς ἐκ νέου, ἄγνωστον ὑπὸ ποίας αἰτίας, μόλις τέσσαρα ἔτη ἀπὸ τῆς ἀνακαινίσεώς του, ἀνεκαινίσθη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἢ συγγενοῦς του Βαρούχα τῷ 1539, ὁπότε ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ 1535 ἀντικατεστάθη διὰ τῆς καὶ σήμερον διατηρουμένης κατὰ χώραν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται, ὅτι ἡ ἐν τῷ κελλίῳ ἐνετοιχισμένη ἐπιγραφὴ δὲν ἀνήκει εἰς τὸν Ναὸν τῆς Μεταμορφώσεως, ὥς διατείνονται οἱ Αἰγινήται καὶ αἱ μοναχαί, ἀλλὰ εἰς τὸν Ναὸν τοῦ Σωτῆρος, ἐν ᾧ ἀνευρέθη ὕψ' ἡμῶν καὶ ἡ ἐξετασθεῖσα ὑπ' ἀριθ. 32 ἐπιγραφὴ.

33

Ἦν ἡμεῖς ἡμεῖς ἡμεῖς ἡμεῖς
ἡμεῖς ἡμεῖς ἡμεῖς ἡμεῖς
ἡμεῖς ἡμεῖς ἡμεῖς ἡμεῖς

Πάριδε τὸ [----] Ἀγία Θεοτόκε | νὰ δώσης
στὴν πόλιν {ἐ}σχηλίαν | προ (ν) στασίαν.

Ἀναγράφεται ἐπὶ τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ Ἱεροῦ τοῦ ἐν Μεσαργῷ Ναοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, τῆς καλουμένης «Πολίτισσα», καὶ ἐπὶ τοιχογραφίας τῆς Παναγίας.

Ἀναφέρεται δ' εἰς τὰ δεινὰ, ἅτινα ὑφίστατο ἡ Νῆσος Αἶγινα, τόσον ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων πειρατικῶν ἐπιδρομῶν, ὅσον καὶ ἐκ τῶν διαφόρων κατακτήσεων (Φράγκων, Τούρκων καὶ Βενετῶν). Καὶ διὰ τοῦ χαράγματος τούτου διαφαίνεται ἡ πίστις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ πρὸς τὴν προστάτιδά του Παναγίαν, ἣν ἱκετεύει νὰ σώσῃ ἐκ τῶν κινδύνων τοὺς δούλους Της καὶ τὴν πόλιν ἀπὸ πάσης τῶν ἐχθρῶν ἀλώσεως, ὥς ἔχουσα τὸ κράτος ἀπροσμάχητον ¹.

ἐφ' οὗ ἡ ἐξετασθεῖσα ἐπιγραφὴ, θὰ ἀποτελέσῃ εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον θέμα ἰδιαίτερας μελέτης ἡμῶν. Τὸ οἰκογενειακὸν δένδρον τῆς εἰρημένης οἰκογενείας εὐρίσκειται εἰς χεῖρας ἀπογόνου της, ὅστις καὶ εὐγενῶς μοὶ παρεχώρησεν αὐτό.

1. Ὁδὴ Ζ', Ἀκαθίστου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΚ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΧΩΡΑΣ ΑΙΓΙΝΗΣ

§ 1. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ Χριστιανικῶν μνημείων ἀνιδρυμένων ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ λόφου τῆς Παλαιαχώρας¹

34

Ἀποποινα Θεοτόκε Παρθένα πρός] σε καταφεύγω | Ἄγιε Ἀθανάσιε κάμε
τὸ θαῦμα σου.

Τοῦτο, ὃν κεχαραγμένον δι' ἐπισεσυρμένης γραφῆς ἐπὶ πώρου λίθου, ἐξωτερικῶς τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, ἀποτελεῖ ἱκεσίαν προσκυνητοῦ πρὸς τὴν Παρθένον Μαρίαν καὶ τὸν Ἅγιον Ἀθανάσιον.

Ὑπὸ ποίου, πότε καὶ ὑπὸ ποίας περιστάσεις ἡ πλήρης πίστεως καὶ ἀγωνίας ἱκεσία αὕτη ἐγράφη, ἀγνοοῦμεν. Ἴσως ἐπὶ Κεμάλ Ρεῖς, ὅστις ἐκνείευσε τὸ Κάστρον καὶ τὴν Παλαιαχώραν καὶ ἐξηνδραπόδισε δύο χιλιάδας κατοίκους². Ἴσως πάλιν ἐγράφη τὸ ἔτος 1537 ἐπικειμένης τῆς καταλήψεως τῆς Αἰγίνης ὑπὸ τοῦ θηριώδους Βαρβαρόσσα, ὅστις κατέστρεψε ριζήδον αὐτήν, ἐδῆωσε καὶ ἐξηνδραπόδισεν ἑξ χιλιάδας ἐκ τῶν κατοίκων, παρέδωκεν εἰς τὴν σφαγὴν τοὺς γέροντας, ἀπῆγαγε χιλιάδας γυναικόπαιδα καὶ εἰσήγαγεν εἰς τὰ χαρέμια τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὰς ὠραιότερας παρθένους³. Τέλος ἴσως ἀποτελεῖ ἱκεσίαν δι' ἀνάρρωσιν ἐξ ἀσθενείας τοῦ χαράκτου ἢ προσφιλοῦς τινος αὐτῷ προσώπου. Πάντως ἐν τῷ ἐξεταζομένῳ χαράγματι διαφαίνεται ἡ θρησκευτικὴ πίστις τοῦ ἀγνώστου ἡμῖν χαράκτου.

1. Ἐρευνήσας καὶ μελετήσας ἀπὸ τινων ἐτῶν τὰ ἐν τῇ Παλαιαχώρα Χριστιανικὰ μνημεῖα, ἅτινα μέχρι τοῦδε δυστυχῶς δὲν ἠξιώθησαν ἄλλης τινὸς ἐιδικῆς μελέτης, οὐδὲ τῆς δεούσης προσοχῆς καὶ οὕτω κινδυνεύουν νὰ καταστραφῶσι, προσέβην εἰς τὴν συγγραφὴν εἰδικῆς πραγματείας, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐκτενῶς ἀναφέρω τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν καὶ μελετῶν μου, ὡς καὶ λεπτομερῇ περιγραφὴν ἑνὸς ἐκάστου μνημείου.

2. Ὅρα Σ. Λογιοτίδου, Ἡ ἀρπαγὴ τῆς Αἰγίνης, Ἀθῆναι 1865.

3. Αὐτόθι.

Τρίς | Ναο[ι] | Πα[ρα]γία[ς] | Αποστό[λων] | Αν[ν]ας.

Ἡ πρωτότυπος αὐτὴ ὡς πρὸς τὸ εἶδος τῆς γραφῆς ἐπιγραφὴ ἀναγράφεται ἐπὶ πώρου λίθου (ὕψ. γραμμ. 0,02 - 0,03) ἐντετοιχισμένου ἐπὶ τῆς Ν. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ βορείου κλίτους τρισυποστάτου Ναοῦ, ἀνιδρυμένου ἐπὶ τῶν ΒΔ. κλιτύων τοῦ λόφου τῆς Παλαιαχώρας, νῦν δὲ ἡρειπωμένου.

Ἐκ τῶν διασφζομένων λειψάνων τοῦ προμνησθέντος Ναοῦ, διετηρήθη ἀσκεπὲς τὸ βόρειον αὐτοῦ κλίτος, τμῆμα τῆς Α. πλευρᾶς τοῦ μεσαίου κλίτους καὶ ἐλάχιστοι λίθοι ἀποκεχωσμένοι κάτωθεν χωμάτων ἐκ τοῦ Ν. κλίτους. Ἡ τοιαύτη τοῦ Ναοῦ ἐμφάνις γεννᾷ πρὸς στιγμὴν τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι οὗτος ἦτο δισυστάτος. Ἡ ὑπὸ ἐξέτασιν ὁμως ἐπιγραφὴ μοι ἐκίνησε τὸ διαφέρειν νὰ ἐρευνήσω ἐπισταμένως τὰ διασπέντα λείψανα, ἐκ τῆς μελέτης δὲ ταύτης κατέληξα εἰς τὰ ἐξῆς συμπεράσματα¹.

α) Ὁ Ναὸς οὗτος ρυθμοῦ καμαροσκεπάστου βασιλικῆς, ἀρχικῶς ἦτο τρίκλιτος, ἔχων ὀλικὰς διαστάσεις: μῆκος 8,35, πλάτος 11,89 καὶ ὕψος 4 μ. ἔκτος τῆς καλυπτοῦσης αὐτὸν καμάρας.

β) Αἱ μακραὶ πλευραὶ ἐκάστου κλίτους ἐγεφυροῦντο δι' ἐγκαρσίων τόξων.

γ) Ὅτι ὁ Ναὸς εἶναι κτίσμα τοῦ ΙΙ' αἰῶνος, ἐκ δὲ τῆς ἀπασχολούσης ἡμᾶς ἐπιγραφῆς διακριβοῦνται, ὅτι οὗτος ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου, τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων καὶ τῆς Ἀγίας Ἀννης. Νῦν ὑπὸ τινων μὲν ὀνομάζεται «Ἀγία Ἰωάννα», ὑπὸ τῶν περισσοτέρων δὲ «Παναγία τοῦ Γιάν-

1. Ἀναφέρω τὰ βασικώτερα, διότι λεπτομερέστερον ποιῶμαι λόγον εἰς τὴν ὑπὸ ἐκδοσιν πραγματείαν μου περὶ τῶν Μνημείων τῆς Παλαιαχώρας.

νουλη». Καὶ αἱ δύο ὀνομασίαι εἶναι καθ' ἡμᾶς ἀπόβλητοι καὶ ὅλως μεταγενέστεραι, προελθοῦσαι ἐκ συγχύσεως καὶ παραφθορᾶς τῶν ὀνομάτων Παναγία καὶ Ἄννα¹, τοῦ τῶν Ἀποστόλων παροραθέντος.

36

Ἐποφράδος Χρόνος

590' (= 6970 = 1462) ἀποφράδος χρόνος.

Ἐχαράχθη ἐπὶ λίθου εἰς τὴν Δ. ἐσωτερικὴν πλευρὰν τοῦ βορείου κλίτους τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ².

Ἀποφράδος χρόνος, κατὰ τὸ ἀποφρᾶς ἡμέρα³.

Διὰ ποῖον λόγον ὁ χαράξας τὸ χάραγμα τοῦτο ἐχαρακτήρισε τὸ ἔτος 1462 ὡς ἀπαίσιον καὶ ὡς δυστυχές, δὲν μᾶς πληροφορεῖ. Τὸ 1462 ἡ Αἴγινα ἐβενετοκρατεῖτο. Πιθανῶς λοιπὸν οὗτος νὰ ὑπέστη κακὸν τι ἐκ τῶν κατακτητῶν ἢ νὰ ἐκσπᾷ εἰς ἱερὰν ἀγανάκτησιν καὶ βδελυγμὸν διὰ τὴν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο κλοπὴν ὑπὸ τῶν Βενετῶν τῆς κάρας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ μεταφορὰν ταύτης εἰς Βενετίαν⁴. Ἡ ἀρπαγὴ τοῦ Ἁγίου λειψάνου ἐγέννησε γενικὴν θλίψιν καὶ ἐνίσχυσε τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι διὰ τῆς ἐκ τῆς νήσου μεταφορᾶς τοῦ ἐστερηθῆσαν οἱ κάτοικοι τῆς Αἰγίνης τῆς προστασίας τοῦ «ἐλευθερωτοῦ τῶν αἰχμαλώτων Ἁγίου».

Ἀνεξαρτήτως τοῦ δυσσερμηνεύτου τοῦ ἀπασχολήσαντος ἡμᾶς χαρακτηρισμοῦ, τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χάραγμα εἶναι ἀξιόλογον, διότι ἡ προτασσομένη ἐν αὐτῷ χρονολογία συμβάλλει εἰς τὸν καθορισμὸν τοῦ χρόνου τῆς ἐποικίσεως τῆς Παλαιαχώρας, περὶ ἧς μέχρι τοῦδε οὐδεμία σοβαρὰ μελέτη εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος.

1. Ἐν τῷ ἐκδοθέντι ἐπὶ παραδείγματι ὁδηγῶ τῆς Αἰγίνης, ἀναγράφεται «... διπλὴ βσιλική... μὲ ψηλὰς καμάρες εἶναι ἡ Παναγία τοῦ Γιάννουλη (Γιαννούλη;) Σήμερα ἀπὸ παρεξήγησι τὴν ὀνομάζουσαν Ἁγία Ἰωάννα...». Ὅρα Γ. Καλιπούρδη καὶ Σ. Ἀλεξίου, Αἴγινα (ὁδηγὸς ἄνευ χρονολογίας).

2. Ἐπὶ τοῦ Δ. σκέλους τῆς πρώτης ἀπὸ Δ. πρὸς Α. τυφλῆς ἀψίδος τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ Ναοῦ.

3. Πλουτάρχου, Κομ. 19. Εὐπολὺς παρ. Ἀθην. Πρβλ. καὶ Λουκιανοῦ, Ψευδολ. 32.

4. Ὅρα Μέγαν Συναξαριστήν.

Εν τῷ ἀρχῇ
 + τῷ ἐξῆς

Ἐν ἔτει ἀρχῇ (= 1683) δ[ι]ήλθεν | δ + Πατρι(άρχης) Ἰάκωβος.

Ἐχαράχθη ἐπὶ μόλις διασφισμένου λειψάνου τοιχογραφίας ἐπὶ τῆς μεσαίας τυφλῆς ἀψίδος τῆς Β. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Διὰ τοῦ χαράγματος τούτου λαμβάνομεν τὴν ἄγνωστον ἄλλοθεν πληροφορίαν περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Πατριάρχου Ἰακώβου εἰς Παλαιαχώραν Αἰγίνης. Ἐκ δὲ τῆς προτασσομένης χρονολογίας μαθαίνομεν, ὅτι ἡ ἔλευσις αὕτη ἐγένετο, ὅτε ἡ μὲν νῆσος διετέλει ὑπὸ τουρκικὴν κατοχὴν¹, ὁ δὲ Πατριάρχης Ἰάκωβος ἐν παραιτήσει. Ὡς ἐκ τούτου ἡ ἐκ τοῦ ἐξετασθέντος χαράγματος παρεχομένη πληροφορία χρησιμεύει εἰς τὴν ἔρευναν τῆς δράσεως τοῦ εἰρημένου Πατριάρχου κατὰ τὸ χρονικὸν ἰδίως διάστημα 1681 - 1685.

7141015111
 + Κονταρῆς
 Τὸν ἐξορτῶν
 + ἔκτ[ε]ς ἀπὸ τῆς ἐξορτῆς
 ἡ ἐξορτῆς ἀπὸ τῆς ἐξορτῆς
 ἐξορτῆς ἀπὸ τῆς ἐξορτῆς

7141 (= 1632) Ὁ Ἰ[η]σουῆς | Κύρ(ιλλος) Κονταρῆς | τὸν ξεφορτώθη | [ῆ] + Ἐκ(κλη)σία : ἀπαλ[[λα]]γῆσα τῆς τε παρουσίας | ὑποκρησίας κ(αί) | πρ[ο]δ[ο]τ[ο]ς τ[ο]ς κῆς ἅμα δὲ κ(αί) κα[[κ]]οδόξου | συμπεριφορᾶς του.

1. Ἡ πρώτη ἐν Αἰγίνῃ Τουρκοκρατία ἐγένετο ἀπὸ τοῦ 1540 - 1687, ἡ δὲ δεύτερα ἀπὸ τοῦ 1715 - 1821.

2. Συνοδικὴ ἀποφάσει προβιβασθεὶς ἐκ τῆς Μητροπόλεως Λαρίσης εἰς τὸν Πατριαρχικὸν Θρόνον τὸ 1679, μετὰ τριετίαν αὐτοθελῶς παρητήθη, μετακληθεὶς τὸ δεῦτερον εἰς τὸν Θρόνον τὸ 1685. Ὁρα Ζ. Μαθᾶ, μνημ. ἔργ., σελ. 138 - 139.

Ευρίσκεται κεχαραγμένον ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀγίας Βαρβάρας (ὃν τινες καλοῦσι καὶ Ἅγιον Γεώργιον) ἐπὶ διασφωμένον μικροῦ τεμαχίου λειψάνου τοιχογραφίας (0,92 × 0,35).

Τοῦτο εἶναι ἐν τῶν ἀξιολογωτέρων χαραγμάτων, μόλις διακρινόμενον ἐκ τῆς ὑγρασίας τῶν ὀμβρίων ὑδάτων. Ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐν Τενέδῳ ἑξορίαν τοῦ Κυρίλλου Β', ὅστις ἐκλεγείς τὸ 1632 Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ἐκ προαγωγῆς ἀπὸ τῆς Ἐπισκοπῆς Βεροίας ἐγένετο, κατὰ τὸν συντάκτην τοῦ Πατριαρχικοῦ καταλόγου, «τῆς Ἱησουητικῆς κακουργίας δεξιώτατον ὄργανον»¹. Ἐντεῦθεν καὶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ χαράγματι ἀποκαλεῖται προσφωῶς «Ἱησουίτης». Παραμείνας δέ, ὡς γνωστόν, εἰς τὸν Πατριαρχικὸν Θρόνον μόνον ἕξ ἡμέρας (5 - 11 Ὀκτωβρίου 1632) ἐξωρίσθη εἰς Τένεδον². Τὸ ἐπιγραμματικῶς ἐκφράζον τὴν ἀνακούφισιν τοῦ Ὀρθοδόξου πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας μας ἐκ τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου τοιοῦτον Ποιμενάρχου χάραγμα τοῦτο, δὲν ἐχαράχθη εἰς τόπον ἄσχετον πρὸς τὴν Παπικὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν καθόλου Βενετοκρατίαν. Ὁ Ναός, ἐφ' οὗ τὸ χάραγμα, εὑρίσκεται ἔμπροσθεν ἀκριβῶς καὶ εἰς ὀλίγων μέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ Ναοῦ καλουμένου «Ἅγιος Γεώργιος Καθολικός», ὡς καὶ εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 39 χαράγματος ἀποδεικνύομεν, καὶ κατελήφθη ὑπὸ τῶν κατακτητῶν διὰ τὴν λατρείαν τῶν Παπικῶν, μὴ ἐπιτραπείσης τῆς χρησιμοποίησώς του ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων.

Ἡ δι' ἀραβικῶν ἀριθμῶν σημειουμένη ἀπὸ κτίσεως κόσμου χρονολογία δὲν συνοδεύεται ὑπὸ ἰνδικτιῶνος. Δεδομένου ὅμως ὅτι ὁ προμνησθεὶς Πατριάρχης ἀνῆλθεν εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον ἐν ἔτει 1632, δέον ἀπὸ τῆς χρονολογίας τῆς ἐπιγραφῆς νὰ ἀφαιρέσωμεν 5509 ἔτη ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἐν οἷς κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς ἀντιστοιχοῦν οἱ μῆνες Σεπτέμβριος - Δεκέμβριος καί, ὡς εἰκός, καὶ αἱ ἡμέραι 5 - 11 Ὀκτωβρίου, καθ' ἃς διετέλεσεν ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος Πατριάρχης³.

1. Ὁρα Ζ. Μαθᾶ, μνημον. ἔργ. ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 125.

2. J. A y m o n, Monuments authentiques de la Religion de Grèce, 1708, σελ. 102. Πρβλ. Thomas Smith, Collectanea de Cyrillo Lucari, 1707, σελ. 55. Ἰδὲ καὶ É m i l e L e g r a n d, Bibliographie Hellénique du XVIIème Siècle. Le Quien, Oriens Christianus, Paris 1740, I, σελ. 333. Ἐπιθι καὶ Γ. Χατζηαντωνίου, Κύριλλος Λούκαρις (ἐναίσιμος ἐπὶ διδακτορίᾳ διατριβή, εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Ἐδιμβούργου, μετάφρασις τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν), Ἀθῆναι 1954, σελ. 133.

3. Ὁρα Ζ. Μαθᾶ, μνημον. ἔργ. ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 125.

Καθ' ἡ γιάσθη μ' ἁγιασμόν
 ὁ Θεὸς Ναὸς τῆς Μεσοσπορίτισσας
 Τὸν ξαναπήραμε ἀπὸ τοὺς φράγκους
 οἱ Χριστιανοί

Καθ' ἡ γιάσθη μ' ἁγιασμόν | ὁ Θεὸς Ναὸς τῆς ((Παναγίας)) τῆς Μεσο-
 σπορίτισσας | Τὸν ξαναπήραμε ἀπὸ τοὺς φράγκους | οἱ Χριστιανοί.

¹ Αναγράφεται ἐπὶ τῆς Δ. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς Ναοῦ καλουμένου, κα-
 κῶς, «Ἅγιος Γεώργιος», «Ἁγία Βαρβάρα» ἢ «Παναγία ἡ Φορίτισσα»
 καὶ ἐτι κάκιστα θεωρουμένου ὡς Βενετικοῦ κτίσματος¹.

Τὸ καθ' ἡμᾶς, τὸ πολύτιμον τοῦτο χάραγμα παρέχει τὰς ἐξῆς ἀξιολό-
 γους πληροφορίες: α) "Οτι ἀρχικῶς ὁ προμνησθεὶς Ναὸς ἐτιμᾶτο ἐπ' ὄνό-
 ματι τῆς Παναγίας τῆς «Μεσοσπορίτισσας». β) "Οτι τοῦτον ἤρπασαν ἐκ
 τῶν Ὁρθοδόξων οἱ Φράγκοι κατακτηταί. γ) "Οτι ὁ ἐν λόγῳ Ναὸς περι-
 ἤλθε καὶ αὐθὺς εἰς τοὺς Ὁρθοδόξους, καθαγιασθεὶς μάλιστα «μ' ἁγιασμόν»,
 κατόπιν τῆς οἰονεὶ βεβηλώσεώς του ὑπὸ τῶν Παπικῶν.

² Ἐκ τῶν πληροφοριῶν τούτων δυνάμεθα νὰ καταλήξωμεν εἰς τὰ ἐξῆς
 συμπεράσματα: "Οτι ὁ ἔφ' οὗ τὸ χάραγμα Ναὸς δὲν ἀνιδρύθη τὸν ΙΣΤ'
 αἰῶνα ὑπὸ τῶν Βενετῶν, ὡς ὑπερθεν τῆς ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς αὐτοῦ θύρας
 κεφαλαίους Λατινικοῖς γράμμασιν ἀναγράφεται:

TEMPORESYNDICATVC CLARISS [IMI] |
 DOMINI ANTONII BARBARO |
 DIGNIS[S]IMI CONCILLIARII |
 NAVPLII ROMANIE |
 DIE PRIMA APRILIS |
 MD XXXIII²

1. Περί τοῦ μνημεῖου τούτου εὐρέως ἀσχολούμεθα εἰς τὴν προαναφερθεῖσαν
 ἀδημοσίευτον εἰσέτι μελέτην ἡμῶν περί τῶν Ναῶν τῆς Παλαιαχώρας καὶ τῶν λοι-
 πῶν Χριστιανικῶν μνημείων αὐτῆς.

2. Ἦτοι «εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ ἐξοχωτάτου ἐνδοξοτάτου κυρίου Ἀντωνίου
 Βαρβάρου, τιμωτάτου συμβούλου Ναυπλίου... εἰς τὴν πρώτην Ἀπριλίου 1533».
 Τὸ κενὸν μέρος τῆς ἐπιγραφῆς καταλαμβάνει οἰκόσημον μὲ τὰ ἀρχικά ψηφία τοῦ
 ὀνόματος τοῦ Ἀντωνίου Βαρβάρου. Περί τοῦ εἰρημένου οἰκοσήμου θὰ ἀσχοληθώ-
 μεν εἰς ἄλλην μελέτην ἡμῶν ἐκτενῶς πως.

Τὰ ἐν τῷ ἡμετέρῳ χαράγματι ἀναφερόμενα εἰς τοὺς δύο τελευταίους στίχους καὶ ἰδίως ὁ ἀόριστος τοῦ ἐν τῇ δημοτικῇ «παίρνω», εὐγλωττῶς διαλαλοῦσιν ὅτι ποτὲ ὁ προμνησθεὶς Ναὸς ἀνήκεν εἰς τοὺς Ὁρθοδόξους. Συμβιβάζοντες δὲ τὸ περιεχόμενον τῆς τε Λατινικῆς ἐπιγραφῆς¹, ἥτις κακῶς θεωρεῖται μέχρι τοῦ νῦν ὡς ἰδρυτικὴ, καὶ τοῦ χαράγματος καταλήγομεν εἰς τὸ λογικὸν συμπέρασμα, ὅτι οἱ Βενετοὶ κατὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν πρώτην τῆς νήσου κατοχὴν (1451 - 1540) κατέσχον τὸν Ναόν, ἐνεργήσαντες ἅμα καὶ τὴν ἀνακαίνισιν αὐτοῦ. Ἐκφράζοντες δὲ τὴν εὐγνωμοσύνην των πρὸς τὸν οὐδόλως ἀπίθανον δόντα τὴν ἐντολὴν τῆς ἐκ τῶν Ὁρθοδόξων ἀποσπάσεως τοῦ Ναοῦ Ἀντώνιον Βάρβαρον καὶ ἐπιθυμοῦντες νὰ κολακεύσωσιν αὐτόν, ὄντα «τιμιώτατον σύμβουλον» καὶ ἄλλαις λέξεσιν αὐθέντην αὐτῶν, ἀνήρτησαν τὴν εἰρημένην ἐπιγραφὴν εἰς τὸν ὑπὸ τὴν κατοχὴν καὶ δικαιοδοσίαν των πλέον περιελθόντα Ναόν, μὴ παραλείψαντες νὰ ἀποκαλῶσι μὲ λίαν κολακευτικὰ ἐπίθετα τὸν Ἀντώνιον Βάρβαρον «ἐξοχώτατον» καὶ «ἐνδοξότατον». Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν ὀνομασίαν τοῦ κτίσματος «Ἀγία Βαρβάρα», δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι αὕτη προῆλθεν ἐκ τοῦ μνημονευθέντος εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 38 χαράγματος παρακειμένου Ναοῦ, ὅστις καὶ θὰ ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἀγίας Βαρβάρας. Ὅτε οἱ παπικοὶ κατέλαβον τὸν ἐν ἀρχῇ μνημονευθέντα Ναόν τῆς Παναγίας, μετωνόμασαν αὐτόν εἰς Ἅγιον Γεώργιον, χωρὶς νὰ παύσωσι νὰ τιμῶσιν αὐτόν καὶ ἐπ' ὀνόματι τῆς Παναγίας. Ἀκούοντες δ' οὗτοι νὰ ἀποκαλῶσιν αὐτόν οἱ Ὁρθόδοξοι «Μεσοσπορίτισσα» καὶ ἀγνοῦντες τὴν σημασίαν τῆς λέξεως καὶ συγχέοντες αὐτὴν πρὸς τὴν ἰδικήν των λέξιν φόρο, ἥτις σημαίνει πλατεῖα, ὅπως καὶ τὸ «πλάτσα»², τὴν ἀπεκάλουν ἐξελληνίζοντες τὴν λέξιν «Φορίτισσα»³, ὀνομασίαν ἣν ἀσμένως παρέλαβον οἱ Ὁρθόδοξοι συγχύσαντες καὶ οὗτοι μετὰ τοῦ ὁμοήχου «Μεσοσπορίτισσα», ἐξ οὗ καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἱκανοὶ τῶν ἐντοπίων ἀποκαλοῦσι αὐτὴν «Φορίτισσα».

Πρὸ τῆς μετονομασίας τοῦ Ναοῦ τούτου τῆς Παναγίας τῆς Μεσοσπορίτισσης κατὰ μαρτυρίαν ὑπερηλίκων τινῶν Αἰγινήτων ἡ πανήγυρις αὐτῆς ἐτελεῖτο τὴν 21ην Νοεμβρίου ἐκάστου ἔτους καὶ οὐχὶ τὴν 15ην Αὐγούστου ἡμέραν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Ἐξακολουθεῖ δὲ νὰ τελεῖται καὶ πάλιν κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμερομηνίαν ἡ πανήγυρις τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ναοῦ, φέροντος τὸ ὄνομα «Παναγία ἡ Μεσοσπορίτισσα»⁴.

1. Αὕτη ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι (1204 - 1566) τοῦ Οὐίλιαμ Μίλλερ, μετάφρασις Σ. Λάμπρου (1909 - 1910), σελ. 245, ὑποσημ. 1, ὡς καὶ ἐν σελ. 79 τοῦ προαναφερθέντος ὁδηγοῦ Αἰγίνης, ἀλλὰ μετὰ σφαλμάτων.

2. Πλάτσα ἢ *Φόρο* ἐκ τοῦ λατινικοῦ *forus*, ὡς καλεῖται ὁ διάδρομος νεῶς, ὁ κείμενος μετὰ τῶν ἐδωλίων τῶν ἐρετῶν. Ὅρα *Εὐστρ. Τσακαλώτου*, Λεξικὸν Λατινο-Ἑλληνικόν, σελ. 270, ἐν λ. *forus*.

3. Ἀλλωστε, πρὸ τοῦ Ναοῦ ὑπάρχει μικρὰ τις πλατεῖα.

4. Περὶ τῶν ἐπιθέτων τῆς Παναγίας ὄρα *Φ. Κουκουλέ*, Κατάλογος ἐπιθέτων

Τέλος ὡς πρὸς τὴν χρονολόγησιν τοῦ εἰρημένου μνημείου, μετὰ θλίψεως σημειοῦμεν, ὅτι διὰ τῆς ἐνεργηθείσης ἐσχάτως ἀκαλαισθήτου τινὸς ἐπισκευῆς καὶ ἐπαλείψεως λίθου τινὸς διὰ τσιμέντου, ἀπωλέσθη δυστυχῶς ἀξιόλογον χάραγμα, ἀναφερόμενον εἰς θάνατον μοναχοῦ τινος, συνοδευόμενον δὲ ὑπὸ τῆς χρονολογίας 1437, ἐξ ἧς ὀφθαλμοφανῶς πλεον ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ ἐφ' οὗ τὸ χάραγμα Ναὸς ἦτο ἀνιδρυμένος ἐνενήκοντα ἔξ ὀλόκληρα ἔτη πρὸ τοῦ ἐν τῇ προαναφερθείσῃ Λατινικῇ ἐπιγραφῇ ἀναφερομένου ἔτους τῶν ἡμερῶν τοῦ «ἐξοχωτάτου» Ἀντωνίου Βαρβάρου¹.

40

Ἐκ Κεφαλληνίας μεταφέρειας σὺν Ναυκλήρῳ | τοῦ πικλῆν Ἡλίας.

¹Αναγράφεται δι' ὀξέος ὄργανου ὀπισθεν ὥραίας φορητῆς εἰκόνος τοῦ Τέμπλου τοῦ ἐν Παλαιαχώρᾳ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ἀγίου Διονυσίου, ἐφ' ἧς εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος ἀριστεροκρατοῦσα, τύπου Παναγίας τοῦ Πάθους.

Ἐκ τοῦ πολυπλόκως γραφέντος χαράγματος τούτου, λαμβάνομεν τὴν ἄλλοθεν ἄγνωστον ἡμῖν πληροφορίαν, ὅτι ἡ προμνησθεῖσα εἰκὼν ἐκομίσθη ἐκ Κεφαλληνίας ὑπὸ ἀγνώστου μετὰ τινος Ναυκλήρου ὀνομαζομένου Ἡλία. Ἡ πληροφορία αὕτη χρησιμεύει ἡμῖν καὶ εἰς τὸν προσδιορισμὸν τῆς προελεύσεως δύο εἰσέτι φορητῶν εἰκόνων τοῦ αὐτοῦ Τέμπλου, εἰς τὴν μίαν τῶν ὁποίων εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς ἐνθρονος ὡς Μέγας Ἀρχιερεὺς καὶ εἰς τὴν

τῆς Παναγίας (ἐν Ἡμερολογίῳ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, 1931, σελ. 431). Τοῦ αὐτοῦ, Ἀνακοίνωσις εἰς τὴν Ἑταιρείαν Βυζαντινῶν Σπουδῶν περὶ τῶν ἐπιθέτων τῆς Παναγίας (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Β', σελ. 350). Πρβλ. καὶ Ἀν. Ὁρλάνδον, ἐν ΑΒΜΒ, τόμ. Α', σελ. 121.

1. Διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ μεγίστης σημασίας χαράγματος τούτου, ὡς καὶ ἄλλων τεσσάρων οὐχὶ ἄνευ σημασίας χαράγματων ἐν τῷ αὐτῷ Ναῷ, προσέβην εἰς ἔντονα διαβήματα διαμαρτυρίας πρὸς τὸν Δήμαρχον Αἰγίνης κ. Μοίραν, τὸν Γενικὸν Γραμματέα τοῦ Δήμου κ. Τρούσαν, τὸν Ἀστυνόμον Μεσαγροῦ, τὸν Ἱερέα Πολύκαρπον Χατζήνα, τὸν Ἱερέα τῆς Μονῆς Ἀγίου Νεκταρίου, τὸν Ἐπιμελητὴν Ἀρχαιοτήτων κ. Θάνον, τὸν διδάσκαλον κ. Γ. Μεγρέμην καὶ πρὸς μεμορφωμένους Αἰγινήτας, συναντήσας πλήρη κατανόησιν.

ἄλλην ἢ γέννησις τῆς Θεοτόκου, δεδομένου ὅτι ἀμφότεραι αὐταί εἶναι τῆς αὐτῆς τεχνοτροπίας πρὸς τὴν τῆς Θεοτόκου, ἥτοι ἐλτανησιακῆς τέχνης καὶ λίαν καλαίσθητοι.

41

ἡ ψρα' (=6794=1286) | 'Ινδ((ικτιῶνος)) ΙΔ' | Κ||α||τάθσεις.

Εὑρίσκεται κατὰ χώραν εἰς ἡρειπωμένον Ναὸν τῆς Δ. πλευρᾶς τῆς Παλαιαχώρας Αἰγίνης, γεγραμμένη ἐπὶ δύο λίθων ἐντετοιχισμένων εἰς διασφζόμενον μικρὸν τμήμα τῆς ἀψίδος τοῦ Ἱεροῦ.

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης δὲν πληροφορούμεθα δυστυχῶς τὸ ὄνομα τοῦ ἤδη ἐν ἡρείοις διατελοῦντος Ναοῦ, ὅμως μανθάνομεν, ὅτι τὰ ἐγκαίνια αὐτοῦ ἐγένοντο τῷ 1286.

Κατάθσεις, ὡς γνωστόν, ἢ «ἐγκαίνιον» λέγεται ἡ προᾶξις, καθ' ἣν εἰς Ναοὺς, ἐν οἷς δὲν ὑπάρχουσι τάφοι Μαρτύρων¹, ἐτίθεντο ὑπὸ τὴν πλάκα τῆς Ἁγίας Τραπέζης λείψανα Μαρτύρων. Τὸ γεγονὸς τοῦτο μνημονεύει καὶ ἡ παρούσα ἐπιγραφή².

42

Ο Μπαρμπάρ[ό]σας | Κούρσεψε τὴν Παλαιαχώρα | ξεντέριασε
| ἐχράχθη τὴν Παναχώρα |
| ἐχράχθη τὴν Παναχώρα |

Ὁ Μπαρμπάρ[ό]σας | Κούρσεψε τὴν Παλαιαχώρα | ξεντέριασε
τοὺς Λαδαίους | | — — — |.

Ἐχαράχθη ἐπὶ πωρολίθου ἐντετοιχισμένου ὑπερθεὶν παραθύρου τῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.

1. Ὁρα Migne, PG 46, 721, 50, 571. Ἴδὲ καὶ H. Usener, Die Weihnachten t² Bonn. 1911, σελ. 1 κέ. Βλ. καὶ Γ. Σωτηρίου, Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1942, σελ. 181-182. Πρβλ. καὶ Ἀνδρ. Φυτράκη, Λείψανα καὶ τάφοι Μαρτύρων κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας, ἐν Ἀθήναις 1955, σελ. 73.

2. Ἀξιοσημεῖωτος ὁ ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ τρόπος γραφῆς τοῦ γράμματος Δ, ὅπερ ὁμοιάζει πρὸς Α.

Τὸ ὑπ' ὄψιν χάραγμα εἶναι ἀξιόλογον, διότι ἀναφέρεται εἰς τὰς ὁμότητας τοῦ Τούρκου Ναυάρχου Χαϊρεντίν Βαρβαρόσα, ὅστις, ὡς ἐκ τῆς ἱστορίας εἶναι γνωστόν, τῷ 1537 κατόπιν τετραημέρου πεισματώδους ἀγῶνος καὶ φονικῶν μαχῶν ἐδῆωσε τὴν Αἴγιναν¹. Τὸ ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ **κούρ-σεψε** ἐπιγραμματικῶς διαλαλεῖ τὰς λεηλασίας, εἰς τὰς ὁποίας τὰ στρατεύματά του προέβησαν, τὸ δὲ ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ **ξεπτέριασε**, τὴν σκληρότητα μεθ' ἧς ταῦτα συμπεριεφέρθησαν πρὸς τοὺς ἥρωικῶς ἀντισταθέντας Αἰγινήτας.

Λαδαίους. Οἰκογένεια. Ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον ἐνταῦθα. Ἀπόγονοι ταύτης ὑπάρχουσι μέχρι τοῦ νῦν ἐν Αἰγίνῃ καὶ ἐκ μετοικήσεως εἰς Ἀθήνας.

43

1748
XC
βοή

1748 | X((ρι))σ((τε)) βοή[[θει]].

Εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς Β. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ Ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν.

Τὸ ἀρχικὸν καὶ τελικὸν ψηφίον τοῦ Ἱεροῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ (ΧΣ) δὲν εἶναι ἐγγράφατα, ἀλλὰ σημειοῦνται διὰ καστανοῦ χρώματος, ὡς ἀρχικῶς εἶχον ἐπὶ τοιχογραφίας τοῦ Σωτῆρος, ἅτινα ὁ χαράκτης ἐχρησιμοποίησε πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἐπικλήσεώς του.

Χριστὲ βοήθει. Παράλληλος ἐπὶ κλήσις τοῦ «Ἰησοῦ βοήθει»², «Ἰησοῦ Χριστὲ ἐλέησον τὸν δοῦλον»³, καὶ ἰδίως τοῦ πλεισταχοῦ ἐν ἐπιγραφαῖς⁴ καὶ εἰς σφραγίδας μολυβδοβούλλων⁵ ἀπαντῶντος «Κύριε βοήθει» ἢ «Θεοτόκε βοήθει».

1. Πρβλ. Σ. Λογιωτίδου, Ἡ ἀρπαγὴ τῆς Αἰγίνης, Ἀθήναι (τύπ. Μαυρομάτη) 1865, ἔνθα καὶ πλουσία βιβλιογραφία.

2. Ὅρα Corpus Inscriptionum Graecarum, τόμ. Δ', σελ. 415, ἀριθ. 9013.

3. Αὐτόθι, σελ. 397, ἀριθ. 8947.

4. Πρβλ. προχείρως μνημ. Corpus, σελ. 315, 346, 357, 389, 39 καὶ. Ἐπιθι αὐτόθι ἀριθ. ἐπιγρ. 8983, 8988, 8989, 8998 - 9001, 9005, 9009 - 11, 9020, 9027 - 29, 3038, 9041 - 45, 9048 - 52, 9055, 9057, 9100, 9395, 9413 - 9415.

5. Ὅρα G. Schlumberger, Sigillographie de l'empire byzantin, Paris 1884, ἔνθα πλεῖστα παραδείγματα.

1801 Γενάρου 7 θὰ κατέβουμε στὸ
νοικοκυριό μας

1801 Γεναρίου 7 θὰ κατέβουμε στὸ | νοικοκυριό μας.

Μόλις διακρίνεται ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἀσβεστοχρίσεων ἐπὶ τῆς Β.
ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Ἡ ἀπόφασις τοῦ χαράξαντος τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς χάραγμα περὶ κατα-
βάσεώς του ἐκ τῆς Παλαιαχώρας πιθανώτατα ἐλήφθη μετὰ τὴν συντριβὴν
ὑπὸ τοῦ Ζαχαριᾶ καὶ τοῦ Κολοκοτρώνη τῶν ἐν Αἰγίνῃ Τουρκικῶν δυνά-
μεων, δι' ἧς ἐταπεινώθη ἡ ὀφρὺς τοῦ αἰμοχαροῦς Μόρα Βίλεση καὶ τῶν
ἀτιθάσων Τούρκων καὶ ἐπαγιώθη ἡ θέσις τοῦ ἀρματωλισμοῦ ἐν Πελοπον-
νήσῳ¹. Ἐξ ἄλλου ἡ Παλαιαχώρα ἀπὸ τοῦ 1800 ἔπαυσε νὰ εἶναι πρωτεύου-
σα τῆς Αἰγίνης, διότι οἱ Αἰγινῆται ἤδη ἀπὸ τῆς χρονολογίας ταύτης ἤρχι-
σαν νὰ κατέρχωνται εἰς τὴν παραλίαν. Ὅθεν ὅτε τῷ 1828 ἡ Αἶγινα κατέ-
στη προσωρινὴ πρωτεύουσα τοῦ Κράτους, ἡ τέως πρωτεύουσα τῆς νήσου
ἦτο πλέον μικρὰ πόλιν².

Φράγκεψε, τό νοισί 1687

Φράγκεψε τὸ ν{η}σί 1687.

Ἐχαράχθη ἐπὶ τῆς Ν. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ Ναοῦ τῆς Μεταμορ-
φώσεως ἐπὶ τῆς τοιχογραφίας τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου.

Διὰ τοῦ χαράγματος τούτου δηλοῦται ἡ κατὰ τὸ 1687 κατάληψις τῆς
ταλαιπώρου νήσου ὑπὸ τοῦ Φραντζέσκου Μοροζίνι³, καθ' ἣν, ὡς γνωστόν,

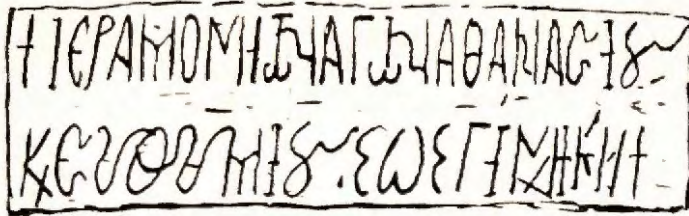
1. Ὅρα Σ. Τρικούπη, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ἐκδοσις
Β', σελ. 183.

2. Αὐτόθι.

3. Ἀπογόνου τῆς ἀπὸ IB' αἰῶνος γνωστῆς εὐγενοῦς οἰκογενείας τῆς Βενε-
τίας τὸ ἀρχικὸν ὄνομα τῆς ὁποίας ἦτο Μαουροτσένο, Μαουροτζένε, Μαουροτσένι,
ἦτοι Μαυρογένης, καὶ ἐξ Ἱταλικῆς ἐπηρείας ἐγένετο Μοροζίνι. Πρβλ. Ἐγκυκλ.
Λεξικὸν Πυρσοῦ, τόμ. ΙΖ', σελ. 383. Ἐλευθερουδάκη, τόμ. Θ', σελ. 540. Ἠλίου,
τόμ. ΙΓ', σελ. 779 - 780.

οὐδόλως ἀνεκουφίσθη ἡ νῆσος, ἀντιμετωπίσασα πλὴν τῶν ἄλλων δεινῶν καὶ τὰς ἀσυνειδήτους πιέσεις τῶν παπικῶν πρὸς «φράγκεψιν», δλδ. προσηλυτισμὸν τῶν κατοίκων.

46

† *Ἱερὰ Μονὴ τῶν Ἀγίων Ἀθανασίου | κ((αί)) Εὐθυμίου, ὡς γ'*
(=6863=1385) *Ἱν((δικτιῶνος)) Η'* †.

Ἀναγράφεται ἀνάγλυφος ἐπὶ μαυρολίθου (0,80X0,47, ὕψος γραμμ. 0,05-0,07) ἐρριμένον νῦν ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ μονοκλίτου καταστάντος Ναοῦ τοῦ Ἀγίου Εὐθυμίου, ὅστις εἶναι ἀνιδρυμένος ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς τῆς Παλαιαχώρας Αἰγίνης.

Ὅτι ποτὲ ὁ Ναὸς οὗτος ἦτο δίκλιτος, ἀποδεικνύεται ἐκ διασφωζομένων λειψάνων τυφλῶν τόξων ἐπὶ τῆς Β. πλευρᾶς του καὶ ἐκ μικροῦ τμήματος ἀψίδος Ἱεροῦ ἐπὶ τῆς ΒΑ. αὐτοῦ πλευρᾶς.

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ὄχι μόνον διαπιστοῦται τὸ δισυπόστατον τοῦ Ναοῦ, ἀλλὰ συγχρόνως πληροφορούμεθα, ὅτι οὗτος ὑπῆρξε ποτε Καθολικὸν ἀγνώστου ἄλλοθεν Μονῆς, ὅτι ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τῶν Ἀγίων Ἀθανασίου καὶ Εὐθυμίου καὶ ὅτι ἀνιδρύθη τῷ 1385. Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἀριθμήσας διὰ μέλανος χρώματος μετὸν ἀριθμὸν 38 ἐτοποθέτησα εἰς κελλίον τῆς ἐν Παλαιαχώρα Αἰγίνης Μονῆς τοῦ Ἀγίου Διονυσίου πρὸς φύλαξιν¹.

1. Τὸ κελλίον τοῦτο, καταλλήλως διασκευασθὲν τῇ προθύμῃ βοηθείᾳ τοῦ Ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων Αἰγίνης Γυμνασιάρχου κ. Θάνου, τῆς φιλόλογου δ. Γ. Καλικοῦρδη καὶ τοῦ φιλομούσου διδασκάλου κ. Γ. Μεγρέμη, προώρυσται νὰ περιλάβῃ πᾶν ὅ,τι εὐρίσκεται ἐρριμένον ἀνά τὰς ἀτραπούς τῆς Παλαιαχώρας γλυπτόν, μερίμνη τῶν προμνησθέντων καὶ τοῦ Δημάρχου Αἰγίνης κ. Μοίρα. Μέχρι τοῦδε ἡρίθμησα ἐβδομήκοντα ἑξ τεμάχια, ἅτινα ἀνεῦρον διεσκορπισμένα τῇδε κακεῖσε, ἢ κατέσχον εἰς χεῖρας ἐπισκεπτῶν τῆς χρηζούσης μείζονος μερίμνης Παλαιαχώρας. Εἶναι δὲ ταῦτα ἐπιγραφαί, κιονόκρανα, ἐπιθήματα, διαχωριστικά παραθύρων, κίονες καὶ λοιπὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη. Τὰ πλεῖστα ἑξ αὐτῶν ἐτοποθετήθησαν ἤδη εἰς τὸ μνησθὲν κελλίον. Πάντα δὲ ταῦτα καταγράψας παρέδωκα ἀκριβὲς τοῦ καταλόγου μου ἀντίγραφον εἰς τὴν δ. Καλικοῦρδη, ἵνα ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ κ. Ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων ἐνεργήσῃ τὴν μεταφοράν, τοποθέτησιν καὶ διαφύλαξιν καὶ τῶν ὑπολοίπων ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ κελλίου, ὥς καὶ παντὸς ἄλλου παρομοίου, ὅπερ τυχὸν ἐν καιρῷ ἤθελεν εὑρεθῇ.

47

Ἱερομόχου
Χρυσόστομος
1676

† Ἱερομ((όνα))χος | Χρ[υ]σόστομος | 1676.

Ἀναγράφεται ἐπὶ τῆς Ν. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ ἐπὶ τῆς τοιχογραφίας τοῦ Ἀγίου Ἀντωνίου.

Τὸ ἐξεταζόμενον χάραγμα ἀποτελεῖ «ἐνθύμησιν» Ἱερομονάχου τινὸς ὀνομαζομένου Χρυσοστόμου ἐν ἔτει 1676. Ἡ χρονολογία αὕτη συμβάλλει εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς ἡλικίας τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ εἰρημένου Ναυδρίου.

§ 2. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ Χριστιανικῶν μνημείων ἀνιδρυμένων ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τῆς Παλαιαχώρας

48

+ CYNΘΗ: Η, ΙΖΚΗΘΕ, Η' ΘΓ' & ΜΗ' ΜΦ'
ΔΥΓΗΕΚ: ΙΖΘΡΩΤΗΝ' Χ' ΘΝΝΔ' ΘΝ'
ΕΝΘΑΧΙ: ΜΗ' Δ: Η: Κ' Δ' ΑΙ' ΘΝ' Ι:
ΟΚΡ' ΘΝ' Δ' Γ' Μ' Δ' ΙΖ: ΙΝΑΧ' Ζ: +

† Σὺν Θ((ε))ῶ. Τῇ β[ο]ηθείᾳ τῆς Θ((εο))τόκου Μη[τ]ρὸς ((τοῦ))
[[Σ]]ωτῆρος | ἀνήγ[η]ρα ἐκ βάθρων τὴν κέλ((λ))αν μου ταύτην |
ἐνθα ἡσκήτευ(σ)α. Η. κα((ι κ))ατὰ κόσμον Ι. | Σωτήριον ἔτος
ϛωλβ' (= 6832=1324) Ἰνδι(κ)τι((ιῶνος)) Ζ' †.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἀναγράφεται ἐπὶ πώρου λίθου (0,34×0,23, ὕψ. γραμμ. 0,01-0,05) ἐντετοιχισμένου ἐπὶ καμαροσκεπάστου ἡμιφρεϊπωμένου κτίσματος ἀνιδρυμένου ἐπὶ ἀποκρήμνου βράχου τῆς ΝΑ. πλευρᾶς τῆς Παλαιαχώρας.

Ἐκ ταύτης μαρτυροῦμεν, α) ὅτι τὸν ΙΔ' αἰῶνα ἔζων ἐν Παλαιαχώρᾳ

καὶ μεμονωμένοι Ἀσκηταὶ καὶ β) τὴν χρῆσιν τοῦ προμνησθέντος κτίσματος, τὸ ὁποῖον ἐκ πρώτης ὄψεως δίδει τὴν ἐντύπωσιν ἡρειπωμένου Ναοῦ.

Ἡ ἀξία τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν ἐπιγραφῆς ἔγκειται καὶ εἰς τὸ ὅτι αὕτη μᾶς παρουσιάζει τὸ μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδος τοῦ κτίσμα τῆς Παλαιαχώρας, δεδομένου ὅτι ἐκτὸς τοῦ ἤδη τελείως ἀνακαινισμένου ἐρημητηρίου τοῦ Ἀγίου Διονυσίου οὐδαμοῦ ἐν αὐτῇ ὑπάρχει ἕτερον πλὴν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος.

Ὅσον διὰ τὰ ψηφία τοῦ τρίτου στίχου Η καὶ Ι, ταῦτα οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει, ὅτι εἶναι ἀρχικά τοῦ ὀνόματος τοῦ κτήτορος. Συγκεκριμένως τὸ μὲν Ι εἶναι τοῦ ὀνόματος ὅπερ οὗτος ἔφερε πρὸ τῆς κουρᾶς του (πιθανῶς Ἰωάννης), τὸ καὶ «κοσμικόν» τοῦ ὀνομα, τὸ δὲ Η (πιθανῶς Ἡλίας) τὸ ἀρχικὸν ψηφίον τοῦ ὀνόματος, τὸ ὁποῖον οὗτος ἔλαβε μετὰ τὴν κουράν του, τουτέστι τοῦ μοναχικοῦ τοῦ ὀνόματος.

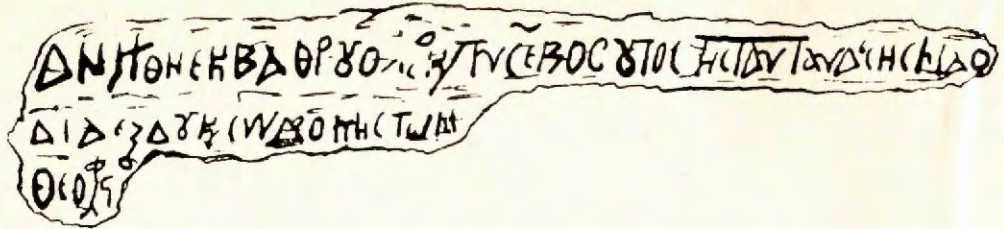
49

† ΔΗΗΓΕΡΘΗΘΕΙΟΣ Κ ΠΑΝΘΟΣ ΝΑΟΣ
ΤΗΣ ΔΕ ΜΕΓΙΣΤΟΣ ΔΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ
ΣΤΗ ΓΙΝΑΤΙ ΤΗ

† Ἀνηγέρθη ὁ Θεῖος κ(αί) πάν((σεπτ))ος Ναός | τῆς Ἀ((γί))ας Μεγ((α-
λομάρτυρ))ος Δικατερίνης | ,ςψλγ' (= 6733=1225) Ἰνδ((ικτιῶνος)) γ' †.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη γεγραμμένη ἐπὶ πώρου λίθου (0,75×0,65, πᾶχ. 0,22, ὕψ. γραμμ. 0,08 - 0,10) ἀρχικῶς ἦτο ἐντετοιχισμένη ἐσωτερικῶς καὶ ὑπερθεῖν τῆς ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς θύρας ἀσκεποῦς Ναοῦ, ἀνιδρυμένου ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τῆς Παλαιαχώρας, ὡς τὴν εἶδομεν κατὰ τὰς ἐρεῦ-
νας μας τοῦ θέρους τοῦ 1953 καὶ 1954. Κατὰ τὰς ἐρεῦνας ἡμῶν τοῦ θέρους τοῦ 1955 τὴν ἀνεύρομεν ἐρριμμένην ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ Ναοῦ, κατὰ δὲ τὰς τοῦ θέρους τοῦ 1956 ἀνεύρομεν αὐτὴν ἐρριμμένην ἔξω τοῦ Ναοῦ περὶ τὰ δέκα πέντε μέτρα ἀπὸ τῆς βορείου πλευρᾶς του.

Ἐξ αὐτῆς πληροφοροῦμεθα τό τε ἀκριβὲς ἔτος τῆς ἀνιδρύσεως τοῦ Ναοῦ, ὅστις ἐξ ἐπόψεως ἀρχιτεκτονικῆς εἶναι εἰς τῶν ὠραιότερων τῆς Παλαιαχώρας, καὶ τὸ ὄνομα τῆς τιμωμένης Ἀγίας. Τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιγραφὴν ἀριθμήσας μὲ τὸν ἀριθμὸν 49 συνέστησα νὰ μεταφέρουν οἱ ἀρμόδιοι εἰς τὸ προμνησθὲν κελλίον τῆς Μονῆς τοῦ Ἀγίου Διονυσίου.

Ἀνηγ[|έο|]θη ἐκ βάθρου ὁ Ἰ((ε))ο((ὀ))ς κ((αί)) π((α))νσεβ((άσμι))ος οὗτος
 τῆς Παν((τ))ανάσσης Ναο[ς] | διὰ ἐξόδου κ((αί)) συνδρομῆς τῶν [25-28]
 | Θεοφ[|ι|]λ[|ε|]στά[του] [40-42].

Ἀναγράφεται ἐπὶ ἀποκεκρουμένου πορφύρεου λίθου (0,40×0,20-0,50,
 ὕψ. γραμμ. 0,03-0,04) ἐρειζομένου ἐντὸς τῶν ἐρειπίων τοῦ Ναοῦ,
 βορείως τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης κειμένου.

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης δὲν δυνάμεθα νὰ πληροφορηθῶμεν τὸ ἔτος
 τῆς ἀνιδρύσεως τοῦ ἡδὴ ἐν ἐρειπίοις διατελοῦντος Ναοῦ τούτου, οὐδὲ τὰ
 ποτὲ ἐν αὐτῇ ἀναγραφόμενα ὀνόματα τῶν καταβαλόντων τὰ ἔξοδα καὶ
 ὅπωςδὴποτε συνδραμόντων εἰς τὴν «ἐκ βάθρου» ἀνέγερσιν τοῦ Χριστιανι-
 κοῦ τούτου μνημείου. Οὐδὲ δυνάμεθα νὰ πληροφορηθῶμεν τὸ ὄνομα τοῦ
 Θεοφιλεστάτου Ἐπισκόπου, ὁ ὅποιος ἀνεφέρετο ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ, ὥς καὶ
 κατὰ πόσον οὗτος συμμετείχε τῆς δαπάνης, ἢ ἐὰν ἀπλῶς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν
 τοῦ ἀνηγέρθη ὁ Ναός. Οὐχ ἦτον λαμβάνομεν ἐξ αὐτῆς τὴν ἄλλοθεν ἄγνω-
 στον πληροφορίαν, ὅτι ὁ προμνησθεὶς Ναὸς ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τῆς Παν-
 τανάσσης, ὅπερ οὐδεὶς ἕτερος Ναὸς ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ φέρει.

Καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην κατέταξα μεταξὺ τῶν διεσκορπισμένων
 ἐπιγραφῶν καὶ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν ἐν τῇ Παλαιαχώρα, ἀριθμήσας αὐ-
 τὴν διὰ τοῦ ἀριθμοῦ 76.

Οντε
 17095 Μάρτι
 51 νιχτοριβε
 κουρσαριθίρα
 χητηνι Χηθίο

Ὀντε[ς] | 1709 5 Μάρτι | ν[υ]χτόρεβε | κουρσαροί[οι] π[ή]ρα[νε]
 τόν[] Γ[ι]άν[ν]η[] Χαλδέο.

Ἀναγράφεται ἐπὶ πώρου λίθου, ἀριστερᾷ τῷ εἰσερχομένῳ εἰς τὸν
 Ναὸν τῶν Ἀγίων Ἀναγγέλων. Λόγῳ τῆς φθορᾶς του μετὰ μεγάλης
 δυσκολίας ἀναγινώσκεται.

Ἀναφέρεται εἰς ἐπιδρομὴν τινα πειρατῶν, γενομένην τὴν 27ην Μα-
τίου 1709, καθ' ἣν συνελήφθη ὁ ἐν αὐτῷ ἀναφερόμενος Ἰωάννης Χαλ-
δαῖος. Ἡ ἔκτασις καὶ γενικῶς τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης δὲν
εἶναι γνωστά.

“Οντες = όταν, ὅτε, *νιχτόρεβε*, ἀντὶ *ανυχτόρευε*», τουτέστι ἐνύκτωνε, ἐβράδυναζε. *Χαλδέο*, ἀντὶ «Χαλδαίων», ἐπώνυμον πάντων ἄχρι τοῦ νῦν ἐν Αἰγίνῃ καὶ τῷ προαστίῳ αὐτῆς Ἀγία Μαρίνη.

Ἡ ἀξία τοῦ χαράγματος τούτου εἶναι διττή· πρῶτον μὲν διότι ἐν αὐτῷ ἀναφέρονται τοπικαὶ λέξεις, χρησιμοποιούμεναι μέχρι τοῦ νῦν παρὰ τοῖς Αἰγινήταις, δεύτερον δὲ διότι δι' αὐτοῦ καθίσταται γνωστὴ μία εἰσέτι ἄγνωστος πειρατικὴ ἐπιδρομή, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ νῆσος ἐπὶ αἰῶνας ἔμαστιλζετο.

52

ΧΡΙΣΤΟΣ Ο ΣΩΤΗΡΗΣ
ΤΟΥΣ ΑΓΓΛΟΥΣ

⁴Αι Νικόλα θ[αυματουργή] | Χριστέ μου σ[τ]ῶ[ς]ε [μας ἢ με, ἀπὸ] τοῦς
[--- κουρσάλους | 2 Ἀβγ(ούστου) | 1572.

Εἶναι κεχαραγμένον ἐπὶ τοῦ Τέμπλου τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἀγίου Νικολάου,
καὶ ἐπὶ τῆς τοιχογραφίας τοῦ Χριστοῦ.

Κουρσέους, ἀντὶ «Κουρσαίους», ἦτοι Κουρσάρους, πειρατὰς· λέξις χρησιμοποιουμένη μέχρι σήμερον ἐν Αἰγίνῃ.

Αβγ, ἀντὶ Αὐγούστου.

Ἡ ἐπιτασσομένη χρονολογία ἀποτελεῖ πολύτιμον στοιχεῖον διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ Ναυδρίου² καὶ ἰδίως τῶν τοιχογραφιῶν αὐτοῦ. Σημειωθῆτω, ὅτι ἐπὶ τῶν τοίχων αὐτοῦ διακρίνονται σαφῶς τρία στρώματα τοιχογραφιῶν, ἐπὶ τοῦ δευτέρου τῶν ὁποίων ἐχαράχθη τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χάραγμα, πρᾶγμα ὅπερ δεικνύει, ὅτι αἱ εἰς τὸ στρώμα αὐτὸ τοιχογραφίαι ὑπῆρχον τὸν 16ον αἰῶνα.

1. Τὸ Τέμπλον τοῦτο καὶ γενικῶς τὸ Ἱερόν τοῦ Ναοῦ, πρὸς ἐξοικονόμησιν χώρου καὶ λόγῳ τῆς ἀνωμαλίας τοῦ ἐδάφους, ἐκτίσθη ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς.

2. Οὗτος εἶναι ἀνιδρυμένος ἐπὶ τοῦ ΝΑ. μέρους τοῦ λόφου, ἔνθα ἐκτίσθη ἡ Παλαιαχώρα.

§ 3. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ Χριστιανικῶν Μνημείων
τῆς Α. καὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τῆς Παλαιαχώρας

53

Δηθῆτε Ἅγιοι δι' ἐμὲ τὸν ἁμαρτωλόν

δεηθῆτε Ἅγιοι δι' ἐμὲ τὸν ἁμαρτωλόν.

Ἐχαράχθη ἐπὶ τῆς ἑσωτερικῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς τῆς Ἁγίας Κυριακῆς, ἀνωθεν τῶν φωτιστεφάνων χορείας Ἀγίων, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦσι τμήμα τῆς παραστάσεως τῆς Δευτέρας Παρουσίας.

Ὁ χαράκτης, ἐπηρεασμένος ἐκ τοῦ εἰρημένου Ἀγιογραφικοῦ θέματος καὶ ἔχων συναίσθησιν τῆς ἁμαρτωλότητός του, μὴ θεωρῶν δὲ ἑαυτὸν ἄξιον νὰ ζητήσῃ αὐτοπροσώπως συγγνώμην τῶν ἁμαρτημάτων του παρὰ τοῦ ἀδεκάστου Κριτοῦ, ἐπικαλεῖται τοὺς Ἁγίους, ἵνα οὗτοι δεηθῶσιν ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ.

54

Ἀνιδρούθη ὁ Ἱερὸς οὗτος Ναὸς τοῦ Ἁγίου ((Προδρόμου)) καὶ βαπτιστοῦ
Ἰωάννου | ὑπὲρ εὐχῆς σωτηρίας τε καὶ μνημόσυνον [5 - 6] [16 - 18]
ἐνορκίζω. ἡωπε' (=6885=1377/6) [8 - 10].

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀναγράφεται ἐπὶ ἀποκεκρουμένης μαρμαρίνης πλακῶς (ἥς αἱ μέγισται διασφζόμεναι διαστάσεις εἶναι 0,50×0,15, ὕψ. γραμμ. 0,03-0,01) ἐντετοιχισμένης ἐπὶ τῆς Β. πλευρᾶς¹ ἐν ἐρειπίοις διατελοῦντος Ναοῦ, ἀνιδρουμένου ἐπὶ βραχέδους ἐδάφους, ἀποκρύπτοντος ἐντελῶς τὴν θέσιν αὐτοῦ².

1. Κάτωθι τῆς ἐπ' ἴσης ἐν ἐρειπίοις διατελούσης Ἁγίας Τραπεζῆς.

2. Τὴν εἰς τοιοῦτον μέρος ἀνίδρυσιν τοῦ Ναοῦ ἐρμηνεύομεν ὡς ὀφειλομένην εἰς προφυλακτικὰ μέτρα τῶν κατοίκων τῆς Παλαιαχώρας ἐν καιρῷ πολιορκίας. Εἰς τὴν Δ. πλευρᾶν τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ ἀνεῦρον ἀρκοσόλιον, τὸ μόνον ὑπάρχον ἢ τοῦλάχιστον διασφζόμενον εἰς τὴν Παλαιαχώραν.

*Εκ ταύτης πληροφορούμεθα τό τε ὄνομα τοῦ ἐν τῷ Ναῶ τιμωμένου Ἁγίου καί τὸ ἀκριβές τῆς ἰδρύσεως τοῦ σεβάσματος ἔτος.

*Ἄξιον ἰδιαίτερας μνείας τὸ ἐν συμπλήματι γραφὲν ἐπίθετον «Πρόδρομος», ὅπερ ἀπαντᾷ σχεδὸν πανομοιότυπως καταρτισθὲν ἐκ ψηφίδων ἐν τῷ μύακι τῆς Ἁγίας Προθέσεως τῆς ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Δαφνίου καὶ τὸ ὁποῖον εὐλόγως ὁ ἀείμνηστος Γ. Λαμπάκης ἐχαρακτήρισεν ὡς «ἀξιόλογον μουσιακὸν ἔργον σοβαροῦ Βυζαντιακοῦ τύπου»¹.

*Ἀξιομνημόνευτον καὶ τὸ ἐν τῷ τελευταίῳ στίχῳ διασωθὲν ρῆμα **ἐνορκίζω**, ὅπερ ἀπαντᾷ καὶ ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Κορίνθου, ἣν ἐδημοσίευσε μετὰ πολλῶν σχολίων ὁ Ν. Βέης². Γνωστὸν δ' ὅτι τὸ ρῆμα ἐνορκίζειν = ὀρκίσσθαι, ὁμνύειν, διαβεβαίουν ἐνόρκως, ἰκετεύειν, παρακαλεῖν, ἐμπεριέχεται προσέτι εἰς τοὺς γνωστοὺς παύρους, πολλάκις φερόμενον μὲ τὸν τύπον «ἐνορκοῦν», ὅπερ ἔχει τὴν αὐτὴν πρὸς τὸ «ἐνορκίζειν» σημασίαν³ καὶ ὀρκίζειν κατὰ Κυρίου⁴. Ἐν δὲ τοῖς κειμένοις ἰδιαίτερος ἀπὸ τοῦ βου αἰῶνος μ.Χ. ὑπάρχουσιν αἱ ἐκφράσεις «ἐνορκῶ πρὸ τῆς Ἁγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος» ἢ «κατὰ τῆς Ἁγίας Τριάδος», «Ἐνορκῶ κατὰ τοῦ Παντοκράτορος Θεοῦ προσώπου» ἢ «κατὰ τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ» κἄ.⁵.

55

5 ΧΛ[†]ΑΙΝ
 ΙΑ
 ΓΓ
 ΟΗΙΔ
 1/1/1/1

† 5χλα' (= 6631=1123) Ἰν((δικτιῶνος)) | ιδ' | γέ((γ))ογεν
 δ Να(ὸ)|ς| τοῦ Μι|χα|ήλ.

1. Ὅρα Γ. Λαμπάκη, Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογία τῆς Μονῆς Δαφνίου, ἐν Ἀθήναις 1889, σελ. 136.

2. Corpus der Griechisch — Christlichen inschriften von Hellas, Athen 1941, ἀριθ. ἐπιγρ. 23, σελ. 47.

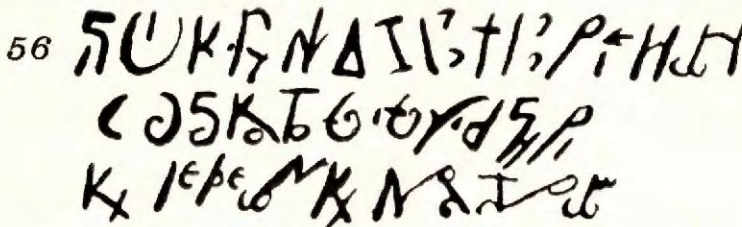
3. Αὐτόθι, ἐνθα καὶ ἡ συναφὴς βιβλιογραφία.

4. Αὐτόθι. Πρβλ. καὶ LXX καὶ ΔΤ κειμ. τοῦ Fr. Blass, Grammatik S 34, 4, 69, 4, 72, 5.

5. Ὅρα μνημον. Corpus der Griechisch — Christlichen inschriften von Hellas, σελ. 48. Πρβλ. καὶ C. M. Kaufmann, Handbuch der altchr. Epigraphik, Freiburg i. B. 1917, σελ. 159.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη μόλις διακρίνεται γεγραμμένη ἐπὶ διαβεβρωμένου
παλίνου λίθου, ἐντετοιχισμένου ἐσωτερικῶς τῆς ἀψίδος τοῦ Ἱεροῦ τοῦ
Ναοῦ τοῦ Ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ, εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου 1,97
(ὑψ. γραμμ. 0,04 - 0,07).

Ἡ ἐν πολλοῖς ἐφθαρμένη αὕτη ἐπιγραφὴ εἶναι πολύτιμος, διότι α) ἐξ
αὐτῆς πληροφοροῦμεθα τὸ ἀκριβὲς ἔτος τῆς ἀνιδρούσεως τοῦ προμνησθέντος
Ναοῦ, β) μαθαίνομεν, ὅτι ὁ Ναὸς οὗτος ἀνέκαθεν ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τοῦ
Ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ, γ) διότι αὕτη λύει τὸ πρόβλημα εἰς ποῖον Ναὸν
ἀνήκει ἐτέρα ἐπιγραφὴ, ἐντετοιχισμένη εἰς Ναὸν τοῦ Φρουρίου τῆς Παλαια-
χώρας, περὶ ἧς ἀσχολοῦμεθα κατωτέρω καὶ ἐν τῇ ἐξετάσει τῆς ὑπ' ἀριθ.
56 ἐπιγραφῆς, καὶ δ) διότι ἡ προτασσομένη χρονολογία πληροφορεῖ ὅτι τὸν
ΙΒ' αἰῶνα ἡ Παλαιαχώρα Αἰγίνης δὲν ἦτο ἀκατοίκητος.

56

56 ακβ' (=6822=1324) ἐνδ((ικτιῶνος)) ΙΒ' + Βρ'υ' ἐνίωv | [ὅσατᾶ] κάτ'ω'θι
θυσιαστηρί[ου] | κ((αί)) ἱερέων κ((αί)) μαρτύρων.

Τὸ ἀξιόλογον τοῦτο χάραγμα ἀναγράφεται ἐπὶ πάρον λίθου, ἐντετοι-
χισμένου εἰς τὴν Ν. ἐσωτερικὴν πλευρὰν τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ (ἀριστερᾷ
τῷ εἰσερχομένῳ) καὶ εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου 1,32.

Ἐκ τοῦ πολύτιμου τούτου χαράγματος πληροφοροῦμεθα, ὅτι εἰς τὰς
ἀρχὰς τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ὁ προμνησθεὶς Ναὸς ἐχρησίμευεν ὥς ὀστεοφυλάκιον
τῆς οἰκογενείας *Βρυεννίων Ἱερέων καὶ... μαρτύρων*.

Περὶ τοῦ ὀνόματος Βρυέννης ἢ Βρυέννης γνωρίζομεν ὅτι τοῦτο ἔφερον
δύο οἰκογένειαι. Ἐξ αὐτῶν ἡ πρώτη ἦτο ἐπιφανὴς καὶ κατήγετο ἐξ Ἀδρια-
νουπόλεως. Μέλῃ ταύτης ἐγκατασταθέντα ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τὰ
μέσα τοῦ Η' αἰῶνος κατέλαβον ἀνώτατα ἀξιώματα ἐπὶ Κομνηνῶν καὶ συν-
εδέθησαν μετὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου τοῦ Βυζαντίου διὰ συγγενικῶν
δεσμῶν¹. Οὕτω ὁ σύζυγος τῆς Ἀννης Κομνηνῆς, ἐξ οὗ κατήγοντο οἱ μετέ-
πειτα βασιλεύσαντες ἐν Τραπεζοῦντι Κομνηνοί, ἦτο Βρυέννιος².

Διὰ δὲ τὴν δευτέραν γνωρίζομεν ὅτι ἦτο ἐκ Γάλλων κομήτων, ὁ οἶκος

1. Ὅρα *Κρουμβάχερ*, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας, τόμ. Β', σελ.
277 (ἐκδοαὶ Παπύρου).

2. Ἰδὲ *Βυζαντίου*, Κωνσταντινουπόλις, τόμ. Β', σελ. 392. Πρβλ. καὶ *Α. Γ.
Πασπάτη*, Βυζαντιναὶ μελέται, ἐν Κων]πόλει 1877, σελ. 55. Πρβλ. καὶ *Ἀννης
Κομνηνῆς*, Ἀλεξιάς (ἐκδοαὶ Παπύρου, ἐν Ἀθήναις 1938 - 1941).

τῶν ὁποίων (Brienne) ιδρύθη ἐν τῇ πόλει Βριέν περὶ τὰ τέλη τοῦ Ι' αἰῶ-
νος καὶ ἐξ οὗ προήλθον δοῦκες τῶν Ἀθηνῶν καὶ βασιλεῖς τῆς Ἱερουσα-
λήμ. Γόνος μάλιστα τῆς οἰκογενείας ταύτης, ὁ Οὐγὼν, ἐνυμφεύθη τὴν Ἰσα-
βέλλαν, θυγατέρα τοῦ δονκὸς τῶν Ἀθηνῶν Γουίδωνος Α' Ντελαρός φο-
νευθεὶς τῷ 1296 ἐν τινὶ μάχῃ παρὰ τὸ Ἀλήτιον¹. Ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Βάλθε-
ρος Α' ἢ Γ', γνωστὸς ὡς Ἱπλότης τοῦ θανάτου, ὑπῆρξε Δοῦξ τῶν Ἀθη-
νῶν φονευθεὶς καὶ οὗτος ἐν τινὶ παρὰ τὴν Κωπαΐδα μάχῃ, μεθ' ἣν τὸ δον-
κάτον περιήλθεν εἰς τοὺς Καταλανοὺς (1311)². Τέλος, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Βάλθε-
ρος Β' ἀποτυχὼν εἰς ἐκστρατείαν πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ ἡγεμονικοῦ τῶν Ἀθη-
νῶν θρόνου, ἀφοῦ προηγουμένως ἔλαβεν ὡς σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ ψι-
λῷ ὀνόματι αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Φιλίππου Β', κατέλαβε
δικτατορικῶς ὑπάτην ἐν Φλωρεντία ἐξουσίαν, ἀλλ' ἐξωσθεὶς ὡς τυραννικῶς
κυβερνήσας, ἐπέπρωτο νὰ ἀποθάνῃ ὡς Γάλλος Κοντόσταυλος, φονευθεὶς τῷ
1356 ἐν τῷ πρὸς τοὺς Ἀγγλοὺς πολέμῳ³.

Ὁνομα μέλους τῆς οἰκογενείας Βρυεννίων ἀναφέρεται ἐν ἐπιγραφῇ
ἐντετοιχισμένῃ ἐπὶ τῆς ΝΔ. γωνίας διδύμου Ναοῦ τοῦ Κάστρου τῆς Παλαια-
χώρας, ἐχούσῃ οὕτω:

ΑΝΙΚΩΔΩΜΗΘΙ | Ο ΠΑΝΣΕΒΤΩΣ | ΝΑΟΣ ΤΟΥ
ΑΡΧΑΓΑΙΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΠΑΡΑ ΚΩ | ΣΤΑΝΤΙ
ΝΟΥ ΤΟΥ ΒΡΙΕΝΙ ΕΤΟΥΣ ,ΤΩΑ' (6801 — 1293)

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη κακῶς ἐξελήφθη, ὅτι ἀνῆκε δῆθεν εἰς τὸν ἐπὶ τῆς
Δ. πλευρᾶς τῆς Παλαιαχώρας Ναὸν τοῦ Ταξιάρχου. Τὴν γνώμην ταύτην
ὑποστηρίζων ὁ Ν. Καλογερόπουλος διεβεβαίωσεν, ὅτι «οὐδαμοῦ ἐν Παλαια-
χώρα ὑπάρχει Ναὸς τοῦ Μιχαήλ»⁴. Ἐκ τῶν ἀδιασείστων ὁμῶς στοιχείων,
ἅτινα ἔχομεν ὑπ' ὄψιν, τουτέστι ἐκ τε τῆς ἐξετασθείσης ὑπ' ἀριθ. 55 ἐπιγρα-
φῆς καὶ ἐξ ἄλλης ἐπὶ ἀποκεκρουμένου μαρμάρου ἐντετοιχισμένου ἐσωτερι-
κῶς ὑπερθεῖν τῆς θύρας τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ, ἐν ἣ κεφα-
λαίοις γράμμασι ἀναγράφεται: ΝΑΟΣ ΤΟΥ | ΑΡΧΙΣΤ[Ρ]Α | ΤΙΓΟΥ |
| ΜΙΧΑΗΛ, οὐδεμία ἀμφιβολία γεννᾶται, ὅτι ἡ μνημονευθεῖσα ἐπιγραφὴ
τοῦ Κάστρου δὲν ἀνήκει εἰς τὸν Ναὸν τοῦ Ταξιάρχου, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τοῦ-
τον τὸν ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς τῆς Παλαιαχώρας ἀνιδρυμένον Ναὸν τοῦ Μι-
χαήλ, τὸν ὁποῖον μάλιστα, κατὰ τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Φρουρίου, ἀνφ-
κοδόμησε τὸν ΙΙ' αἰῶνα καὶ δὴ καὶ τῷ 1293 ὁ «Κωνσταντῖνος Βριένιος».
Ὅμως, δεδομένου ὅτι τῷ 1121 ὁ Ναὸς οὗτος ὑπῆρχεν, ὡς ἐκ τῆς αὐτῆς
πάλιν ὑπ' ἀριθ. 55 ἐπιγραφῆς ἀποδεικνύεται, φαίνεται ὅτι ὁ Κ. Βρυένιος

1. Ὅρα Δ. Γρ. *Καμπούρογλου*, Βριένιος, ἄρθρον ἐν Ἑγκυκλοπαιδικῷ Λε-
ξικῷ Ἑλευθερουδάκη, τόμ. Γ', σελ. 562.

2. Αὐτόθι.

3. Αὐτόθι.

4. Ὅρα Κήρυκα Αἰγίνης, τεῦχος 9ον (1947) καὶ 15ον (1948).

μᾶλλον ἀνεκαίνισεν ἢ ἀνίδρυσεν αὐτὸν καὶ οὕτω ὑπ' ἀγνώστου ἡμῖν ἀπογόνου του καὶ ἐν τῷ δικαιώματι τῆς ὑπὸ τοῦ προμνησθέντος γενομένης τῇ 1293 ἀνακαινίσεως τὰ ὁστὰ τῶν Βρυεννίων καὶ συγγενῶν αὐτῶν ἐνεταφιάσθησαν κάτωθεν τῆς Ἀγίας Τραπέζης. Ταῦτα ἔχοντες ὑπ' ὄψιν, ἔχομεν τὴν γνώμην, ὅτι ἢ τε ἐπιγραφὴ τοῦ Φρουρίου καὶ τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν χάραγμα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐκ Γαλλίας καταγομένην οἰκογένειαν τῶν Βρυεννίων, ἀλλ' εἰς τὴν Βυζαντινὴν τῶν «Βρυεννίων». Ὅσον διὰ τὸ ἰῶτα, τὸ ὁποῖον φέρει ἢ τε ἐπιγραφὴ καὶ τὸ χάραγμα, τοῦτο νομίζομεν ὅτι δὲν ἀποτελεῖ ἰσχυρὸν λόγον πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τοὺς ἐκ Γαλλίας Βρυεννίους, δεδομένου ὅτι ἀμφότεροι οἱ χαρακται ἦσαν ἀπαίδευτοι, ὡς περιτρώως ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ὀρθογραφικῶν λαθῶν τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Κάστρου καὶ ἐκ τοῦ ὅτι τόσον ἐν αὐτῇ ὅσον καὶ ἐν τῷ χαράγματι ἀμφότερα τὰ ἐπώνυμα ἀνεγράφησαν δι' ἑνὸς «Ν» ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ δύο. Ἄλλως δὲ οὔτε ἦτο δυνατόν οἱ τοσοῦτον διαφέροντες κατὰ τὸ δόγμα δοῦκες τῶν Ἀθηνῶν Βρυέννιοι νὰ ἀνοικοδομήσωσι Ναόν, εἰς τὸν ὁποῖον οὐδὲ ἐν δυτικὸν στοιχεῖον ὑπάρχει, οὔτε τὰ ὁστὰ συγγενῶν τῶν νὰ ταφῶσιν εἰς ὀρθόδοξον Ναὸν καὶ μάλιστα ἐν Παλαιαχώρᾳ Αἰγίνης.

Ὅσον διὰ τὰ συνταφέντα **ὁστὰ Ἱερέων**, τοῦτο δὲν εἶναι ἀσύνηδες ἐν τοῖς Ναοῖς τῶν νήσων καὶ δὴ καὶ τῶν Κυκλάδων καὶ ἄλλων περιοχῶν¹. Ἄλλως δέ, ὡς καὶ εἰς ἄλλην μελέτην ἡμῶν παρατηρήσαμεν², παρ' ὅτι ἢ ἐντὸς τῶν Ναῶν ταφὴ εἶχεν ἀπαγορευθῆ ἀπὸ πολλῶν αἰώνων καὶ συγκεκριμένως ὑπὸ τοῦ νόμου τοῦ 381³ καὶ ἄλλων μεταγενεστέρων⁴, ὡς καὶ ὑπὸ διαφόρων τυπικῶν⁵, εἶναι γεγονός, ὅτι κατ' ἐξαίρεσιν ἀπέλαυνον τοῦ δικαιώματος τούτου μόνον οἱ αὐτοκράτορες, οἱ ἀνώτατοι ὀφφικιοῦχοι καὶ οἱ κτήτορες⁶, κατ' ἐπέκτασιν δὲ τοῦ δικαιώματος καὶ οἱ κληρικοί. Ἐπὶ δὲ τῆς Τουρκοκρατίας, ἐπετράπη ὁ ἐν Ναοῖς ἐνταφιασμός καὶ εἰς τοὺς κοσμικοὺς. Τὸ ἐκ τοῦ χαράγματος τούτου προβαλλόμενον νῦν πρόβλημα εἶναι, «ποῖοι ἦσαν οἱ μάρτυρες, τὰ ὁστὰ τῶν ὁποίων συνεταφιάσθησαν ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ;». Μὴ ὑπαρχούσης ἄλλης τινὸς πληροφορίας, ἰδίαν ὅλως ἐκφράζοντες γνώμην, νομίζομεν ὅτι πρόκειται περὶ ὁστῶν σφαγιασθέντων ἐν τινι ἀγνώστῳ ἡμῖν ἐπιδρομῇ, δεδομένου ὅτι μεταξὺ τῶν ὁστῶν, ἅτινα πράγματι ἀνεῦρον κάτωθεν

1. Παραδείγματα ὅρα εἰς τὴν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ ἐν Ἐλαιῶνι τῶν Μεγάρων Βυζαντινὸς Ναὸς τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ» ἐργασία ἡμῶν ἐν σελ. 13-14.

2. Αὐτόθι.

3. Codex Theodosianus, Τитλ. XVII (ἐκδοσις Ritter, τ. 3, σελ. 160).

4. Βασιλικά, βιβλ. 5, τίτλ. Α § 2 «μηδεὶς ἐν ἐκκλησίᾳ ἀγία θαπτεῖτω νεκρόν».

5. Πρβλ. τὸ Τυπικὸν τῆς Μονῆς τῶν Ἑλεγκῶν.

6. Ἰδὲ Ἀν. Ὁρλάνδου, Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονικὴ, σελ. 87. Γενικῶς δὲ περὶ ταφῶν εἰς δάπεδα Ναῶν, ὅρα Γ. Σωτηρίου, Ἀνασκαφαὶ τοῦ Ναοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου παρὰ τὸν Ἀρειὸν Πάγον, ἐν Ἀρχαιολ. Δελτίῳ (Β' 1916), σελ. 33 κέ.

τῆς Ἀγίας Τραπεζῆς τοῦ προμνησθέντος Ναοῦ, διέκρινε κρανία παιδίων ἡλικίας ἕξ ἕως δέκα ἐτῶν. Τοσαῦτα μάλιστα εἶναι τὰ ὑπὸ τὴν Ἀγίαν Τράπεζαν ἐνταφιασθέντα ὅστ᾽, ὥστε καταλαμβάνουσιν ἅπαν τὸ βέλος τῆς κόγης τοῦ Ἱεροῦ¹.

Θυσιαστήριον, ὡς γνωστόν, λέγεται ἡ Ἀγία Τράπεζα, λόγῳ τῆς ἐν αὐτῇ τελουμένης ἀναιμάκτου θυσίας². Ἐνεκα δὲ τοῦ ἱεροῦ αὐτῆς χαρακτῆρος καλεῖται καὶ «μυστικὴ τράπεζα»³, ἢ «τράπεζα Κυρίου»⁴, ἢ «τράπεζα θεία καὶ ἱερά»⁵, ἢ τέλος, ὡς προεῖπον, ἀπλῶς «Ἀγία Τράπεζα»⁶ καὶ ὑπὸ τῶν Λατίνων mensa ἢ mesa, altarium ἢ altare⁷.

57

Α Η Ι Κ Λ Ρ Τ Α Ι Ο Θ Ε Ι Ο Ὑ Ν Ι Α Ο Ε Θ Τ Ο Σ
Τ Θ Α Γ Ι Χ Η Ι Κ Ο Λ Α Ο Σ Ω Σ Α :

Ἀνεγέρχεται ὁ Θεὸς Ναὸς οὗτος | τοῦ Ἀγίου Νικολάου , ς ω λ α '
(= 6891=1382|3).

Ἀναγράφεται ἐπὶ μαρμαρίνης ἐφθαρμένης πλακὸς (0,20×0,28, ὄψ. γραμμ. 0,02-0,04), ἣν ἀνεῦρον ἐντετοιχισμένην κάτωθεν ἀλλεπαλλή-

1. Ἡ λεπτομερὴς ἔρευνα καὶ μελέτη τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Ναοῦ ἀπετέλεσε τὸ θέμα ἰδιαιτέρας ἐργασίας ἡμῶν, ἣν προσεχῶς θὰ δημοσιεύσωμεν.

2. Ὅρα Migne, PG 20, 865. 28, 457. 33, 1109 καὶ 1277. 34, 1058. 35, 701. 46, 581. 48, 830. 61, 200. 67, 176B καὶ 640A. 82, 988. 87, 2836. 121, 737. Πρβλ. καὶ Ἰωσήπου, Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία 8, 4, 1.

3. Ἰππόλυτος, PG 10, 628. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, PG 37, 1161A.

4. Πρβλ. Α' Κορινθ. 10, 21. Ἐπιθι Ὠριγένους, κατὰ Κέλσου 8, 24, PG 11, 1553 B. Ἰδὲ καὶ Ἀδγουστίνου, Sermo 21, PL 38, 145.

5. Χρυσόστομος, PG 49, 322. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, PG 85, 665B-36, 564A. Συνέσιος, PG 66, 1409B. Σωζόμενος, PG 67, 1596A. Σωκράτης, PG 67, 176B. Θεοδώρητος, PG 82, 1236C. Βασίλειος ὁ Σελευκείας, PG 85, 560A. Παῦλος ὁ Σιλεντιάρτιος, PG 86, 2148 στ. 752 (Βόννης σ. 36).

6. Ἀθανάσιος, PG 35, 229A καὶ 364D. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, PG 35, 416B. Γρηγόριος ὁ Νύσσης, PG 46, 581C. Κεδρηνός, PG 121, 737A καὶ B, (Βόννης 1. σ. 677, 1. 7). Θεοφάνης, Χρονογρ. 582, 17 (Βόννης). Περὶ τῆς Ἀγίας Τραπεζῆς γενικῶς ἐκ τῆς ἀφθόνου βιβλιογραφίας ὄρα κυρίως J. Braun, Der christliche Altar 1 (München 1924), σελ. 26, καὶ Dölger, Antike und Christentum 2 (1930), σελ. 165 κέ.

Πρβλ. καὶ Γ. Μπαρντά, Τὸ Παλαιοχριστιανικὸν θυσιαστήριον, ἐν Ἀθήναις 1940 (ἐναίσιμος ἐπὶ διδακτορικῇ διατριβῇ), καὶ Ἀν. Ὁρλάνδου, Ἡ ξυλόστεγος Παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς Μεσογειακῆς λεκάνης, τόμ. Β', σελ. 438 κέ., ἐνθα καὶ ἡ συναφὴς βιβλιογραφία.

7. Mensa mystika. Πρβλ. Ἀμβρόσιον, ἐν PL 14, 742C.

λων στρωμάτων ασβέστου ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς Ν. πλευρᾶς ῥηριπωμένου
Ναοῦ ρυθμοῦ μονοκλίτου καμαροσκεπᾶστος βασιλικῆς, ὅστις εἶναι
ἀνιδρυμένος ἐπὶ ὑψώματος ἑναντι τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ λόφου τῆς
Παλαιαχώρας.

Ἐκ τῆς ὑπ' ὄψιν ἐπιγραφῆς πληροφοροῦμεθα τό τε ὄνομα τοῦ ἐν τῷ
Ναῷ τιμωμένου Ἁγίου καὶ τὸ ἀκριβὲς τῆς ἀνιδρύσεως αὐτοῦ ἔτος. Ἐπὶ
τούτοις ἀποτελεῖ αὕτη ἐν εἰσέτι χρονολογημένον μνημεῖον τοῦ ΙΔ' αἰῶνος,
ὅπερ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ἄλλα Χριστιανικὰ μνημεῖα τῆς αὐτῆς ἐποχῆς
μαρτυρεῖ περὶ ἀκμῆς τῆς Παλαιαχώρας κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους.

58

1661
ΣΧΗΒΗΘΗΜΙΟΣ

1661 | Ἐχάθη ὁ ἥλιος.

Ἐχαράχθη ἐσωτερικῶς καὶ ἐπὶ τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Ἐχάθη = ἐξέλιπεν. Ἡ ἐν τῷ χαράγματι τούτῳ ἀκριβῆς ἡμερομηνία
τῆς ἐκλείψεως τοῦ ἡλίου συμπληροῦται ἐξ ἄλλων δύο χαράγματων, ἅτινα
ἀναγράφονται ἀνὰ ἕν εἰς τὸν ἐν Χώνικα καὶ εἰς τὸν ἐν Κορωπίῳ Ναὸν τῆς
Παναγίας. Ἐκ τοῦ πρώτου ἐξ αὐτῶν¹ πληροφοροῦμεθα τὸν μῆνα ὅστις
ἦτο Μάρτιος, ἐκ δὲ τοῦ δευτέρου² τὸν αὐτὸν μῆνα Μάρτιον καὶ τὴν ἡμέ-
ραν, ἥτοι τὴν εἰκοστήν, ἥτις ἦτο ἡ Μεγάλη Τετάρτη.

1. Ζησίου μνημον. ἔργ. ἐνθ' ἄνωγ., σελ. 85.

2. Αὐτόφθι, σελ. 86.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΝΕΑ ΑΝΑΓΝΩΣΙΣ ΕΣΦΑΛΜΕΝΩΣ ΑΝΑΓΝΩΣΘΕΙΣΩΝ
ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ ΕΚ ΤΗΣ ΑΙΓΙΝΗΣ

59

† ^{ΤΟ} ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΘΟΙ Ο ΠΑΝΣΕΠ' ΝΑΩΣ
 ΤΟΥ ΔΓΙΟΥ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΟΜΑΡΤΙΡΟΣ
 ΤΟΥ ΘΕΟΔΟΡΟΥ ΒΑΣΗΛΕΦΒΟΝ
 ΤΟΣ ΤΟΥ ΑΝΤ. ΑΝΔΡΙΚΟΥ ΕΝ ΚΩ
 ΘΩ ΧΡΙΣΤΟΥ ΑΘΑΝΑΤΟΝ ΒΑΣΙΛ
 ΖΕΩΝ ΕΝ ΕΤΗΣ Ψ 7Κ. ΙΝΒ
 ΙΚΤΙ
 Ψ 7Κ

† 'Ανακαίνισθ' οἱ ὁ πάνσεπτος Να(ῶ)ς | τοῦ 'Αγίου καὶ μεγαλομάρτυρος
 | τοῦ Θεοδόρου Βασιλέ(φ) βον | τος τοῦ Αὐτ(οκράτορος) 'Ανδρ[ον]ίου
 ἐν Κ((υρί))φ | Θ((ε))φ Χριστοῦ 'Αθανάτο(ν) βασιλ | λέων ἐν ἔτη ,ςψδ'
 (= 6790=1282) κ((αί)) 'Ιν(β) | ικτι((ῶνος)) [. . .] ,ςψδ'.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη¹ φέρεται ἐπὶ πωρίνου λίθου ἐντετοιχισμένου ἐπὶ τῆς
 Δ. πλευρᾶς τοῦ ἐν Αἰγίνῃ Ναοῦ τοῦ καλουμένου «Ὁμορφῇ Ἐκκλησίᾳ».

Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιγραφή ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Καθηγη-
 τοῦ Γ. Σωτηρίου² μετὰ πολλῶν χασμάτων, εἶτα δὲ ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ Λό-
 κτορος Alfons Schneider³ ὡς ἑξῆς:

1. Διετήρησα τὴν ὀρθογραφίαν τῆς ἐν τῇ μεταγραφῇ.

2. Εἰς περισπούδαστον μελέτην του ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Ὁμορφῇ Ἐκκλησία
 Αἰγίνης» (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Β', σελ. 245, εἰκ. 5), ἣτις ἀποτελεῖ σοβαρὰν συμβολὴν εἰς
 τὴν Βυζαντινὴν Εἰκονογραφίαν καὶ Τέχνην.

3. Ἡ Κτητορικὴ ἐπιγραφή τοῦ Ναυδρίου τῆς Ὁμορφῆς Ἐκκλησίας Αἰγίνης
 (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Γ', σελ. 398).

«Ἀνακαινύσθαι ὁ πάνσεπτος Ναὼς | τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος |
 Θεοδώρου Βασιλέβον | τος κυρίου τοῦ Ἀντρωνίκου ἐν κυρίῳ | Θεῷ
 Χριστῷ πιστοῦ βασιλέως † Ἀθανασίου πα | τριάρχου | ,ςψζ' |
 | ,ςψζδ' Ἰνδ. Β' (=1289)¹».

Μελετήσας ταύτην εὗρον ἀνεπαισθήτους μὲν διαφορὰς τινάς, ὡς πρὸς τὸ ὀρθογραφικὸν μέρος, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς ἀνωτέρω παραθέσεως τῆς ἡμετέρας ἀναγνώσεως ἐν ἀντιβολῇ πρὸς τὴν τοῦ Δόκτορος Schneider, ἱκανὰς δὲ ὡς πρὸς τὸ κείμενον καὶ ἰδίως ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν ταύτης.

Οὕτω ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ τὸ τελικὸν «ς» τοῦ ἐπιθέτου «πάνσεπτος» ἀναγράφεται ἄνωθεν καὶ πλαγίως τοῦ ψηφίου «Π». Ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ πρὸ τοῦ ἐπιθέτου «μεγαλομάρτυρος» ὑπάρχει ὁ σύνδεσμος «καί». Ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ πρὸ τοῦ ὀνόματος «Θεοδώρου» ὑπάρχει τὸ ἄρθρον «τοῦ» καὶ ἀντὶ «βασιλέβοντος» ἢ «βασιλεύοντος» ἀναγράφεται «βασηλέβοντος». Ἐν τῷ τετάρτῳ στίχῳ ἀντὶ «κυρίου τοῦ Ἀντρωνίκου», ἀναγράφεται «τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀνδρικού». Ἐν τῷ πέμπτῳ στίχῳ ἀντὶ «Χριστῷ πιστοῦ βασιλέως † Ἀθανασίου πα» ἀναγράφεται «Χριστοῦ ἀθανάτου βασιλ.», ἐν δὲ τῷ ἕκτῳ ἀντὶ «τριάρχου», ἀναγράφεται «ἐν ἔτη».

Ἡ σημασία ὅμως τῆς νέας ὑφ' ἡμῶν ἀναγνώσεως ἔγκειται κυρίως εἰς τὴν χρονολογίαν. Προσεκτικὴ παρατήρησις ταύτης σαφῶς δηλοῖ, ὅτι μετὰ τὸ ζδ δὲν ὑπάρχει Ζ ὡς ὁ Schneider ἀνέγνωσε, παρουσιάσας διαφορὰν ἀπὸ τὴν ὑπὸ τοῦ Γ. Σωτηρίου καθορισθεῖσαν κατὰ ἑπτὰ ἔτη, ἀλλὰ συγκεκριμένος ὁ συνδυαστικὸς σύνδεσμος «καί», ὁ ὁποῖος μετὰ τῶν ἐπακολουθοῦντων ψηφίων ἀναγινώσκεται «Καὶ Ἰνδικτιῶνος».

Ἡ Β' Ἰνδικτιῶν, ἣν ἀνεῦρεν ὁ Schneider, προέρχεται ἀναντιλέκτως ἐκ παραδρομῆς τοῦ χαρακτοῦ, ὁ ὁποῖος, ἀντὶ νὰ χαράξῃ Ἰνδικτιῶνος, ἐχάραξε Ἰνβικτιῶνος. Ἄρα καὶ ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Schneider, καθ' ὃν πρὸς τὴν Ἰνδικτιῶνα αὐτὴν καὶ τὸ ἔτος 1289 συμπίπτει ἡ χρονολογία τῆς πατριαρχίας «τοῦ ἀναγραφομένου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἀθανασίου»², δὲν ἔχει ἐν προκειμένῳ θέσιν, δεδομένου ὅτι οὐδαμοῦ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ ἀναγράφεται τὸ ὄνομα «Ἀθανάσιος» ἢ ὁ τίτλος «Πατριάρχης».

Ἄλλως δὲ τὸ ὅτι ἐν τῇ εἰρημένῃ ἐπιγραφῇ δὲν ἀναφέρεται ὄνομα τι Πατριάρχου, τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ ἐξαίρεσιν. Πλὴν ὅμως τούτου δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, ὅτι τὸ 1282 Πατριάρχης ἦτο ὁ λατινόφωνος Ἰωάννης ΙΑ' ὁ Βέκκος, ὁ ὁποῖος, παρ' ὅτι ἦτο ἄρκούντως εὐπαίδευτος, κατέστη κατὰ τὸν Πατριαρχικὸν Κατάλογον «διαβόητος διὰ τὴν περὶ τὰ δόγματα παλιμβουλίαν»³ καὶ ὡς ἐκ τούτου ἢ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς παράλειψις τοῦ ὀνόματός του

1. Αὕτη ἐδημοσιεύθη πανομοιότυπως ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ Schneider καὶ ὑπὸ Γεωργίας Καλικούρη καὶ Σπυρ. Ἀλεξίου εἰς τὸν μνημονευθέντα ὁδηγόν των ἐν σελ. 64.

2. Ἰδε Schneider μνημον. ἔργ. ἐνθ' ἄνωτ.

3. Ὁρα Ζ. Μαθᾶ, Κατάλογος ἱστορικὸς τῶν πρώτων Ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐφεξῆς Πατριαρχῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀγίας καὶ Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἐκδόσις Β', ἐν Ἀθήναις 1884, σελ. 85.

καθίσταται εύλογος. Κατὰ ταῦτα ὁ Καθηγητὴς Γ. Σωτηρίου δὲν ἐπλανήθη καθορίσας ὡς ἔτος ἀνιδρύσεως τῆς ἐν Αἰγίνῃ «Ὁμορφῆς Ἑκκλησιᾶς» τὸ 1282 καὶ οὐχὶ τὸ ἔτος 1289, ὡς ὁ Δόκτωρ Schneider ἀνέγνωσεν.

60

† **ΑΝΙΓΕΡΘΙ ΕΚ ΒΑΘΡΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΚΕΝΙΣΤΗ ΘΕΙΟΣ Κ(ΑΙ) ΠΑΝΣΕΠΤΟΣ ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΑΓ**
ΣΜΑΤΑ ΜΟΡΦΟΣ ΕΩΣ ΤΖ ΚΥΗΜΩΝΙΟΥ ΧΥΚ ΠΡΟΣΘΥ ΠΑΝΤΩ ΚΡΑΤΩΤΟΣ ΔΙΑ ΤΗΝ
Κ ΠΟΘ ΠΚΑΡΑΚΙ ΚΥΤΩ ΠΗΛΙΜΟΝ Κ ΜΑΚΑΡΙΩΝ ΚΤΙΤΟΡΩΝ ΤΗΣ
ΝΗΜΟΤ ΜΑΜΑΤΗΣ ΕΞΟΔΟΥ ΠΑΝΤ ΕΙΣ ΜΝ Σ Α 1596

† Ἀνιγέρθι ἐκ βάθρων καὶ ἀνακενίστη ὁ θεὸς κ(αὶ) πάνσεπτος Ναὸς τῆς Ἀγίας Μ^α ταμορφόσεως τοῦ Κυ(ρίου) ἡμῶν Ἰω(σοῦ) Χ(ριστοῦ) κ(αὶ) Σ(ωτήρος) Θ(εο)ῦ Παντωκράτωρος διὰ συνδρο[μῆς] | κ(αὶ) πόθ[ου] | Π. Κασταράκι κ(αὶ) τῶν ἀηδέμον κ(αὶ) μακαρίων κτιτόρων τῆς [— — — | | νιν ποτ[ί] ἐ ὕ] παπαντῆς | διὰ | ἐξόδου πάντ[ων] τούτ[ων] | εἰς μνη[μό]σ[υνον] α[ὐτῶν] 1596.

Ἡ ὡς ἀνω ἐπιγραφή εὑρίσκεται κεχαραγμένη ἐπὶ πόρου λίθου (μήκους 0,90, ὕψους 0,16, ὕψ. γραμμ. 0,03), ἐντετοιχισμένου ὑπερθεῖν τῆς θύρας τοῦ ἐν Σαλῶνις Αἰγίνης Ναυδρίου τῆς Μεταμορφώσεως, ὃ οἱ κάτοικοι ἀποκαλοῦσιν «Ἁΐ Σωτήρα»¹.

Αὕτη προέρχεται ἐκ παλαιότερου Ναυδρίου, τὸ ὁποῖον πρὸ ἑβδομήκοντα περίπου ἐτῶν ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ νῦν ὑπάρχοντος καὶ ἐξ οὗ πλὴν τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν ἐπιγραφῆς διετηρήθη ἡ βόρειος αὐτοῦ πλευρὰ μετὰ τῶν ἐσωτερικῶν τυφλῶν ἀψίδων αὐτῆς καὶ οὐχὶ «ἀρχὴ ἀνυπάρχοντος νῦν τόξου», ὡς εἰς σχετικὴν μελέτην τοῦ ὁ Καθηγητῆς Κεραμόπουλλος ἀναφέρει².

Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην, λίαν δυσδιάκριτον, ἀνέγνωσε καὶ ἐδημοσίευσε πρῶτος ὁ Καθηγητῆς Κεραμόπουλλος μετὰ χασμάτων εἰς τὸν τελευταῖον στίχον³. Κατόπιν ἐπιμόνου μελέτης ἀναγνώσας ταύτην ἀνεῦρον ἐλαχίστας ὀρθογραφικὰς διαφορὰς εἰς τοὺς δύο πρώτους στίχους⁴, ὡς πρὸς τοὺς ἑτέροους ὅμως δύο ὑπολοίπους ἔχω νὰ παρατηρήσω τὰ κάτωθι:

α) Ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ ἀντὶ τοῦ «καὶ ἐξόδου Ποθητοῦ», ὡς ἀνέγνωσεν

1. Καὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης διετήρησα τὴν ὀρθογραφίαν.

2. Ἀ. Κεραμοπούλλου, Ἐπιγραφή ἀπὸ τοῦς Σάλωνες τῆς Αἰγίνης (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. ΙΑ', σελ. 282).

3. Αὐτόθι.

4. Οὕτω ὁ κ. Καθηγητῆς εἰς μὲν τὸν πρῶτον στίχον ἀνέγνωσεν «ἀνιγέρθη» ἀντὶ τοῦ «ἀνιγέρθη» καὶ «Α» ἀντὶ «Ἀγίας», ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ «Μορφώσεως» ἀντὶ «Μεταμορφώσεως».

ὁ Κεραμόπουλλος, ἀναγράφεται «καὶ πόθου Π», ἀντὶ τοῦ «ἀειδίμων» ἀναγράφεται «ἀηδίμων» καὶ ἀντὶ τοῦ «κτητόρων» ἀναγράφεται «κτιτόρων».

β) Ἐν τῷ τετάρτῳ τελευταίῳ στίχῳ ἀντὶ «Μονῆς ταύτης» ἀναγράφεται «νιν ποτὲ Ὑπαπαντῆς», μεθ' ὃ ἐπακολουθοῦσιν αἱ μὴ ὑπὸ τοῦ Κεραμοπούλλου ἀναφερόμεναι λέξεις «διὰ ἐξόδου πάντων τούτων εἰς μνημόσυνον αὐτῶν» καὶ ἔπεται ἡ χρονολογία οὐχὶ 1645, ὥς ὁ εἰρημένος ἐρευνητὴς ἀνέγνωσεν, ἀλλὰ 1596.

Ἐκ τῆς νέας ταύτης ἀναγνώσεως ἡ ἐπιγραφὴ συμπληροῦται πλήρως, προσδιορίζεται ἀκριβῶς ἡ χρονολογία τῆς διασωθείσης βορείου πλευρᾶς τοῦ παλαιότερου Ναοῦ καὶ διαπιστοῦται, ὅτι ὁ ἀνεγερθεὶς τὸ 1596 Ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως ἀντικατέστησεν ἔτι παλαιότερον, ὁ ὁποῖος ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τῆς Ὑπαπαντῆς. Λείψανα διαφόρων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν διασκορπισμένα πέριξ τοῦ νῦν Ναυδρίου, ὥς τεμάχιά τινα ἐθρασυμένων ἀρχαίων ἀγγείων, καθιστῶσι λίαν πιθανὴν τὴν γνώμην, ὅτι οἱ τρεῖς οὗτοι Ναοὶ ἀνιδρύθησαν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ἄλλου ἀρχαιότερου καὶ οὐδόλως ἀπίθανον ἐπὶ ἐθνικοῦ Ναοῦ. Μικρᾶς ἐκτάσεως δοκιμαστικὴ ἔρευνα πιστεύομεν ὅτι θὰ ἐπηλήθευε τὴν γνώμην μας ταύτην.

Μ Ε Ρ Ο Σ Τ Ρ Ι Τ Ο Ν

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΞ ΕΛΑΣΣΟΝΟΣ,
ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΦΛΩΡΙΝΗΣ

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Α'

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΞ ΕΛΑΣΣΟΝΟΣ
ΚΑΙ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ

61

[Ο'] *Αραψ *Εγιούπ πῆρε τὴν *Αγί((αν)) πόλιν, ,ϡψνβ'
(=6752=1244).

Εὑρίσκεται ἐν τῷ Καθολικῷ τῆς ἐν Ἐλασσόνι Μονῆς τῆς Ὀλυμπιω-
τίσεως, ἐπὶ τῆς Δ. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ τοίχου τοῦ διαχωρίζοντος
τὸ μεσαῖον κλίτος ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ καὶ ἐπὶ τῆς τοιχογραφίας τοῦ
Ἁγίου Γεωργίου.

Ἐν τῷ ἱστορικῷ τούτῳ χαράγματι ἀναφέρεται ὁ Αἰγύπτιος Σουλτάνος
Ἐγιούπ, ὁ ὁποῖος τῷ 1244 ἐγένετο Κύριος τῆς Ἱερουσαλήμ¹. Τοῦτο βεβαί-
οι καὶ ἡ ἐπιτασσομένη χρονολογία ,ϡψνβ', ἥτοι 6752 ἀπὸ θεμελιώσεως κόσμου
καὶ 1244 ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως, ἣτις συμπίπτει ἀπολύτως πρὸς τὴν ὑπὸ
τοῦ εἰρημένου Σουλτάνου κατάληψιν τῆς Ἱερουσαλήμ², τῆς ἄλλως καλου-
μένης Ἁγίας Πόλεως³.

Ἐκ τοῦ εἰρημένου χαράγματος προκύπτει, ὅτι τοῦλάχιστον ἡ ἐφ' ἧς ἡ

1. Ὅρα Β. *Στεφανίδου* μνημον. ἔργ., σελ. 351.

2. Αὐτόθι.

3. Ἰδὲ *Γ. Κωνσταντίνου*, Λεξικὸν τῶν Ἁγίων Γραφῶν (Ἱστορικόν, Ἐθνο-
λογικόν, Ἀρχαιολογικόν, Θεολογικόν κτλ.), ἐν Ἀθήναις 1888, σελ. 447 κέ.
Ὅρα καὶ *Σ. Εὐστρατιάδου*, Λεξικὸν τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1910,
σελ. 371 κέ.

ἐνθύμησις τοιχογραφία τοῦ προμνησθέντος Καθολικοῦ δὲν εἶναι ἔργον τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, ὡς αἱ λοιπαὶ θεωροῦνται¹, ἀλλὰ τοῦ ΙΓ'.

62

Ὁ Γρηγόριος τοῦ Πάπης Παλαμᾶ | ἐλάλησεν λόγον.

Εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς τοιχογραφίας τοῦ Ἁγίου Βικεντίου εἰς τὸ αὐτὸ Καθολικόν².

Τὸ χάραγμα τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὸν Μητροπολίτην Θεσσαλονίκης Γρηγόριον τὸν Παλαμᾶν ὃν, ὡς γνωστόν, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύνοδος τοῦ 1368 κατέταξεν εἰς τοὺς Ἁγίους³. Ἄρα εἶναι τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΔ' αἰῶνος. Ἄν ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς ἐπιτοπίως ἐξεφώνησε λόγον, ἢ ἐὰν τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν χάραγμα ἀναφέρεται εἰς τινὰ λόγον τούτου, ἀτυχῶς δὲν σημειοῦται.

Ἡ ἔλλειψις δὲ τίτλου καὶ Σταυροῦ, συνήθους δηλωτικοῦ σημείου Ἱερωσύνης, μοὶ παρέχει τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι ὁ μνημονευθεὶς Ἅγιος ἐξεφώνησε τὸν ἀναφερόμενον λόγον πρὸ τῆς Ἀρχιερωσύνης του. Πάντως ἐκ μελέτης τῶν πηγῶν οὐδαμοῦ συνάγεται, ὅτι ὁ ἐπιφανὴς κληρικὸς ὁμίλησέ ποτε εἰς τὸ Καθολικὸν τῆς ἐν Ἐλασσόνι Μονῆς τῆς Ὀλυμπιωτίσσης.

63

Ἰ(ησοῦ) Χ(ριστὲ) πλεόντων λιμῆν.

Εὐρεῖται ἐπὶ τῆς αὐτῆς τοιχογραφίας τοῦ αὐτοῦ Καθολικοῦ.

Τὸ χάραγμα τοῦτο ἐνθυμίζει ἐπιγραφὴν εἰς τύμπανον ἀρκοσολίου κατακόμβης τῆς νήσου Μήλου⁴.

1. Πρβλ. Γ. Σωτηρίου, Βυζαντινὰ μνημεῖα Θεσσαλίας ΙΓ' καὶ ΙΔ' αἰῶνος. Ἡ Μονὴ τῆς Ὀλυμπιωτίσσης Ἐλασσόνος (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Δ', σελ. 324).

2. Ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ τοίχου χωρίζοντος τὸ μεσαῖον κλίτος τοῦ Καθολικοῦ ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ.

3. Ὁρα Ν. Βέη, Τὸ ἔτος τῆς τελευτῆς τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ, ἐν «Ἀθηνᾶ» 16, 1904, 638. Τοῦ ἰδίου, Νέαι μαρτυρίαι περὶ τοῦ ἔτους τελευτῆς Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, αὐτόθι 18, 1906, 39 κέ. Πρβλ. Β. Στεφανίδου μνημ. ἔργ., σελ. 397.

4. Ὁρα Γ. Σωτηρίου, Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1942, σελ. 57 ὑπόσημ., ἐπιγραφὴ 3η.

64

ΕΙ ΜΙ ΦΥΛΑΞ
 ΣΟΥ ΚΑΙ ΓΡΑΦΩΝ
 ΕΙΜΙ ΦΥΛΑΞ.

Είμι φύλαξ σοῦ | καὶ γραφῶν εἰμι | φύλαξ.

Εἶναι κεχαραγμένον ἐπὶ τῆς αὐτῆς τοιχογραφίας τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Τὸ χάραγμα τοῦτο προέρχεται ἐξ ἀντιγραφῆς σφραγίδος μολυβδοβούλου, ἐν ᾗ παρίσταται λαλοῦσα ἡ Θεοτόκος¹.

65

ΤΙΣ ΔΙΓΗΓΗΣΑΙ ΚΟΡΗ ΤΑ ΣΑ ΘΑΝΜΑΣΙΑ
 ΟΝ ΞΕΘΕΝΕΙΒΛΕΠΕΙΝ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ ΑΙ ΤΑΞΕΙΣ.

*Τίς διγήσεται κόρη τὰ σὰ θαυμάσια | <δν> γὰρ οὐ σθένουσι
 βλέπειν τῶν ἀγγέλων αἱ τάξεις.*

¹ Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἀναγράφεται ἐπὶ λευκοῦ ἀποκεκρουμένου μαρμάρου (διασφῶμεναι διαστάσεις 0,24×0,67, ὕψος γραμμ. 0,03-0,09) ἀποκειμένου Ν. τοῦ Καθολικοῦ τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Τὸ περιεχόμενον ταύτης ἀποτελεῖ ἀρχὴν στιχηροῦ² ἐκ τοῦ «ποιήματος Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ», ὅπερ, ὡς γνωστόν, περιέχεται ἐν τῷ ὑπὸ τῆς Μονῆς τῆς Κρυπτοφέρου ἐκδοθέντι ἐν ἔτει ,αψηλ' (= 1738) «Παρακλητικῷ»³.

1. Ἰδὲ Σ. *Αδάμπρον*, Μικταὶ Σελίδες, ἐν Ἀθήναις 1905, σελ. 341, ἐνθα συναφῇ παραδείγματα.

2. Βλ. καὶ στιχηρὰ προσόμοια καὶ ἀπόστιχα Ἀκαθίστου καὶ Ἀκάθιστον.

3. Ὁρα *Π. Τρεμπέλα*, Ἐκλογή Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Ὑμνογραφίας, Ἀθῆναι 1949, ἔκδοσις Ἀποστολικῆς Διακονίας (Ἀριθ. 20), σελ. 5 κέ.

ΚΑΘΗΗΤΑΥΟΙΖΟΜΘΕΥΗΤΕΡ
ΤΕΗΕΤΑΥΟΙΑΣΤΩΦΟΕΥΕΔΤΗ

Πύλας ἡμῶν ἀνοιξον ὦ Θεοῦ Μητέρα | τῆς μετανοίας
τοῦ φωτός οὕσα πύλη.

Ἀναγράφεται ἐπὶ προεξέχοντος γείσου (προμετωπίδος) ἀποκεκρουμένης ἀρχαίας τετραγώνου μαρμαρίνης βάσεως (0,47×0,35, παχ. 0,20, ὕψ. γραμμ. 0,02), ἐφ' ἧς ποτε ἐγομφοῦτο ἀγαλμάτιον. Ἡ βάση κεῖται νῦν εἰς ἀπόστασιν δέκα πέντε μέτρων ἀπὸ τῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Καθολικοῦ.

Ἡ ἑμμετρος αὕτη ἐπιγραφή ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἑτέραν, ἀναγεγραμμένην ἐπὶ πορολίθου τοῦ δυτικοῦ ποδαρικοῦ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ Καθολικοῦ τῆς ἐν Ἀρτῇ Μονῆς «Κάτω Παναγίας»¹.

ΦΑΕΤΗΧ·ΜΩΦΟΕΙΟΝ·Φ·ΤΑΡΧ·Φ·Τ·
ΑΠΟΟΕΤΟΕΕΖΕΡΓ·Κ·ΝΠΕΡΜΕΡ·Ν
ΟΙΚΕΥΕΗΛΝΘΟΝ·ΤΦ·ΙΛΟΖΕΙΝ·ΤΑΝ·ΗΜΟΝ·
ΑΝΙΔΡΥΓΑΕΕΚ·ΒΑΘΥΑΕ·ΜΑΤΑ·
Ν·ΤΥ·ΤΟΝ·Η

1. Ὅρα Ἀ. Ὁρλάνδου, Ἡ Μονὴ τῆς Κάτω Παναγίας, ἐν ΑΒΜΕ, τόμ. Β', σελ. 86, εἰκ. 19.

Φάε τῇ ψυχῇ μου φῶς Θεῖον. Φ((ῶς)) γὰρ Χ((ριστοῦ)) φ((αίνει)) π((ασιν)). | Ἀπόθεστος ἐξ ἔργων μερμέρων | οἰκεὺς ἤλυθον τῇ φιλοξείνῳ ταύτῃ Μονῇ | ἀνιδρύσας ἐκ βάθρου γῆς δώματα [+6 ---] | [-ε r μη-ν ι] [---] τοῦ ,ςδνη' (= 6958 = 1450) [+ ----].

Ἀναγράφεται ἐπὶ λευκοῦ μαρμάρου (0,42×1,10, πάχους 0,20-0,25, ὕψ. γραμμ. 0,10-0,12) πολλαχοῦ ἠκρωτηριασμένου, τῆς ἐπιφανείας του οὐσης ἀπολελεπισμένης. Τοῦτο κεῖται εἰς ὀλίγων μέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ αὐτοῦ Καθολικοῦ¹.

Ἐν τῇ πρωτοτύπῳ ταύτῃ ἐπιγραφῇ συναντῶμεν ἀρκετὰς Ὀμηρικὰς λέξεις.

Φάε = ἐφώτισεν. Ἐκ τοῦ φαίνω, **Φάν**, ἣτις γίνεται κατ' ἐπέκτασιν ἐκ τῆς «ΦΑ» καὶ «ΦΑΙ»², ἐξ ἧς σχηματίζεται τὸ καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιγραφῇ τρίτον ἐνικὸν **φάε** μὲ σημασίαν ἀορίστου.

Φῶς Θεῖον, παράλληλα: φῶς Χριστοῦ, φῶς ἐν Κυρίῳ³, κἄ. **ΦΧΦΠ** (= **Φ**ῶς **Χ**ριστοῦ **Φ**αίνει **Π**ᾶσιν). Ταῦτα, ὡς γνωστόν, εἶναι μονογράμματα τοῦ μοναχικοῦ σχήματος⁴. Ὁ δὲ μεταξὺ τῶν δύο πρώτων ἀρχικῶν γραμμάτων τοῦ προμνησθέντος μονογράμματος σύνδεσμος **γὰρ** παρενεβλήθη πρὸς ἐπεξήγησιν τοῦ φωτισμοῦ τῆς ψυχῆς τοῦ χαράξαντος τὴν ἐπιγραφὴν ἢ τοῦ δόντος ἐντολὴν τῆς ἀναγραφῆς τῆς.

Ἀπόθεστος = ἀποτρόπαιος, ἀπερριμμένος, εὐτελής. Ἡ λέξις εἶναι δόκιμος ἀπαντῶσα καὶ εἰς τοὺς θύραθεν συγγραφεῖς⁵.

Ἐξ ἔργων μερμέρων. Μέρμερος εἶναι ὁ φροντίδας ἐμποιῶν, ὁ πολυφροντίς, ὁ πολυμέριμος, πολυάσχολος, ἐπὶ δὲ πραγμάτων, ἐπίπονος, πολυμοχθός, κοπιαστικός, δύσκολος. Ὅθεν **μέρμερα ἔργα** = κοπιώδη, πολυμοχθὰ ἔργα⁶. Ὅμως ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ πληθυντικὸς **μέρμερα ἔργα** ἢ ἀπλῶς **μέρμερα** κυριολεκτεῖται ἐπὶ πολεμικῶν ἔργων⁷, δέον νὰ εἰκάζωμεν, ὅτι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος δωρητῆς θὰ ἦτο στρατιωτικὸς.

Οἰκεὺς = ὁ οἰκεῖος, ὁ ἀνήκων εἰς τὸν οἶκον, ἀλλὰ κατ' εὐφημισμὸν

1. Κατὰ τὴν πρὸ τετραετίας μετάβασίν μας εἰς τὴν προμνησθεῖσαν Μονήν, ὅτε ἀνεύρομεν καὶ τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν ἐπιγραφὴν, θερμῶς συνεστήσαμεν τῷ Μονάζοντι ἐν Ὀλυμπιώτισσῃ Ἀρχιμανδρίτῃ κ. Καλλινίκῳ νὰ ἐπιμεληθῇ τῆς μεταφορᾶς ταύτης, εἴτε ἐντὸς τοῦ Καθολικοῦ εἴτε ἐντὸς κελλίου τινός, καὶ ἐλάβομεν ρητὴν διαβεβαίωσιν περὶ τῆς ἀσφαλείας ταύτης.

2. Πρβλ. **Κρονοῖον**, Λεξικὸν Ὀμηρικόν, ἐπεκταθὲν καὶ διορθωθὲν ὑπὸ Σ. Σέιλερ, διασκευασθὲν δὲ ἐκ τῆς ἔκτης Γερμανικῆς ἐκδόσεως ὑπὸ Ι. Πανταζίδου, ἐκδοῖς ὀγδόῃ Α. Κωνσταντινίδου, ἐν Ἀθήναις 1892, σελ. 659-660.

3. Ἐφεσ. 5, 8.

4. Σχετικὴν βιβλιογραφίαν ἰδὲ εἰς **Μ. Γκητάκου**, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην καὶ ἐρμηνείαν τῶν Ἀκιδογραφημάτων, ἐν Ἀθήναις 1956, σελ. 6 ὑποσ. 2.

5. Πρβλ. μνημον. Ὀμηρ. Λεξικὸν ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 84.

6. Ὅρα μνημον. Ὀμηρ. Λεξικὸν, σελ. 417.

7. Ἰλιάς Θ 453, Κ 289, Κ 48, Λ 502, Φ 217.

καὶ μὲ οἶαν σημασίαν ἀπαντᾷ ἐν τῇ ἐξεταζομένη ἐπιγραφῇ, οἰκέτης. Ἐπίθετον ἀπαντῶν καὶ παρ' Ὀμήρῳ¹, ἡ δὲ γραφὴ οἰκέτης ἀντὶ τοῦ ἱκέτης εὐρηται συγχάκις εἰς Βυζαντινὰς ἐπιγραφάς².

Ἡλυθον = ποιητικὸς ἀόριστος τοῦ ἔρχομαι.

Φιλοξείνω = Ὀμηρικὸν ἐπίθετον³. **Φιλόξεινος** ἐκ τοῦ φιλῶ καὶ ξένος = (Ἰων. καὶ ποι.) ὁ ἀγαπῶν τοὺς ξένους, ὁ εὐχαριστοῦμενος νὰ ὑποδέχεται καὶ ξενίῃ αὐτούς⁴. **Φιλόξεινος**. Ἀττικῶς: **φιλόξενος**.

Βάθρου γῆς, συνήθης ἔκφρασις ἐν ἰδρυτικαῖς ἐπιγραφαῖς καὶ ἐξ ἴσου συνήθης εἰς ἐπιγραφὰς ἀνακαινίσεων, ἦν πολλαχού ἐν τοῖς ἀνωτέρω συνητήσαμεν, ἔχουσα τὴν σημασίαν τοῦ «ἐκ θεμελίων», ἃν καὶ ἐν τῇ πραγματικότητι ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἀπλᾶς τινὰς καὶ ἄνευ σημασίας ἐπισκευάς.

Δώματα = πληθυντικὸς τοῦ δῶμα = οἰκία, κατοικία. Λέξις δόκιμος διασφωζομένη μέχρι τοῦ νῦν ἐν τῇ καθομιλουμένη μετὰ τὴν σημασίαν τῆς ἐπιπέδου καὶ ὀριζοντίου στέγης τῶν οἰκιῶν (terrasse). Εἰς τοὺς θύραθεν **δωμάτιον** = αἴθουσα ἢ καὶ μέγαρον⁵. Ἐνταῦθα **δώματα** προφανῶς μετὰ τὴν σημασίαν τῶν κελλῶν, κελλίων.

Ἐκ τῆς ἐρμηνείας τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς προκύπτει, ὅτι ἄγνωστος ἡμῖν τῷ 1450 φιλοξενηθεὶς ἐν τῇ Μονῇ Ὀλυμπιωτίσσης ἢ καὶ τὸ πιθανώτερον μονάσας ἐν αὐτῇ ἀνήγειρεν ἰδίαις δαπάναις μοναστηριακά τινα συγκροτήματα (κτίσματα).

Ἡ ἀρχὴ τοῦ πέμπτου καὶ τελευταίου στίχου εἶναι ἀπεξεσμένη, ἀλλ' εἰς τὸ τέλος τούτου εὐκρινῶς διακρίνεται τὸ ἔτος ἀπὸ θεμελιώσεως κόσμου, «ζ' Ὀνῆ», ἥτοι ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως 1450.

68

Ο εἰξαρχο[ς] τοῦ [[Π]]α(τ)ο(ιάρ)χου Κ((ωνσταντινουπόλε))ως
Ν((έας)) Ρώμης [καὶ Οἰκ]ου[μ]ε[ν]ικοῦ Π((ατριάρ)χου [Ἀγκύρας]

Χριστόφορος [-----].

1. Ἰδὲ μνημον. Ὀμηρ. Λεξ., σελ. 457.

2. Οὕτω ἐπὶ παραδείγματι εἰς κτητορικὴν ἐπιγραφὴν τῶν Ἀγίων Θεοδώρων Ἀθηνῶν (Π. Ξυγγόπουλος, ἐν ΕΜΜΕ, τευχ. Β', σελ. 73). Εἰς κτητορικὴν ἐπ' ἴσης ἐπιγραφὴν τοῦ ἐν Ἀνδρῶ Ταξιάρχου τῆς Μεσαριᾶς (Ἀ. Ὀρλάνδος, ἐν ΑΒΜΕ, τόμ. Η' (1955-56), τευχ. Α', σελ. 31) κἀ.

3. Ὀδύσσεια ζ 121, θ 576, ν 202.

4. Περβλ. μνημον. Ὀμηρ. Λεξικ., σελ. 670.

5. Αὐτόθι, σελ. 176.

Ἐχαράχθη εἰς τὸν ἐν Καστορίᾳ Ναὸν τοῦ Ἁγίου Στεφάνου ἐπὶ ὁμωνύμου τοιχογραφίας ἱστορηθείσης εἰς τὸ νότιον ἄκρον τοῦ γυναικωνίτου, ὅπερ ἔχει διαμορφωθῆ εἰς παρεκκλήσιον ὀνομαζόμενον ὑπὸ τῶν Καστοριέων «ἀσκηταριὸν» καὶ χωριζόμενον ἀπὸ τοῦ ὑπολοίπου ὑπερῶου διὰ χαμηλοῦ ἐγκαρσίου τοίχου¹.

Τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν χάραγμα εἶναι τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, ὃ δὲ μὴ ἐν αὐτῷ ἀναφερόμενος Πατριάρχης εἶναι ἀναμφιβόλως ὁ Γερμανὸς Β', ὃ ὅποιος συνοδικῇ ἀποφάσει (6 Μαρτίου 1232) ἔστειλεν εἰς Ἡπειρον τὸν Μητροπολίτην Ἀγκύρας Χριστόφορον, ἵνα ἐξ ὀνόματος αὐτοῦ διοικῇ τὴν Ἐκκλησίαν ἐκείνην (1232 - 1235)².

Τίς ὁ χαράξας τὰ ἀνωτέρω καὶ ὑπὸ ποίας περιστάσεις ὁ Ἐπίσκοπος Ἀγκύρας εὑρέθη εἰς Καστορίαν, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξακριβωθῇ, ἀποτριβέντος τοῦ ὑπολοίπου μέρους τοῦ χάραγματος. Πάντως, ὅτι τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὸν προαναφερθέντα Ἐπίσκοπον, οὐδεμία ἀμφιβολία. Ἡ προτασσομένη τοῦ ὀνόματος «Χριστόφορος» ἄγκυρα ἀναντιλέκτως εἶναι δηλωτικὴ τῆς Ἐπισκοπῆς τοῦ Χριστοφόρου. Ἀλλὰ καὶ τὸ ὅτι ἐν αὐτῷ ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἀναφέρεται μετὰ τῶν τίτλων «Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης», οὓς ἔφερεν, ὅτε διέτριβεν ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας λόγῳ τῶν σταυροφοριῶν³, ἀποτελεῖ ἐτέραν ἀπόδειξιν ὅτι τὸ χάραγμα δέον νὰ ἀναχθῇ εἰς τὸν ΙΓ' αἰῶνα.

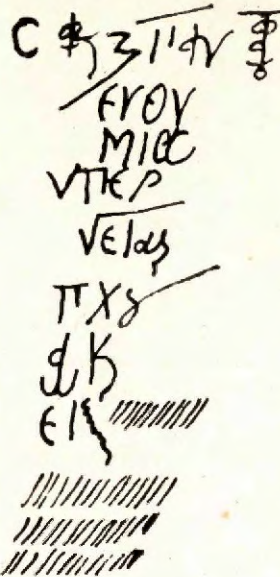
Τὸ ἐξετασθὲν χάραγμα ἐνέχει σπουδαιότητα καὶ διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ὑπερῶου τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, αἱ ὁποῖαι ἀποδεικνύεται, ὅτι δὲν εἶναι τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, ὥς ὑπεστηρίχθη μέχρι τοῦδε⁴, ἀλλὰ κατὰ πολὺ νεώτεραι τοῦ 1235.

1. Ὑψους 1,98 καὶ πάχους 0,40.

2. Ἰδὲ Β. Στεφανίδου μνημ. ἔργ., σελ. 408.

3. Αὐτόθι, σελ. 407.

4. Ὅρα Ἀν. Ὁρλάνδου, Τὰ Βυζαντινὰ Μνημεῖα τῆς Καστοριάς (ἐν ΑΒΜΕ, τόμ. Δ', 1938), ἰδὲ αὐτόθι, σελ. 124.

[---] | Σκ(ε)υ(ο)φύλαξ Παν(αγίου) Τάφου | Εὐθύ | μιος |
 ὑπὲρ | ὑγείας | Π(ατριάρχ)χον | Ἰωακ | εἰ[μ] εἰς [---] |
 [---] | [---] | [---] |

Εὐρίσκεται κεχαραγμένον στηληδὸν εἰς τὸν ἐν Καστορίᾳ Ναὸν τοῦ Τα-
 ξιάρχου¹, ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ κυρίως Ναοῦ² καὶ ἐπὶ παλαιότερου
 στρώματος τῶν νῦν τοιχογραφιῶν του.

Τὸ χάραγμα τοῦτο εἶναι τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Εἰς τὴν σκέψιν ταύτην ἀγό-
 μεθα ἐκ τῆς σημειουμένης ἐν αὐτῷ πληροφορίας, ὅτι ὁ ἀναφερόμενος
 σκευοφύλαξ τοῦ Παναγίου Τάφου Εὐθύμιος εἶχε τὴν ιδιότητα ταύτην, ὅτε
 Πατριάρχης ἦτο ὁ ἀείμνηστος Ἰωακεῖμ ὁ Γ'.

Εἰς τὴν ἐρμηνεῖαν αὐτὴν μεγάλως βοηθοῦμεθα ἐκ χαζρανίου φέροντος
 τὴν ἐπιγραφὴν: «Τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ Ἰωακεῖμ Γ' ὁ Σκευοφύλαξ
 τοῦ Παναγίου Τάφου Εὐθύμιος»³. Ἀτυχῶς οὔτε ἡ ἀρχὴ οὔτε τὸ τέλος τοῦ
 ἔξετασθέντος χαράγματος διασώζεται. Πάντως ἀμφοτέραι αἱ μνημονευθεῖ-
 σαι ἐπιγραφαὶ δεικνύουν τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν ἀγάπην, ἣν ὁ Σκευοφύλαξ
 Εὐθύμιος ἔτρεφε πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Πατριάρχου Ἰωακεῖμ τοῦ Γ'.

1. Ἐναντι τῆς Κουμπελίδικης.

2. Δεξιᾷ τῷ εἰσερχομένῳ.

3. Ὅρα Γ. Σωτηρίου, Κειμήλια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἐν Ἀθή-
 ναις 1938, σελ. 55 καὶ Πιν. 40 (Θ).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΕΚ ΤΩΝ ΚΑΤΩ ΚΛΕΙΝΩΝ ΦΛΩΡΙΝΗΣ

70

1685-σεγλιβρίου 7

1685 σε {μ} τε[[μ]]βριου 7.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη, μετὰ μεγίστης δυσκολίας ἀναγινωσκομένη λόγῳ ἀποτριβῆς τῆς, εὑρίσκεται ἐπὶ λίθου ἐντετοιχισμένου ἐξωτερικῶς ὑπερθεῖν τῆς θύρας τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ Ναοῦ τῆς Γεννήσεως τῆς Θεοτόκου εἰς Κάτω Κλεινὰς Φλωρίνης.

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος Ναῦδριον, ὑποστὰν κατὰ καιροὺς διαφοροὺς μετατροπὰς καὶ ἀνακαινίσεις, ὥς πιστοῦται ἐκ τοῦ τρόπου καὶ τοῦ ὕλικου τῆς δομῆς του, ἀνεκαινίσθη τὸν ΙΖ' αἰῶνα, χρησιμοποιηθέντος τοῦ παλαιοτέρου ὕλικου. Τοῦτο καθίσταται δῆλον καὶ ἐξ ἄλλων ἐπιγραφῶν, περὶ ὧν ὁ λόγος κατωτέρω.

Σημειωτέον, ὅτι τὸ νῦν διασφζόμενον Ναῦδριον¹ εἶναι τὸ ἀρχαιότερον τῆς περιοχῆς ταύτης μετὰ τοὺς ἐν τῇ Πρέσπᾳ Ναοὺς.

Σεμπεβρίου, ἀντὶ Σεπεμβρίου.

71

+ ΥΠΕΡΕΥΧΗΕΚΕΤΗΒΑΕΤ / / / / / ΑΤΛΕΝΜΗΝ

*Υπὲρ εὐχῆς κ((αι)) Σωτηρίας τ [----] ΑΤΛ ἐν μ((η))νι [----].

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη εὑρίσκεται εἰς ἐγλυμμένον δακτύλιον ὕψους 0,02 ἐπὶ μονολίθου λεκάνης Ἀγιάσματος ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ἐχούσης σχῆμα κυλίνδρου, ἡ διάμετρος τῆς ὁποίας εἶναι 0,45 καὶ τὸ ὕψος τῆς

1. Ἀξίαι μνείας αἱ λίαν αὐστηροῦ ἐποικοδομητικοῦ περιεχομένου τοιχογραφίαι τοῦ γυναικωνίτου, τινὲς τῶν ὁποίων συνοδεύονται ὑπὸ τῶν ἐξῆς ἀνορθογραφῶν ἐπιγραφῶν: 1) «Ὅποιος κυμάτε καὶ δὲν ὑπὰ στήν ἐκκλησίαν», 2) «Ὅποιος ξιγιάζῃ ἐξέκῃ», 3) «Ὁ μιλωὰς ὁποὺ κλέπτῃ», 4) «Ὁ φονῆς», 5) «Οἱ ἄδικοι», 6) «Ἡ αἰρετικὴ» (ἀντί, οἱ αἰρετικοί), 7) «Ὅποιος χαλνᾷ τοῦ συνόρους ἀπὸ τὰ χοράφια», 8) «Ὁ φυλάγρυρος», 9) «Ἡ πόρνευσις», 10) «Ὁ μιετζῆς». Οἷαν τιμωρίαν ὑφίσταται ὁ «μιετζῆς», τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς ὑφίσταται ἡ «πόρνη», ἱστορουμένη ἐν τοιχογραφίᾳ τοῦ γυναικωνίτου τῆς μονοκλίτου ξυλοστέγου βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου ἐν Καστορίᾳ (ἀπεικόνισιν τῆς ὁποίας ὄρα ἐν ΑΒΜΕ, τόμ. Δ', τευχ. Β', σελ. 177, εἰκ. 118).

0,20. Ταύτην ἀνεῦρον ἐπὶ τοῦ γυναικωνίτου τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ, ἐρριμμένην κάτωθεν σωροῦ παλαιῶν κανδηλίων, ἀλύσεων καὶ ποικίλων τεμαχίων διαφόρων μετάλλων¹.

Ὁ περιβάλλων αὐτὴν δακτύλιος, ὅστις φθάνει μέχρι τοῦ χείλους της, εἶναι μὲν λελειασμένος, ὥς ἡ ὅλη λεκάνη ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, ἀλλ' ἀδρότερόν πως ἐκείνης. Νῦν εἰς πολλὰ σημεῖα εἶναι ἀποκεκρουμένος ὥς καὶ μικρὰ τμήματα τοῦ χείλους αὐτῆς, ἡ δ' ἐν αὐτῷ κεφαλαίοις γραμμασι γεγραμμένη ἐπιγραφή² μόλις διακρίνεται ἐκ τοῦ ἐπ' αὐτῆς ἐπικαθημένου παχέος στρώματος κόνεως καὶ τῆς μεγάλης φθορᾶς.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ἐν αὐτῇ γράμματα Α. Τ. καὶ Λ., ἂν δὲν εἶναι ταῦτα ἀρχικὰ ψηφία ἐπωνύμου, δυνάμεθα μετ' ἐπιφυλάξεως νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἀποτελοῦν ἔνδειξιν χρονολογίας (ΑΤΛ=1330), ἣτις, ὥς γνωστόν, ἀπὸ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἐδηλοῦτο οὐχὶ δι' ἀραβικῶν ἀριθμῶν, ἀλλὰ διὰ γραμμάτων τῆς ἀλφαβήτου³.

72

Ἀναστάσιος Μποριλοβίκης | [-----].

Ἡ κολοβὴ αὕτη ἐπιγραφή εἶναι κεχαραγμένη ἐπὶ μαρμαρίνου λίθου, ἐντετοιχισμένου πλησίον παραθύρου τῆς Ν. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ πρώτου ὀρόφου τοῦ Νάρθηκος τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ. Ὁ δεῦτερος ταύτης στίχος εἶναι ἀπεξεσμένος.

Τὸ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναφερόμενον ὄνομα φέρει ὁ περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΔ' αἰῶνος δράσας γενναῖος στρατηγὸς Κασνιτζός⁴, καὶ ἐν τῇ Καστορίᾳ, ὁ τὸν Ναὸν τοῦ Ἀγίου Νικολάου⁵ ἀνιδρύσας «μάγιστρος» Νικηφόρος Κασνίτζης, ὥς πληροφοροῦμεθα ἐξ ἐτέρας ἐπιγραφῆς κειμένης ὑπεράνω τῆς θύρας τοῦ Νάρθηκος τοῦ προαναφερθέντος Ναοῦ⁶.

1. Ἐτέραν τοιαύτην, ἀλλὰ διαφορετικοῦ σχήματος, ἀνεπίγραφον καὶ μετὰ μαρμαρίνου καλύμματος, ἀνεῦρον ἐν τῷ Ἱερῷ τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

2. Τὸ ὕψος τῶν καλλιγραφικῶς πως γεγραμμένων γραμμάτων κυμαίνεται ἀπὸ 0,1-0,9.

3. Ὅρα Α. Σιγάλα, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Γραφῆς, Θεσσαλονίκη 1934, σελ. 312-313. Ἴδὲ καὶ Ε. Θόμπσονος μνημον. ἔργ., σελ. 191.

4. Περὶ τῆς παραγωγῆς τοῦ ὀνόματος τούτου ἰδὲ jirecek, Geschichte der Serben Gotha 1911. Τ. 1, 405 σημ. 1, περὶ δὲ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοῦ ὑποκοριστικῆς καταλήξεως ὄρα Ἀν. Ὁρλάνδον, ἐν ΑΒΜΕ, τόμ. Δ', τευχ. Β', σελ. 146.

5. Πρόκειται περὶ μικρᾶς μονοκλίτου, ξυλοστέγου βασιλικῆς μετὰ Νάρθηκος, κειμένης πλησίον τοῦ ἀνατολικοῦ τέγματος τῆς κεντρικῆς ἀρτηρίας τῆς Καστορίας.

6. Ἀν. Ὁρλάνδου μνημον. ἔργ. ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 145.

Νεροποντιβασταξε τρις ρις τον δεκεμβριον 1504 και το φοβεροτερον

[-----] | Νερ|ου|ποντι βάσταξε τρ|οι|ς | μέρε|ς | τον δεκέ[μ]βρι
1504 [ή 7] και τὸ φοβ[ερότερον] [----- 6-7] |
[-----].

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη¹ εἶναι γεγραμμένη ἐπὶ ἀποκεκρουμένου νῦν Παρίου μαρμάρου (διασφζόμεναι διαστάσεις 0,41×0,12, ὕψ. γραμμ. 0,01 - 0,03) ἐντετοιχισμένου ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ Νάρθηκος τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Ἀτυχῶς ἡ συνέχεια τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν ἐπιγραφῆς ἐλλείπει λόγῳ ἀκρωτηριασμοῦ τοῦ μαρμάρου, ἐφ' οὗ ἀναγράφεται αὕτη, καὶ τῆς μεταγενεστέρας ἀποξέσεως τοῦ τέλους τοῦ διασωθέντος στίχου αὐτῆς.

Νερουποντί, ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ «νεροποντή» = ραγδαία βροχὴ μετὰ θυέλλης. Βάσταξε, ἀντὶ τοῦ διήρκεσεν.

Ἡ ἐν λόγῳ ἐπιγραφὴ, ὁμοία πρὸς τὰς ἐν τοῖς χαράγμασιν ἀπαντώσας «ἐνθυμήσεις», προφανῶς ἀνεγράφη εἰς μνήμην τῆς σωτηρίας ἐκ τοῦ πλήξαντος τὸ χωρίον καὶ τοὺς κατοίκους αὐτοῦ φυσικοῦ κακοῦ, ὅπερ ἐπισυνέβη τὸν Δεκέμβριον τοῦ ἔτους 1504 ἢ 1507, ὥς καὶ τῶν τυχόν ζημιῶν, τὰς ὁποίας ὑπέστη ὁ Ναὸς ἐκ τῆς μνημονευομένης νεροποντῆς. Ἡ ἀξία τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι προφανὴς διὰ τοὺς ἐξῆς τρεῖς κυρίους λόγους:

α) Διὰ τὴν ἐπαλήθευσιν καὶ ἐξ ἄλλης πηγῆς τῆς πληροφορίας της, περὶ τριημέρου ραγδαίας μετὰ θυέλλης βροχῆς, β) διὰ τὴν χρησιμοποίησιν τῆς πλακὸς ἐν τῇ δομῇ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Ναοῦ, οὗ τὸ ὕλικόν, ὥς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς ἐντοιχισθεῖσης ἐπιγραφῆς καὶ ἄλλων στοιχείων², προέρχεται ἐκ παλαιότερου Ναοῦ καὶ γ) διὰ τὴν ἐν αὐτῇ διασωθεῖσαν χρονολογίαν, ἣτις εἶναι παλαιότερα κατὰ ἑκατὸν ὀγδοήκοντα ἔτη, τῆς ἐπιγραφῆς, τῆς ἐντετοιχισμένης ἐπὶ τῆς θύρας τῆς Β. πλευρᾶς³.

1. Ἐν τῇ μεταγραφῇ διετήρησα τὴν ὀρθογραφίαν της.
2. Ὅρα τὴν ὑπ' ἀριθ. 74 ἐπιγραφὴν.
4. Ὅρα τὴν ἐξετασθεῖσαν ἤδη ὑπ' ἀριθ. 70 ἐπιγραφὴν.

| --- | | | --- | Παῦ | λος --- | | --- α
 μης { α } γοραστῆς [---] | [---].

Ἀναγράφεται ἐπὶ ἀποκεκρουμένον νῦν λευκοῦ μαρμάρου (διασφύζομε-
 ναι διαστάσεις 0,10×0,19, πάχ. 0,07, ὕψ. γραμμ. 0,03), ἐρριμμένου
 ἐσωτερικῶς τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ Ἱεροῦ τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι κολοβή, ἔχει φθαρτὴν ἐξ ἄλλεπαλ-
 λήλων κτυπημάτων, ἅτινα καθιστοῦν λίαν δυσχερὴ τὴν ἀνάγνωσίν της.
Καμησαγοραστής, ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ «καμισογοραστής»· ἡ λέξις σύνθετος ἐκ
 τοῦ καμίσιον καὶ ἀγοραστής. Καμίσιον = καμίσα, φαιλόνη¹, ἐπένδυμα, ἐπεν-
 δύτης². Τὸ ἐπίθετον τοῦτο, δι' οὗ προφανῶς δηλοῦται ἐπάγγελμα, ἀπαν-
 τᾷ καὶ ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Κορίνθου³.

Πρόκειται περὶ ἀναθηματικῆς ἢ περὶ ἐπιτυμβίου πλακόσ⁴.

1. Πρβλ. Β' Τιμοθ. 4, 13.

2. Εἶδος χονδροῦ ἐπανωφορίου, ἐφεστρίς, Λατιν. paenula.

3. Ἰδὲ μνημον. Corpus G I, σελ. 61 κέ.

4. Περὶ τῆς ἀξίας τῶν ἐν τῷ Ναῷ τούτῳ ἐπιγραφῶν καὶ τῶν τῆς λαϊκῆς
 τεχνοτροπίας ἀξιολόγων τοιχογραφιῶν του, ἐπέστησα τὴν προσοχὴν τοῦ Προέδρου
 τῆς Κοινότητος, συστήσας αὐτῷ νὰ καταστήσῃ ἐνήμερον τὸν ἀπουσιάζοντα Ἱερέα
 τοῦ χωρίου. Ἐπισκεφθεὶς δὲ καὶ τὸν Σεβασμιώτατον Φλωρίνης, ἀνέπτυξα τὰ περὶ
 τῆς ἀξίας τοῦ Ναοῦ εὐρὼν πλήρη ἐκ μέρους του κατανόησιν.

Μ Ε Ρ Ο Σ Τ Ε Τ Α Ρ Τ Ο Ν

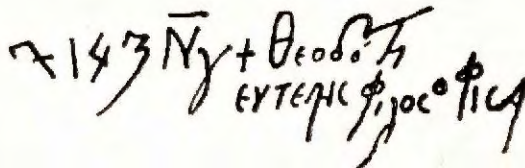
ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΚ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ
ΝΕΑΣ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ ΝΑΥΠΛΙΑΣ

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Α'

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΚ ΤΩΝ ΝΑΩΝ ΤΗΣ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ

§ 1. Ἐκ τοῦ Ναοῦ τοῦ Ὁσίου Μιχαήλ τῶν Συννάδων

75

7143 (= 1635) ((1)) ν (δικτιῶνος) τρίτης + Θεοδότῃ |
εὐτελὲς φιλοσόφῃ|σα.

Εὑρίσκεται κεκαυραγμένον ἐπὶ τῆς Α. πλευρᾶς τοῦ ἐν Νέᾳ Ἐπιδάυρῳ
Ναοῦ τοῦ Ὁσίου Μιχαήλ τῶν Συννάδων¹.

Ἡ βραχυγραφία Ν ἀντὶ «Ἰνδικτιῶνος» δὲν εἶναι συνήθης.

Ἀπαντᾷ εἰς ἐπιγραφάς τινας, ἐξ ὧν ἀναφέρω προχείρως τὴν τοῦ ἐν
Μεσαρίᾳ Ἀνδρου Ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν², τὴν τοῦ ἐν Περγάμῳ Ναοῦ Ἀγίων
Θεοδώρων³, τὴν τῆς ἐν Λωρίδι Ἱερᾶς Μονῆς⁴, τὴν τῆς Μονῆς Γέλας (Ζωο-

1. Τοῦτο, μετὰ τινων ἄλλων, ἅτινα ἔχω ὑπὸ μελέτην, ἀνεῦρον μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ ἐν Νέᾳ Ἐπιδάυρῳ Ἱερὸς Ναὸς τοῦ Ὁσίου Μιχαήλ τῶν Συννάδων» μελέτης μου (ὅτε περὶ τὰ τέλη Δεκεμβρίου 1954 ἐπεσκέφθην τὴν Νέαν Ἐπιδάυρον διὰ τρίτην φοράν ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἔτους, δι' ἀρχαιολογικὰς μελέτας), εἰς ἣν ἐδημοσίευσα 13 ἀνέκδοτα χαράγματα καὶ μίαν ἐπιγραφὴν.

2. Ὁρᾷ Δ. Πασχάλη, Μεσαιωνικαὶ καὶ μεταγενέστεραι ἐπιγραφαί, τῆς Νήσου Ἀνδρου (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Δ', σελ. 50).

3. Ἰδὲ Η. Crégoire, Recueil des Inscriptions Grecques Chrétiennes d'Asie Mineure, Paris 1922, ἀριθμ. 51.

4. Εὐθ. Μαστροκώστα, Κτητορικαὶ Ἐπιγραφαὶ Ἀγίας Μονῆς Λωρίδος (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. ΚΓ', σελ. 355 - 357).

δόχου Πηγῆς)¹, τὰς ἐν Μυστρᾷ², τοῦ Πυργὶ Εὐβοίας (ἐν τῷ Βυζαντινῷ Ναῷ τῆς Μεταμορφώσεως³, τὴν τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἐν τῷ συνοικισμῷ Σιντζάνοι Εὐβοίας⁴ καὶ τὴν τῆς Θεοτόκου εἰς Ἀλιβέριον Εὐβοίας⁵.

Τὸ ἐπίθετον *εὐτελής* δεικνύει, ὅτι τὸ ἐπόμενον αὐτοῦ *Φιλοσόφησα* δὲν εἶναι ἐπώνυμον, ἀλλὰ δηλωτικὸν ἐπαγγέλματος ἢ μᾶλλον ιδιότητος καὶ δὴ καὶ τίτλος ἀπονεμόμενος συνήθως εἰς μοναχοὺς, ὡς ἄλλως μαρτυρεῖ καὶ ὁ πρὸ τοῦ ὀνόματος *Θεοδότῃ* Σταυρός. Ὅθεν τὸ *φιλοσόφησα* ἐρμηνευτέον «Μοναχὴ».

76

Δ Δ α γ η λ / ^χ ο ς
ο ς ο ς δ ε ς α ρ ρ τ ι α ς ρ ε χ ε ι
π α τ ρ ι ς Δ ε ρ ν ο ὑ π ο λ ι ς

Δανιὴλ Ἱ(ερομόνα)χος ὃς οὐδεὶς ἁμαρτίας μου ἔχει |
Πατρίς Δερνούπολις.

Ἐχαράχθη ἐπὶ τῆς Β. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ ὑπ' ὄψιν χαράγματος ἐνθυμίζει παρεμφερῆ ἐπιγραφὴν τοῦ ἐν Μονῇ Ἀριανοῦ Βορείου Ἡπείρου Ναοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου⁶.

Δερνούπολις παρετυμολογικῶς ἀντὶ Δρυϊνούπολις⁷. Ἡ αὕτῃ παρετυμολογία παρατηρεῖται καὶ εἰς χρυσοκέντητον ἐπιτραχήλιον τοῦ Μουσείου Μπενάκη⁸.

Διὰ τοῦ χαράγματος τούτου διαφαίνεται ἡ εὐλάβεια, ἡ ταπεινοφροσύνη καὶ ἡ συναίσθησις τῆς ἁμαρτωλότητος τοῦ ἐκ Δρυϊνουπόλεως καταγομένου καὶ ἄλλοθεν ἀγνώστου ἡμῖν Ἱερομονάχου Δανιὴλ.

1. **Κ. Ζησίον**, Ἐπιγραφαὶ Χριστιανικῶν Χρόνων τῆς Ἑλλάδος (ἀνατύπώσεις ἐκ τῆς Βυζαντίδος), ἐν Ἀθήναις 1909, σελ. 39.

2. Αὐτόθι, σελ. 55 καὶ 56.

3. **Π. Ζωγράφου**, Χριστιανικὴ Εὐβοία, ἐν Δ.Χ.Α.Ε., περίοδος Β', Τόμ. Δ', ἐν Ἀθήναις 1927, σελ. 3.

4. Αὐτόθι, σελ. 9.

5. Αὐτόθι, σελ. 12.

6. Ὅρα **Π. Πουλίτσα**, Ἐπιγραφαὶ καὶ ἐνθυμήσεις ἐκ τῆς Βορείου Ἡπείρου (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Ε', σελ. 56).

7. Τῆς Βορείου Ἡπείρου.

8. Ἰδὲ **Εὐγενίας Βέη Χατζηδάκη**, Ἐκκλησιαστικὰ κεντήματα, Ἀθήναι 1953, σελ. 22.

77

 εκ της πανσ[ε]λήνου | τίκτετα[[ι]] ὁ ἥλιος | της δόξης |

† | Ἐκ της πανσ[ε]λήνου | τίκτετα[[ι]] ὁ ἥλιος | της δόξης | †.

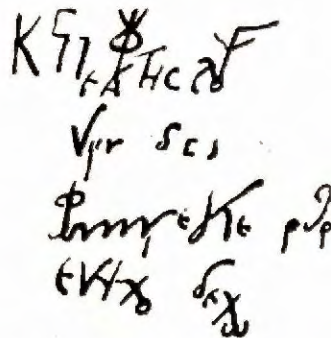
Εὑρίσκεται ἐπὶ της Α. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ Ἱεροῦ¹
τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Τὸ χάραγμα τοῦτο ὑπομνήσκει στίχους Γεωργιανοῦ χειρογράφου².

Πανσέληνος, ὡς καὶ Σελήνη καλεῖται ἡ Θεοτόκος³, Ἡλιος της δόξης
δὲ ὡς καὶ δικαιοσύνης ἡ μέγας ἡ νοητὸς καλεῖται ὁ Χριστός⁴.

§ 2. Ἐκ Χριστιανικῶν μνημείων τοῦ Φρουρίου
τῆς Νέας Ἐπιδαύρου

78

Κ((ήρου)) ἐ πέφυκα της λόγου | ἐμν[ω] δ[ι]α[ς] |
Φωνήν μέ ν | οὐκ ἔ [[να]] εὐθ[ε]ρ[[ον]] | εὐηχο[[ν]] δ' ἔχω.

Ἀναγράφεται ἐπὶ της Β. ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τῆς ἀψίδος τοῦ Ἁγίου
Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐν τῷ Φρουρίῳ τῆς Ν. Ἐπιδαύρου.

1. Δεξιὰ τῆς ἀψίδος.
2. Πρὸβλ. ἐπίγραμμα Cougny III, 342.
3. Ἰδὲ Βυζαντίδα, τόμ. Β', σελ. 465.
4. Πρὸβλ. Ἑμ. Πεζοπούλου, Ἐπιγραφῆς δυσαναγνώστου ἀνάγνωσις (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. ΙΒ', σελ. 436).

Πρόκειται περὶ Βυζαντινοῦ αἰνίγματος, φερομένου κατὰ λέξιν ἐν τῷ Λαυρεωτικῷ Κώδικι, ἀποδιδομένου δὲ μετὰ τινος παραλλαγῆς¹ εἰς Βασίλειον τὸν Μεγαλομύτην² καὶ σημαίνοντος τὸ ξύλινον σήμαντρον³.

Ἀξιοσημείωτος εἶναι ὁ λίαν συμπεπλεγμένος τρόπος τῆς γραφῆς του, λόγῳ τοῦ ὁποίου μετὰ μεγίστης δυσκολίας γίνεται ἡ διάκρισις τῶν γραμμάτων.

79

Τοῦτο εἶναι τὸ πνευματικὸν τέκνον τοῦ Ἐξάρχου Πελοποννήσου,
ἐξ ἧς ἔκλυε τῆς Μ. 9 τοῦ Κωνσταντίνου

Ταπ((εινὸς)) δοῦλος τοῦ Θ((εο))ῦ, Πν((ευματικὸν)) Τέκνον
τοῦ | Ἐξάρχου Πελ((οποννήσου)) μεθ' οὗ προσεκύνῃσα.

Εὑρίσκεται κεχαραγμένον ἐπὶ τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ καὶ ἐπὶ τῆς ἐν τῷ κυρίῳ Ναῷ τοιχογραφίας τοῦ Ἀγίου Γεωργίου.

Ὅποῖον εἶναι τὸ πνευματικὸν τέκνον τοῦ Ἐξάρχου Πελοποννήσου, δὲν ἀναφέρεται ἐν τῷ χαράγματι, ὅπως δὲν μνημονεύεται τὸ ὄνομα τοῦ Ἐξάρχου ἢ ἡ χρονολογία τοῦλάχιστον, καθ' ἣν ὑπὸ τῶν εἰρημένων ἐγένετο ἡ «προσκύνησις».

Ὅμως γνωστοῦ ὄντος, ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἐξάρχου τῆς Πελοποννήσου εἶχεν ὁ Μητροπολίτης τῆς Μονεμβασίας, δοθὲν αὐτῷ τῷ 1293 διὰ Χρυσοβούλλου τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β' τοῦ Παλαιολόγου⁴, ὅπερ μάλι-

1. Ἡ παραλλαγή αὕτη εὑρισκομένη εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. Η. 95 κώδικα τῆς Μονῆς τῆς Μεγάλης Λαύρας Ἄθω ἔχει ὡς ἑξῆς :

Τραφὲν ἐν ὄρεσι καὶ φάραγξιν ἀγρίαις
κῆρυξ πέφυκα τῶν λόγων ὑμνωδίας
φωνὴν μὲν οὐκ ἔναρθρον, εὔηχον δ' ἔχω.

2. Ἰδὲ Bolssonade Anecdota Graeca, 3.446.

3. Πλείονα περὶ τοῦ ὥραιου τούτου αἰνίγματος ὄρα κυρίως παρὰ **Τρ. Εὐαγγελίδη**, Αἰνίγματα Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Γερασίμου τοῦ Σπαρταλιώτου (Ρωμανὸς ὁ Μελωδὸς 1,155), C. F. Georg. Heinrich, Griechisch Byzantinische Gesprächsbücher, 68, **Κουκουλέ**, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. Α', τευχ. Β', Ἀθῆναι 1948, σελ. 77, 78, καὶ **Χρ. Σούλη**, Ἑπειρωτικὰ αἰνίγματα (Ἑπειρωτικὰ Χρονικά, 1,315). Πρβλ. καὶ **Γ. Σωτηρίου**, Χριστιαν. καὶ Βυζαντ. Ἀρχαιολογία, τόμ. Α', σελ. 237, ὑπόσημ. 2, ἐνθα ἡ ἐπιγραφή τοῦ Κωδωνοστασίου τῆς ἐν Ἀθῶ Μονῆς τοῦ Βατοπεδίου. Ὅρα καὶ **Ἀθ. Σπυριδάκι**, Βυζαντινὰ αἰνίγματα (ἐπετηρ. Παρνασσού, 8, 193). **Τοῦ αὐτοῦ**, ἐν ΔΙΕΕ, 7, 148.

4. Ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Περιδικῇ «Νέα Πανδώρα», τόμ. Δ', φυλλ. πε', ἔτους 1853 καὶ κατόπιν ὑπὸ **Γ. Ράλλη** καὶ **Μ. Ποτλῆ**, ἐν τῷ Ε' τόμῳ τοῦ Συντάγματος τῶν Θεῶν καὶ Ἱερῶν Κανόνων, σελ. 333 - 340.

στα διασώζεται ἐν τῇ Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ τῶν Ἀθηνῶν¹, συμπεραίνομεν, ὅτι τὸ χάραγμα τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῇ παλαιότερον τοῦ τέλους τοῦ Π' αἰῶνος.

Σημειωτέαι αἱ συντμήσεις ἐνίων λέξεων αὐτοῦ.

80

ΔΧΠΔΕΧΕΙΤΑ
Ο ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΔΑΜΑΛΩΝ
ΚΑΙ ΠΙΑΔΟΣ
ΝΙΚΗΤΑΣ

αχπδ' (= 1684) ἐλειτούργησ[ε] | ὁ Ἐπίσκοπος Δαμαλῶν |
κ((αι)) Πιάδος | Νικήτας.

Ἐχαράχθη ἐσωτερικῶς ἐπὶ τῆς Β. πλευρᾶς τῆς κόγχης τῆς Προθέσεως τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ καὶ ἐπὶ τῆς τοιχογραφίας τῆς Ἀκρᾶς Ταπεινώσεως.

Τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν χάραγμα εἶναι ἐκ τῶν ἀξιολογωτέρων, διότι δι' αὐτοῦ τὸ πρῶτον μανθάνομεν, ὅτι τὸ 1684 Ἐπίσκοπος Δαμαλῶν καὶ Π(εδ)ιάδος ἦτο ὁ ἄλλοθεν ἄγνωστος ἡμῖν Νικήτας καὶ ὥς ἐκ τούτου συμπληροῦνται πῶς ὁ πίναξ τῶν Ἐπισκόπων τῆς περιοχῆς Τροιζήνος — Δαμαλᾶ, ὃν κατέστρωσεν, ἀλλὰ μετὰ πολλῶν χασμάτων, ὁ Καθηγητῆς Ἀν. Ὁρλάνδος².

Σημειωτέον, ὅτι ὁ σύνθετος οὗτος τίτλος «Δαμαλῶν καὶ Πιάδος» δὲν ἀπαντᾷ ἐν τῇ προαναφερθέντι Ἐπισκοπικῇ καταλόγῳ. Ἀντ' αὐτοῦ ἔχομεν πεντάκις τὸν παρεμφερῆ τίτλον «Δαμαλῶν καὶ Πεδιάδος», τρίς τὸν τοῦ «Δαμαλῶν» καὶ ἅπαξ τὸν τοῦ «Τροιζήνος» καὶ τὸν τοῦ «Δαμαλῶν καὶ Πολυφέγγους»³.

1. Zachariae von Lingenthal, *Jus Graeco-romanum*, τόμ. Γ'. Πρβλ. καὶ Miklosich—Müller, *Acta et diplomata*, τόμ. Ε', σελ. 155 κέ.

Εἰρησθῶ ὅτι ἡ Μονεμβασία προήχθη εἰς Μητροπόλιν τὴν αὐτὴν ἑκατονταετηρίδα (1261-70). Πρβλ. Β. Στεφανίδου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, σελ. 366. Λόγῳ μάλιστα τῆς μεγάλης αὐτῆς ἀκμῆς, δεδομένου ὅτι συγχρόνως ἦτο Ἑθνικὸς καὶ Ἐκκλησιαστικὸς προμαχὼν ἐν Πελοποννήσῳ, ἧς τὸ μεγαλύτερον μέρος κατεῖχeto εἰσέτι ὑπὸ τῶν δυτικῶν (Ράλλη καὶ Ποτλῆ, Σύνταγμα, τόμ. Ε', σελ. 337 κέ.), ἀπενεμήθη ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Β' τοῦ πρεσβυτέρου εἰς τὸν Μονεμβασίας ὁ τίτλος τοῦ «Παναγιωτάτου» (Ράλλη καὶ Ποτλῆ, Σύνταγμα Ε', 333 κέ.). Πρβλ. καὶ Β. Στεφανίδου μνημον. ἔργ., σελ. 403-404. Ἴδὲ καὶ F r. D ö l g e r, *Ein litterarischer und diplomatischer Fälscher des 16 Jahrhunderts*, 1936.

2. Ὁρα Ἀν. Ὁρλάνδου, Ἡ Ἐπισκοπὴ τοῦ Δαμαλᾶ (ἐν ΑΒΜΕ, τόμ. Ε', τευχ. Α', σελ. 25).

3. Αὐτόθι. Ἴδὲ καὶ Marino Sanudo Torsello, *Istoria del Regno di Romania* παρὰ Hopf, *Chroniques Grécoromanes*, σελ. 100.

81

*Ιερ | ((οὐργ)) [ησεν] ὁ *Ηγούμ((ενος)) Πάτ[μ]ου Θεόδουλος.

Εὑρίσκεται εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Τέμπλου τοιχογραφίαν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου ἐν τῷ αὐτῷ Ναῷ.

Τὸ ἀχρονολόγητον τοῦτο χάραγμα μετὰ πολλῆς πιθανότητος δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι εἶναι τοῦ τέλους τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, καθ' ὃ Ἡγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Πάτμου ἦτο ὁ Θεόδουλος¹.

82

† | *ΗΓ | ια[[ς]] | Εὐμυρι | [-----] | [----] | [----] | [----].

Εὑρίσκεται κεχαραγμένον ἐπὶ τῆς Β. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Τὸ στηληδὸν τοῦτο γεγραμμένον χάραγμα, οὗ ἀτυχῶς τὸ τέλος ἀπετρίβη καὶ ἐξηφανίσθη, ἔχει ἀναλογίας πρὸς γνωστὰ ἀρχαιότερα χαράγματα ἐν Ρώμῃ² καὶ πρὸς ἐπιγραφὴν τῶν Θηβῶν τῆς Θεσσαλίας³. Ἐν ἀμφοτέ-

1. Περιοδ. «Πανδώρα», τόμ. ΙΔ', σελ. 555. *Μ. Γεδεών*, Ἐγγραφοὶ λίθοι καὶ κεράμια, σελ. 50.

2. Βλ. ἐν Kaufmann, Handb. d. christl. Epigraphik, Freiburg 1917, σελ. 297 κέ. Πρὸβλ. μνημον. Corpus Inscriptionum Graecarum, τόμ. Δ', σελ. 501 - 502 καὶ σελ. 542.

3. Ὅρα *Γ. Σωτηρίου*, Αἱ Χριστιανικαὶ Θῆβαι τῆς Θεσσαλίας (ἐν ΑΕ ἔτους 1929, σελ. 157).

ροις τούτοις εὔρηται ὁ τύπος *εὐμυρι* ἀντὶ τοῦ «εὐμοίρει»¹.

83

GEORGIUS INTERIANUS 1403

Georgius Interianus 1403.

Ἀναγράφεται ἐπὶ τοιχογραφίας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου
ἐν τῷ ὁμωνύμῳ Ναῷ.

Τὸ ὄνομα τοῦτο δὲν εἶναι ἡμῖν ἄγνωστον. Πρόκειται περὶ περιηγητοῦ καὶ δὴ καὶ τοῦ πρώτου ξένου ἐπισκέπτου τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά Λεβαδείας².

Τὸ εἰρημένον χάραγμα εἶναι τὸ δεύτερον, ὅπερ ἀναφέρει τὸν ἄλλοθεν ἄγνωστον περιηγητὴν *Γεώργιον Ἰντεριάνους*, ὁ ὁποῖος ἐν ἔτος πρὸ τῆς ἐπισκέψεως τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά ἐπεσκέφθη τὸ ἐν Νέα Ἐπιδαύρῳ Ναύδριον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου. Ἄρα χρονολογικῶς εἶναι τὸ πρῶτον χάραγμα, τὸ ὁποῖον καθιστᾷ ἡμῖν γνωστὸν τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος περιηγητὴν καὶ πρῶτον καὶ πάλιν ξένον γνωστὸν ἐπισκέπτην τοῦ Ναυδρίου μας.

84

J. B. Tavernier

J. B. Tavernier.

Εὐρίσκεται ἐν τῷ αὐτῷ Ναῷ καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς τοιχογραφίας.

Πρόκειται καὶ ἐνταῦθα περὶ γνωστοῦ περιηγητοῦ, ζήσαντος τὸν ΙΖ' αἰῶνα³, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἐπισκεφθεὶς τὰς Ἀθήνας ἀναβιβάζει τὸν ἀριθμὸν τῶν τότε κατοίκων τῶν εἰς 22.000⁴.

1. Εὐμοιρέω = εὐμοιρός εἰμι, ἔχω καλὴν μοῖραν καὶ καθ' Ἡσύχιον εὐτυχέω. Εὐμοιρία = ἡ εὐκλῆρία, εὐτυχία σώματος καὶ πνεύματος, προτέρημα Θεοῦθεν δεδομένον. Ἡροδ. 1, 17, 27 *Felicitas*. Εὐμοιρος = καλόμοιρος, εὐτυχής (Αἰσχύλου, Εὐμέν. 850), ἀντίθετον τὸ ἄμοιρος (Πλάτωνος, Συμπόσιον 197). *Felix* = ἐπίρ. Εὐμοίρως = εὐτυχῶς.

2. Ὁρα Γ. Σωτηρίων, Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα (ἐν ΑΔ. Ὑπουρ. Παιδείας, τόμ. ζ' (1920-21), ἐν Ἀθήναις 1923, σελ. 186).

3. Ἰδὲ Θ. Ν. Φιλαδέλφειας, Ἱστορία τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας, τόμ. Α', σελ. 106.

4. Αὐτόθι.

Συμπληρωματικὸς Συγγραμμάτων

Σκοροδύλιος Σκοροδίλης.

³ Αναγράφεται ἐπὶ τῆς αὐτῆς τοιχογραφίας τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Τὸ ἐν αὐτῷ μνημονευόμενον Βυζαντινὸν ἐπίθετον, τὸ γνωστὸν ὡς «Σκορδίλης» ἢ «Σκορδύλης» καὶ «Σκορδύλιος», μετεγράφη ἐπὶ τὸ λογιώτερον εἰς *Σκοροδίλης*, πλασθὲν ἐκ τοῦ «σκοροδού»¹. Τὸ ἐπίθετον ἀνακτεόν εἰς τὰ σχολικά².

Διὰ τοῦτον, ὡς καὶ ἐν τῇ ἐξετάσει τοῦ ὑπ' ἀριθ. 8 χαράγματος εἶδομεν, διαφαίνεται ἡ μετατροπὴ Βυζαντινῶν ἑπωνύμων εἰς κύρια ὀνόματα³.

[illegible]

1826. Μα||θ|τίον 11. ἤλθον [---] πρὸς | διάδοσιν μὲ τὸν
 δι' ῥόδο []³ φοδον | τὸ γράψιμον τῆς κυ(ρί)ας
 []⁴ Θεοχαρ[ο]πούλου κ(αί) ἐπηρέσας
 []⁴ τὸν []² μαγκαφὰ ἐγὼ |
 Ἰωάννης Οἰκ(ονόμου ἢ Οἰκονόμος) | ἰω Βαστίρον | ἀ.

1. Ἡρ. 2,125, 17, Ἀχ. 164, Λυσ. 689—εἰ. Ἀν. 7,1,37.

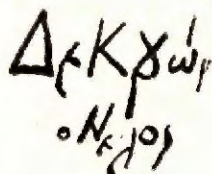
2. Ὁρα **Σάθα** ἐν Νεοελληνικῇ Φιλολογίᾳ, σελ. 759, Περβλ. καὶ **Σ. Λάμπρον**, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους Ἑλληνικῶν Κωδίκων, ἐν Κανταβρυγίᾳ, τόμ. Β', σελ. 444 καὶ 186. Ἰδὲ **τοῦ αὐτοῦ** εἰς Νέον Ἑλλημορνήμονα, τόμ. Β', σελ. 32. Ἐπιθι **τοῦ αὐτοῦ**, Μικταὶ Σελίδες, σελ. 428, ὕποσημ. 1.

3. Προβλ. τὸ ὑπ' ἀριθ. 8 χάραγμα.

Ἡ ἐνθύμησις αὕτη εἶναι γεγραμμένη διὰ γραφίτου ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ Τέμπλου τῆς ἀγούσης εἰς τὴν Πρόθεσιν τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Λόγῳ ἀποπλύσεως τοῦ τοίχου ἐκ τῆς ὑγρασίας, ἡ ἐνθύμησις ἔχει πολλὰ χάσματα. Τὴν ἀνάγνωσιν τῆς καθιστᾷ ἔτι δυσχερεστέραν ὁ συμπεπλεγμένος τρόπος τῆς γραφῆς ἐνίων αὐτῆς λέξεων. Εἰς τὸ ἐλλεῖπον μέρος ἐν ἀρχῇ τοῦ πέμπτου στίχου προφανῶς ἀνεφέρετο τὸ ὄνομα τοῦ ἐν τῷ αὐτῷ στίχῳ μνημονευομένου παρατονισμένου ἐπωνύμου «μάγκαφα», τὸ ὁποῖον εἶναι Βυζαντινόν, ἀπαντῶν ἀπὸ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος¹, οὐχὶ ὅμως ὡς «Μάγκαφα», ἀλλ' ὡς «Μαγκαφᾶ»².

87

Δεκουρίων | ὁ Ν[εῖ]λος.

Εἶναι κεχαραγμένον ἐπὶ τῆς ἐν τῇ Ν. πλευρᾷ τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ Τοιχογραφίας ὁμωνύμου Ἀγίου.

Ἡ λέξις *Δεκουρίων* δυσχερῶς πως ἀναγινώσκεται, λόγῳ τῆς συμπιλήσεως αὐτῆς. Πρόκειται περὶ ἀξιώματος ἀρχικῶς στρατιωτικοῦ, ἰσοδυνάμου πρὸς τὸ τοῦ δεκάρχου, καὶ ἀργότερον πολιτικοῦ. Τοῦτο, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζω, πρώτην φορὰν ἀπαντᾷ ἐν χαράγματι, ἀπαξ δὲ εὐρίσκω ἐν αὐτῷ εἰς μολυβδίνην βούλλαν τοῦ Ε' ἢ Γ' αἰῶνος ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Κρήτης³.

Ποῖος ἦτο ὁ τιτουῦχος οὗτος *Νεῖλος*, δὲν ἀναφέρεται ἐν τῷ χαράγματι,

1. *Ν. Χανιώτου*, Χρον. Διηγ. 522. Miklosich—Müller, Acta et Diplomata 4,226, 6,151 καὶ *Ν. Πολίτου*, Παροιμίαι 3,330. Ἐπιθε καὶ ἄρθρα ἐν Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἑγκυκλοπαιδείᾳ, ἔκδοσις Πυρσοῦ, τόμ. 16ος, σελ. 430, καὶ ἐν Λεξικῷ Ἑλευθερουδάκη, τόμ. 8ος, σελ. 914.

2. Περὶ τοῦ ἐπιθέτου τούτου ὄρα πλείονα παρὰ *Φ. Κουκουλέ*, Βυζαντινῶν τιμῶν ἐπιθέτων σημασία καὶ ὀρθογραφία (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Ε', σελ. 12-13). Ἐκ τινος ἀπογόνου τῆς οἰκογενείας ταύτης προήλθεν ἡ ὀνομασία ὁλοκλήρου περιοχῆς ἀπὸ Ἀμαρουσίου μέχρι Κηφισιάς ἀνατολικῶς τοῦ Παλαιοῦ Ἡρακλείου καὶ Λυκοβρύσεως, ἀποτελούσης σήμερον Κοινότητα, ἣτις καλεῖται ἐκ παραφθορᾶς «Μαγκουφάνα» ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ «Μαγκαφάνα». Ἡ παραφθορά αὕτη προήλθεν ἐξ ἐπεκτάσεως τῆς σημασίας τῆς λέξεως, ἣτις ἔφθασε νὰ δηλοῖ τὸν «Μαγκούφην». Πρβλ. *Φ. Κουκουλέ*, μνημον. ἔργ. ἐνδ' ἄνωτ., σελ. 12.

3. Βλ. *Στ. Ξανθουδίδου*, Μολύβδινα βούλλα Κρήτης (ἐν ΕΕΒΕ, τόμ. Ε', σελ. 35).

ὅπως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξακριβωθῇ, κατὰ πόσον τὸ ὄνομα Νεῖλος εἶναι δηλωτικὸν τοῦ κυρίου ὀνόματος τοῦ χαρακτοῦ ἢ τοῦ ἐπωνύμου αὐτοῦ¹.

Παρὰ τὰς ἐλλείψεις ταύτας, ἡ ἀξία τοῦ χαραγματος δὲν μειοῦται, δεδομένου ὅτι, ὡς προανέφερον, οὐδαμοῦ μέχρι τοῦδε ἀνευρέθη ὅμοιον πρὸς αὐτό.

88

1759 N[οε]μβρίου 20
'εκατέβασε ποτάμιν
πολὺ ὕψος
Μ.Κ.

1759 N[οε]μβρίου 20 | ἐκατέβασε ποτάμιν | πολὺ ὕψος | Μ.Κ.

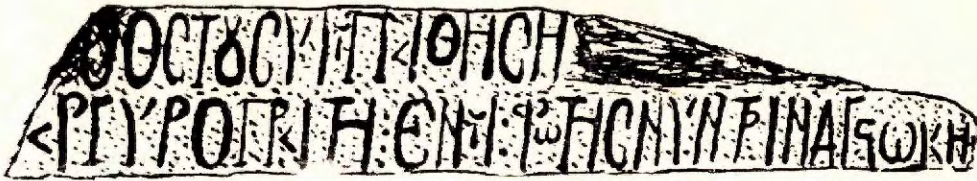
Τὸ παρατονισμένον καὶ ἀνορθόγραφον τοῦτο χάραγμα ἀναγράφεται ἐπὶ τῆς αὐτῆς πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ καὶ ἐπὶ τοιχογραφίας τοῦ αὐτοῦ Ἁγίου.

Ἐκατέβασε, ἀντὶ τοῦ ἐπλημμύρισε. Ποτάμιν, σημειωτέα ἢ διατήρησις τοῦ γράμματος ν τῆς καταλήξεως —ον (ποτάμι—ον) κατὰ παλαιὰν Βυζαντινὴν συνήθειαν, ὡς ἐπὶ παραδείγματι: παιδίν, κυνήγιν, ψωμίν, τυρίν, κρασίν, ραβδίν, σπαθίν, λιθάριν κἀ.²

Οὐδὲ μιᾶς χρήζει ἀμφιβολίας, ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χάραγμα ἀναφέρεται εἰς τὸν ἐπὶ τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ Φρουρίου, ἐν ᾧ εἶναι ἀνιδρυμένος ὁ Ναός, διερχόμενον ποταμόν, ὅστις προφανῶς τὴν 20ὴν Νοεμβρίου τοῦ 1759 πλημμυρίσας θὰ διήγειρε τὸν φόβον τῶν κατοίκων καὶ ἴσως προὔξενησε καὶ καταστροφάς.

1. Πρβλ. Corpus Inscriptionum Graecarum, τόμ. Δ', σελ. 355, ἐπιγρ. ὑπ' ἀριθ. 8728, ἐνθα ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦτο.

2. Πρβλ. Φ. Κουνουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. Ε' Παράρτημα, σελ. 18.

[---] | [---] *Ο Θ ((εὐ))ς τοῦ συμπαθήσῃ [--- 15] |
 [---] ἀργυροπράτῃ. Ἐν μ ((ἡνι)) Φ ((εβρουαρί))ῳ τῆς νῦν
 τρ ((εχούσης)) Ἰνδ ((ικτιῶνος)) γ' (= τρίτης) ,ζωκῇ' (= 6828 = 1320).

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἀναγράφεται ἐπὶ ἀποκεκρουμένου λευκοῦ μαρμάρου (διασφῶζόμεναι διαστάσεις 0,33×0,66, πᾶχ. 0,12, ὕψ. γραμμ. 0,03 - 0,07), ἐρριμμένου ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς ΒΔ. γωνίας τοῦ ἡρειπωμένου Ναυδρίου τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ὅπερ ποτὲ ἀπετέλει μέρος τοῦ κτιριακοῦ συγκροτήματος τοῦ Φρουρίου τῆς Νέας Ἐπιδαύρου. Ἀτυχῶς ἐκ τῆς ὑπ' ὄψιν ἐπιγραφῆς ἐλλεῖπει τοὐλάχιστον εἰς στίχος, ὥς καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν δύο διασφωζομένων, ἐξ ὧν τὸ τέλος τοῦ νῦν πρώτου εἶναι ἀπεξεσμένον.

*Ο Θεὸς τοῦ συμπαθήσῃ, εὐχὴ Βυζαντινῇ, παράλληλος πρὸς τὴν κοινὴν ἐπὶ νεκρῷ «ὁ Θεὸς νὰ τὸν συχωρέσῃ», ἢ «ὁ Θεὸς συχωρήσῃ αὐτῷ», ἣν βλέπομεν νὰ μεταχειρίζεται καὶ ὁ Συμεὼν ὁ Μεταφραστής¹. Ὁ τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς τύπος τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος εὐχῆς, φέρεται καὶ εἰς τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως².

**Ἀργυροπράτης* = ὁ διατηρῶν ἐργαστήριον, ἐν ᾧ πωλοῦνται διάφορα ἀργυρᾶ σκευὴ ὀψοφόρα ἢ ἀγγεῖα³, χρησιμοποιούμενα εἰς τὰ ἀνάκτορα, εἰς τὰς οἰκίας τῶν πλουσίων, ὠρισμένα δὲ ἐξ αὐτῶν καὶ εἰς τὰς Ἐκκλησίας⁴. Καὶ ἡ λέξις αὕτη εἶναι βυζαντινὴ δηλοῦσα ἐπάγγελμα σύνθητες ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἐποχῇ⁵. Ἐπ' ἴσης γνωστὸν εἶναι ὅτι οἱ *ἀργυροπράται*, ἐκτὸς τῆς κατασκευῆς καὶ πωλήσεως ἀργυρῶν καὶ χρυσῶν σκευῶν, ἠγόραζον χρυσόν, μαργαρίτας καὶ «λιθάρια», τουτέστι πολυτίμους λίθους⁶, διετέλουν δὲ ὑπὸ τὸν

1. *Συμεῶνος Μεταφραστοῦ*, Βίος Εὐγενίου καὶ Μαρίας τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ, PG 115, 353.

2. «τὸ πνεῦμα τοῦ ἐπαρέδωκεν, καὶ ἀπῆραν το οἱ ἀγγέλοι' | καὶ ὅσοι τὸ ἀκούετε, λέγετε· Θεὸς τοῦ συμπαθήσῃ». Στίχ. 2754 - 2755. Ὅρα II. *Καλονάρον*, Τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως (1940), σελ. 116.

3. *Ἀστέριος Ἀμασειάς*, PG 40, 204. *Σωζόμενον*, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία 8,4 (PG 67, 9524). Ἐπιθι καὶ A. I. Stockle, Spätromische und byzantinische Zünfte, 20.

4. *Φ. Κουκουλέ*, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1948, σελ. 224.

5. A. I. Stockle μνημον. ἔργ. ἐνθ' ἀνωτ.

6. *Δέοντος τοῦ Σοφοῦ*, Τὸ ἐπαρχιακὸν βιβλίον, 2, 1. Τὰ κατὰ Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην, στίχ. 2227.

ἐλεγχον τοῦ ἐπάρχου τῆς πόλεως¹. Τέλος ἐκ τῆς 136ης Νεαράς τοῦ Ἰουστινιανοῦ² καὶ τοῦ Λειμωναρίου τοῦ Μόσχου³ πληροφοροῦμεθα, ὅτι τὸ προμνησθὲν ἐπάγγελμα συνδέεται μὲ τὸ τοῦ «τραπεζίτου», δηλὰ δὴ τοῦ «ἀργυρομοιβοῦ»⁴, ἃν καὶ βραδύτερον «ἀργυροπράται» ἐλέγοντο μόνον οἱ πωλοῦντες ἀργυρὰ σκεύη⁵.

Σημειωτέαι αἱ βραχυγραφίαι τῶν πρὸ τῆς χρονολογίας λέξεων.

Ἐὰν ἡ ἐξετασθεῖσα ἐπιγραφή δὲν εἶναι ἐπιτύμβιος, θὰ ἀναφέρεται εἰς δωρεάν τινα ἢ ἀνακαίνισιν, ἣτις ἐγένετο τὸν ΙΔ' αἰῶνα, καὶ δὴ καὶ ἐν μηνὶ Φεβρουαρίῳ τοῦ ἀπὸ θεμελιώσεως κόσμου ἔτους 6828, ἥτοι τῷ 1320 ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως, πάντως εἰς μνήμην ἀποθανόντος τινός, τοῦ ὁποῖου τὸ ὄνομα δὲν διεσώθη λόγῳ ἀποκρούσεως τοῦ μαρμαροῦ, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή.

90

† ΟΥΘΑ ΚΥΣ ΚΥΤΗΝ
+ ΚΑΛΛΙΣΤΟΣ
ΕΓΕΙΤΑΓΕΝ

+ *Ο Σ((κιά))θου κ((αί)) Σκοπ[[έ]]λον | + Κάλλιστος | ἐλειτούργησεν.

Ἀναγράφεται δεξιᾷ τῆς Ἁγίας Τραπέζης τοῦ αὐτοῦ Ναυδρίου.

Τὸ χάραγμα τοῦτο, ἐξ οὗ λαμβάνομεν τὴν ἄλλοθεν ἄγνωστον πληροφορίαν, καθ' ἣν ὁ Ἐπίσκοπος Κάλλιστος ἐπεσκέφθη τὴν νέαν Ἐπίδανρον, εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, καὶ τοῦτο, διότι ὁ ἐν αὐτῷ ἀναφερόμενος Κάλλιστος ἐξελέγη Ἐπίσκοπος Ροδοβισίου εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 1648 διὰ μεταθέσεως ἐκ τῆς Ἐπισκοπῆς Σκιάθου καὶ Σκοπέλου⁶. Ἄρα ἡ εἰρημένη λειτουργία ἐν τῷ Ναυδρίῳ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἐγένετο πρὸ τοῦ 1648.

Ἀξίαι παρατηρήσεως αἱ βραχυγραφίαι τοῦ πρώτου στίχου.

1. Φ. Κουκουλὲ μνημον. ἔργ. ἐνθ' ἄνωτ.

2. Αὐτόθι.

3. Μόσχου, Λειμωνάριον PG 87^α, 30,61.

4. Ὅρα Λεξικὸν Σουΐδα ἐν λέξει «ἀργυρομοιβός».

5. Ἀναστ. Χριστοφιλοπούλου, Τὸ ἐπαρχιακὸν βιβλίον Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, 80, 81.

6. Ὅρα Κ. Δουβοννιώτου, Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τῆς Μητροπόλεως Αλαρίσης (Ἱερὸς Σύνδεσμος, ἔτ. 1916, ἀρ. φύλ. 279). Ἴδὲ καὶ Ι. Φραγκοῦλα, Ἡ Ἐπισκοπὴ Σκιάθου διὰ μέσου τῶν αἰώνων (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. 11ος, σελ. 113).

91

Ἡλθαμε Προς Κνρηται Παυλος
 ιχσεα χω ηαιο καλογηρος μου
 ευς

Ἡλθαμε προσκυνηταὶ Παῦλος | Ἱ((ερομόνα))χ((ο))ς ἐλ((έφ))
 Χ((ριστ))ῶ καὶ ὁ καλόγηρός μου | Ἰωάννης.

Εἶναι κεχαραγμένον ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ ἐν ἐρειπώδει καταστάσει
 εὗρισκομένου ἀσκεποῦς ἀνωρύμου Ναυδρείου ἐν τῷ Φρουρίῳ τῆς Νέας
 Ἐπιδαύρου καὶ ἀναφέρεται εἰς ἐπίσκεψιν Ἱερομονάχων.

Ἐνταῦθα τὸ καλόγηρος δὲν ἔχει ἀπλῶς τὴν σημασίαν τοῦ Ἱερομονά-
 χου, ἀλλὰ τὴν τοῦ συμβούλου, τὴν τοῦ Πνευματικοῦ Πατρός¹.

92

σωζε κε ευδαρ
 νυθετει

Σῶζε Κ((ύρι))ς εὐδάρ [σει καὶ] | νουθέτει.

Τοῦτο εἶναι κεχαραγμένον ἐπὶ τῆς Β. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Ἡ ἐπὶ κλήσις αὕτη ἐνθυμίζει τὸ τέλος ἀναγλύφου ἐπὶ λευκοῦ μαρμάρου
 ἐπιγραφῆς², ἀποκειμένης ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς ἀρχαίας Κορίνθου³.

1. Ἐκτενέστερον περὶ τῆς σημασίας τῆς λέξεως ταύτης ὄρα *Μητροπολίτου
 Παραμυθίας καὶ Φιλιατῶν Ἀθηναγόρα*, ὁ Θεσμός τῶν Συγκέλλων ἐν τῷ Οἰκουμε-
 νικῷ Πατριαρχείῳ, Μέρος Γ', κεφ. Α' (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Γ', σελ. 103 κέ.).

2. CGCI ἀριθ. ἐπιγρ. 12.

3. Ὑπ' αὐξ. ἀριθ. Καταλόγου 873.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΚ ΤΩΝ ΜΟΝΩΝ
ΠΑΜΜΕΓΙΣΤΩΝ ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ ΚΑΙ ΑΓΝΟΥΝΤΟΣ

93

Ἐν Μην[ι ----] Ἰ((νδικτιῶνος)) ιδ' καὶ ἔτη ζρθ' (=7109=1601) ἐπι-
σ<ι>κευάμενος τὸν (ἰ)ερ[[όν]] αὐτὸν τό[π]ον | σὺν τῇ σ|υμ|βί|ῳ μου
δι' ἐδ|χῆς τ | οὗ Παναγ[ιωτά]τον [Πατριάρ]χου | Κωνσταντινουπόλεως
| ---- | | [---- α] φιέρωσ[----] Πελεκάσης.

Ἀναγράφεται δι' ὁξέος ὄργάνου ἐπὶ ἀποκεκρουμένου κίονος (ὑψους
1,15, περιμέτρου 0,72), ἀποκειμένου ἀνατολικῶς καὶ ἔξωθι τοῦ περι-
βόλου τῆς ἐν Νέα Ἐπιδαύρῳ Μονῆς τῶν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν.

Πρόκειται περὶ ἐνθυμήσεως ἐπισκέπτου τινὸς ὀνόματι *Πελεκάση*, ὅστις
μετὰ τῆς ἀγνώστου ἡμῖν τὸ ὄνομα συζύγου του ἐπεσκέφθη τὸν μὴ διασω-
ζόμενον σήμερον Ναὸν τῆς εἰρημένης Μονῆς¹, κατόπιν σχετικῆς εὐχῆς τοῦ
ἐπ' ἴσης μὴ ἀναφερομένου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, οὗ τὸ ὄνομα
εὐκόλως δύναται νὰ συμπληρωθῇ, γνωστοῦ ὄντος ὅτι τῷ 1601 Πατριάρχης
Κωνσταντινουπόλεως ἦτο ὁ Ματθαῖος Β'. Ἡ ἐπίσκεψις δ' αὕτη ἐγένετο
κατὰ τὴν τρίτην Πατριαρχίαν τοῦ ἐν λόγῳ Πατριάρχου².

1. Ὁ μικρὸν διαστάσεων, ἀλλὰ ἀξιόλογος Ναὸς οὗτος, κατηδαφίσθη τελείως,
ἵνα εἰς τὴν θέσιν του ἀνεγερθῇ ὁ νῦν, καὶ οὗτος ἀπωλέσθη ἐν εἰσέτι παλαιὸν Χρι-
στιανικὸν μνημεῖον.

2. Ὁρα *Ζαχαρίου Μαθᾶ*, Κατάλογος Ἱστορικός τῶν πρώτων Ἐπισκόπων
καὶ τῶν ἐφεξῆς Πατριαρχῶν τῆς ἐν Κων)πόλει Ἀγίας καὶ Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ
Ἐκκλησίας, ἔκδοσις Β', ἐν Ἀθήναις 1884, σελ. 118-119.

Ἡ ἀξία τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν «ἐνθυμήσεως» ἔγκειται κυρίως εἰς τὸ ἐν αὐτῇ διασωθὲν ἐπώνυμον *Πελεκάσης*.

Ἡ οἰκογένεια αὕτη εἶναι Βυζαντινὴ, μαρτυρουμένη ἀπὸ τοῦ ΙΔ' αἰῶ-
νος ἐν κτητορικῇ ἐπιγραφῇ ἐντετοιχισμένη ὑπεράνω τῆς Ν. θύρας τῆς
εἰσόδου τοῦ ἐν τῷ νεκροταφείῳ τοῦ Λαγκανίκου Λακωνικῇ Ἱεροῦ Ναοῦ
τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἣν πρῶτος ἀνέγνωσεν ὁ ἀείμνηστος Ἀρχιεπίσκοπος
Ἀθηνῶν Θεόκλητος, ὅτε ἦτο Ἐπίσκοπος Μονεμβασίας καὶ Λακεδαιμόνος¹,
κατόπιν ὁ Ε. Ψυχουίδης μετὰ τινων ὁμως σφαλμάτων² καὶ τέλος συμπλη-
ρωμένην καὶ μετὰ σχολίων ὁ Καθηγητὴς Ἀν. Ὁρλάνδος³.

Ἡ αὕτη οἰκογένεια μαρτυρεῖται καὶ ἐν Ζακύνθῳ⁴ καὶ ἐν Μεσσηνίᾳ⁵,
ἐν ἀντιγράφῳ τοῦ Κώδικος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Σιδερόπορτας, ἐν χειρο-
γράφῳ καταστίχῳ τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ ἐν
τῷ ἀρχιεπιτομικῷ Ζακύνθου. Γόνοι τῆς οἰκογενείας ταύτης ὑπῆρξαν ὁ Μη-
τροπολίτης Γάνου καὶ χώρας Νεόφυτος (1744-1759), ὁ χειροτονήσας τὸν
Ἐθνομάρτυρα Πατριάρχην Γρηγόριον Ε' Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Προ-
κόπιος (1785-1789), τὰ ὅστ' αὐτοῦ ὁποῖον φυλάσσονται ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Μαρ-
δακίου, ὁ Διονύσιος, ὅστις διαταγῇ τοῦ Λόρδου Βύρωνος ἐτροφοδότησε τὸ
ἐν πολιορκίᾳ διατελοῦν Μεσολόγγιον, ὁ ζωγράφος Σπυρίδων μετὰ τοῦ ἐπ'
ἴσης ζωγράφου υἱοῦ του Δημητρίου κἄ. Παρὰ δὲ τὴν Σίτσοβαν τῆς Ἀλα-
γονίας ὁλόκληρος συνοικισμὸς φέρει τὸ ὄνομα «Πελεκασεῖκα»⁶.

Διὰ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος Βυζαντινὴν οἰκογένειαν ἡ ἐξετασθεῖσα «ἐνθύ-
μησις», ἐξ ἧς δεικνύεται ἡ εὐλάβεια ταύτης, προσθέτει μίαν εἰσέτι οὐχὶ ἄνευ
σημασίας μαρτυρίαν.

94

5 ΦΛΖ
+ ΗΓΟΥΜΕΝΟΣ
ΓΑΒΡΙΗΛ

Ι ΜΟΝΗΣ ΠΑΝΑΓΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

5 ΦΛΖ (= 6538 = 1030/29) | f' *Ἡγούμενος* | Γαβριήλ |
I((εραῖ)) Μονῆς Πανάγου f M((ητρο))ς τοῦ Σωτήρος.

1. Ἐν Παιδαγωγικῷ Δελτίῳ ἔτους 1898.
2. Ἐν Ἐφημ. «Λακωνικῇ» ἔτους 1932, ἀριθ. φύλλ. 32.
3. Ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. ΙΔ', σελ. 479, εἰκ. 14.
4. Δ. Ζώνη, Ἱστορικὸν Δεξικόν.
5. Ν. Οἰκονομόπουλος, Μεσαιωνικά Γράμματα, τόμ. Α' (1931), σελ. 177.
6. Ὁρα Κατάλογον Δήμων καὶ Κοινοτήτων τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθήναις 1928.

Ευρίσκεται εξωτερικῶς ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς ἀψίδος τοῦ Καθολικοῦ
τῆς ἀνεκδότου μέχρι τοῦδε Μονῆς Ἀγνοῦντος¹.

Ἡ ἀνάγνωσις του καθίσταται δυσχερὲς λόγῳ τῶν ραγῶν τοῦ λίθου,
ἐφ' οὗ ἐχαράχθη.

Ἐκ τοῦ χαράγματος τούτου μανθάνομεν τὸ ὄνομα, ἂν ὅχι τοῦ πρώτου,
τοῦλάχιστον ἐνὸς τῶν πρώτων Ἑγουμένων τῆς Μονῆς Ἀγνοῦντος.

Ἡ ἀξία του ὅμως ἔγκειται εἰς τὴν προτασσομένην χρονολογίαν, δι' ἧς
ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ ἀψὶς τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Καθολικοῦ ὑπῆρχε τὸν ΙΑ'
αἰῶνα καὶ διετηρήθη καὶ μετὰ τὰς γενομένας ἀνακαινίσεις καὶ ἐπισκευὰς
τοῦ Ναοῦ. Ἐκτὸς ὅμως τούτου τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν χάραγμα ἀποτελεῖ τὴν μό-
νην, ἀλλ' ἀξιοπρόσεκτον μαρτυρίαν, ἐξ ἧς πληροφορούμεθα, ὅτι ὁ εἰρημένος
Ναὸς ἐτιμᾶτο οὐχὶ ἀπλῶς ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου ἢ τῆς Κοιμήσεως Αὐ-
τῆς (ὡς νῦν), ἀλλὰ συγκεκριμένως ἐπ' ὀνόματι τῆς **Πανάγου Μητρὸς τοῦ**
Σωτῆρος, ἐξ ἧς καθ' ἡμᾶς ἐτυμολογεῖται ἡ σημερινὴ ὀνομασία «Ἀγνοῦν-
τα», ἐκ τῆς ὁποίας ἡ περίξ τοποθεσία ἔλαβε τὴν ὀνομασίαν της. Τούτου οὐ-
τως ἔχοντος, δεόν νὰ δασύνωμεν τὴν λέξιν καὶ ἀντὶ «Ἀγνοῦντος», «Ἀγνάν-
τα» ἢ «Ἀγνοῦντα», ὡς οἱ Ἐπιδαύριοι ἀποκαλοῦσι τὴν τε Μονὴν καὶ τὴν
περιοχήν, ἐφ' ἧς αὕτη εἶναι ἀνιδρυμένη², νὰ γράφωμεν «Ἀγνοῦντος»,
«Ἀγνάντα», «Ἀγνοῦντα».

95

5x3-7/66
Ἱερομόναχος Χαράλαμπος

,5x3' (=6666=1158) τ[ῆς] Ἰνδι(κυῖωνος) 6 | Ἱερομόναχος Χαράλαμπος.

Ἐχαράχθη ἄνωθεν καὶ ἐσωτερικῶς τῆς εἰσόδου κελλίου ἐπὶ τῆς Ν.
πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Περὶ τούτου εὐρύτερον ποιούμεθα λόγον εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ὑπ' ἀριθ.
101 χαράγματος.

Ἡ προτασσομένη χρονολογία μαρτυρεῖ, ὅτι τὸ προαναφερθὲν κελλίον
ὑπῆρχε τὸν ΙΒ' αἰῶνα.

1. Ἐτοιμοὺς μελέτας πρὸς δημοσίευσιν περὶ τοῦ ἀξιολόγου τούτου μνημείου
ἔχουσι ὁ ἐπιθεωρητὴς τῶν Ἀναστηλώσεων κ. Στίκας καὶ ἡμεῖς.

2. Νομίζοντες ὅτι ἡ λέξις παράγεται ἐκ τοῦ ρήματος «Ἀγναντεύω».

96

547η ἐξ. 6748=1240) ΕΞΕΔ((ΗΜΗΣΕΝ)) ΠΡΟΣ Κ((ΥΡΙ))ΟΝ Ο ΕΥΘ((ΕΒΕΣΤΑ))ΤΟΣ
ΠΑΤ((ΡΙΑΡΧΗ))Σ | † ΓΕΡΜΑΝΟΣ

‘547η’ (= 6748=1240) ‘ΕΞΕΔ((ήμησεν)) προς Κ((ύρι))ον ο εὐθ((εβέστα))τος
Πατ((ριάρχη))ς | † Γερμανός.

‘Αναγράφεται ἐπὶ τῆς Α. ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Καθολικοῦ.

Τὸ χάραγμα τοῦτο ἀνάγεται εἰς τὸν θάνατον τοῦ Πατριάρχου Κων-
σταντινουπόλεως Γερμανοῦ Β’, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν ὄντως εὐσεβέστατος, ποι-
μάνας τὴν Ἐκκλησίαν «εὐκλεῶς καὶ θεοφιλῶς»¹ ἀπὸ τοῦ 1226 ἕτη 13 καὶ
μῆνας 6.

Ἐκ τοῦ χαράγματος τούτου διαφαίνεται ἡ ἐκτίμησις καὶ ἡ φήμη, ἧς
ὁ αἰμνῆστος οὗτος Πατριάρχης ἀπέλαυε, δὲν ἀποκλείεται δὲ νὰ ἐχαράχθη
τοῦτο ὑπὸ συμπολίτου του τινός, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἐκ Ναυπλίου².

Ἡ ἀξία τοῦ ἐξεταζομένου χαράγματος ἔγκειται κυρίως εἰς τὸ ὅτι τοῦ-
το ἀποτελεῖ ἕτερον χρονολογικὸν Τερμινὺν post quem, τὸ ὁποῖον ἐν συν-
δυασμῷ πρὸς ἄλλα χαράγματα τοῦ αὐτοῦ Καθολικοῦ, ἅτινα ἐν τῷ παρόντι
κεφαλαίῳ παρατίθενται, μεγάλως συμβάλλουσιν εἰς τὴν ἐπίλυσιν τοῦ περὶ τῆς
ἡλικίας τῆς Μονῆς προβλήματος.

97

ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΥΟΝΤΟΣ ΔΕ

[[— — —]] Πατρ[[ι]]αρχ[[η]]ς ΕΥΘΥΝΤΟΣ ΔΕ [— — — —].

‘Αναγράφεται ἐπὶ λίθου ἐντετοιχισμένου ἐπὶ τῆς Β. ἐξωτερικῆς πλευ-
ρᾶς τοῦ αὐτοῦ Καθολικοῦ.

Τὸ κολοβὸν τοῦτο χάραγμα μαρτυρεῖ ἐπισκευὴν τοῦ Ναοῦ, καθ’ ἣν
ἐχρησιμοποιήθη καὶ τὸ παλαιὸν ὕλικόν τούτου, ἐξ οὗ προέρχεται καὶ ὁ φέ-
ρων τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χάραγμα λίθου.

1. Ὅρα Ζ. Μαθᾶ, μνημον. Ἐπισκοπ. καὶ Πατριαρχ. κατάλογον ἐνθ’ ἄνωτ.,
σελ. 81-82.

2. Αὐτόφι, σελ. 81.

98

ΙΕΡ
ΠΑΡΘΕΝΙΟΣ
ΤΡΑΡΗΣ

Ἱερ((ομόναχος)) | Παρθένιος | Πορτάρης.

Εὐρίσκεται κεχαραγμένον ἐπὶ λίθου, ἐντετοιχισμένου ἐπὶ κελλίου τοῦ πρώτου ὁρόφου, κειμένου ἀριστερᾷ τῷ εἰσερχομένῳ εἰς τὴν αὐλὴν τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Τὸ ἐπίθετον Πορτάρης δὲν εἶναι ἐπώνυμον ἀλλὰ δηλωτικὸν τοῦ ἀξιωματος τοῦ Μοναχοῦ Παρθενίου, σημαίνει δέ, ὡς γνωστόν, τὸν Πυλωρόν¹, Πυλεωνάριον², Ὀστιάριον³, Θυρωρόν⁴. Τὸ χάραγμα τοῦτο παρέχει σοβαρὸν στοιχεῖον πρὸς προσδιορισμὸν τοῦ ἐν ἐρειπώσει διατελοῦντος πυλωρίου τῆς Μονῆς.

99

+ Γερμανὸς Βιβλιοθηκάρχης

+ Γερμανὸς Βιβλιοθηκάρχης.

100

+ Γερμανὸς
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΑΡΙΟΣ

+ Γερμανὸς | Βιβλιοθηκ | ἄριος.

Ἀμφότερα τὰ χαράγματα ταῦτα ἀναγράφονται ἐπὶ κελλίου τῆς ΒΑ.

1. Ὁρα Hippolyte Delehaye, Deux typica Byzantinis Bruxelles 1921, 59, πρβλ. καὶ Τυπικὸν τοῦ Στουδίου ἐν Dimitriewskij, Τυπικά 255 καὶ 730.

2. Ἰδὲ Τυπικὸν Πακουριανοῦ Petit ἐν Βυζ. Χρον., τόμ. XI παρ., σελ. 22. Ὁρα καὶ Γ. Σωτηρίου, Τὸ Ἅγιον Ὄρος, ἐκδόσεις Γ', Συλλόγον πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων, σελ. 88.

3. Βλ. Dimitriewskij Τυπικά 691.

4. Θ. Πρόδρομος, Β' 521 (ἐκδόσεις Κοραῆ), πρβλ. καὶ Ἀν. Ὁρλάνδου, Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονικὴ, Ἀθῆναι 1927, σελ. 11 - 13.

γωνίας τοῦ δευτέρου ὀρόφου τῆς αὐτῆς Μονῆς¹, εἶναι δὲ σπουδαία, διότι ἐξ αὐτῶν α) γίνεται γνωστὴ ἡ χρησιμοποίησις τοῦ προαναφερθέντος κελλίου ὡς βιβλιοθήκης καὶ β) διαπιστοῦται ἡ ὑπαρξίς βιβλιοθήκης ἐν τῇ Μονῇ, ἣτις εἶχέ ποτε εὐπαιδεύτους Μοναχοὺς².

101

+ ΙΕΡΟΝ ΦΩΤΑΝΑΜΑ

+ Ἱερὸν Φωτάναμα.

Ἐξαράχθη ἐπὶ τῆς Β. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς κελλίου, κειμένου ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Τὸ χάραγμα τοῦτο εἶναι πολύτιμον, διότι χρησιμεύει ὡς ἀναμφισβήτητος ἀπόδειξις τοῦ προορισμοῦ τοῦ κελλίου, ἐφ' οὗ ἀναγράφεται, ἡ δὲ ἀξία του καθίσταται προφανές, ἂν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν, ὅτι εἶναι, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζω, μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδος του καὶ τὸ μόνον. ὅπερ δηλοῖ τὸν προορισμὸν ἰδιαίτερου χώρου, ὁ ὁποῖος, ὡς γνωστόν, ἐχρησίμευεν, ἵνα κατὰ τὰς παγερὰς νύκτας τοῦ χειμῶνος συνέρχωνται ἐναλλάξ οἱ μοναχοὶ καὶ θερμαίνωνται, ἐγκαταλείποντες πρὸς στιγμὴν τὴν ὀλονυκτίαν³. Ἐπὶ πλέον καθίσταται ἔτι μεγαλυτέρα, διότι δι' αὐτοῦ προστίθεται ἐν εἰσέτι Φωτάναμα⁴ εἰς τὰ ἐλάχιστα μέχρι τοῦδε γνωστά⁵.

102

ΚΕ ΦΤΥ ΤΕΚΝΥΜΧ

Κ((ύρι))ε φ((εῖσαι (ῃ φύλαττε))) τοῦ τέκνου μου.

Ἐξαράχθη ἐπὶ τῆς Α. ἐξωτερικῆς πλευρᾶς⁶ τοῦ Καθολικοῦ τῆς αὐτῆς Μονῆς.

1. Ἐπὶ τῆς Ν. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς.

2. Ἐκπαλαὶ αἱ Μοναὶ ἀπετέλουν κέντρα πνευματικῆς ἐργασίας. Ὅρα **Φ. Κουκούλε**, Ἐκ τοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν, Ἀθῆναι 1920, σελ. 88 κέ., πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1948. Ἐπιθι καὶ **Ἀν. Ὁρλάνδου**, Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονικὴ, σελ. 65-66.

3. Ὅρα **Ἀν. Ὁρλάνδου**, Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονικὴ, σελ. 43-45, πρβλ. καὶ Du Cange, Glossarium mediae et infimae graecitatis.

4. Ταῦτα ἐν Ἀρκαδίᾳ λέγονται «Φῶκοι», πρβλ. **Ἀν. Ὁρλάνδου** μνημον. ἐργ. ἐνθ' ἄνωγ., σελ. 45.

5. Μέχρι τοῦδε γνωρίζομεν τὰ τῶν Μονῶν Ὁσίου Λουκά Ἐλικῶνος, Ἀγίου Ἱεροθέου Μεγάρων, Γοργοεπηκόου Ἀρκαδίας καὶ Βαρσῶν Ἀρκαδίας. Εἰς ταῦτα προσθετέον καὶ τὸ ἡμέτερον.

6. Πρὸς τὴν ΒΑ. γωνίαν.

Δι' αὐτοῦ διαφαίνεται ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ πίστις τοῦ χαράκτου, ὁ ὁποῖος μετὰ θερμῆς στοργῆς αἰτεῖται τὴν ἐπὶ τοῦ τέκνου του εὐσπλαχνίαν καὶ ἀρωγὴν τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ.

103

† ΤΟ ΣΤΗΡΕΩΜΑ ΤΩΝ ΕΠΙ ΣΕ ΠΕΠΟΙΘΩΤΩΝ ΣΤΕΡΕΩΣΟΝ Κ((ΥΡΙ))Ε ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΝ {Υ}Ν ΕΚΤΙΣΩ ΤΩ ΤΙΜΙΩ ΑΙΜΑΤΙ. [ΕΤΟΣ] ΑΦΙΓ' ΑΒΓΟΥΣΤΟΥ

† Τὸ στ{η}ρέωμα τῶν ἐπὶ σὲ πεποιθότων στερέωσον Κ((ύρι))ε τὴν ἐκκλη-
(νι)σίαν {ύ}ν ἐκτίσω τῷ τιμίῳ σου αἵματι. [Ἔτος] ,αφιγ' Ἀβ{β}γούστου.

Ἡ ἀνορθόγραφος αὕτη ἐπιγραφὴ, ξυλόγλυπτος οὔσα, ἀναγράφεται ἐπὶ ξυλόγλυπτου καλῆς τέχνης Τέμπλου τοῦ Καθολικοῦ τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Ἐκ τῆς εἰρημένης ἐπιγραφῆς καθίσταται δῆλον, ὅτι πλὴν τῶν προγε-
νεστέρων ἀνακαινίσεων τοῦ μνημείου τούτου ἐγένετο καὶ μία ἔτι εἰς τὰς
ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Ἐπὶ τούτοις πληροφορούμεθα, ὅτι τὴν τρίτην Αὐ-
γούστου τοῦ 1710 κατεσκευάσθη τὸ μέχρι τῆς σήμερον διασφζόμενον κατὰ
χώραν ξυλόγλυπτον Τέμπλον εἰς ἀντικατάστασιν ἄλλου παλαιότερου, ἐκ τοῦ
ὁποίου οὐδὲν σήμερον λείψανον διασώζεται.

Στηρέωμα, ἀντὶ στερέωμα. $\overline{KE}$, λίαν συνήθης βραχυγραφία τοῦ
Κύριε.

Ἐκκληνισίαν ἀντὶ Ἐκκλησίαν. Ἐκτίσω ἀντὶ ἐκτήσω = ἀπέκτησες.
Ἔτος, ἐξυπακούεται κατασκευῆς τοῦ προμνησθέντος Τέμπλου. Παρομοία
ἐπιγραφὴ, ἀλλὰ μὴ συνοδευομένη ὑπὸ χρονολογίας, ἀναγράφεται ὑπεράνω
τῆς εἰκόνος τῆς Εὐαγγελιστρίας ἐν τῷ Ναῷ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστό-
μου εἰς Γεράκι Λακωνίας¹.

104

Η ΜΑΝΑΣ
5773α
ΣΚΑΒΘΗΚΕ

Ἡ Μάνα μας | ,ςϞξα' (= 6961=1453) | Σκ[λ]αβόθηκε.

Εὑρίσκεται εἰς τὸ κάτω μέρος ἐξωτερικῶς τῆς ΝΑ. πλευρᾶς τοῦ τυμ-
πάνου τοῦ τρούλλου τῆς αὐτῆς Μονῆς, χαραχθὲν ἐκεῖ χάριν ἀσφα-
λείας, ἵνα μὴ ὑποπέσῃ εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν Τούρκων καὶ οἰοεῖ
ἀπὸ τῆς ὑψηλῆς ταύτης θέσεως νὰ διαλαλῇ εἰς τοὺς πιστοὺς τὴν θλι-
βεράν εἰδῶσιν τῆς ὑποταγῆς των ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας.

1. Κ. Ζησίου, Ἐπιγραφαὶ Χριστιανικῶν χρόνων τῆς Ἑλλάδος, μέρος Α',
Πελοπόννησος (ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Βυζαντίδος, ἐν Ἀθήναις 1909, σελ. 31, ἀριθ. 71).

102

Πρόκειται περί λίαν συναισθηματικοῦ καὶ πλήρους πόνου ἐπιγράμματος, τὸ ὁποῖον ἐγράφη μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Βασιλίδος τῶν πόλεων καὶ τὴν κατάλυσιν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

105

αχνηε' σφάχτηκε ὁ καλοκάγαθ[ος]
9105

,αχνη' (=1655) α' (=πρώτη) φλε(βάρι) σφάχτηκε ὁ καλοκάγαθ[ος] |
'Αναστ[[άσιος]].

Ἀναγράφεται ἐπὶ τῆς Ν. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Καθολικοῦ, εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου μόλις 0,70, ἀναφέρεται δὲ εἰς τὸ μαρτύριον τὸ ὁποῖον κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ὑπέστη ὁ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν ἁγιασθεὶς Ἀναστάσιος ὁ Ναυπλιεύς¹.

Ἡ εἰς μικρὸν ὕψος χάραξις τούτου καὶ ἡ ὑπὸ τῶν στασιδίων κάλυψις αὐτοῦ ὀφείλεται εἰς τὴν πρόνοιαν τοῦ ἀναγράψαντος τοῦτο νὰ μὴ περιέλθῃ εἰς γνῶσιν τῶν Τούρκων.

Τὸ δ' ἐν αὐτῷ ἀναφερόμενον σύνθετον ἐπίθετον καλοκάγαθος, δεικνύει τὴν φήμην, ἥς ζῶν ἔτι ἀπέλαυνεν ὁ νεομάρτυς οὗτος Ναυπλιεύς.

106

Ὁρλανδος
Λογοθέτης
ἔτελεσαν ἁγιασμόν αω

Ἱ. Ὁρλανδος | Ἱ. Λογοθέτης | ἐτέλεσαν ἁγιασμόν αω | 18 — — — — |.

Τοῦτο εἶναι κεχαραγμένον ἐν τῷ Ἱερῷ τοῦ Καθολικοῦ τῆς αὐτῆς Μονῆς, παραπλευρῶς τῆς τοιχογραφίας τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου.

Τὸ πρῶτον ἐν τῷ ὑπὸ ἐξέτασιν χαράγματι ἀναφερόμενον ὄνομα ἀνεγράφη ὡς Ὁρλανδος ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ «Ὁρλάνδος», ἀμφότεροι δὲ οἱ ἐν αὐτῷ μνημονευόμενοι ὑπῆρξαν μέλη τῆς ἐν Νέᾳ Ἐπιδαύρῳ συνελθούσης Ἐθνοσυνελεύσεως².

1. Ὁρα Μέγαν Συναξαριστὴν (Α' Φεβρουαρίου).

2. Ὁρα Κ. Παπαρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τόμ. 5', σελ. 58, 102.

Μ Ε Ρ Ο Σ Π Ε Μ Π Τ Ο Ν

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ
ΕΚ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΣΙΦΝΟΥ

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Α'

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΚ ΝΑΩΝ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΣΙΦΝΟΥ

§ 1. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ Ναῶν τῆς Ἀπολλωνίας,
τοῦ Ἀρτεμῶνος καὶ τῆς Καταδατῆς

107

[---] | $\neq$ Θεῖος Ναός | [---] | Ἀπριλίου
κγ' (= 23) Σωτηρίου ἔτους | ζνδ' (= 7054 = 1546)

Ἰνδικτι(ῶνος) γ' (= τρίτης).

Ἡ κολοβὴ αὕτη καὶ πλήρης λαθῶν ἐπιγραφή ἀναγράφεται ἐπὶ ἀποκε-
κρουμένου μαρμαρέου (διασφζόμεναι διαστάσεις 0,07X0,09, ὕψος γραμμ.
0,02-0,04), ἐντετοιχισμένου ἐσωτερικῶς ἐπὶ τῆς ἀψίδος τοῦ Ἱεροῦ
τοῦ ἐν Ἀπολλωνίᾳ Σίφνου Ναοῦ τοῦ Ἀγίου Γεωργάκη.

Ὁ ἀριθμὸς ζνδ δὲν δεικνύει *σωτήριον ἔτος*, ὥς ἐν αὐτῇ ἀναγράφεται,
ἀλλὰ τὸ ἀπὸ θεμελιώσεως κόσμου 7054, ὅπερ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ Σωτήριον
ἔτος 1546, πρὸς τὸ ὁποῖον πάλιν δὲν ἀντιστοιχεῖ ἡ ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιγραφῇ
ἀναγραφομένη τρίτη Ἰνδικτιῶν, ἀλλ' ἡ τετάρτη. Πάντως παρὰ τὰ ἐν αὐτῇ
σφάλματα ἡ ἐπιγραφή δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας. Ἀποτελεῖ χρονολογικὸν τεκ-
μήριον τῆς ἡλικίας τοῦ Ναοῦ, ἐξ οὗ συνάγομεν, ὅτι ἀνιδρύθη ἢ μᾶλλον ἀνε-
καινίσθη οὗτος τῷ 1546.

108

1704

Οἱ τοῦρκοὶ σφάζουν

1704 | Οἱ Τοῦρκοι σφάζουν.

109

Οἱ Τοῦρκοι μᾶς ξολοθρεύουν

Οἱ Τοῦρκοι μᾶς ξ(ω)λοθρεύουν.

Ἀμφότερα τὰ χάραγματα ταῦτα εὑρίσκονται κεχαραγμένα ἐπὶ τῆς Ν. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Ἐκάτερον τούτων δεικνύει τὸ ἄγριον καὶ ἐξοντωτικὸν κατὰ τῶν Ἑλλήνων μῖσος τῶν Τούρκων. Ἐκ τοῦ πρώτου λαμβάνομεν καὶ τὴν ἄλλοθεν ἄγνωστον πληροφορίαν, καθ' ἣν τῷ 1704 οἱ κατακτηταὶ προσέβησαν εἰς σφαγὰς ἐν τῇ νήσῳ Σίφνῳ.

Ἐὰν τὸ δεύτερον χάραγμα ἀναφέρεται εἰς τὰς προμνησθείσας σφαγὰς, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξακριβωθῇ. Πάντως τὸ ἐν αὐτῷ ἐπιτασσόμενον ῥῆμα ξολοθρεύουν = ἀφανίζουσι κατὰ κράτος εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς Τουρκικῆς θηριωδίας.

110

1767

ΟΦΝΔΚΕΝΙ
 (ΜΟC TIC
 ΕΚΛΙCΙΑC
 ΔΕΗCΙΤ8Δ
 ΥΛΥ8ΘΕ8
 Ν8ΛΙΛΙC

1767 | Ὁ ἀνακ(αι)νι | σμὸς τ(ῆ)ς | Ἐκ[[κ]]λ(ῆ)ς | Δέησι[[ς]]
 τοῦ δ | οὔλου τοῦ Θεοῦ | [—⁴] νοιλ(ῆ)ς | <λε>ς.

105

Ἀναγράφεται ἐπὶ μαρμαρίνης πλακός, ἐφ' ἧς ἀναγλύφως παρίστανται ὁ Ἅγιος Γεώργιος ἑφιππος καὶ ἡ Θεοτόκος βρεφοκρατοῦσα. Ἡ πλάξ αὕτη εἶναι ἐντετοιχισμένη ἐπὶ τῆς ὑπερθεῖν τῆς θύρας κόγχης τοῦ ἐν Καταβατῇ Σίφνου Ναοῦ τῆς Παναγίας, ἥ δ' ἐπ' αὐτῆς ἐπιγραφὴ ἀναφέρεται εἰς ἀνακαινισμόν τινα τοῦ Ναοῦ γεγόμενον τῷ 1767, τὸν ὁποῖον ἡμεῖς θεωροῦμεν μικρᾶς κλίμακος, διότι τὸ ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφὴ κτίσμα, ὃν παλαιότερον τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, δὲν ἠλλοιώθη αἰσθητῶς ἐκ τῶν ἐπισκευῶν τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος, ἀλλ' ὑπὸ παλαιότερων καὶ νεωτέρων.

Τὸ ἐπιτασσόμενον ὄνομα ἐσφαλμένως ἀναγράφεται, παραλειφθέντων ἐν ἀρχῇ τεσσάρων ψηφίων καὶ διὰ καὶ τῶν ΓΙΑΝ καὶ ἐπαναληφθέντων δις τῶν γραμμάτων Λ καὶ Ι. Οὕτω ἀνεγράφη ΝΟΥΛΙΑΙΣ ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ ΓΙΑΝΝΟΥΛΗΣ.

Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἤχθημεν ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς τοῦ αὐτοῦ ἔτους, περὶ ἧς ἤδη ὁ λόγος.

111

1767
 ΦΥΚΕΝΙ
 ΣΜΟΣ ΤΙΣ ΕΚ ΗΛΙΣΙΑΣ
 ΔΕ ΗΣΙΣ ΤΟΥ Δ
 ΣΗΘ ΤΘΘΕΘ ΓΑΓΝΘΛΛΙΣ

1767 | Ἀνακ|αι|νι | σμός τ|ῇ|ς Ἐκ|[κ]|λησίας | Δέησις τοῦ δ | ούλου
 τοῦ Θεοῦ· Για<γ>νούλ<λ>|ι|ς.

Ἡ ὑπὸ ἐξέτασιν ἐπιγραφὴ ἀναγράφεται ἐπὶ μαρμαρίνης πλακός, ἐφ' ἧς καὶ ἐνταῦθα ἐν ἀναγλύφῳ παρίσταται τὸ αὐτὸ θέμα τῆς προηγουμένης, τουτέστιν ὁ Ἅγιος Γεώργιος ἑφιππος καὶ ἡ Θεοτόκος βρεφοκρατοῦσα. Ἡ ἀποτελοῦσα τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐρεύνης ἡμῶν πλάξ εἶναι ἐντετοιχισμένη εἰς τὸν ἐν Ἀπολλωνίᾳ Σίφνου Ναὸν τῆς Οὐρανοφόρου, ὃν οἱ Σίφνιοι ἀποκαλοῦσι «Γερανοφόρα», προφανῶς παράγοντες ἐκ τοῦ «Οὐρανοφόρα».

Ἡ σπουδαιότης τῆς ἐν λόγῳ ἐπιγραφῆς ἔγκειται τὸ μὲν εἰς τὴν ἐν αὐτῇ διασφωζομένην χρονολογίαν, ἐξ ἧς πληροφοροῦμεθα ὅτι ὁ προμνησθεὶς Ναὸς ἀνεκαινίσθη τῷ 1767, τὸ δὲ εἰς τὴν ἀναγραφὴν τοῦ ὀνόματος τοῦ καταβαλόντος τὴν δαπάνην τῆς ἀνακαινίσεως, ὅπερ εἰς μὲν τὴν προεξετασθεῖσαν ἐπιγραφὴν τοῦ ἐν Καταβατῇ Ναοῦ τῆς Παναγίας, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἐσφαλμένως ἐγράφη, εἰς δὲ τὴν τῆς Οὐρανοφόρου ἀνορθογράφως καὶ ἐν μέρει ἐσφαλμένως, ἦτοι ΟΥΛΛΙΣ ἀντὶ ΟΥΛΗΣ καὶ ΓΝΟΥ ἀντὶ ΝΟΥ.

Ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ἐξετασθεισῶν ἐπιγραφῶν τούτων διαφαίνεται ἡ

εὐσέβεια τοῦ κατὰ τὰ ἄλλα ἀγνώστου ἡμῖν Γιαννούλη, οὗ τὸ ἀναγραφόμενον ὄνομα δὲν δύναται νὰ προσδιορισθῇ, ἀν εἶναι κύριον ἢ ἐπώνυμον. Ἐπὶ πλέον διαπιστοῦται ἡ πρὸς τὴν Θεοτόκον ἰδιαίτερα αὐτοῦ εὐλάβεια καὶ ἀγάπη, διότι, ὡς εἶδομεν, ἀμφότεροι οἱ δι' ἐξόδων του ἀνακαινισθέντες Ναοὶ τῶν χωρίων Καταβατῆς καὶ Ἀπολλωνίας τιμῶνται ἐπ' ὀνόματι τῆς Παναγίας.

112

ΟΠΑΝΣΕΠΤΟΣΚΑΙΙΕΡΟΣΝΑΟΣΙΔΤΟΣ,
ΘΕΜΕΛΙΩΝΚΑΙ'ΑΠΟΠΑΛΙΣΜΙΚΡΟΤΕΡΩ
ΣΗΣΕΠΙΣΤΑΣΙ'ΑΣΚΑΙΔΗΠΑΝΗΣΤΖΝ
ΕΤΕΙΧΗΙΟΙΤΩΕΠΤΑΚΟΣΙΟΣΤΩΟΓΔΩΗ

ΤΗΣΘΕΟΤΟΚΟΥΑΝΑΚΑΙΝΙΣΘΗΟΛΟΣΕΚ
ΕΙΣΘΝΚΟΝΝΥΝΦΑΙΝΕΤΑΙΕΞΕΤΑΘΗΔΙΑΠΑ
ΜΙΩΤΑΤΩΚΥΡΙΩΚΥΡΝΙΚΟΧΑΘ'ΕΛΑΜΑΤΟΥ
ΚΟΣΤΩΟΓΔΩΗΚΑΙΜΗΝΙ'ΙΟΥΛΙΩ1788

Ἡ ὀπάνσεπτος καὶ ἱερὸς Ναὸς οὗτος _____ τῆς Θεοτόκου ἀνακαι-
νίσθη ὅλος ἐκ | θεμελίων καὶ ἀπὸ παλ[ι]οῦ μικροτέρου _____ εἰς ὃν
ν[α]ν νῦν φαίνεται ἐξετάθη διὰ πά | σης ἐπιστάσεως καὶ δαπάνης τ[οῦ]
τι _____ μιωτάτου κυρίου κὺρ Νικολάου Πανάτου | Ἐτεὶ χίλιοστῶ
ἐπτακοσιοστῶ ὀγδοῦ _____ κοστῶ ὀγδόῳ καὶ μηνί Ἰουλίῳ 1788.

Ἡ ὑπ' ὅσιν ἐπιγραφὴ ἀναγράφεται ἀναγλύφως ἐπὶ μαρμαρίνου ὑπερ-
θύρου (1,39×0,19×0,10, ὕψ. γραμμ. 0,02 - 0,03), ἐντετοιχισμένου ὑπερ-
θεν θύρας τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ ἐν Ἀρτεμῶνι Σίφνου Ναοῦ τῆς Ὑπα-
παντῆς, ὅστις κοινῶς κατ' ἄλλους μὲν καλεῖται «Παναγία τῆς Ἀμμου»
ἐτυμολογοῦντας ἐκ τῆς Ἀμμου, κατ' ἄλλους δὲ «Παναγία τῆς Σάμου»
ἐτυμολογοῦντας ἐκ τῆς νήσου Σάμου.

Ἡ πρώτη ἐτυμολογία στηρίζεται εἰς λησμονηθεῖσαν πλέον παράδοσιν, καθ' ἣν ἡ ἐν τῷ Ναῷ τούτῳ τιμωμένη εἰκὼν τῆς Θεομήτορος ἀνευρέθη εἰς ἀμῶδες μέρος. Ἡ δευτέρα ἐτυμολογία ἐρείδεται ἐπὶ λίαν διαδεδομένης παρὰ τοῖς Σιφνίοις παραδόσεως ἐχούσης τὰς ἐξῆς δύο ἐκδοχάς. Κατὰ μὲν τὴν πρώτην ὑποστηρίζεται, ὅτι ἡ εἰκὼν προέρχεται ἐκ τῆς νήσου Σάμου, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν, ὅτι ὁ κτήτωρ τοῦ Ναοῦ κατήγετο ἐκ Σάμου. Ἀμφότεραι αἱ ἐκδοχαὶ αὗται τῆς δευτέρας ἐτυμολογίας δὲν μοὶ φαίνονται ὀρθαί. Τούναν-
τίον ὑπὲρ τῆς πρώτης, τῆς καὶ ἀρχικῆς, συνηγορεῖ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀμῶδες ἔδαφος, ἐνθα ὁ Ναὸς ἀνιδρύθη καὶ ἐξ οὗ ἡ Παναγία ἔλαβε τὴν προσω-
μίαν οὐχὶ τῆς Σάμου, ἀλλὰ τῆς Ἀμμου¹. Ὅτι νῦν τὸ «Ἀμμου» μετεβλήθη εἰς «Σάμου», τοῦτο ὀφείλεται ἐκ τῆς συνεκφωνήσεως τοῦ τελευταίου γράμ-

1. Πρβλ. Παναγία Καστρινή, Περασσιά, Πορταριά, κἄ. Σχετικῶς ὅρα Φ. Κου-
κουλέ, ἐπιστημονικὴ ἀνακοίνωσις περὶ τῶν ἐπιθέτων τῆς Παναγίας ἐν Ἐταίρ.
Βυζαντι. Σπουδῶν (ΕΕΒΣ, τόμ. Β', σελ. 350). Τοῦ αὐτοῦ, Κατάλογος τῶν ἐπιθέ-
των τῆς Παναγίας (ἐν Ἡμερολ. Μεγ. Ἑλλάδος 1931, σελ. 431).

ματος τοῦ ἄρθρου «τῆς» μετὰ τοῦ ἀρχικοῦ φωνήεντος τῆς λέξεως «ἄμμου» (τῆς ἄμμου, τῆς ἀμμου, τῆς ἁμμου, τῆς Σάμμου).

Ἡ κατὰ τὸ 1788 ἀνακαινίσις τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Ναοῦ ὑπὸ Νικολάου Πανάτου φαίνεται ὅτι ἦτο ριζική. Κατ' αὐτὴν ὁ Ναὸς ἔλαβε τὰς σημερινὰς του διαστάσεις.

§ 2. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ Ναῶν τοῦ Κάστρου

113

ΕΝ ΕΤΙ ΑΧΝΓ ΕΝ ΜΗΝΙ ΜΑΪΩ ΙΑ
 + ΑΝΑΚΕΝ ΗΣΘΗΕΚΒΑΘΡΩΝΟΥΤΟΣΟΘΗΟΚΑΠΗΜΟΣΝΑΘ(ΤΗ(ΑΓΙ
 ΚΑΤΕΡΙΝΗ(ΔΙΑΞΕΟΔΟΥΚΑΙΣΥΝΔΡΟΜΗ(ΑΔΕΣΑΝΩΡΟΥΚΤΗ(ΛΗΒΙΑΑ(ΑΥΤΩΝ

Ἐν ἐτ' εἰ', αχγγ' (= 1653) ἐν μηνὶ Μαΐω ια' (= 11) | ἄνακ' αἰ' ν' | εἰσθη ἐκ βά-
 θρων οὗτος ὁ Θ' εἰ'ος κ'((αι)) ἄνημος Ναὸς τῆς Ἀγί((ας)) | ((Αἰ))κατε-
 ρίνης διὰ ἑξόδου καὶ συνδρομῆς Α. Δεσανῶρου κ'((αι)) τῆς σ' υ' | ||μ||-
 βία<α>ς αὐτοῦ.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη εὑρίσκεται ἐπὶ ὑπερθύρου ἐντετοιχισμένου εἰς τὴν
 ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς θύραν τοῦ ἐν Κάστρῳ Σίφνου Ναοῦ τῶν Ἀγίων
 Αἰκατερίνης καὶ Δημητρίου.

Ἐξ αὐτῆς λαμβάνομεν γνῶσιν τοῦ μηνὸς καὶ ἔτους τῆς ἀνακαινίσεως
 τοῦ Ναοῦ, ὡς καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ καταβαλόντος τὰ ἔξοδα, ὅπερ μοι φαί-
 νεται ξενικῆς προελεύσεως καὶ προφανῶς Βενετικῆς. Τὸ προτασσόμενον τοῦ
 ἑπωνύμου ψηφίον Δ, δέον νὰ προφερθῇ ὡς D (Ντέ). Ἄρα ὁ ἀνακαινιστὴς
Α. Δεσανῶρος εἶναι Ντεσανῶρος, τοῦ ἑπωνύμου του παραγομένου ἐκ τῆς
 συνθέτου ξενικῆς λέξεως De - signiore. Ἡ De, ὡς γνωστόν, προτασσομένη
 τοῦ ἑπωνύμου εἶναι δηλωτικὴ τίτλου εὐγενείας, ἡ δὲ Ἱταλικὴ λέξις signiore
 σημαίνει κύριος, ἀφέντης. Τόσον τὸ De ὅσον καὶ ἡ λέξις signiore ἑξ-
 ελληνισθέντα παρεφθάρησαν, τοῦ πρώτου μεταβληθέντος εἰς «δε» καὶ τῆς
 δευτέρας εἰς «σανῶρος», **Δεσανῶρος** καὶ ἀνορθογράφως, ὡς ἐν τῇ ἡμετέρᾳ
 ἐπιγραφῇ, Δεσανόρος.

Ἄνημος, ἐπίθετον πλασθὲν ὑπὸ τοῦ χαράκτου, ἢ τοῦ δόντος τὴν ἐντο-
 λὴν τῆς ἀναγραφῆς τῆς ἐπιγραφῆς, πιθανῶς ἀντὶ τοῦ πάδημος ἢ τοῦ μὴ
 ἔχοντος ἀνομίας, ἀμαρτίας, καὶ μεταφορικῶς τοῦ ἀναμαρτήτου, τουτέστι
 τοῦ θείου.

Σηβίας, παρελείφθη τὸ ψηφίον μ καὶ ἐδιττογραφήθη τὸ α, σημβίας
 ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ «συμβίας».

114

ΔΩΡΟΝ ΣΟΙ ΑΓΓΩ | ΝΙΚΟΛΑΕ ΤΡΙΣΜΑΚΑΡ | ΊΘΙ ΒΟΗΘΟΣ ΤΩΝ ΣΕ ΠΑΡΑΚΑ-
 ΛΟΥΝΤΩΝ | ΑΝΑΡΡΩΣΟΝ ΗΜΑΣ ΠΑΘΩΝ ΚΑΙ ΚΙΝΔΥΝΩΝ || ΩΡΞΣ'
 ΑΝΑΡΡΩΣΟΝ ΗΜΑΣ ΠΑΘΩΝ ΚΑΙ ΚΙΝΔΥΝΩΝ || ΩΡΞΣ'
 ΩΡΞΣ' ✠ 1566

Δῶρον σοι ἄγγω | Νικόλαε τρισμάκαρ | Ἰθι βοηθὸς τῶν σέ παρακα-
 λούντων | Ἀνάρρωσον ἡμᾶς παθῶν καὶ κινδύνων || ΩΡΞΣ'
 + TAE 1566 († IC XC | NIKA) = Ἰησοῦς Χριστὸς Νικᾷ.

Αὕτη ἀναγράφεται ἐπὶ μαρμαρίνου ὑπερθύρου (1,30×0,22×0,10, ὕψ. γραμμ. 0,01 - 0,02) τῆς ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς θύρας τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἀπεκαλύφθη δὲ κατόπιν ἀποξέσεως παχυτάτων στρωμάτων ἀσβέστου ὑπὸ τῆς φιλομούσου συζύγου τοῦ Καθηγητοῦ καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Μαριδάκη, ὡς ἡ ἰδίᾳ με ἐβεβαίωσεν.

Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιγραφή ἀναμφισβητήτως ἀναφέρεται εἰς ἀνακαινισίν τινα τοῦ ἐφ' οὗ ἀναγράφεται Ναοῦ, γενομένην τῷ 1566 ὑπὸ ἀγνώστων ἡμῖν ἀνακαινιστῶν, ὧν τὰ ἀρχικὰ ψηφία τῶν ὀνομάτων ἀναγράφονται ἐν τῷ τετάρτῳ στίχῳ καὶ πρὸ τῆς δι' ἀραβικῶν ἀριθμῶν σημειουμένης χρονολογίας (1566). Τὴν περὶ ἀνακαινίσεως ἡμετέραν γνώμην στηρίζομεν ἐπὶ τεχνικῶν κριτηρίων, ὧν ἡ ἐξέτασις πείθει, ὅτι ὁ Ναὸς οὗτος εἶναι παλαιότερος τοῦ 16ου αἰῶνος.

115

1730/48 ΛΥ
 ΕΜΑΡΜΑΡΟΣ Λ
 ΜΕ ΤΗΝ ΚΛΙΔΙΑΟΥ
 ΜΑΖΟΜΕΝΗ ΚΑΙΡΑ
 ΛΕΥΣΑ ΠΡΟΤΟΣΙΥΥΕ
 ΛΟΣ ΠΑΡΘΕΥΙΟΣ
 ΜΠΛΟΣ

1730 [[Μη]]ν [[Ἰ]] | ουλ' ἰ' [ω] | Ἐμαρμαρ' ὥ' σα | με τὴν [[ἐκ]] κλ
 { η } οἶα ὄνο | μαζομένη Κ' αἰ' ρά | [[ἐ]]λ[[ε]] οὔσα Πρ' ὡ' τοσσ' ὕ' γγε | λος
 Παρθένιος | Μπλός.

109

Ἀναγράφεται ἐπὶ μαρμαρίνης πλακὸς τοῦ δαπέδου τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Ἐλεούσης.

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης πληροφορούμεθα, ὅτι κατὰ μῆνα Ἰούλιον τοῦ 1730 ἐγένετο ἡ πλακόστρωσις τοῦ δαπέδου τοῦ εἰρημένου Ναοῦ¹ ἐπὶ πρωτοσυγκέλλου Παρθενίου Μπλός. Ἄξιον μνηίας, ὅτι ἡ προμνησθεῖσα πλακόστρωσις ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιγραφῇ καλεῖται «μαρμάρωσις», ὡς οἱ Χριστιανοὶ συγγραφεῖς πλειστάκις ἀποκαλοῦσι γενικῶς *τὴν ὀρθομαρμάρωσιν*², τὴν ἐν αὐτοκρατορικοῖς Ρωμαϊκοῖς χρόνοις καλουμένην *σκούτλωσιν*³, ἣτις πάλιν κατὰ τὸν Βιτρούβιον σημαίνει ρομβοειδῇ πλάκα δαπέδου⁴.

116

1743
Σει
9 Φλε

1743 | Σει σ ((μὸς)) | 9 Φλε ((βαρίου)).

Εὐρίσκεται κεχαραγμένον ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἑπταμαρτύρου⁵, εἰς τὸν ὁποῖον, λόγῳ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἀσβεστοχρίσεων καὶ τῶν μεταγενεστέρων ἐπισκευῶν, οὐδὲν ἕτερον χάραγμα ἢ ἐπιγραφὴ τις διεσώθη.

Ὁ ἐν τῷ ἐξεταζομένῳ χαράγματι μνημονευόμενος σεισμὸς ἀναγράφεται ὡς «ἐνθύμησις» καὶ ἐπὶ Εὐαγγελίου τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Τατάργης⁶ ὑπὸ τινος Ἱερέως Δημητρίου. Ὅτι τὸ φυσικὸν τοῦτο κακὸν προὔξε-

1. Βιβλιογραφίαν περὶ τῆς διακοσμήσεως τῶν ἐν Ναοῖς δαπέδων ὄρα κυρίως *Εὐσεβίου*, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Χ, 4, 45, *Ἀν. Ὁρλάνδου*, Ἡ Μονὴ Βαρνάκοβας, Ἀθῆναι 1922, σελ. 24. *Τοῦ αὐτοῦ*, Ἡ Ξυλόστεγος Παλαιοχριστιανικὴ Βασιλικὴ τῆς Μεσογειακῆς λεκάνης, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1954, σελ. 257, *Γ. Σωτηρίου*, ἐν Πρακτ. τῆς Ἀρχαιολ. Ἑταιρ. (1937), σελ. 103.

2. Ὁρα *Μ. Γκητάκου*, Ἡ ἐν Ἀμαρουσίῳ μονόκλιτος καμαροσκεπαστος βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Πέλικα, ἐν Ἀθήναις 1956, σελ. 15, ὑποσημ. 1 καὶ ὑποσημ. 2, ἐνθα ἡ σχετικὴ περὶ ὀρθομαρμάρωσεως βιβλιογραφία.

3. Αὐτόθι, σελ. 14, ὑποσημ. 3.

4. Αὐτόθι. Πρβλ. καὶ IG. IV, 58.

5. Τουτέστι τῶν ἐπτὰ μαρτύρων.

6. Εἰς τὸν τέως δῆμον Ἀγραιῶν. Περὶ τῆς Μονῆς ταύτης ὄρα ἐν Περιόδ. Ν. Ἑλληνομν., τόμ. Δ', σελ. 36 κέ.

νησε ζημίας καὶ τὸν δικαιολογημένον φόβον τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, φαίνεται ἐκ τῆς προαναφερθείσης ἐνθυμήσεως τοῦ Ἱερῆως, ὁ ὁποῖος σὺν τοῖς ἄλλοις ἀναγράφει: «... ἀπὸ τὸν μεγάλων¹ σισμῶν ὅπου ἐγινῆ ἐπέσαν ὄσπῖτιά καὶ ἐκ'λυσίεις· καὶ ἐκινδύνεψάν ἀνθρώπι νὰ γένουν φοῦνηκά, καὶ ποτὲ τίουτὸν σισμῶν δὲν τόν, ἐνθυμῆθι κἀνίς νάματάγένῃ...»¹.

1. Τὴν ἐνθύμῃσιν ταύτην τοῦ Ἱερῆως Δημητρίου ἐδημοσίευσεν πρῶτος ὁ **Π. Πουλίτσας**, ἐν ΕΕΒΣ, τόμ Γ', σελ. 275.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΚ ΜΟΝΩΝ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΣΙΦΝΟΥ¹

§ 1. Ἐκ τῶν Μονῶν Ἀγίου Ἐλευθερίου, Ἀγίων Ἰωάννου καὶ Στεφάνου, Ἀγίων Σπυρίδωνος καὶ Φανουρίου, Ἀγίων Σώζοντος καὶ Δημητρίου

117

Ὁμιλήσεν ὁ Ντακορ[ώ]νιος σὶ τὸ κάστρον
καὶ πάλιν νὰ τὸν βοηθήσῃ καὶ τζεβγά-
λουμε τοὺς Τουρκοκουρσάρους καὶ
ἡκαμε δέσιν καὶ Παναγιά

Ἐομιλήσεν ὁ Ντακορ[ώ]νιος σὶ τὸ κάστρον | καὶ εἶπεν νὰ τὸν βοηθή-
σοιμε καὶ τζεβγάλοιμε τοὺς | Τουρκοκουρσάρους καὶ ὁ
π[απ]α Νικολὸς | ἡκα[α]με δέσιν σὶ τὴν Παναγιά.

Εὐρίσκεται κεχαραγμένον δι' ὀξέος ὀργάνου ἐπὶ σχιστολίθου, κειμέ-
νου Δ. τοῦ Καθολικοῦ τῆς ἐν Σίφνῳ Μονῆς τοῦ Ἀγίου Ἐλευθερίου,
ἀνιδρυμένης εἰς ὁμώνυμον τοποθεσίαν Ἀνατολικῶς τῆς Μονῆς Πα-
ναγίας Τόσο νερό.

Τὸ ὑπ' ὄψιν χάραγμα εἶναι ἀσφαλῶς τοῦ ΙΔ' ἢ ΙΕ' αἰῶνος, ὅτε ἡ Σί-
φνος διετέλει ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς ἐξ Ἰσπανίας οἰκογενείας τῶν Da-
Cognia².

Τζεβγάλοιμε = νὰ τοὺς ἐκδιώξωμεν, τοπικὴ ἔκφρασις. ἡκαμε, ἀντὶ
ἔχαμε, ἔκανε.

1. Ἐν τῇ ἐξετάσει τοῦ ὕλικου τούτου ἠκολουθήσαμεν ἀλφαβητικὴν σειρὰν
τῶν Μονῶν.

2. Ὡς γνωστὸν ἐκ τῆς ἱστορίας, τῷ 1307 κατέλαβε τὴν νῆσον ὁ Γιαννούλης
Ντακορώνιος ἀνακηρύξας ἑαυτὸν ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον δυνάστην αὐτῆς. Τὸν
ἑγγονον καὶ ὁμώνυμον αὐτοῦ ἐπ' ἰσῆς δυνάστην τῆς νήσου διεδέχθη ὁ Νικόλαος
Ντακορώνιος, ὃν θανόντα ἀνευ ἀρρένων ἀπογόνων τῷ 1664 διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ
δυνάστου τῆς Κύθνου καὶ Κέας Ἀγγέλου Γοζαδίνου, Νικόλαος Γοζαδίνος. Ὁρα
Καρ. Γκιών, Ἱστορία τῆς νήσου Σίφνου, ἐν Σύρῳ 1876. Πρβλ. καὶ Ἀττωνίου
Λιγνοῦ, Ἀρχεῖον τῆς κοινότητος Ὑδρας, τόμ. Θ' (ἐν Πειραιεὶ 1927), σελ. 103,
110, 203, 235, 237, 254-275, 411, 412 καὶ 429.

118

Ἰφλζο Βαρβαρόσας
ῥήμαξε τὰ νησιά μας

‘αφλζ’ (=1537) ὁ Βαρβαρόσας | ῥήμαξε τὰ νησιά μας.

Ἐχαράχθη ἐπὶ σχιστολίθου, ἐντετοιχισμένου εἰς τοίχωμα νοτίως τοῦ ἐν Κάστρῳ Σίφνου Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου¹, ὅστις μετὰ τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ἀποτελοῦσι Καθολικά ὁμωνύμου Μονῆς.

Τὸ ἱστορικὸν τοῦτο χάραγμα ἀναφέρεται εἰς τὴν διάλυσιν τῆς ἐπὶ τῶν Κυκλάδων κυριαρχίας τῶν Φραγκογενετῶν ὑπὸ τοῦ ναυάρχου τοῦ σουλτάνου Χαϊρεντίν Βαρβαρόζα², ὅστις ἐκινήθη κατὰ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου μὲ ἑκατὸν πολεμικὰ πλοῖα³. Τὸ ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ προτασσόμενον ῥήμα ἀφήνει νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι ὁ σκληρὸς οὗτος ὀθωμανὸς ἐπέφερε μεγάλας καταστροφὰς καὶ δηρώσεις εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου.

119

Ὡς χαριστοῦμεν Κύριε Παντοδύναμι
ποὺ μᾶς ἔσωσες ἀπὸ τὴν πανούκλαν

Σ’ εὐχαριστοῦμεν Κύριε Παντοδύναμι | ποὺ μᾶς ἔσωσες ἀπὸ τὴν πανούκλαν.

Τὸ δι’ ἐπισευρμένης γραφῆς τοῦτο χάραγμα εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ ἐν ἐρειπίοις διατελοῦντος περιβόλου τῆς ἐν Ἀπολλωνίᾳ Σίφνου ποτὲ Μονῆς τῶν Ἁγίων Σπυρίδωνος καὶ Φανουρίου, τῆς ὁποίας σήμερον μόνον τὸ Καθολικὸν διετηρήθη ἐπεσκευασμένον ἀτέχως ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις.

Τὸ ἐν λόγῳ χάραγμα ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπιδημικὴν νόσον «πανώλην», ἣτις φαίνεται ὅτι ἐμάστισε τὴν νῆσον. Ἡ ἐπάρατος αὕτη ἀσθένεια προσέβαλε τοὺς κατοίκους τῆς εἰρημένης νήσου περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ’ αἰῶνος, ὥς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐξ ἐπιγραφῆς ἐπὶ φορητῆς εἰκόνας τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, κειμένης εἰς ὁμώνυμον ἐν Ἀπολλωνίᾳ Ναόν, εἰς τοὺς δύο τε-

1. Ὁ λίθος οὗτος, πρασίνου χρώματος, ἀπέχει ἀπὸ τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου 4,56 μ., εὑρίσκεται δὲ εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ ἐδάφους 1 μ.

2. Καὶ κατ’ ἄλλους «Βαρβαρόσσα».

3. Ὅρα Καρ. Γκιών μνημον. ἔργ. ἐνθ’ ἄνωτ.

113

λευταίους στίχους τῆς ὁποίας κεφαλαίοις γράμμασιν ἀναγράφεται: 1678
 ΜΑΡΤΙΟΥ 30 | ΤΟ ΣΤΑΒΡΙ (δλδ. ἡ Ἀπολλωνία) ΔΙΑ ΤΗΝ ΠΑΝΟΥ-
 ΚΛΑ¹.

120

[-----] | [----] ἀφιέρωσ[ε]ν [—³] | [-----] δοῦ((λος))
 Χρ((ιστοῦ)) ≠ Νικοδόμου | [-----] ἀνακαμπτικῶς [—⁴⁻⁵] |
 [-----] ,σωλε' (=6835=1327) Νεμ((ήσεως)) Θ' (=9ης).

¹ Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἀναγράφεται ἐπὶ ἀποκεκρουμένου μαρμαρίου (δια-
 σφζόμεναι διαστάσεις 0,35×0,52, ὕψ. γραμμ. 0,01 - 0,02), κειμένου ἐν
 τῷ Καθολικῷ τῆς αὐτῆς Μονῆς.

² Αναφέρεται εἰς ἀφιέρωσιν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα κτήματός τινος ἐκ
 μέρους τοῦ ἀγνώστου ἡμῖν Νικοδήμου, προφανῶς Ἱερωμένου, ὡς δηλοῖ ὁ
 πρὸ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ Σταυρός.

³ Ἡ λέξις ἀνακαμπτικῶς ἀπαντᾷ ἐν ἐπιγραφῇ ἐπὶ ἐπ' ἴσης κολοβοῦ
 κιονίσκου, εὑρισκομένου ἐν τῷ Μουσείῳ Σπάρτης², καὶ ἐν ἐπιγραφαῖς τοῦ
 Μυστρᾶ³. Τέλος ὡς πρὸς τὴν ἰνδικτιῶνα ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἑξῆς:
 Ἡ ἀφιέρωσις θὰ ἐγένετο μεταξὺ τῶν μηνῶν Σεπτεμβρίου — Δεκεμβρίου,
 διότι ἡ Ἰνδικτιῶν Θ' δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὸ ἔτος ,σωλε' 6835 ἀπὸ δημιουρ-
 γίας κόσμου, ἥτοι 1327 ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως, ἀλλὰ πρὸς τὸ ,σωλδ'. Ἄρα
 ἐφ' ὅσον ἔχομεν τὴν Ἰνδικτιῶνα Θ', δεόν νὰ ἀφαιρέσωμεν ἐκ τοῦ ,σωλε'

1. Τὰς ἐπὶ φορητῶν εἰκόνων ἀνεκδότους μέχρι τοῦδε ἐπιγραφάς, ὅσας ἡδυ-
 νήθην νὰ συλλέξω καὶ ὅσας τυχὸν ἀνεύρω ἐν καιρῷ, προτίθεμαι νὰ δημοσιεύσω
 εἰς ἰδιαιτέραν μελέτην μὲ σκοπὸν νὰ πλουτίσω ὅσον ἔνεστι τὸν κατάλογον τῶν
 ἄχρι τοῦδε γνωστῶν Ἑλλήνων Ἀγιογράφων, τῶν πρὸ τῆς Ἀλώσεως καὶ μετ' αὐ-
 τὴν χρόνων.

2. Ὁρα Κ. Ζησίου, Σύμμικτα, σελ. 14.

3. Αὐτόθι, σελ. 25, πρβλ. καὶ τὴν συλλογὴν Miklosich καὶ Müller, Acta et
 Diplomata III, σελ. 237.

οὐχὶ 5508 ἔτη ἀλλὰ 5509, ὁπότε θὰ ἔχωμεν τὸ σωτήριον ἔτος 1326, ἐκτὸς ἂν αὕτη κακῶς ἐγράφη ἀντὶ τῆς ὀρθῆς Ι', ὁπότε ἡ ἐπιγραφή δὲν εἶναι τοῦ 1326 ἀλλὰ τοῦ 1327.

121

Ι 760
 \ 8 π 18 17
 ΤΑΨΟΣ
 ΙΕΡΕΩΝ
 Ε'ΚΑΤΕΣΤΡΩΘΕΙΤΟ Μ
 ΑΡΟΝ ΕΔΑΨΟΣ
 ΔΙΔΑΠΑΜΗΣ:
 ΣΚΦΛ ΞΚΤΖΝΡΗ:

1760 | 'Ιουλίου 17 | Τάφος | 'Ιερέων | 'Εκατεστρωθήτω η' το π | αρὸν
 ἔδαφος | διὰ δαπάνης | ΣΚΦΛ Κ((αι)) ΚΤΕΝΡΗ.

Ἡ διττοῦ χαρακτήρος ἐπιγραφή αὕτη (ἐπιτύμβιος καὶ ἀνακαινιστικὴ) ἀναγράφεται ἐπὶ πλακὸς τοῦ δαπέδου τοῦ ἐν Ἀπολλωνίᾳ Σίφνου Ναοῦ τῶν Ἀγίων Σώζοντος καὶ Δημητρίου, ὅστις ποτὲ ἀπετέλει Καθολικὸν ὁμωνύμου Μονῆς.

Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος πλὰξ καλύπτει, ὥς δηλοῖ ἡ ἐπιγραφή, ὅσα ἀγνώστων ἡμῖν Ἱερέων, ἐξ ὁμοίων δὲ πλακῶν, αἵτινες ἀποτελοῦσι μέρος τῆς στρώσεως τοῦ αὐτοῦ δαπέδου, ἐφ' ὧν οὐδεμία ἐπιγραφή ἀναγράφεται, δύναται τις νὰ συμπεράνῃ, ὅτι καὶ ἄλλα πρόσωπα ἐνεταφιάσθησαν ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ. Πάντως τὰ ρηθέντα ὅσα ἐτοποθετήθησαν εἰς οἷαν θέσιν εὐρίσκονται σήμερον τὴν 17ην Ἰουλίου τοῦ 1760, ὅτε ἐγένετο καὶ ἡ στρώσις τοῦ δαπέδου τοῦ Ναοῦ.

Ἐκατεστρώθει, ἀντὶ τοῦ γραμματικῶς ὀρθοῦ κατεστρώθη καὶ τοῦ λεκτικῶς ὀρθοῦ ἐπεστρώθη.

Ἐδαφος = δάπεδον.

Τὸ ὄνομα τοῦ χορηγήσαντος τὰ χρήματα διὰ τὴν δαπάνην τῆς ἐπιστρώσεως δὲν ἀναφέρεται, ὅμως τὰ ἀποτελοῦντα τὸν τελευταῖον στίχον τῆς ἐπιγραφῆς ψηφία καὶ ἡ μεταξὺ αὐτῶν ἀναγραφὴ τοῦ συνδετικοῦ συνδέσμου «καὶ» ἐνισχύουσι τὴν γνώμην ἡμῶν, ὅτι ὁ χορηγὸς τῆς τοιαύτης δα-

πάνης δὲν ἦτο εἰς ἀλλὰ πλείονες, οἱ ὅποιοι ἐκ μετριοφροσύνης δὲν ἐπέτρεψαν τὴν ἀναγραφὴν τοῦ ὀνοματεπωνύμου των, ἀρκεσθέντες εἰς τὴν μνηαίαν τῶν ἀρχικῶν αὐτῶν ψηφίων.

§ 2. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ τῶν Μονῶν
Παναγίας Βουνοῦ, Παναγίας Βρύσης, Παναγίας Τόσο Νερó,
Παναγίας Φυρόγια καὶ Παναγίας Χρυσοπηγῆς

122

ΠΑΡΑΚΛΗΣΙΟΝ ΕΠ' ΟΝΟΜΑΤΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΩΝΣΤ
ΑΝΤΙΝΟΥ Κ' ΕΛΕΝΗΣ ΟΙΚΟΔΟΜΗΘΕΝΕΚ ΘΕ
ΜΕΛΙΩΝ ΔΙΑ ΔΑΠΑΝΗΣ ΤΟΥ ΚΤΙΤΩΡΟΣ ΤΗΣ ΜΟ
ΝΗΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΑΒΡΑΝΟΠΟΥΛΟΥ ΠΕΛΟ
ΠΟΝΗΜΕΙΟΥ // ΑΩΛΓ' \ \ ΙΟΥΛΙΟΥ ΙΓ

Παρ' ε' {[[κ]]} κλήσιον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγίου Κωνστ | αντινου κ((αί)) Ἑλέ-
νης οἰκοδομηθὲν ἐκ θε | μελίων διὰ δαπάνης τοῦ κτίτορος τῆς Μο | νῆς
Γερασίμου Ἀβρανοπούλου Πέλο | πονημείου. ,αωλγ' (=1813) Ἰουλίου ιγ'.

123

ΔΙΑ ΔΑΠΑΝΗΣ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΚΤΙΤΟΡΟΣ
ΟΙΚΟΔΟΜΗΘΗΚΕ ΤΟ ΠΑΡΑΚΛΗΣΙΟΝ ΤΟΥ
ΤΟ ΕΠ' ΟΝΟΜΑΤΙ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ
Κ' ΗΣΤΟΡΙΘΗ // ΑΩΛΓ' \ \ Διὰ χειρὸς καμοῦ
Αποστόλου Σουρδάλου Σιφνίου.

Διὰ δαπάνης τοῦ αὐτοῦ κτίτορος | οἰκοδομήθη κ((αί)) τὸ παρ' ε' {[[κ]]} κλή-
σιον τοῦ | το ἐπ' ὀνόματι τοῦ αὐτοῦ Ἀγίου Νικολάου | κ((αί)) <ι>στο-
ρ(ή)θη. ,αωλγ' (=1833) διὰ χειρὸς καμοῦ | Ἀποστόλου Σουρδάλου Σιφνίου.

Αἱ δύο αὗται ἐπιγραφαὶ ἀναγράφονται ἢ μὲν πρώτη ὑπερθεν τῆς Πύ-
λης τῆς Ἁγίας Προθέσεως, ἢ δὲ δευτέρα ὑπερθεν τῆς Πύλης τοῦ Δια-
κονικοῦ τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς «Παναγίας τοῦ Βουνοῦ».

Ἐξ αὐτῶν πληροφορούμεθα, ὅτι: α) τὸ ἔτος ,αωιγ' (=1813) ἀνφοδομήθη πιθανῶς **ἐκ θεμελίων** τὸ ἐξ ἀριστερῶν τῷ εἰς τὸ Ἱερὸν εἰσερχομένῳ παρεκκλήσιον τοῦ τρισυποστάτου Καθολικοῦ τῆς προμνησθείσης Μονῆς.

β) Ὅτι τὸ εἰρημένον παρεκκλήσιον τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τῶν Ἀγίων Ἰσαποστόλων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης.

γ) Ὅτι ὁ κτήτωρ (καθ' ἡμᾶς δὲ ὁ ἀνακαινιστής) αὐτοῦ ὀνομάζεται Γεράσιμος Ἀβρανόπουλος καὶ κατὰγεται ἐκ Πελοποννήσου.

δ) Ὅτι οὗτος ᾠκοδόμησε (ἢ μᾶλλον ἀνεκαίνισε), τὸ αὐτὸ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἔτος, τὸ ἐκ δεξιῶν παρεκκλήσιον τοῦ αὐτοῦ Καθολικοῦ, ὅπερ ἐτιμήθη καὶ πάλιν ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἐφ' οὗ ἐτιμᾶτο Ἀγίου, τουτέστι τοῦ Ἀγίου Νικολάου.

ε) Ὅτι μετὰ παρέλευσιν εἰκοσαετίας, ἤτοι τῷ ,αωλγ' (=1833), ἱστορήθη ὑπὸ τινος Ἀγιογράφου ὀνομαζομένου Ἀποστόλου Σουρδάλου, καταγομένου ἐκ Σίφνου. Μὴ ὑπάρχοντος σχετικοῦ Corpus, δὲν εἶχον τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον νὰ ἐξακριβώσω, ἐὰν διασώζονται που καὶ ἄλλα ἔργα τοῦ αὐτοῦ Ἀγιογράφου. Τέλος ὡς πρὸς τὸ ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιγραφῇ ἀναφερόμενον «ΔΙΑ ΔΑΠΑΝΗΣ ΤΟΥ ΚΤΙΤΩΡΟΣ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ» ἔχω νὰ παρατηρήσω, ὅτι εἶναι ἀδύνατον κτήτωρ ταύτης νὰ εἶναι ὁ Γεράσιμος Ἀβρανόπουλος, δεδομένου ὅτι ἡ Μονὴ αὕτη εἶναι παλαιότερα τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Ἄρα ὁ φερόμενος ὡς κτήτωρ ὑπῆρξε ἀπλοῦς ἀνακαινιστής. Ἐξ ἄλλης μάλιστα ἐπιγραφῆς ἐπὶ ἀργυρᾶς λειψανοθήκης, περὶ ἧς ἐν τοῖς κατωτέρῳ ἀσχολούμεθα¹, πληροφορούμεθα, ὅτι οὗτος ἦτο μοναχός.

1. Ὅρα τὴν ὑπ' ἀριθ. 125 ἐπιγραφὴν.

124 καὶ 125

ΧΑΡΑΛΑΜΟΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΒΙΤΣ ΜΙΛΙΑΝΟΥΛΕΟΝΤΟΥ
ΠΑΡΑΣΚΕΥΒΙ ΠΟΛΙΔΟΡΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥ

ΟΜΦΡΟΝ ΘΙΚ
ΑΙΒΡΟΣΕΙΠΑ
ΡΧΙ ΚΑΙ ΗΝΘ
ΕΝΤΙΝΙΣΥΣΙ
ΦΝΟΠΑΜΑΓΑΣ
ΓΒΔΙΥΔΙΑΖΙ
ΛΟΤΓΔΛΧΤΘΕ
ΧΓΕΡΑΣΙΜΔ ΜΟ
ΙΑΧΔΑΒΡΗΝΟΣΧΛΔΚ
ΙΤΟΡΟΣ ΤΙΣ Μ
ΟΝΤΣ: 1816:

Χαράλαμ[[π]]ος, Παράσκευ<β>η[[ς]] Τουμιλιανού, Λεοντίου | Παρά-
σκευ<βι>[[ς]] Πολ' υ' δώρου, Χαράλάμπου[[ς]].

Ὁ παρόν θ' η' σ | αβρός { υ' } πά | ρχ' ει' | και' | ελ' ν' | αι' | εν' | τ' η' | ν' { η' }-
σ<φ> Σίφν' { φ' } Παναγίας τοῦ Βουνού διὰ ζ' { η' } | λον τοῦ δούλου τοῦ Θε | οῦ
Γερασίου Μο | ναχοῦ Ἀβρανοπούλου Κ[[τ]] | ίτορος { τ' } { ης } Μ | ον' { η' } {ς} 1816.

Αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται ἀναγράφονται ἐπὶ ἀργυρᾶς λειψανοθήκης, κειμέ-
νης ἐν τῷ Καθολικῷ τῆς αὐτῆς Μονῆς, ἐν ἣ ὑπάρχουσι τεμάχια ὀστέων
τῶν ἐν τῇ πρώτῃ μνημονευομένων Ἀγίων.

Τὸν ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπιγραφῇ ἀναφερόμενον συνηντήσαμεν ἐν τῇ ἐξετά-
σει τῆς ὑπ' ἀριθ. 122 ἐπιγραφῆς, ἐν ἣ φέρεται ὡς κτήτωρ τῆς Μονῆς, ὅπου
καὶ ἡ προμνησθεῖσα λειψανοθήκη.

Ἐκ τῆς ἐξεταζομένης ὑπ' ἀριθ. 125 ἐπιγραφῆς συμπληροῦνται αἱ πλη-
ροφορίαι ἡμῶν περὶ τοῦ προσώπου τούτου, τὸ ὁποῖον νῦν μανθάνομεν, ὅτι
ἦτο μοναχός. Ὅτι ὁμως ἡ δαπάνη τῆς ἐπαργυρώσεως τῆς εἰρημένης λειψα-
νοθήκης δὲν ἐβάρυνε τὸν Γεράσιμον Ἀβρανόπουλον, φαίνεται ἐξ ἄλλης ἐπι-
γραφῆς ἀναγραφομένης ἐσωτερικῶς ἐπὶ τοῦ ξυλίνου καλύμματος αὐτῆς διὰ
μέλανος χρώματος καὶ ἐχούσης οὕτω:

126

δουσης Ἰδορυτ' δευαντ' αν' τ' ης προσωνητ' κ' αν' ζαντ' ης
ἡερομονάχου γερασίου Μο ναχ' κ' αν' Πανγ' ης αν' τ' υ' αν' οῦ

Δέσφ' ε'ς τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἀντωνίου προσκυνητοῦ κωνσταντί[[ν]]ου |
 Ἱερομονάχου γερασίου Μοναχοῦ κς(;) Παντελὶ ((καὶ)) τῶν γ(ονέων α)υτοῦ.

Ἐὰν ὁ ἐν τῇ ὑπ' ὄψιν ἐπιγραφῇ ἀναφερόμενος Γεράσιμος Μοναχὸς εἶναι ὁ Ἀβρανόπουλος, ὡς φαίνεται πιθανόν, τότε οὗτος ἀπλῶς συμμετεῖ-
 χεν εἰς τὴν δαπάνην τῆς ἐπαργυρώσεως τῆς λειψανοθήκης.

127

Ο'φ' ε'ς τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ
 Ἀντωνίου προσκυνητοῦ
 κωνσταντί[[ν]]ου
 Ἱερομονάχου γερασίου
 Μοναχοῦ κς(;) Παντελὶ
 ((καὶ)) τῶν γ(ονέων α)υτοῦ
 ΚΑΛΗΤΕΡΗ

Οἱ Φράγχοι θέλου ν νὰ μᾶς | ἄλλοξοπιστήσουν | Ἱ(ερομόνα)χος Χρι-
 στόφορος σὺν ἀδελφοῖς ἐν Χρ(ιστῇ) ᾧ | [----] | [Ἱ]νδ(ικτιῶνος)
 η' ἔτους Ἱριη' (= 7118 = 1610).

Τὸ πολὺπλοκον καὶ γριφωδῶς γεγραμμένον τοῦτο χάραγμα σημειοῦται
 ἐπὶ κελλίου τῆς ΒΔ. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Ἐν τῷ δυσαναγνώστῳ τούτῳ χαράγματι διαφαίνεται ἡ πρόθεσις τοῦ
 ἀναγράψαντος αὐτὸ νὰ μὴ ἀναγινώσκεται εὐκόλως, ἵνα μὴ γίνῃ ἀντιληπτὸν
 ὑπὸ τῶν κατακτητῶν. Ὅμως τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν χάραγμα ἀποτελεῖ ἀψευδῆ μαρ-
 τυρίαν τῶν ἐντατικῶν προσπαθειῶν τῆς παπικῆς ἐκκλησίας ἐπὶ Φραγκοκρα-
 τίας πρὸς προσηλυτισμὸν τοῦ πληρώματος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ
 τῆς ὑπὸ τὸν πᾶπαν ὑποταγῆς αὐτῆς.

128

ΕΤΥΣΑΨΨΟΚΤΗΓ'
 ΤΩΗΔΙΑΚΕΣ ΤΑΣΙΛΙΑΣ
 ΛΙ'ΕΙΛΙΣΛΑΣ

Ἐτους ,αψ' (= 1790) Ὁκτ(ωβρίου) κγ' | Πηγὴ διανγῆς
 τὰς ν[ο]ας | λύει λύπας.

119

Ἀναγράφεται ἐπὶ ὀρθογωνίου πλακῶς λευκοῦ μαρμάρου ($0,85 \times 0,32$, ὑψ. γραμμ. 0,03) φερούσης ἐπὶ τῆς βάσεως ἑκτυπον φυλλοφόρον ἀνισοσκελῆ σταυρόν, κειμένης δὲ ἐν κελλίῳ τοῦ πρώτου ὀρόφου τῆς Μονῆς Βρύσης.

Οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἤτο ποτε ἐντετοιχισμένη ἐπὶ κρήνης ἢ στέρας ἢ παρεμφεροῦς τινος κτίσματος, ὥς ἐκ τοῦ περιεχομένου αὐτῆς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν.

Ὁ δεῦτερος στίχος τῆς ἐξεταζομένης ἐπιγραφῆς ἀπαντᾷ ἐν ἄλλῃ τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἣτις φέρουσα χρονολογίαν 20 τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου εἶναι ἐντετοιχισμένη ἐπὶ κρήνης τῆς ἐπὶ τοῦ Πηλίου Μονῆς τοῦ Ἀγίου Δημητρίου¹. Ὅμως ὁ τρόπος χαράξεως ἐκάστης τούτων καὶ ὁ τύπος γραφῆς πείθουσιν, ὅτι ὁ τεχνίτης δὲν εἶναι ὁ αὐτός.

129

ΖΩΟΔΟΧΟΣ ΠΗΓΗΣ ΑΝΔΡΟΣ ΒΡΥΣΕΑ

Ζωοδόχος πηγή | ἀνάλωις βρύουσα.

Ἀναγράφεται ἐπὶ λευκοῦ μαρμάρου ($0,33 \times 0,43$, ὑψ. γραμμ. 0,03 - 0,05) ἐρριμμένου νοτιοδυτικῶς καὶ ἔξωθι τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς. Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην κατὰ τὴν ἐκεῖσε μετάβασίν μας ἐν μηνὶ Αὐγούστῳ 1956 μετεφέραμεν καὶ ἐτοποθετήσαμεν εἰς κελλίον τῆς Α. πλευρᾶς τῆς Μονῆς.

Παρομοία ἐπιγραφὴ, συνοδευομένη ὑπὸ θηλυκοῦ ἄρθρου καὶ τῆς χρονολογίας 1659, ἀναγράφεται ἐπὶ πλαισίου εἰκόνος τῆς Θεοτόκου, κειμένης ἐν τῷ Ναῷ τῆς ἐν Ἀρνῇ Ἀνδρου Μονῆς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς ἢ Ἀγίας². Τέλος ὅμοιον τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιγραφῇ χάραγμα, ἀλλὰ μικροῖς γραμμασι κεχαραγμένον, ἀνεῦρον ἐπὶ κελλίου τῆς ἐν νήσῳ Σίφῳ Μονῆς Φυρόγια, εἰς τὸ ὁποῖον ἐν τῇ μετὰ χειρὸς πραγματείᾳ ἔδωκα τὸν ἀριθμὸν 151.

1. Ν. Γιαννοπούλου, Ἡ ἐπὶ τοῦ Πηλίου Μονὴ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. ΙΑ', σελ. 397, εἰκ. 14).

2. Ὅρα Δ. Πασχάλη, Μεσαιωνικῶν καὶ μεταγενεστέρων ἐπιγραφῶν τῆς Νήσου Ἀνδρου συμπλήρωμα, ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Γ', σελ. 203.

Α ΔΑΦΑΝΗΣ ΚΛΕΙΝΟΥ ΣΦΡΟΝΙΟΥ ΚΑΜΠΑΝΑΚΗΣ ΑΩΘΕΙΝΕΤΗΣ

[-----] | [----- δι]ὰ δαπάνης κλε[[ι]]νου Σφ'φρονίου Καμπανάκη
αωθ' (=1809) ἐπὶ Νεμῆσ[εως] [IB'] [-----¹⁻²].

Ἐναγράφεται ἐπὶ λευκοῦ ἀποκεκρουμένου μαρμάρου (διασφῶμεναι διαστάσεις 0,09×0,45, πάχος 0,7, ὑψ. γραμμ. 0,05-0,07) ἐρριμμένου ἐντὸς τοῦ Νεκροταφείου, ὅπερ εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ περιβάλλοντος τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Πρόκειται περὶ ἀφιερωτικῆς ἐπιγραφῆς.

Κλεινοῦ = ἐνδόξου, περιφήμου· ἐκ τοῦ ἐπιθέτου τούτου ἐκ παραδρομῆς παρελείφθη ὑπὸ τοῦ τεχνίτου τὸ γράμμα Ι.

Ὁ **Σωφρόνιος Καμπανάκης**, δαπάνη τοῦ ὁποίου ἐγένετο ἐπισκευή τις ἢ ἀνίδρυσις κτίσματός τινος τῆς προμνησθείσης Μονῆς, μοι εἶναι καὶ ἄλλοθεν γνωστός. Ἐναφέρεται εἰς ἐπιστολὴν Θεοφίλου τινὸς ἀνεψιοῦ του (ὡς προσυπογράφεται) σταλείσαν αὐτῷ τῇ 29ῃ Ἰουνίου 1822 ἐξ Ἀργους, ἐν ᾗ σὺν τοῖς ἄλλοις πληροφοροῦμεθα, ὅτι οὗτος διέμενε «εἰς Ἄνδρον κατὰ Κάστρον»¹ καὶ ὅτι μετεῖχε τῆς Ἐθνεγερσίας πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας².

ΚΤΗΜΑ ΥΠΑΡΧΕΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ Νῆσον ΤΗΣ Σίφρου Μονῆς | ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΓΙΑΣ
ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΒΟΥΣΙΑ <η> ν[[η]]ς. Διὰ δαπάνης | δὲ τοῦ Παπ<ι>[[πα]] κὺρ
Ἀθανασίου Διαμαντῆ | 1805

Κτήμα ὑπάρχει τῆς κατὰ τὴν νῆσον τῆς Σίφρου Μονῆς | τῆς ὑπεραγίας
Θεοτόκου Βουσία <η> ν[[η]]ς. Διὰ δαπάνης | δὲ τοῦ Παπ<ι>[[πα]] κὺρ
Ἀθανασίου Διαμαντῆ | 1805.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀναγράφεται ἐπὶ τῆς ῥάχεως ἀργυρᾶς λειψανοθήκης σχήματος κυτίου (0,30×0,20), ἐφ' ἧς εἶναι ἀνεγλυμμένα ἡ Ἀνάστασις τοῦ Σωτῆρος, οἱ τέσσαρες Ἐδαγγελισταὶ μετὰ τῶν συμβόλων των καὶ τέσσαρες κεφαλαὶ πολυπετερύγων Ἀγγέλων.

1. Ὅρα **Ι. Βογιατζίδου**, Νεοελληνικά Ἀνέκδοτα, ἐν ΔΙΕΕ, τόμ. Η', ἐν Ἀθήναις 1923, σελ. 275-276.

2. Αὐτόθι.

Ἡ εἰρημένη λειψανοθήκη, οὕσα τοποθετημένη ἐν τῇ Ἁγίᾳ Τραπέζῃ τοῦ Ἱεροῦ τῆς αὐτῆς Μονῆς, περιέχει τεμάχια ὁσῶν τῶν Ἁγίων Τρύφωνος, Προκοπίου, Ἀρτεμίου, Βαρβάρας, Παντελεήμονος καὶ Χαράλαμπος, ὡς πληροφοροῦμεθα ἐξ ἐπιγραφῶν γεγραμμένων κεφαλαίοις γράμμασιν.

Ἐκ τῆς ὑπ' ὅψιν ἐπιγραφῆς πληροφοροῦμεθα, ὅτι ἡ προμνησθεῖσα Μονὴ ἐλέγετο καὶ **Βρυσιανή**, ἣν ὀνομασίαν ἀπῆντησα καὶ ἐν ἄλλῃ ἐπιγραφῇ, περὶ τῆς ὁποίας ὁ λόγος κατωτέρω¹. **Βρυσιαηνῆς**, ἀντὶ τοῦ Βρυσιανῆς. Προφανῶς ὁ χαράξας σφαλεῖς ἀντικατέστησε τὴν θέσιν τῶν γραμμάτων **ν** καὶ **η** προτάξας τοῦ **ν** τὸ **η**. Ἔτερον σφάλμα αὐτοῦ παρατηρητέον καὶ εἰς τὴν ἄνευ σημασίας ἀναγραφομένην ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ λέξιν **Παπία**, ἀντὶ τῆς Παπᾶ.

132

[———⁶⁻⁹] | [———⁶⁻⁹] | [τῆς Παναγί]ας Βρυσιανῆς | ἀνθ' ὧν ὑπ' αὐτῆς
εὐεργέτημαι | [———].

Ἀναγράφεται ἐπὶ ἀποκεκρουμένου Παρίου μαρμάρου (διασφῶζόμενοι διαστάσεις 0,28X0,56, ὑψ. γραμμ. 0,02-0,04), κειμένου εἰς τὸν πρῶτον ὄροφον κελλίου τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Ἡ ἀναθηματικὴ αὕτη ἐπιγραφή, ἐξ ἧς ἐλλείπουσι δύο τοῦλάχιστον στίχοι ἐν ἀρχῇ καὶ εἰς εἰς τὸ τέλος, ἀναφέρεται εἰς τινὰ ἐπισκευὴν ἢ ἀνακαίνισιν ἢ καὶ ἀνίδρυσιν τμήματος τοῦ μοναστηριακοῦ συγκροτήματος, ὅπερ ἐγένετο ἐξ εὐγνωμοσύνης τοῦ ἀγνώστου ἡμῖν δωρητοῦ, εὐεργετηθέντος οὐχὶ ἅπαξ ὑπὸ τῆς Θεοτόκου. ἀνθ' ὧν = δι' ὅσα.

133

ἀπὸ τοῦ τοῦ γανί στυπὴ θαλασσοστραχὴ
ἐνα βαγία αὐχὲ τὸ κειμήλιον στίχων Φλεβάρη 1616

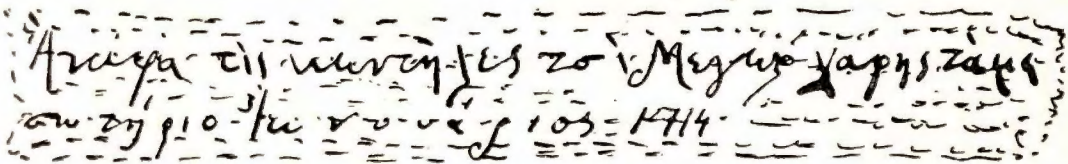
Ἀπὸ πρῶτοφαν(έ)στατη θαλασσ[σ]οστραχὴ | ἐνα<β>αγί[σ]αμε μὲ τὸ
κα<ή>κη μας στίς πέντε Φλεβάρη 1616.

1. Ὅρα τὴν ὑπ' ἀριθ. 132 ἐπιγραφὴν.

Ἐχαράχθη ἐπὶ κελλίου τοῦ πρώτου ὀρόφου τῆς Α. πλευρᾶς τοῦ περι-
βόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Ἐκ τοῦ χαράγματος τούτου πληροφοροῦμεθα πρωτοφανῇ κακοκαιρίαν
καὶ σφοδρὰν θαλασσοταραχὴν ἐπισυμβᾶσαν τὴν πέμπτην Φεβρουαρίου τοῦ
1616, ἐξ ἧς ἐναυάγησεν ἱστιοφόρον.

134

Ἀναψα τις καντήλες τοῖς Μεγαλόχαρης τάμα | σωτήριο Ἰανουάριος 1714.

Ἀναγράφεται ἐπὶ λίθου τῆς Α. πλευρᾶς κελλίου τοῦ πρώτου ὀρόφου τῆς
αὐτῆς Μονῆς.

Ἐπιγραμματορικῶς ὁ ἄγνωστος ἡμῖν χαρακτῆς ἱστορεῖ τὴν ἐκ μέρους τῆς
Μεγαλόχαρης πλήρωσιν ἀγνώστου ἡμῖν αἰτήματός του, ἐξ ἧς προῆλθεν ἡ σω-
τηρία του καὶ δι' ἣν αἰσθάνεται τὸ χρέος νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ὑπόσχε-
σίν του νὰ ἀνάψῃ τὰ κανδήλια τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς.

135

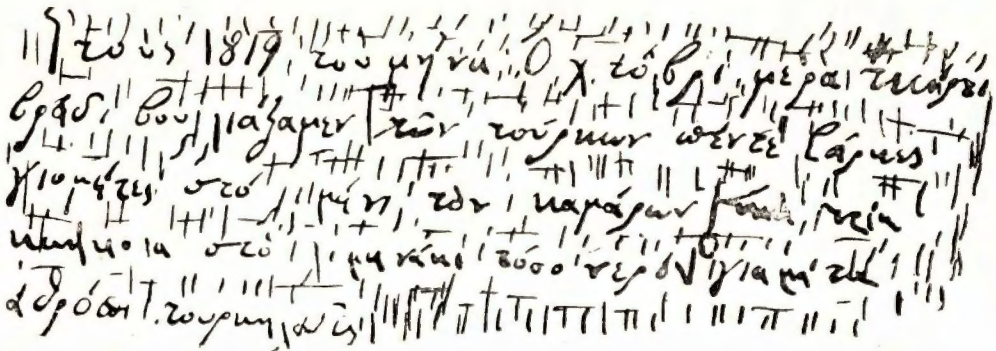
[---] | [---] Ἰν((δικτιῶνος)) ἰγ' ἔτους ,ζξγ' (=7063=1555/4)/
[-----] ε[[ε]]ς μνημόσυνον [---] | [---].

Ἡ κολοβὴ αὕτη ἐπιγραφή ἀναγράφεται ἐπὶ ἀποκεκρουμένου καὶ ἀκα-
τεργάστου λίθου (διασφζόμεναι διαστάσεις 0,23×0,19, ὕψ. γραμμ.
0,03 - 0,06), ἐντετοιχισμένου ὑπερθεῖν τῆς θύρας ἀνωνόμου Ναοῦ, ἀνι-
δρυνέμενον εἰς ὀλίγων μέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ Κα-
θολικοῦ τῆς Μονῆς Βρύσης καὶ περιλαμβανομένου ποτὲ ἐν τῷ μονα-
στηριακῷ αὐτῆς συγκροτήματι.

Ἐκ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιγραφῆς ἑλλείπουνσι τοὐλάχιστον δύο στίχοι,
ἀνὰ εἷς ἐν ἀρχῇ καὶ εἰς τὸ τέλος.

Ὁ ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή λίθος ἐνετοιχίσθη ὑπὸ ἀγνώστου τινὸς μεταξὺ
τῶν ἐτῶν 1554 - 1555, εἴτε ἀπλῶς ὡς «ἐνθύμησις» εἴτε εἰς μνήμην προσ-
φιλοῦς τινος αὐτῷ προσώπου.

123

Στους 1819 τὸν μήνα Ὁκτώβρι μέρα τετάρτῃ | βράδι βουλιάξαμεν
τῶν τούρκων πέντε βάρκες | γιομάτες στὸ λιμάνι τὸν καμάρων καὶ
τρία καήκια στὸ λιμανάκι τόσο νερόν γιαμάτα | ἀνθρόπι τουρκαλάδες.

¹ Αναγράφεται ἐπὶ σχιστολίθου ¹ ἀποκειμένου βορείως τοῦ περιβόλου
τῆς Μονῆς «Παναγία τόσο νερό» ².

³ Ὁκτώβρι, ἀντὶ Ὀκτωβρίου.

στὸ λιμάνι τῶν καμάρων, τουτέστι εἰς τὸν λιμένα τῶν Καμαρῶν, ἔνθα
νῦν ὁ κεντρικὸς λιμὴν τῆς Σίφνου, εὐρισκόμενος βορειοδυτικῶς τῆς εἰρημέ-
νης Μονῆς.

λιμανάκι τόσο νερόν, ὁμίσκος εὐρισκόμενος νοτιοανατολικῶς τῆς αὐτῆς
Μονῆς.

ἀνθρόπι = ἄνθρωποι, ὀνομαστικὴ πληθυντικὸς τεθεῖσα ἀντὶ τῆς αἰτια-
τικῆς, φαινόμενον σύνηθες εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν νησιωτῶν ἰδίᾳ.

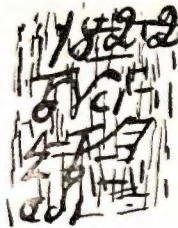
Τουρκαλάδες, προφανῶς θὰ ὑπονοῇ Τούρκους στρατιώτας ἢ ἄγχημα τι
ναυτῶν Τούρκων.

⁴ Ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ περιεχομένου τοῦ χαράγματος τούτου πληροφορού-
μεθα, ὅτι κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον τοῦ 1819, ἦτοι δύο ἔτη πρὸ τῆς Ἐθνεγερ-
σίας, οἱ Σίφνιοι στασιάσαντες κατεπόντισαν εἰς μὲν τὸν λιμένα τῶν Καμα-
ρῶν πέντε λέμβους Τούρκων πλήρεις ἀδηλώτου φορτίου, εἰς δὲ τὸν παρὰ
τῇ Μονῇ λιμενίσκον τρία ἱστιοφόρα πλοῖα πλήρη Τούρκων, πιθανῶς στρα-
τιωτῶν.

1. 1,30×1,37, πάχ. 0,39. Τμῆμα καταλαμβανόμενον ὑπὸ τοῦ χαράγματος
0,19×0,08.

2. Τὸ ὑπ' ὀφιν ἀξιόλογον καθ' ἡμᾶς χάραγμα, οὗ τὴν ὀρθογραφίαν διετή-
ρησα, καθίσταται χρήσιμον διὰ τὴν ἐξαγωγήν ἀναμφισβητήτων συμπερασμάτων,
εἰς ἃ θὰ προβῶμεν μετὰ τὴν ἐρμηνείαν ἑτέρου χαράγματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἐν τῇ
ἀνὰ χειρὸς διατριβῇ ἐδώσαμεν τὸν ἀριθμὸν 172. Εἰς δὲ τὸν ἐπιθυμοῦντα νὰ ἐρευν-
ήσῃ τὴν στάσιν τῶν Σιφνίων κατὰ τὴν περίοδον τῆς μακρᾶς δουλείας καὶ ἰδίως
κατὰ τὴν πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, τὸ ἐξετασθὲν χάραγμα θὰ ἀποτελέσῃ
οὐχὶ εὐκαταφρόνητον συμβολήν.

137

1822 | τὸ ρ[[η]]σι | στὸ π | ὁδι.

Ἐχαράχθη ἐπὶ σχιστολίθου, ὅστις μέχρι τῆς ἐν μηνὶ Αὐγούστῳ 1956 μεταβάσεως ἡμῶν εἰς Σίφνον εἶχε χρησιμοποιηθῇ διὰ τὴν στρώσιν τοῦ βορείου πεζουλίου τοῦ περιβόλου τῆς Μονῆς.

Τὸν σχιστόλιθον τοῦτον διεφύλαξεν ἐν κελλίῳ καθ' ἡμετέραν ὑπόδειξιν ὁ μόνος ἐφησυχάζων ἐν τῇ Μονῇ ταύτῃ μοναχός. Ἐκ τοῦ χαράγματος τούτου πληροφορούμεθα, ὅτι τῷ 1822 ἡ νῆσος Σίφνος εὕρισκετο ἐν πολεμικῷ συναγερωῶ.

138

Βο[[ή]]θα μας Π((αναγί))α Θ((εοτόκ))ε νὰ ἐλευτερο[ο]θοῦμε. Μνή<α>σθητη
τοῦ π[α]ριουσίου λαοῦ Σου 1613 (1618).

Ἀναγράφεται ἐπὶ κορμῷ ἀποκεκρουμένου μαρμαρίνου κίονος (1,20×0,85, διαμ. 0,67, ἔψ. γραμμ. 0,04 - 0,05) προχριστιανικῆς ἐποχῆς, ὅπως ἐκ τῆς καταστάσεως τοῦ μαρμάρου δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν. Ὁ ἐπὶ τῆς ἐπάνω ἐπιφανείας τούτου τόρμος, ὀρθογώνιος ὦν καὶ εὐρύς, δηλοῖ, ὅτι ἐγομφοῦτο ἐν αὐτῷ πλίνθος μαρμαρίνου ἀγάλματος.

Ἦδη ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος κορμὸς εὕρισκεται ἔξωθεν τοῦ περιβόλου τῆς ἐν Σίφνῳ Μονῆς Φυρόγια καὶ εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ΝΔ. γωνίας περὶ τὰ τριάκοντα μέτρα.

Μνησθητη, ἀντὶ τοῦ μνήσθητι. Παριούσιος, ἀντὶ τοῦ περιούσιος = ἐκλεκτός.

Ἡ ὑπὸ ἐξέτασιν ἐπιγραφή, ἃν καὶ δυσκόλως ἀναγινώσκεται, λόγῳ τοῦ σκαιοῦ τρόπου τῆς χαράξεως αὐτῆς, περιέχει μίαν πραγματικῶς συγκινητικὴν καὶ πλήρους εὐλαβείας ἐπὶ κλήσιν πρὸς τὴν Θεοτόκον, ἵνα «μνησθῇ» τοῦ παριουσίου Αὐτῆς λαοῦ διὰ νὰ ἐλευθερωθῇ οὗτος τῶν δεσμῶν τῆς δουλείας. Φαίνεται δ' ὅτι ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπὶ κλήσις ἀρχικῶς ἀνεγράφη τῷ 1613, ὅτε εἰσέτι ἡ νῆσος διετέλει ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Φράγκων, μετὰ δὲ τὴν

δούλωσιν αὐτῆς εἰς τοὺς Τούρκους ὑπὸ ἄλλης χειρὸς μετετράπη ὁ τελευταῖος ἀριθμὸς τῆς χρονολογίας (3) εἰς ἀριθμὸν 8. Διὰ τῆς μετατροπῆς ταύτης ἀπευθύνεται καὶ πάλιν ἡ ἐπίκλησις πρὸς τὴν Θεοτόκον πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν Τούρκων διατελοῦντος γένους τῇ προστασίᾳ Αὐτῆς.

139

Οἱ Φράγκοι | θέλουν νὰ μᾶς ξ(ω)μόσουν [—] | 1615.

140

Οἱ φραγκολεβαντίνοι [—] | καὶ νὰ μᾶς φραγκέψουν [—] |.

141

Κατὰρὰ στοὺς | Φράγκους | καὶ στοὺς Τούρκους.

142

Μὴ δίνετε βάσι στοὺς Τούρκους εἶναι | χειρότεροι ἀπ' τοὺς Φράγκους.

Τὰ χαράγματα ταῦτα ἐχαράχθησαν ἐπὶ κελλίων τῆς αὐτῆς Μονῆς¹.

Ἐκ τῶν δύο πρώτων διαπιστοῦνται καὶ αὐθις ἡ προσπάθεια τῆς παπικῆς ἐκκλησίας πρὸς ἐξώμοσιν τῶν δογμάτων τῆς ἡμετέρας πίστεως καὶ ὁ ἐνεργούμενος ἀδιάκοπος προσηλυτισμὸς τῶν ὀρθοδόξων. Διὰ δὲ τῶν δύο ἄλλων ἐκδηλοῦνται ἡ εὐλόγος ἀγανάκτησις καὶ ἡ ἔκρηξις Ἱερᾶς ὀργῆς τῶν ἀναγραφάντων αὐτὰ ἐναντίον τῶν κατακτητῶν Φράγκων καὶ Μουσουλμάνων. Ἐν τῷ τετάρτῳ χαράγματι, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ Τοῦρκοι χαρακτηρίζονται ὡς «χειρότεροι τῶν Φράγκων», ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἑξῆς: Ὁ ἀναγράφας αὐτό, προφανῶς ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Ἰμπραήμ ἐκδοθέντα (1615-1648) προνομιακὸν χάρτην, δι' οὗ παρεχωροῦντο εἰς τοὺς Σιφνίους ἀξιόλογα δικαιώματα², ὥς καὶ τὰ ἐπακολουθήσαντα σκληρὰ δεινοπαθήματα τῶν κατοίκων τῆς Σίφνου ἐκ μέρους τῶν ἀθετούντων πάντοτε τὰ προνόμια καὶ καταπατούντων αὐτὰ αἰμοχαρῶν Μωαμεθανῶν, ἐκφράζει τὸν ἔναντι τούτων ἀποτροπιασμὸν τοῦ Γένους, χαρακτηρίζων ὅλως ἀνωφελῆ, ἐπικίνδυνον καὶ ὀλεθρίαν τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐμπιστοσύνην.

143

Βασταξα πολεμόντας τοὺς τούρκους 1818

Βάσταξα πολεμόντας τοὺς τούρκους | 1818.

Ἐχαράχθη ἐπὶ τεθραυσμένου τεμαχίου πίθου, ἀποκειμένου εἰς «πολεμίστραν» τῆς Β πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς³.

Βάσταξα = ἐκράτησα, μὲ τὴν σημασίαν τοῦ ἀντέσχον.

Ἐκ τοῦ χαράγματος τούτου πληροφορούμεθα ἄγνωστον ἄλλοθεν σύρραξιν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων λαβοῦσαν χώραν τῷ 1818 πρὸ τῆς Μονῆς Φυρόγια, ὃ περιβόλος τῆς ὁποίας μετὰ τῶν ἰσχυρῶν ἐπάλλεων καὶ ἡ ἀνδρεία τῶν ἀμυνομένων συνετέλεσαν ὥστε — τοῦλάχιστον κατὰ τὴν μνημονευομένην σύρραξιν — νὰ μὴ ἄλωθῃ ἡ Μονή.

1. Τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς Β. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς κελλίου κειμένου ἐν τῇ Α. πλευρᾷ τοῦ περιβόλου, τὸ δεύτερον ἐπὶ τῆς Δ. καὶ τὸ τρίτον ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ κελλίου, τὸ δὲ τέταρτον ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς κελλίου κειμένου ἐν τῇ Δ. πλευρᾷ τοῦ περιβόλου.

2. Ὅρα Μ. Ἑλλ. Ἐγκυκλοπαιδείαν Πυρσοῦ, τόμ. ΚΑ', ἐν λέξει Σίφνος.

3. Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος τεμάχιον, ἡσφάλισα προσωρινῶς περιστηρίζας αὐτὸ διὰ λίθων.

144

Τραυματιστὸς ὁ ἀδελφὸς Τιμόθεος ἀπὸ Τουρκικὸν
 βογι με αὐθιανὲ ἀνασθαιδὸς ἐν Κηφισοῦ ὁ ὅς· ἰχο-
 ρίοι 20^ο

Τρα[[υ]]ματίο|τ|η ὁ ἀδελφὸς Τιμόθεος ἀπὸ Τουρκικὸν | βόλι κ' ε' | ἀπ' ὁ' θανε
 ἀναπα<β>θ' | ι' | ς ἐν Κ' | ι' | ρί' ο' | ὁ Θ((εδ))ς συ[[γ]]χ' ο' | | ρέσ' ι' | τον.

Ἀναγράφεται ἐπὶ σχιστολίθου, ἀποκειμένου ἐν τῇ αὐτῇ πολεμίστρᾳ,
 ἔνθα καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 143 χάραγμα.

Ὁ τρόπος καὶ τὸ εἶδος γραφῆς δεικνύουσιν, ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος
 χάραγμα ἀνεγράφη οὐχὶ διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς, δι' ἧς καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 143.
 Διὰ τούτου, συνεχιζομένης τῆς πληροφορίας τοῦ προηγουμένου χαράγματος
 περὶ συρράξεως πρὸς τοὺς Τούρκους, μνημονεύεται ὁ θανάσιμος τραυματι-
 σμὸς τοῦ ἀδελφοῦ (= μοναχοῦ) Τιμοθέου, «ἀπὸ Τουρκικὸν βόλι» καὶ ἡ
 πρὸς τὸν Θεὸν θερμὴ ἐπίκλησις ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν του.

145

1701
 4 Σεπτ.
 Σωθήκαμε
 ἀπὸ ναυάγιον λόγον
 φουρτούνας θύελλας καὶ σίφωνα

1701 | 4 Σεπτ((εμβρίου)) | Σωθήκαμε | ἀπὸ ναυάγιον λόγον | φουρτούνας
 θύελλ[[λ]]ας καὶ σίφωνα.

Ἀναγράφεται ἐπὶ κελλίου τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς
 Μονῆς καὶ ἀγγέλλεται δι' αὐτῆς θεομηνία ἐπισυμβᾶσα τὴν τετάρτην
 Σεπτεμβρίου τοῦ 1701, ἐξ ἧς ἐκινδύνευσε νὰ πνιγῇ ὁ χαράξας τὴν
 ἀνωτέρω «ἐνθύμησιν».

Φουρτούνα = θύελλα, Σίφων.

Ἐν τῷ ἐξεταζομένῳ χαράγματι ὁ ἀναγράφας ἔμπλεως θρησκευτικῶν
 αἰσθημάτων καὶ εὐγνωμοσύνης διαιώνισε διὰ τῆς ἀναγραφῆς τῆς περὶ ἧς

πρόκειται ἐνθυμήσεως τὸ συντελεσθὲν θαῦμα τῆς ἐκ τοῦ ναναγίου σωτηρίας του.

146

Προσευχήθηκα κλεισμένος ἐπὶ μερόνυχτα
γιά τὴν ὑγίαν τοῦ τόπου καὶ τῶν
μικρῶν παιδιῶν
6 Ἰουνίου 1722.

Προσευχήθηκα κλεισμένος ἐπὶ μερόνυχτα | γιά τὴν ὑγίαν
τοῦ τόπου καὶ τῶν | μικρῶν παιδιῶν | 6 Ἰουνίου 1722.

Ἐχαράχθη εἰς τὸ πρῶτον κελλίον τῆς Α. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χάραγμα, ἂν καὶ ἀνώνυμον, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦιτον προέρχεται ἐξ Ἱερωμένου τινὸς καὶ οὐδόλως ἀπίθανον ἐκ μοναχοῦ τῆς Μονῆς, ἐνθα ἀνεγράφη.

Αἰτία τῆς κατὰ μόνας ἐπταμέρου προσευχῆς θὰ ἦτο προφανῶς ἐπιδημία τις, ἡ ὁποία θὰ προσέβαλε κατὰ μῆνα Μάϊον τοῦ 1722 τοὺς κατοίκους τῆς νήσου καὶ ἰδίᾳ τὰ παιδιά αὐτῶν.

147

Γιόρτασα τὸ Πάσχα οἰκογενειακὰ καὶ
καὶ χόρεψα ὡς ὁ Θεὸς τὴν μᾶς
Δίνει ἡ γὰρ χαρὰ καὶ καλὸ κέφι
1709

Γιόρτασα τὸ Πάσχα οἰκογενειακὰ | καὶ χόρεψα πολὺ. Ὁ Θεὸς τὰ μᾶς | δίνει
{ὄγει} α χαρὰ καὶ καλὸ κέφι | 1709.

Ἐχαράχθη ἐπὶ κελλίον τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Τὸ πρωτότυπον τοῦτο χάραγμα δεικνύει, οὐ μόνον τὸ εὐθυμον καὶ «καλόκαρδον» τοῦ χαρακτοῦ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ βαθὺ θρησκευτικὸν αὐτοῦ συναίσθημα, ἀλλὰ καὶ τὴν ὀλιγάρκειαν αὐτοῦ, ἥτις εὐρίσκει τὴν ἱκανοποίησίν της εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς Θεοῦ παροχὴν ὑγείας, χαρᾶς καὶ εὐθυμίας καὶ οὐχὶ εἰς τὴν κτῆσιν ὑλικῶν ἀγαθῶν.

129

148

Παρεκάλεσα τὴν Ἁγία Τριάδα καὶ ἐθεραπεύθη τὸ
μονάκριβον τέκνον μου ἐκ νόσου δεινῆς.

Παρεκάλεσα τὴν Ἁγία Τριάδα καὶ ἐθεραπεύθη τὸ | μονάκριβον τέκνον μου
ἐκ νόσου δεινῆς.

149

Ἐδὼ σιὸ Ναὸ σου Χριστέ μου βρῆκα τὴν σωτηρίαν μου.

Ἐδὼ σιὸ Ναὸ σου Χριστέ μου βρῆκα τὴ σωτηρία μου.

150

Καὶ μένα ὁ Θεὸς ἔκαμεν τὸ θά[[υ]]μα του καὶ αὐτῶν.

Καὶ μένα ὁ Θεὸς ἔκαμεν τὸ θά[[υ]]μα του καὶ αὐτῶν. | [---].

Καὶ αἱ τρεῖς αὗται ἐνθυμήσεις ἀναγράφονται αὐτόθι, ἀναφέρονται δὲ εἰς θαύματα, ἅτινα ἐγιναν εἰς καταφυγόντας καὶ προσευχηθέντας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς αὐτῆς Μονῆς πιστοὺς, οἱ ὅποιοι καὶ ἐκφράζουσιν ἐν κατανύξει τὴν εὐγνωμοσύνην των.

151

Ζωοδόχος Πηγή ἡ ἀενάως βρύουσα.

Ζωοδόχος πηγή ἡ ἀενάως βρύουσα.

Ἐχαράχθη ἐπὶ κελλίου τοῦ δευτέρου ὁρόφου τῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Ὅμοιον περιεχόμενον τοῦ ἡμετέρου χαράγματος, ἀλλὰ κεφαλαίοις γράμμασι γεγραμμένον, ἀνεῦρον ἐν ἐπιγραφῇ, ἣν ἤδη ἐξήτασα ἐν τοῖς προηγούμενοις¹.

1. Ὅρα τὴν ὑπ' ἀριθ. 129 ἐπιγραφὴν.

152

Τὸνδε δόμεν πόδεσι φίλος | ἐμβεβαῶς ἀγ[α]νοῖται | ,αχλζ' (=1687).

Ἐκ κ[ώ]μης Ζέρμας | Μ[ε]τ[ε]χάλης Ζωγράφος |
Ζ[ω]γράφῃσα τὸ Ναὸ | τῆς Παναγίας.

Ἐκ κ[ώ]μης Ζέρμας | Μ[ε]τ[ε]χάλης Ζωγράφος |
Ζ[ω]γράφῃσα τὸ Ναὸ | τῆς Παναγίας.

Πρόκειται περὶ δακτυλικοῦ στίχου κατὰ πάντα ὁμοίου πρὸς ἀρχὴν ἐπιγραφῆς ἐπὶ μαρμαρίνου ὑπερθύρου τῆς πρὸς δυσμὰς κυρίας εἰσόδου τοῦ ἐν Μυστρᾷ Ἁγίου Δημητρίου¹ (Μητρόπολις) καὶ πανομοιότυπου ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον, διαφέροντος ὅμως ὡς πρὸς τὸν τύπον γραφῆς καὶ τὴν ἐπιτασσομένην χρονολογίαν, ἄλλης ἐπιγραφῆς ἀνεκδότου εἰσέτι, ἣν ἀνεῦρον ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ἁγίου Συμεῶνος καὶ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐν τῇ ἐξετάσει τῆς ὑπ' ἀριθ. 160 ἐπιγραφῆς.

153

Ἐκ κ[ώ]μης Ζέρμας | Μ[ε]τ[ε]χάλης Ζωγράφος |
Ζ[ω]γράφῃσα τὸ Ναὸ | τῆς Παναγίας.

Ἐκ κ[ώ]μης Ζέρμας | Μ[ε]τ[ε]χάλης Ζωγράφος |
Ζ[ω]γράφῃσα τὸ Ναὸ | τῆς Παναγίας.

Ἐκ κ[ώ]μης Ζέρμας | Μ[ε]τ[ε]χάλης Ζωγράφος |
Ζ[ω]γράφῃσα τὸ Ναὸ | τῆς Παναγίας.

Κόμη Ζέρμα, ἀντὶ κώμη Ζέρμα, χωρίον καὶ κοινότης τῆς ἐπαρχίας Κονίτσης τοῦ νομοῦ Ἰωαννίνων.

Ζωγράφος = Ἀγιογράφος. **Ζωγράφῃσα**, ἀντὶ ἐξωγράφῃσα, ιστόρησα.

Ὁ εἰς τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν χάραγμα ἀναφερόμενος Ἀγιογράφος, δὲν εἶναι

1. Ὁρα **Κ. Ζησίου**, Σύμμικτα, σελ. 22.

ἡμῖν ἄγνωστος. Ἐναφέρεται εἰς ἐπιγραφὴν ὑπερθύρου τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Καμένας¹, ἐξ ἧς σὺν τοῖς ἄλλοις λαμβάνομεν τὴν πληροφορίαν, ὅτι οὗτος ἱστόρησε τὸ προμνησθὲν Καθολικὸν τὸ ἔτος 1664. Ἡ πληροφορία αὕτη τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ εἰρημένου ὑπερθύρου ὁδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὸ ἀσφαλὲς συμπέρασμα, καθ' ὃ καὶ τὸ Καθολικὸν τῆς Μονῆς Φυρόγια, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀτυχῶς νῦν οὐδεμία τοιχογραφία διασφύζεται, ἱστορήθη τὸν ΙΖ' αἰῶνα.

154

ρ ϝς
οο
καικ
τητο
ρα

Ροῦσ | ος | καὶ κ | τήτο | ρα[[ς]].

Ἐναγράφεται ἐπὶ ἐντετοιχισμένης μαρμαρίνης πλακὸς ὑπερθεν τῆς ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς θύρας τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Παναγίας τῆς Χρυσοπηγῆς.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀναμφιβόλως ἀποτελεῖ συνέχειαν, ἥτις δὲν διασώζεται. Ὁ δ' ἐν αὐτῇ ἀναφερόμενος ὡς κτήτωρ **Ροῦσσο**ς μοι εἶναι ἄλλοθεν ἄγνωστος. Οἰκογένειαι φέρουσιν τὸ ἐπώνυμον τοῦτο ὑπάρχουσιν οὐχὶ ἐν Σίφῳ, ἀλλ' ἐν τῇ γειτνιαζούσῃ αὐτῇ νήσῳ Μήλῳ, ἐκ μιᾶς τῶν ὁποίων προφανῶς κατάγεται καὶ ὁ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιγραφῇ μνημονευόμενος.

1. Ὅρα II. *Πουλίτσα*, Ἐπιγραφαὶ καὶ ἐνθυμήσεις ἐκ τῆς Βορείου Ἡπείρου (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Ε', σελ. 91). Περὶ δὲ τῆς Μονῆς Καμένας ἢ Καμίνου, ἰδὲ αὐτόθι ὑπόσημ. 1.

§ 3. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ τῶν Μονῶν Προφήτου Ἡλίου,
Προφήτου Συμεῶνος, Ταξιάρχου Σκάφης καὶ Χρυσαστόμου

155

Ἀφιερωσε | Κ((ύριε)) β((οήθει)) τ((ῶ)) Σ((ῶ)). {δ((ούλω))} ,σχγγ'
(= 6653=1145).

Ἀναγράφεται ἐπὶ ἀποκεκρουμένου λευκοῦ μαρμάρου (0,29×0,15, πά-
χους 0,06, ὕψ. γραμμ. 0,04-0,01), προερχομένου ἐξ ἐπιστυλίου Τέμ-
πλου καὶ ἀποκειμένου νῦν ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς Μονῆς τοῦ Προφήτου
Ἡλίου.

Ἡ ἐν αὐτῇ χρονολογία εἶναι πολύτιμος, διότι ἀποτελεῖ ἐν χρονολογι-
κὸν terminum post quem, τὸ ὁποῖον χρησιμεύει ἡμῖν διὰ τὸν προσ-
διορισμὸν τῆς ἡλικίας τοῦ μνημείου, ὅπερ λόγῳ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἀνα-
καινίσεων καὶ ἐπισκευῶν ἀπώλεσε νῦν σχεδὸν πᾶν παλαιὸν ἔχρος. Τοῦτο εὐ-
λόγως παρὰ τοῖς Σιφνίοις θεωρεῖται ὡς τὸ παλαιότερον Χριστιανικὸν κτί-
σμα τῆς νήσου.

Ἡ ἐκ τῆς ἐπόψεως ταύτης πολύτιμος αὕτη ἐπιγραφή, ἐξ ἧς ἀτυχῶς
ἐλλείπει τὸ ὄνομα τοῦ ἀφιερωτοῦ, θὰ ἔπρεπεν, ἔστω μετὰ τινος δισταγμοῦ,
νὰ ἀποφανθῇ τις ὅτι μετεφέρθη ἀλλαχόθεν. Ἐν τούτοις ἡτύχησάμεν νὰ
ἄρωμεν πᾶσαν ἐν προκειμένῳ ἀμφιβολίαν ἐκ τῆς ἀνευρέσεως ἄλλης ἐπιγρα-
φῆς, περὶ ἧς ὁ λόγος.

156

[---] τοῦ Προφή[του] [Ἡλία] | [---] Ἰνδικτιῶνος η'.

Ἀναγράφεται ἐπὶ ἀποκεκρουμένου λευκοῦ μαρμάρου (0,14×0,7, πάχους 0,6, ὕψ. γραμμ. 0,04 - 0,01) προερχομένου ἐξ ἐπιστυλίου Τέμπλου, κειμένου ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Ἡ κολοβὴ αὕτη ἐπιγραφὴ εἶναι ἴσης ἀξίας πρὸς τὴν προηγουμένην, διότι ἐξ αὐτῆς αἴρεται πᾶσα ἐπιφύλαξις σχετικῶς μὲ τὴν προέλευσιν τῆς ἀνωτέρω ἐξετασθείσης. Ὁ τύπος καὶ τρόπος γραφῆς, ὡς καὶ τὸ εἶδος μαρμάρου ἐκατέρας, πείθουσιν, ὅτι ἀμφότεραι ἀποτελοῦσι τεμάχια τοῦ αὐτοῦ μὴ διασφζομένου ἐπιστυλίου μαρμαρίνου Τέμπλου.

Ἐκ τῆς ὑπ' ὄψιν μάλιστα ἐπιγραφῆς καθίσταται δῆλον, ὅτι ἡ κατὰ τὸ 1145 ἀναφερομένη ἐν τῇ προηγουμένη ἐπιγραφῇ ἀφιέρωσις ἐγένετο πρὸς τὸ Καθολικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ, ἀναντιλέκτως δὲ αὐτῇ ἀφορᾷ εἰς τὸ μὴ διασφζόμενον νῦν μαρμαρίνον Τέμπλον, ὅπερ κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα διεχώριζε τὸ Ἱερὸν τοῦ μνημονευθέντος Καθολικοῦ ἀπὸ τοῦ κυρίως Ναοῦ. Ἄλλως δὲ ἡ ἐν τῇ ἐξετασθείσῃ ἐπιγραφῇ ὀγδόη ἰνδικτιῶν συμπίπτει πρὸς τὸ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος ,ϛ'χγ', ἥτοι τὸ σωτήριον ἔτος 1145.

157

1777
ΚΑΘΗ ΓΥ
ΜΕΝΟΣ

ΑΘΑΝΑΓ
ΟΙΟΣ ΦΗ
ΛΗΛΑΚ
ΟΙΓ

1777 | Καθηγοῦ | μενος | Ἀθανάσ | <οι>ος Φ | ι | λ | ι | π | [π] | κ | <οι>ς.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀναγράφεται ἐπὶ δύο πλακῶν, ἐντετοιχισμένων ὑπερθεὶς τῆς Πύλης τῆς Ἀγίας Προθέσεως τοῦ Καθολικοῦ τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Ἐκ ταύτης πληροφοροῦμεθα, ὅτι περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἡγοῦ-

μενος τῆς Μονῆς τοῦ Προφῆτου Ἑλίου ἦτο ὁ Ἀθανάσιος Φιλιππάκης καὶ ὅτι τῷ 1777 ἐπὶ ἡγουμενίας του ἀνεκαινίσθη τὸ προμνησθὲν Καθολικόν. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη παρέχει τὴν συμβολὴν τῆς εἰς τὴν μελέτην τῆς Μονῆς ταύτης, ἣτις, ὡς δείκνυται ἐκ πολλῶν τεκμηρίων, οὐσα μία τῶν ἀρχαιοτέρων τῆς νήσου Σίφνου ὑπέστη πλείστας ὅσας καταστροφὰς καὶ ἀλλεπαλλήλους ἀνακαινίσεις¹.

158

Ι Ζ Η ΔΙΑ ΔΑΤΑΩΣ ΚΑΙ ΕΞΟΔΟΥ ΝΙΚΗ
 ΦΟΡΟΥ ΙΕΡΟΔΙΑΚΟΝΟΥ ΜΗΝΗ 1882
 ΚΑ ΔΙΑ ΣΙΝ
 ΑΒΗΜΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΙΕΡΕΩΣ ΚΑΙ ΜΑΥΚΑΤΣΚΑΙ
 ΛΑΡΙΣΕΙΦΝΟΥ

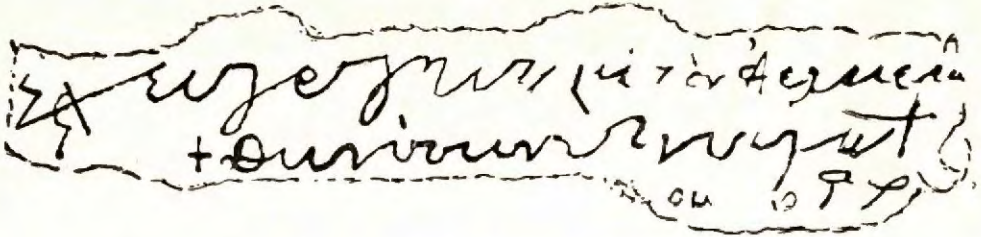
Ι Ζ Η Διὰ δαπάνῃ η ῥς καὶ ἐξόδου Νικῃ η ῥ | φόρου Ἱεροδιακόνου μηνῃ ι ῥ
 Ἱου(ον) λ((ίφ)) | καὶ διὰ οῖ ν ῥν | δρομῆς Νικολάου Ἱερέῃ ω ῥς Μπαούκα
 τ[[οῦ]] Σακαὶ | λαρίον Σίφνου.

Ἡ ἀνορθόγραφος ἐπιγραφὴ αὕτη, ἀναγεγραφομένη ἐπὶ μαρμαρίνου ὑπερθύρου τῆς Ὠραίας Πύλης τοῦ αὐτοῦ Καθολικοῦ, πληροφορεῖ, ὅτι τὸ νῦν Τέμπλον κατεσκευάσθη δαπάναις τοῦ Ἱεροδιακόνου Νικηφόρου καὶ διὰ συνδρομῆς τοῦ ἐκ Σίφνου καταγομένου Ἱερέως καὶ Σακελλαρίου Νικολάου Μπούκα.

Τὰ προτασσόμενα ψηφία Ι Ζ Η δὲν παρέχουσι τὴν δυνατότητα καθορισμοῦ χρονολογίας, ἥς μόνον ὁ μὴν τῆς ἀνακαινίσεως ἀναγράφεται. Ἐχοντες ὅμως ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἀκριβὴς χρόνος τῆς κατασκευῆς τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Τέμπλου σημειοῦται εἰς τὴν προηγουμένως ἐξετασθεῖσαν ἐπιγραφὴν τῆς Πύλης τῆς Ἀγίας Προθέσεως τοῦ αὐτοῦ Ἱεροῦ δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ ἀποφανθῶμεν, ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος Τέμπλον κατεσκευάσθη τῷ 1777.

Ἡ ἀπασχολήσασα ἡμᾶς ἐπιγραφὴ ἔχει τὴν αὐτὴν ἀξίαν μὲ τὴν τῆς προηγουμένης διὰ τὸν μέλλοντα μελετητὴν τῆς Μονῆς ταύτης.

1. Ἡ ἀξιόλογος Μονὴ αὕτη εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον θὰ ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον ἰδίας ἡμῶν ἐρεῦνης καὶ μελέτης.

Ἐλετούργησα με τὸν Ἀρχιερέα | ≠ Διονύσιον
Λητιζα ≠ | [-----ου-----, αφ-----].

Εὑρίσκεται κεχαραγμένον ἐπὶ ἀπεκεκρουμένου λίθου (0,30×0,20), κειμένου ἐπὶ τῆς Α. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς (Προφήτου Ἡλίου).

Τὸ ὄνομα τοῦ μνημονευομένου Ἀρχιερέως καὶ τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ δὲν μοὶ εἶναι ἄγνωστα. Ὑπομιμήσκουσί με μάλιστα ἐπιγραφὴν ἐτέρας Μονῆς¹ ἔχουσαν οὕτω:

«... Ἀρχιερατεύοντος κυρίῳ κὺρ Διονυσίῳ Λητιζᾷ καὶ Ἀγράφῳ»².

Εἰς τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς χάραγμα τίθεται κατ' ἀνάγκην τὸ πρόβλημα τοῦ καθορισμοῦ περὶ τίνος ἀρχιερέως πρόκειται, δεδομένου ὅτι ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα φέρονται δύο, ἐξ ὧν ὁ εἰς κατὰ τὰ ἔτη 1712-1730, ὁ δ' ἄλλος τῷ 1834³.

Εἰς τὴν ἐπίλυσιν τοῦ προκύπτοντος προβλήματός βοηθούμεθα ἐκ τεσσάρων διασωθέντων ψηφίων ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ τοῦ ὑπ' ὄψιν χαράγματος. Ἡ μὲν δίφθογγος **ου** ἀποτελεῖ τὰ τελευταῖα γράμματα Μηνός, γραφέντος ἐν γενικῇ πτώσει, τὰ δὲ ἐπιτασσόμενα ψηφία **αφ**, ἐξ ὧν μάλιστα τὸ πρῶτον μεθ' ὑπογεγραμμένης, εἶναι ἀρχικά χρονολογίας τοῦ 1770 καὶ ἐξῆς.

Ἄρα ὁ ἐν τῷ ἐξετασθέντι χαράγματι ἀναφερόμενος Διονύσιος εἶναι ὁ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος Ἐπίσκοπος. Παραμένει εἰσέτι ἄγνωστον ποῖον ἔτος μεταξὺ τῆς περιόδου 1712-1730, καθ' ἣν οὗτος ἡρχιεράτευσε, μετέβη εἰς Σίφνον καὶ ὑπὸ ποίας περιστάσεις, πόσον καιρὸν παρέμεινεν ἐκεῖ, καὶ ποῖος εἶναι ὁ συλλειτουργήσας μετ' αὐτοῦ.

1. Τῆς τοῦ Προυσοῦ, ἐν τῷ τέως δήμῳ Ἀρακυνθίων.

2. Αὕτη ἀναγράφεται ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς θύρας. Ὅρα **Π. Πουλίτσα**, Ἐπιγραφαί, ἐνθυμήσεις καὶ σιγίλλια ἐξ Εὐρυτανίας (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Γ', σελ. 265).

3. Ἰδὲ **Πορφυρίου Οὐσπένσκη**, Ὀδοιπορία εἰς τὰς Μονὰς τῶν Μετεώρων καὶ Ὅσσης, ἐν Πετρούπολει 1896 (Ρωσιστί).

ΤΟΝΔΕΔΟΜΟΝ ΜΟΔΕΣΙ ΓΙΛΟΣ ΕΜΒΕΒΑΩΣ ΑΓΑΝΟΙΣΙΑΧΕΖ

Τόνδε δόμον¹ πόδεσι φίλος | ἐμβεβαῶς² ἀγανοῖσι³ ,αχξζ' (=1667).

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη γεγραμμένη ἐπὶ ἀποκεκρουμένου μαρμάρου (διασφ-
ζόμεναι διαστάσεις 0,03×0,06, πάχ. 0,07, ὕψ. γραμμ. 0,01-0,03)
ἀνευρέθη ὑφ' ἡμῶν ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Συμεῶ-
νος κατὰ τὴν ἐκεῖ μετὰβασίν μας τὸν Αὐγούστον τοῦ 1956. Ταύτην
περισυλλέξαντες ἐναπεθέσαμεν ἐν τῷ Ἁγίῳ Βήματι τοῦ Καθολικοῦ
τῆς εἰρημένης Μονῆς.

Πρόκειται περὶ δακτυλικοῦ στίχου κατὰ πάντα ὁμοίου πρὸς τὸ ἔξετα-
σθὲν ἥδη ὑπ' ἀριθ. 152 χάραγμα.

161

Κοιμητ[ήριον] | ἔνθα κεῖτ[αι] | ὁ τῆς μακα[ρί]ας μνήμης | ᾧ Ἁγού [μ] εν-
<ν>ος Β[ασί] | λειος. Μηνὶ Μα[τ]θ[ω] | ἔτους σωτηρίο[υ ---].

Ἀναγράφεται ἐπὶ ἀποκεκρουμένης ἐξ ὑπολεύκου ἀμμολίθου στήλης
ἀποληγοῦσης ἄνω εἰς ἀέτωμα, ἥς τὸ ὀλικὸν ὕψος ἤτο ποτε 1,22, τὸ
πλάτος 0,58 καὶ τὸ πάχος 0,45 (ὕψ. γραμμ. 0,05, διασφζόμεναι νῦν
διαστάσεις μέγισται 1,18×0,49×0,45).

Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος στήλη, ἐπιτύμβιος οὖσα, κεῖται εἰς ἀπόστασιν πε-

1. Δόμος = οἰκοδομή, ναός.

2. ἐμβεβαῶς = ἐμβαίνω

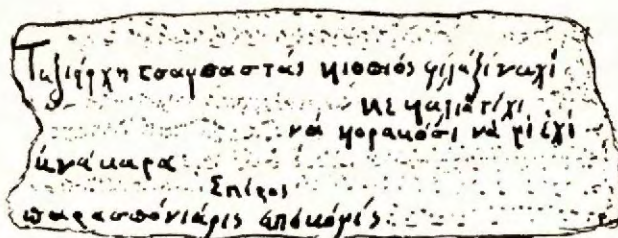
3. ἀγανοῖσι — ἀγανος = πρῶτος ἰλαρὸς χαρούμενος.

ρίπου ἐξήκοντα μέτρων ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς ΒΔ. γωνίας τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Ἡ ἐν αὐτῇ ἐπιγραφὴ ἀχρονολόγητος καταστᾶσα λόγῳ ἀποκρούσεως τοῦ λίθου παρέχει ἡμῖν μόνον τὴν πληροφορίαν, ὅτι ἐν μηνὶ Μαΐῳ ἄγνωστον ποίου ἔτους ἀπεβίωσεν ἡγούμενός τις τῆς αὐτῆς Μονῆς ὀνομαζόμενος Βασίλειος.

Ἐν τῷ πέμπτῳ στίχῳ παρελείφθη τὸ γράμμα Μ πρὸ τοῦ Ε καὶ ἐδιττογραφήθη τὸ γράμμα Ν.

162

[-----] | Ταξιάρχῃ τοῦ ἀμπασιᾶς κιοσίου γρηγορίου καὶ γαβριήλ καὶ γορακίου καὶ ῥιχίου ἀνάκτορα Σπύρου παρασπόνιάρη ἀπὸ κλῆμ' ἰ' ἰς' [-----].

Ἐγαράχθη ἐπὶ λίθου (0,37×0,39) ἐντετοιχισμένου εἰς κελλίον τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς Μονῆς Ταξιάρχου τῆς Σκάφης.

Ἐκ τῶν ἐν αὐτῷ λέξεων οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει, ὅτι ὁ ἀναφερόμενος «Σπύρος» κατάγεται ἐξ ἀγνώστου τινὸς κόμης τῆς Ἡπείρου, ἧς τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα μεταχειρίζεται καὶ ἐν τῇ γραφῇ. Οὕτω ἡ λέξις ἀμπασιᾶς ἐν τῇ Ἡπειρωτικῇ διαλέκτῳ σημαίνει σκάφη, ἐν ἣ τίθενται ἐπὶ τινὰς ἡμέρας τὰ εἰς κατεργασίαν ὑποβαλλόμενα δέρματα¹, ἵνα «βαλανοκοπισθῶσιν». Προφανῶς δὲ ὁ κατὰ τὰ ἄλλα ἄγνωστος ἡμῖν Σπυρίδων, ἀκούσας ὅτι ὁ Ναὸς τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ταξιάρχου τῆς Σκάφης, τουτέστι τοῦ ἀνιδρυμένου ἐπὶ σκαφοειδοῦς ἐδάφους, μετεχειρίσθη τὴν οἰκίαν αὐτῷ λέξιν «ἀμπασιᾶς».

κάλλια, ἀντὶ κάλλια, ἐπίρ. κάλλιον καὶ ὡς ἐπίθετον εἰς σημασίαν κάλλιστος, ἄριστος. «Τὴν κάλλια του κόρη»². Ἐὰρ «κάλλια τύχη» σημαίνει τὴν πλέον καλὴν τύχην, τὴν ἀρίστην τύχην.

1. Ὅρα II. Ἀραβαντινοῦ, Ἡπειρωτικὸν Γλωσσάριον, ἐν Ἀθήναις 1909, σελ. 18.

2. Αὐτόθι, σελ. 45.

κορακόςη ἀντὶ κορακώση, ἐκ τοῦ κορακῶνομαι = παθαίνω ἐκ κρυολογήματος συστολὴν τῶν νεύρων τοῦ τραχήλου¹.

ἀνάκαρα (ἡ) = δύναμις, ἰσχὺς, πνοή². Παράλληλον: «Ἀνάκαρα νὰ μὴν ἔχη ὁ διάτανος».

παρασπονιάρις, ἀντὶ τοῦ ὀρθογραφικῶς ὀρθοῦ «παρασπονιάρης»³. Δὲν πρόκειται περὶ ἐπιθέτου, ἀλλὰ περὶ ἐμμίσθου γεωργοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον παρέχεται τὸ δικαίωμα νὰ καλλιεργῇ πρὸς ἴδιον ὄφελος μικρὸν τεμάχιον γῆς διὰ σπόρου καὶ ἀροτήρων βοῶν τοῦ ἰδιοκτητοῦ. Ὁρθότερον μάλιστα εἶναι «παρασποριάρης».

Ἄρα τὸ πρωτότυπον τοῦτο χάραγμα δεόν νὰ ἀναγνωσθῇ μεταφορικῶς εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν ὡς ἑξῆς:

«... εἰς τὸν Ταξιάρχην τῆς σκάφης καὶ ὅποιος φυλάξῃ νὰ ἔχη.... καὶ ἀρίστην τύχην..... ὅστις (δὲ δὲν φυλάξῃ) νὰ πιασθῇ ἐκ κρυολογήματος (νὰ ἀσθενήσῃ) νὰ μὴ ἔχη δύναμιν (πνοὴν)..... Σπύρος..... ἐμμισθος γεωργός, (καταγόμενος) ἐκ τῆς κώμης... (---)»

163

Ἐνταῦθα ἔζησεν ὁ σοφὸς
τοῦ γένους διδάσκαλος καὶ μοναχὸς
ἐν γαλουχήσας ἐν Πνεύματι Κυρίου
τοῦ ἐγαλούχησε, τουτέστι διέθρεψε, πνευματικῶς τοὺς μαθητάς του.

Ἐνταῦθα ἔζησεν ὁ σοφὸς | τοῦ γένους διδάσκαλος καὶ ((αὐ)) μοναχὸς [---
---] | γαλουχήσας ἐν Πνεύματι Κυρίου | τοὺς [----].

Ἐχαράχθη ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ τετάρτου κατὰ σειρὰν κελλίου
τῆς Α. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς Μονῆς Χρυσοστόμου.

Ἀτυχῶς ἐν τῷ ὑπὸ ἐξέτασιν χαράγματι δὲν διεσώθη τὸ ὄνομα τοῦ «σοφοῦ διδασκάλου τοῦ γένους καὶ μοναχοῦ», ὁ ὁποῖος ἐν Πνεύματι Κυρίου «ἐγαλούχησε», τουτέστι διέθρεψε, πνευματικῶς τοὺς μαθητάς του.

Ἐν τῇ εἰρημένῃ Μονῇ ἐλειτούργησεν ἡ Σχολὴ τοῦ Ἁγίου Τάφου μετὰ τὴν μεταφορὰν αὐτῆς ἐκ τῆς ἐν τῇ αὐτῇ νήσῳ Μονῆς τῶν Ἁγίων Ἰωάννου καὶ Στεφάνου⁴.

1. Αὐτόθι, σελ. 51.

2. Αὐτόθι, σελ. 19.

3. Αὐτόθι, σελ. 73.

4. Ἀ. Τρούλλου, Ἱστορικὰ καὶ λαογραφικὰ σημειώματα τῆς Σίφνου, Ἀθῆναι 1956, σελ. 27 κέ.

164

Στις 9^η Ιουλίου
1543 κούρσοι
κτύπησαν τὸ Κάστρον.

Στις 9^η Ιουλίου | 1543 κούρσοι | κτύπησαν τὸ Κάστρον.

Ἐχαράχθη ἐπὶ τῆς Δ. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ ἐν τῷ δευτέρῳ ὀρόφῳ
κελλίου ὀρθομένου πρὸς τὴν Α. πλευρὰν τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς
Μονῆς.

κούρσοι, ἀντὶ κουρσάροι = πειραταί. Κάστρον, τέως πρωτεύουσα τῆς
νήσου.

Ἐκ τοῦ χαράγματος τούτου πληροφορούμεθα τὴν ἄλλοθεν ἄγνωστον
ἡμῖν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦτον ἀποτυχοῦσαν ἐπιδρομὴν πειρατῶν ἐναντίον
τῆς τέως πρωτεύουσας τῆς νήσου.

165

Ἐν μηνὶ Μαρτίῳ 17 τοῦ 1626
κούρσοι ἐπετέθησαν εἰς λιμένα Κάστρον
κυριεύσαντες οἰκίας 14 καὶ διόσαντες
τὰ πέντε ἀπὸ τῶν αἰχμαλώτων 30.

Ἐν μηνὶ Μαρτίῳ 17 τοῦ 1626 | κούρσοι ἐπετέθησαν εἰς λιμένα Κάστρον
| κυριεύσαντες οἰκίας 14 καὶ διόσαντες | τὰ πέντε ἀπὸ τῶν αἰχμαλώτων 30.

Ἀναγράφεται πλησίον τοῦ ἐξετασθέντος ὑπ' ἀριθ. 164 χαράγματος.

κούρσοι, ἀντὶ κουρσάροι = πειραταί.

Ἐκ τοῦ χαράγματος τούτου, οὗ τὸ περιεχόμενον εἶναι ὅμοιον πρὸς τὸ
προηγούμενον, πληροφορούμεθα ἄλλην ἐπ' ἴσης ἄγνωστον πειρατικὴν ἐπι-
δρομὴν, ἐναντίον τοῦ αὐτοῦ χωρίου Κάστρον, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν κατάληψιν

τοῦ λιμένος, ἐκπόρθησιν 14 οἰκιῶν, δῆωσιν τούτων μετὰ τῶν πέριξ καὶ αἰ-
χμαλωσίαν 30 ἀτόμων.

166

Μάχες στο Κάστρο
τῆς Τ.Κ. Αεροναυτοχ.

Μάχες στὸ Κάστρο | <Ἡ>κετικὸς δέομαι ,αχμ' (=1640).

Ἐχαράχθη ἐπὶ τῆς Α. ἐσωτερικῆς πλευρᾶς κελλίου κειμένου ἐπὶ τῆς
Α. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Ὅποῖαι εἶναι αἱ λαβοῦσαι χώραν μάχαι ἐν τῷ Κάστρῳ, δυστυχῶς δὲν
ἀναφέρεται. Ὅμως ἐκ τῆς συντόμου ταύτης «ἐνθυμήσεως» δυνάμεθα νὰ
συμπεράνωμεν, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἀπλῆς τινος μάχης, ἀλλὰ περὶ ἄλλε-
παλλήλων ἐπιθέσεων ἐναντίον τοῦ Κάστρου, ἢ σφοδρότης τῶν ὁποίων ἠνάγ-
κασε τὸν συντάκτην τῆς ἐξεταζομένης ἐνθυμήσεως «ἡκετικὸς» (= ἱκετικῶς)
νὰ προσευχηθῇ ἐν τῷ Ναῷ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

167

1687
Ἐπεσε τὸ Κάστρο
τῆς Ἀθηνῶν

1687 | Ἐπεσε τὸ Κάστρο | τῆς Ἀθήνας.

168

1687
Χαμός στο
Κάστρο τῆς Ἀθηνῶν

1687 | Χαμός στὸ | Κάστρο τῆς Ἀθήνας.

Ἀμφότερα τὰ χαράγματα ταῦτα ἐχαράχθησαν ἐσωτερικῶς ἐπὶ κελλίων τῆς Α. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς (τοῦ Χρυσσοστόμου).

Καὶ διὰ τῶν δύο ὑπ' ὧν χαραγμάτων ἐπιγραμματικῶς διεκτραγωδεῖται ἡ ὑπὸ τῶν Βενετῶν ἄλωση τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, περὶ ἧς εὐρύτερον ἡσχολήθημεν εἰς ἄλλην μελέτην ἡμῶν¹.

169

Ο + Μον φ Β' α' σ' α
+ Χρ' ο' σ' αν' θ' ο,
πε' θ' αν' ε' μ' α' ρ' τ' υ' ς
τῇ φυ' λ' α' κῇ

Ὁ + Μονεμβάσιος | + Χρυσανθος | πέθανε μάρτυς | [[σ]] τῇ φυλακῇ.

Εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ τρίτου κατὰ σειρὰν κελλίου τῆς Α. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Ὁ ἐν τῷ χαράγματι σημειούμενος Ἀρχιερεὺς ἀναφέρεται καὶ ἐν ἐπιγραφῇ τοῦ ,αωια' τοῦ ἐν Δουραλῇ τοῦ δήμου Ἑλους Ναοῦ².

Πρόκειται περὶ ἐθνομάρτυρος, ὅστις ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ἐφυλακίσθη μετὰ τῶν λοιπῶν Ἀρχιερέων καὶ προϋχόντων τῆς Πελοποννήσου ἐν ταῖς φυλακαῖς τῆς Τριπόλεως, ὅπου καὶ ἀπέθανε μαρτυρήσας³.

170

α Χ η ζ Π κ τ ι γ ε ρ ο ς Χ ε ι μ ω ν

,αχπζ' (=1687) Παγερός χειμῶν.

Ἐχαράχθη ἐπὶ κελλίου τῆς Α. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Ὅτι ὁ ἀναγραφόμενος ἐν τῇ ἐπιγραφῇ κατὰ τὸ 1687 χειμῶν ἦτο δριμύς, ἀποδεικνύεται ἐξ ἐνθυμήσεώς τινος, γεγραμμένης ἐν τῇ πρώτῃ σελίδι τοῦ δευτέρου ἐξωφύλλου Τυπικοῦ τῆς ἐν τῷ τέως δήμῳ Καρπενησίου Μο-

1. Ὅρα τὴν ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ἡ ἐν Σαλαμῖνι Ἱερὰ Μονὴ τῆς Φανερωμένης», ἐν Ἀθήναις 1952, σελ. 23-25, μελέτην τοῦ συγγραφέως.

2. Ὅρα Κ. Ζησίου, Σύμμικτα, Ἀθήνησιν 1892, σελ. 9.

3. Ἰδὲ Ἰωσήφ Ζαφειροπούλου, Οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ προϋχοντες ἐντὸς τῆς ἐν Τριπόλει φυλακῆς, Α, σελ. 8 καὶ 67.

νῆς Κουμασίων, ἐχούσης χαρακτηριστικῶς οὕτω: «Εἰς, ἀχρὶς † ἔγινε μέγας χιμὸν σφόδρα ὁμος ἔγινε μέγας παγετὸς καὶ χηρόνη πολλή οπου δὲν το ἔνθη- μίθι τίς πόποτε ἀπο τους παλαιούς ἀνθρώπους»¹.

Ἡ βαρύτης τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος χειμῶνος, καὶ αἱ ἐξ αὐτοῦ ὥς εἰκὸς μεγάλοι κακουχίαι καὶ ἴσως καὶ θάνατοι, ἐκρίθη ἀναγκαῖον νὰ μνημονευθῇ ὑπὸ τοῦ χαρακτοῦ ὥς γεγονὸς ἀπαίσιον, οὗ τὰς πληγὰς δὲν ἐδοκίμασαν οἱ παλαιότεροι.

171

Παῖδες γέροντες γυναῖκες διασωθέντες | τῶν ὀνύχων τοῦ πάνυ αἰμοβόρου
 τῶν ὀνύχων λαῶν ἐν τῷ βορῶ
 Χασεκὴ ἔφθασαν ἀπὸ Ἀθήνας
 Τόχας ἀσθενείας ἐνετίησαν 1789

Παῖδες γέροντες γυναῖκες διασωθέντες | τῶν ὀνύχων τοῦ πάνυ αἰμοβόρου
 | Χασεκὴ ἔφθασαν ἀπὸ Ἀθήνας | λόγῳ ἀσθενείας ἐνετίησαν 1789.

¹Αναγράφεται ἐπὶ κελλίου τῆς Β. πλευρᾶς τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Τὸ ἐν λόγῳ χάραγμα ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπιδημίαν τῆς πανώλους, ἣτις ἐνέσκηψεν εἰς Ἀθήνας καὶ καθ' ἣν ἀπέθανον χίλιοι διακόσιοι Χριστιανοὶ καὶ πεντακόσιοι Τούρκοι².

²Ἐκ τοῦ ἐξεταζομένου χαράγματος λαμβάνομεν τὴν ἄγνωστον μέχρι τοῦ-δε πληροφορίαν, ὅτι ἀγνώστου ἀριθμοῦ κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν καὶ δὴ καὶ «γυναικόπαιδα μετὰ γερόντων» κατέφυγον εἰς Σίφνον, ἵνα σωθῶσιν ἀπὸ τὴν ἐπάρατον ταύτην ἀσθένειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν τυραννικὴν διοίκησιν τοῦ «πάνυ αἰμοβόρου Χασεκῆ»³.

1. Τὴν ἐνθύμησιν ταύτην ἐδημοσίευσε πρῶτος ὁ Π. Πουλίτσας, ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Γ', σελ. 259.

2. Ὅρα Δ. Γ. Καμπούρογλου, Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὰ ἔτη 1775-1795, ἐν Ἀθήναις 1931, σελ. 71.

3. Αὐτόθι.

ΕΝ ΤΗ ΜΗΝΙ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΩ ΣΩΤΗΡΙΟΥ ΞΤΟΥΣ ,ΑΧΝΥ' (=1653) Τῇ ΕΥΛΟΓΙΑ Τῆς
 Ἐκκλησίας ὁμόσαμεν | τὴν τῆς πατρίδος ἐλευθερίαν¹.
 Τῇ 26^ῃ ΓΕΝΟΘΑΝ

Ἐν μηνὶ Φεβρουαρίῳ σωτηρίου ἔτους ,αχνγ' (=1653) τῇ εὐλογίᾳ τῆς
 Ἐκκλησίας ὁμόσαμεν | τὴν τῆς πατρίδος ἐλευθερίαν¹.

¹Εχαράχθη ἐπὶ λίθου εἰς κελλίον τῆς Β. γωνίας τοῦ περιβόλου τῆς
 ἐν Σίφνῳ Μονῆς τοῦ Χρυσοστόμου.

Πρόκειται περὶ λίαν πολυπλόκου τριστίχου συμπλήματος καὶ ἐκ προ-
 θέσεως δυσαναγνώστου ἀλλ' ἀξιολόγου, διότι παρέχει ἡμῖν τὴν ἄλλοθεν
 ἄγνωστον πληροφορίαν, καθ' ἣν κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος
 καὶ δὴ καὶ τριάκοντα ἔξ μόνον ἔτη μετὰ τὴν Τουρκικὴν κατάκτησιν τῆς νή-
 σου ἐν τῷ θρησκευτικῷ αὐτῷ καὶ πνευματικῷ κέντρῳ, τὴν Μονὴν τοῦ
 Χρυσοστόμου, ἐξετράφη ἡ ἰδέα τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ δούλου γένους καὶ
 ἄγνωστοι ἡμῖν πρωτοπόροι τῆς ἀποτινάξεως τοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας «τῇ
 εὐλογίᾳ τῆς Ἐκκλησίας» ὠρκίσθησαν εἰς τὸ ἱερὸν αὐτὸ τέμενος «τὴν τῆς
 πατρίδος ἐλευθερίαν».

Τὸ ὑπ' ὄψιν χάραγμα, ἐκτεθειμένον εἰς τὰ ὄμβρια ὕδατα καὶ μόλις ἐκ
 τῆς φθορᾶς διακρινόμενον, δέον νὰ διαφυλαχθῇ ὡς ἐθνικὸς θησαυρός,
 διότι ὄντως ἀποτελεῖ μνημεῖον ὑπερόχου ἀξίας. Ἐκτὸς ὅμως τούτου ἡ ἐξέ-
 τασις αὐτοῦ μετὰ τινων ἄλλων ἐν τῇ αὐτῇ νήσῳ ἀνευρεθέντων,² ὡς ἐπὶ
 παραδείγματι τοῦ ὑπ' ἀριθ. 136, ὁδηγοῦσιν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ με-
 γάλῃ ἰδέα τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ δούλου Γένους πολὺν πρὸ τῆς Ἑθνεγερ-
 σίας εἶχεν ἐκδηλωθῇ ἐντόνως ἐν τῇ Νήσῳ Σίφνῳ, τῆς ὁποίας ἡ ἀπελευθε-
 ρωτικὴ δρᾶσις παραδόξως εἰς τὰ σχετικὰ τῶν ἱστορικῶν συγγράμματα δὲν
 βλέπομεν νὰ ἐξαίρεται.

1. Τὸ ὑπ' ὄψιν χάραγμα ἐξετάζομεν τελευταῖον λόγῳ τῆς μεγίστης αὐτοῦ
 ἀξίας.

2. Πρβλ. τὰ ὑπ' ἀριθ. 143, 144 καὶ 166 χάραγματα.

Η ΜΟΡΦΗ ΚΑΙ Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΤΗΣ ΓΡΑΦΗΣ ΤΩΝ ΕΝ Τῇ ΠΑΡΟΥΣῃ ΜΕΛΕΤῇ ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΩΝ

Ἐξετάζοντες ἐξ ἐπόψεως γραφῆς τὸ ἐν τῇ παρούσῃ συλλογῇ ἐπιγραφικὸν ὕλικόν, παρατηροῦμεν α) τὴν χρῆσιν τῆς τε μεγαλογραμμάτου καὶ τῆς μικρογραμμάτου γραφῆς, β) δυσαναλογίας γραφῆς ἢ χαράξεως τῶν γραμμάτων, γ) συχνὴν χρῆσιν ἐπιμήσεων καὶ συμπλημάτων, δ) ποικιλίαν μορφῆς τῶν γραμμάτων, ἐκ τῆς ὁποίας ἐν συνδυασμῷ μετὰ τοῦ ρυθμοῦ αὐτῶν συνάγομεν, ὅτι αἱ μὲν ἐπιγραφαὶ ἔχουσιν ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ καλὴν γραφήν, τὰ δὲ πλεῖστα τῶν χαραγμάτων ἀπλὴν καὶ ἡμελημένην, ε) ἐξαίρονται ὠρισμένα γράμματα ὥς τὰ κ, τ, β, φαινόμενον ἀπαντῶν ἐν τῇ γραφῇ τοῦ ΙΑ' καὶ ΙΒ' αἰῶνος, ὅπως καὶ αἱ τολμηραὶ, δύναται τις εἰπεῖν, βραχυγραφίαι¹. Ἐξαίρεται ἐπ' ἴσης τὸ ἀρχικὸν γράμμα τοῦ κειμένου, ὅπερ παρατηρεῖται ἀπὸ τοῦ Ι' κυρίως αἰῶνος ἐν Μεσαιωνικοῖς χειρογράφοις². ς) οἱ τόνοι καὶ τὰ πνεύματα δὲν τίθενται πάντοτε ἢ τίθενται ἀκανονίστως, ἂν καὶ ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος εἶναι γνωστόν, ὅτι αὐστηρῶς καθορίζεται τὸ μέχρι σήμερον ἰσχύον σύστημα τῆς θέσεως αὐτῶν³, ζ) ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἐπιγραφικῷ ὕλικῷ δὲν εἶναι ἀσυνήθης ὁ καὶ ἐν ἀρχαίαις Ἑλληνικαῖς ἐπιγραφαῖς παρατηρούμενος χωρισμὸς τῶν λέξεων διὰ σημείων προτιμωμένων τῶν δύο (:), τριῶν (:), ἐνίοτε δὲ καὶ τεσσάρων (:) στιγμῶν⁴.

-
1. Πρβλ. Ἀ. Σιγάλα μνημον. ἔργ., σελ. 308.
 2. Αὐτόθι, σελ. 305.
 3. Ὅρα Ἀ. Σιγάλα μνημον. ἔργ., σελ. 277.
 4. Αὐτόθι.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἐκ τῶν ἑκατὸν ἑβδομήκοντα δύο ἐπιγραφῶν καὶ χαραγμάτων (53+119), ἅτινα ἀπετέλεσαν τὸ ὑποκείμενον τῆς παρούσης διατριβῆς, μόνον δύο ἐπιγραφαὶ (αἱ ὑπ' ἀριθ. 59 καὶ 60) ἦσαν γνωσταί, ἅπαν δὲ τὸ ὑπόλοιπον ἐπιγραφικὸν ὕλικόν (τουτέστι 51 ἐπιγραφαὶ καὶ 119 χαραγμάτων) ἦτο τελείως ἄγνωστον, οὐδενὸς ἐπιληφθέντος μέχρι σήμερον τῆς συλλογῆς καὶ ἐκδόσεως αὐτοῦ. Διὰ τοῦ προσφερθέντος νέου τούτου ἐπιγραφικοῦ ὕλικου:

- 1) Ἐξηκριβώθη ἡ ἡλικία 17 Ναῶν.
- 2) Καθωρίσθη ἡ ἡλικία τῶν τοιχογραφιῶν 5 Ναῶν.
- 3) Ἐγνώσθη ἡ ὀνομασία 8 Ναῶν, ὧν οἱ τιμώμενοι Ἅγιοι ἡγνοοῦντο.
- 4) Ἀνευρέθη τὸ Ὄστεοφυλάκιον τῆς Βυζαντινῆς οἰκογενείας τῶν Βρυενγίων.

5) Ἀπεκαλύφθη τὸ ὄνομα τοῦ ἱστορήσαντός ποτε τὸ Καθολικὸν τῆς ἐν Σίφνῳ Μονῆς Φυρόγια καὶ προσδιωρίσθη ἡ προέλευσις φορητῶν εἰκόνων τοῦ Τέμπλου τοῦ ἐν Παλαιαχώρᾳ Αἰγίνης Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ἁγίου Διονυσίου.

6) Διωρθώθη ἡ ἀνάγνωσις δύο ἐπιγραφῶν, αἱ ὁποῖαι ἐσφαλμένως εἶχον ἀναγνωσθῆ καὶ δημοσιευθῆ.

7) Προσδιωρίσθη τὸ Πυλῶριον, ἡ Βιβλιοθήκη καὶ τὸ Φωτάναμα τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Μονῆς Ἀγνοῦντος.

8) Ἔρχονται εἰς φῶς ἄγνωστα ἄλλοθεν στοιχεῖα περὶ ἐπισκέψεων καὶ Ἱεροπραξιῶν εἰς διαφόρους Ναοὺς τῆς Ἑλλάδος Κληρικῶν, Ἐπισκόπων, Πατριαρχῶν, ὡς καὶ περὶ ἐπισκέψεων Περιηγητῶν καὶ ἱστορικῶν τινων προσώπων.

9) Ἀναφέρονται Βυζαντινὰ ἐπαγγέλματα, ὀνόματα, ὡς καὶ μετατροπαὶ ἐπισήμων Βυζαντινῶν ἐπωνύμων εἰς κύρια ὀνόματα.

10) Στιγματίζεται ἡ περὶ τὰ δόγματα παλιμβουλία τοῦ ἐξορισθέντος εἰς Τένεδον Πατριάρχου Κυρίλλου Β' μετὰ ἑξαήμερον Πατριαρχίαν.

11) Προστίθεται εἰς τὸν ἑλλιπῆ Ἐπισκοπικὸν κατάλογον Τροιζηνίας-Δαμαλᾶ ἐν εἰσέτι ὄνομα ἀγνώστου μέχρι τοῦ νῦν Ἐπισκόπου μετὰ χρονολογίας.

12) Ἀποκαλύπτεται ἐν εἰσέτι δεῖγμα ἐκ τῶν μὴ συνηθιζομένων τῆς διὰ τοῦ γραμματος (N) βραχυγραφίας τῆς Ἰνδικτιῶνος καὶ ἐν δεῖγμα τοῦ καλουμένου Μαγικοῦ τετραγώνου.

13) Μνημονεύονται μεγάλοι θεομηνίοι (σεισμοί, ναυάγια, επιδημίες και θανατηφόροι ασθένειαι, πλήμυραι κ.ά.).

14) Αναγράφονται άγνωστοι άλλοθεν επιδρομαί «κουρσάρων» μετά βαρυντάτων καταστροφών και φρικτών απαγωγών.

15) Καθίστανται γνωσταί πιέσεις και διωγμοί των Φράγκων Ένετών και του Μοροζίνη προς προσηλυτισμόν των Όρθοδόξων Χριστιανών και του Κλήρου.

16) Έρχονται εις φώς άγνωστοι μέχρι τουδε συρράξεις Έλλήνων και Τούρκων, ως και άγριαι σφαγαί ενεργηθεΐσαι υπό των βαρβάρων, καθ' ός έμαρτύρησαν ό Άγιος Άναστάσιος ό Ναυπλιεύς, ό Επίσκοπος Μονεμβασίας Χρύσανθος και άπηγχονίσθη ό διδάσκαλος της Ίεράς Μονής Άστερίου.

17) Σημειούται ή προκαλέσασα άφατον θλίψιν κατάληψις της Ίερουσαλήμ υπό του Έγιούπ.

18) Παρέχεται ή χρονολογία συμπίπτουσα σχεδόν προς την Άλωσιν της Βασιλίδος του περι «Μαρμαρωμένου Βασιλιά» θρόλου και ούτω καταπίπτει ως πεπλανημένη ή θεωρία ότι ούτος ήτο δηθεν πλάσμα του ΙΗ' ή ΙΘ' αιώνος.

19) Ιστοροούνται αί πλήξασαι τό γένος συμφοραί, τινές των οποίων ανεγράφησαν δυσαναγνώστως, ίνα μη υποπέσωσιν εις την αντίληψιν των τυράννων.

20) Παρέχεται ή αξιόλογος και επ' ίσης ή άγνωστος μέχρι τουδε πληροφορία, καθ' ήν τριάκοντα έξ μόνον έτη μετά την Τουρκικήν κατάκτησιν της νήσου Σίφνου, ήτοι τω 1653, έξετράφη έν τη εκεί Μονή του Χρυσοστόμου ή ιδέα της απελευθερώσεως του δούλου γένους υπό τας εύλογίας της πρωτοστατούσης εις τόν άγώνα Έκκλησίας.

Τό περι ού ό λόγος επιγραφικόν ύλικόν δέν είναι άσχετον προς τους διαφόρους κλάδους της Θεολογικής έπιστήμης. Τοϋτο δύναται τις νά ίδη αναδιφών τας σελίδας της ήμετέρας πραγματείας.

Διά της παραθέσεως τούτου διακηρύσσονται **οϋ κατά σοφίαν σαρκικήν, άλλ' έν απλότητι, αγιότητι και ειλικρινεία :**

α) Αί των δογμάτων της πίστεως αλήθειαι διατηροΰσαι άπαρασαλεύτως την διά μέσου των αιώνων άκεραιότητά των, τό αναλλοίωτον και άμετάβλητον αυτών, παρά τας καταβληθείσας υπό των έχθρών της Όρθοδοξίας προσπαθείας προς προσηλυτισμόν των πιστών¹.

β) Εκδηλοΰται ζωηρώς ό βαθύς σεβασμός των πιστών προς τας αρχάς της Χριστιανικής ήθικης και ή συνεχής τάσις της έφαρμογής αυτών έν τω

1. Όρα τας επιγραφάς υπ' αριθ. 19, 25, 38, 45, 63, 64, 65, 66, 77, 92, 103, 127, 139, 140, 141, 148, 149, 150 κ.ά. ως και την υπ' αριθ. 1 υποσημείωσιν της 70ης επιγραφής.

βίω, ὑπὸ τὴν ὥθησιν τῆς ἐλεγχούσης τὰς ἁμαρτίας μας καὶ καθιστώσης ἀναγκαίαν τὴν ἀπολύτρωσιν Χριστιανικῆς συνειδήσεως¹.

γ) Διεγείρεται αὐθορμήτως τὸ Θρησκευτικὸν συναίσθημα ἐν ἀνάγκαις ἰδίᾳ καὶ θλίψεσιν, ἐκδηλούμενον μετὰ θέρμης πολλῆς καὶ ὁδύνης δι' εὐχῶν, δεήσεων, παρακλήσεων, ἐπικλήσεων, εὐχαριστιῶν πρὸς τὸν δοτῆρα παντὸς ἀγαθοῦ Θεόν, τὴν τῶν χειμαζομένων ἐλπίδα καὶ ρυομένην ἀπὸ πάσης κακώσεως Θεομήτορα καὶ τοὺς παρηγοσίαν ἔχοντας καὶ πρεσβεύοντας ὑπὲρ ἡμῶν Ἀγίους.

Οὕτω ἱκανὸν τῶν ἐπιγραφῶν καὶ χαραγμάτων ὕλικὸν ἀρρήκτως συναπτεται μετὰ τῆς λατρείας, ἧς ἡ ἐρμηνεία καὶ ἡ συστηματικὴ ἀνάπτυξις ἀποτελεῖ ἀντικείμενον ἰδίου κλάδου τῆς Θεολογίας².

δ) Πλουτίζεται ἱκανῶς δι' ἀγνώστων μέχρι σήμερον πληροφοριῶν ἢ τε Ἑκκλησιαστικῇ καὶ Ἑθνικῇ Ἱστορίᾳ καὶ φυγαδεύονται ἐν πολλοῖς τὰ σκότη, τὰ ὅποια ἐπισωρεύουσιν οἱ ἀπαύστως κυλιόμενοι εἰς τὰς ἀβύσσους τῶν χρόνων αἰῶνες³.

Καὶ ε) αἶρονται ἱκαναὶ δυσχέρειαι δυσεπιλύτων προβλημάτων, γεννωμένων ἐν τῇ ἐρευνῇ καὶ ἀποκαλύπτει παλαιῶν μνημείων καὶ οὕτω ἐμφανίζεται πρὸ τῶν ὀμμάτων μας τὸ παρελθόν, διὰ τῶν λαλούντων εὐγλώττως ἐν σιωπῇ ἔργων του, ἡ γνῶσις τῶν ὁποίων ὡς μαρτυρία πολιτισμοῦ ἀποτελεῖ κυρίαν ἐνασχόλησιν τῆς Ἀρχαιολογίας⁴.

Τὰ ἀνωτέρω ἔχων ὑπ' ὄψιν ὁ συγγραφεὺς θὰ ἐθεώρῃ ἑαυτὸν εὐτυχῇ, ἐὰν ἡ παροῦσα μελέτη γίνῃ αἰτία συστηματικῆς περισυλλογῆς, ἐξετάσεως καὶ ἐρεῦνης τοῦ ἐπιγραφικοῦ ὕλικου, τὸ ὅποιον ὁσημέραι φθείρεται ὑπὸ τοῦ πανδαμάτορος χρόνου καὶ ἰδίᾳ ὑπὸ τῆς καταστρεπτικῆς μανίας τῶν ἀγνοούντων τὴν ἀξίαν τῶν ἀνακαινιστῶν, ἐπιτρόπων Ναῶν, καὶ τῶν σημειούντων ἐκ τυφλῆς εὐλαβείας τὰ ὀνόματά των ἐπὶ τῶν τοιχογραφιῶν προσκυνητῶν⁵. Ὁμολογουμένως δὲ ἡ Πατρις ἡμῶν εἶναι ἡ μόνη χώρα, ἣτις γέμει ἐπιγραφῶν καὶ χαραγμάτων, ἅτινα ἴστανται ἀπαρατήρητα εἰς πλείστους Ναοὺς καὶ ἡρειπωμένα Ναῦδρια ἢ μοναστηριακὰ συγκροτήματα ἀπὸ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Γένους.

1. Ὅρα τὰς ἐπιγραφὰς ὑπ' ἀριθ. 4, 5, 28, 53, 69, 75, 76, 79, 146 κἄ.

2. Ὅρα τὰς ἐπιγραφὰς ὑπ' ἀριθ. 2, 18, 22, 23, 29, 31, 33, 36, 43, 52, 63, 64, 65, 66, 69, 71, 73, 89, 92, 102, 103, 114, 119, 128, 134, 137, 138, 146 κἄ.

3. Ὅρα τὰς ἐπιγραφὰς ὑπ' ἀριθ. 2, 6, 7, 11, 12, 15, 16, 21, 35, 37, 38, 39, 42, 44, 51, 52, 56, 57, 61, 68, 80, 84, 90, 93, 96, 99, 104, 105, 108, 109, 116, 117, 118, 119, 136, 137, 138, 142, 143, 144, 161, 166, 167, 168, 169, 171, 172.

4. Ὅρα τὰς ἐπιγραφὰς ὑπ' ἀριθ. 14, 19, 20, 28, 30, 32, 35, 39, 41, 46, 48, 49, 50, 54, 55, 57, 59, 60, 67, 75, 78, 80, 81, 94, 101, 107, 110, 111, 112, 113, 122, 123, 130, 131, 132, 151, 153, 155, 156, 161 κἄ.

5. Πρβλ. Γ. Σωτηρίου, Ἀρχαιολογία τῆς Χριστιανικῆς τέχνης καὶ Ἑλληνικῇ Χριστιανικῇ ἐπιγραφικῇ (λόγος ἐναρκτήριος), Ἀθῆναι 1925, σελ. 5.

Ἐν κατακλείδι κρίνομεν ἐπίκαιρον νὰ ἐπαναλάβωμεν τὴν περὶ τῆς σημασίας τῆς ἐπιγραφικῆς γνώμην τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἐπιγραφικοῦ ἀνδρὸς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἀειμνήστου καθηγητοῦ Ἀποστ. Ἀρβανιτοπούλου :

Ἡ ἐπιγραφικὴ, ὡς ἐπιστήμη παρέσχε μεγίστην συμβολὴν εἰς πάσας τὰς ἄλλας ἐπιστήμας καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ ἀρχαιολογίαν. Οὕτως ἡ διάσωσις ἐπιγραφῶν ὑφ' ἡμῶν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, ἀποτελεῖ ἐν τῶν ἱερωτάτων καθηκόντων μας, πᾶς δὲ πολίτης συντελῶν εἰς τὴν ὑπόδειξιν καὶ διαφύλαξιν οἰασδήποτε ἐπιγραφῆς, ἔστω καὶ ἐνὸς στίχου καὶ μιᾶς λέξεως, προσφέρει μεγάλην ὑπηρεσίαν εἰς τὴν Πατρίδα καὶ τὴν Ἑπιστήμην¹.

1. Ὅρα Ἀ. Σ. Ἀρβανιτοπούλου, Ἑπιγραφικὴ, ἄρθρον ἐν Ἑγκυκλοπαιδικῷ Λεξικῷ Ἑλευθερουδάκη, τόμ. Ε', σελ. 693. Πρβλ. καὶ Ἀ. Παπαδοπούλου — Παλαιού, Ἀρχαῖαι Ἑλληνικαὶ Ἑπιγραφαὶ (ἔκδοσις Παπύρου, ἀριθ. 83), ἐν Ἀθήναις 1940, σελ. 5 καὶ σελ. 38. Ἰδὲ καὶ Γ. Σωτηρίου μνημον. ἔργ. ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 6 - 7.

ΠΗΓΑΙ ΚΑΙ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

Α' ΠΗΓΑΙ

René Aigrain, Manuel d'épigraphie chrétienne, Paris 1912.

Α. Σ. Ἀρβανιτοπούλου, Ἐπιγραφική, Ἀθήνησιν 1937.

C. M. Kaufmann, Handbuch der altchristlichen Epigraphik, Freiburg I. B. 1917.

V. Gardthausen, Das alte monogramm Leipzig 1924.

Corpus Inscriptionum Graecarum, auctoritate et impensis Academiae Litterarum Regiae Borussicae ex Materia ab Augusto Boeckhio et Ioanne Franzio collecta et ab hoc ex parte digesta et pertractata ediderunt Ernestus Curtius et Adolphus Kirchhoff, Indices subiecit Hermanus Roehl Volumen Quartum Pars XXXIX inscriptiones locorum incertorum Pars XL Inscriptiones Christianae Indices. Berolini ex officina Academica (G. Vogt) Vendit G. Reimeri Libraria MDCCCLXXI. II (Τόμ. Δ').

Inscriptiones Graecae, Consilio et auctoritate Academiae Litterarum Regiae Borussicae. Editae Volumen XII. Inscriptiones Insularum maris Aegaei praeter delum fasciculi V pars prior. Inscriptiones Cycladum praeter tenum. Edidit Fridericus Hiller de Gaertringen. Berolini apud Georgium Reimerum MCM III.

Inscriptiones Cycladum Pars prior.

Corpus der Griechisch—Christlichen Inschriften von Hellas Herausgegeben von H. Lietzmann, Nicos A. Bees, und G. Sotiriou Athen 1941.

Corpus Inscriptionum Atticarum consilio et Auctoritate Academiae Litterarum Regiae Borussicae.

Corpus Inscriptionum Latinarum, τόμ. Δ'.

Larfeld, Griechische Epigraphik (β' έκδ. 1892) καὶ Handbuch der griech. Epigraphik (1902).

Carucchi, Epigrafia christiana, trattato elementare, Milano 1910.

Ἐδ. Θόμψωνος, Ἐγχειρίδιον Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς Παλαιογραφίας (Μετάφρασις Σ. Λάμπρου), ἐν Ἀθήναις 1903.

Α. Σιγάλα, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Γραφῆς, Θεσσαλονίκη 1934.

Β' ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΘΕΝΤΑ ΛΕΞΙΚΑ

F. Cabrol, Dictionnaire d'Archeologie Chretienne et de Liturgie.

Ἀλ. Ραγκαβῆ, Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογίας, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1888.

Οὐλλιέλμον Σμίθ, Λεξικὸν τῶν Ἑλληνικῶν καὶ Ρωμαϊκῶν Ἀρχαιοτήτων, ὑπὸ Σωκρ. Τσιβανοπούλου, ἔκδοσις Εὐαγ. Κοφινιώτου, ἐν Ἀθήναις 1890.

Γ. Κωνσταντίνου, Λεξικὸν τῶν Ἁγίων Γραφῶν (Ἱστορικόν, Ἐθνολογικόν, Ἀρχαιολογικόν, Θεολογικόν κλπ.), ἐν Ἀθήναις 1888.

Σ. Εὐστρατιάδου, Λεξικὸν τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1910.

D. Hans Lietzmann, Sammlung Göschens Zeitrechnung der römischen Kaiserzeit des Mittelalters und der Neuzeit für die Jahre, 1 - 2000 nach Christus.

Λίντεσκοι, Λεξικὸν Ἑλληνικῆς Γλώσσης, μετάφρασις Ἀθ. Σακελλαρίου, τόμ. 1 - 4.

Σκαρλάτου Δ. τοῦ Βυζαντίου, Λεξικὸν Ἑλληνικῆς Γλώσσης, ἐν Ἀθήναις 1884.

Κρουσίον, Λεξικὸν Ὀμηρικόν, ἐπεκταθὲν καὶ διορθωθὲν ὑπὸ Σ. Σέιλερ, διασκευασθὲν δὲ ὑπὸ Ι. Πανταζίδου, ἐκ τῆς ἑκτῆς Γερμανικῆς ἐκδόσεως, ἔκδοσις ὀγδόη στερεότυπος, ἐν Ἀθήναις 1893.

Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεΐα, ἔκδοσις Πυρσοῦ.

Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν **Ἐλευθερουδάκη**.

Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν **Ἡλίου**.

Γ' ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

Ἀθηναγόρα, Μητροπολίτου Παραμυθίας καὶ Φιλιατῶν, Ὁ Θεσμός τῶν Συγκέλλων ἐν τῷ Οἰκουμένικῳ Πατριαρχείῳ (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. 5').

Π. Ἀραβαντινοῦ, Ἡπειρωτικὸν Γλωσσάριον, ἐν Ἀθήναις 1909.

J. Aymon, Monuments authentiques de la Religion de Grèce, 1708.

A. Vasiliev, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αυτοκρατορίας, μετάφρασις Δημοσθ. Σαβράμη, τόμ. 1 - 3, Ἀθῆναι 1954.

Ν. Βέη, Τὸ ἔτος τῆς τελευτῆς τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ (ἐν Περιοδ. «Ἀθηνᾶ», 16, 1904).

Ν. Βέη, Νεαὶ μαρτυρίαι περὶ τοῦ ἔτους τελευτῆς Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ (ἐν Περιοδ. «Ἀθηνᾶ», 18, 1906).

Ν. Βέη, Περὶ τοῦ ἱστορημένου χρησμολογίου τῆς κρατικῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βερολίνου (Codex Graecus fol. 62 - 297) καὶ τοῦ θρύλου τοῦ Μαρωμένου βασιλιᾶ (ἐν Πρακτ. τῆς ΧΑΕ τῶν ἐτῶν 1934 - 1936, τόμ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1938).

- Ι. Βογιατζίδου**, Νεοελληνικά ανέκδοτα (ἐν Δελτίῳ τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρ. τῆς Ἑλλάδος, τόμ. 8ος, ἐν Ἀθήναις 1923).
- Wulff**, Altchristliche und Byzantinische Kunst II, Berlin 1909.
- Βυζαντίου**, Κωνσταντινούπολις, τόμ. Β'.
- Millar Burrows**, What mean these stones? New Haven 1941.
- J. Braun**, Der christliche Altar 1 (München 1924).
- Μ. Γεδεών**, Πατριαρχικοὶ πίνακες.
- Μ. Γεδεών**, Ἑγγραφοὶ λίθοι καὶ κεράμια.
- Μ. Γεδεών**, Κανονικαὶ Διατάξεις.
- Ἱ. Γενναδίου**, Καισαριανή, Ἀθήναι 1930.
- E. Gerland**, Histoire de la Noblesse Cretoise, Παρίσι 1907.
- G. Gerola**, Monumenti Veneti dell'Isola di Creta, 11, Βενετία 1908.
- Ν. Γιαννοπούλου**, Ἡ ἐπὶ τοῦ Πηλίου Μονὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. ΙΑ').
- Μ. Γκητάκου**, Ἡ ἐν Σαλαμῖνι Ἱερὰ Μονὴ τῆς Φανερωμένης, ἐν Ἀθήναις 1952.
- Μ. Γκητάκου**, Ὁ ἐν ἐλαιῶνι τῶν Μεγάρων Βυζαντινὸς Ναὸς τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ, ἐν Ἀθήναις 1953.
- Μ. Γκητάκου**, Ὁ ἐν Νέᾳ Ἐπιδαύρῳ Ἱερὸς Ναὸς τοῦ Ὁσίου Μιχαὴλ τῶν Συννάδων, ἐν Ἀθήναις 1954.
- Μ. Γκητάκου**, Ἡ ἐν Ἀμαρουσίῳ μονόκλιτος καμαροσκέπαστος βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Πέλικα, ἐν Ἀθήναις 1956.
- Μ. Γκητάκου**, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην καὶ ἐρμηνείαν τῶν Ἀκιδωγραφημάτων, ἐν Ἀθήναις 1956.
- Καρ. Γκιών**, Ἱστορία τῆς νήσου Σίφνου, ἐν Ἀθήναις 1876.
- H. Grégoire**, Recueil des inscriptions — Grecques, Chretiennes d'Asie Mineure, Paris 1922.
- F. Grosser**, Ein neuer Vorschlag zur Deutung der Sator — Formel (ἐν ARW 1926).
- H. Grossi**, Trattato di epigrafia christiana Latina e greca di mondo romano o occidentale, Roma 1920.
- Hippilyte Delehay**, Deux typica byzantinis, Bruxelles 1921.
- F. Dölger**, Facsimiles byzantinischen Kaiserurkunden (München) 1931.
- Fr. Dölger**, Ein litterarischer und diplomatischer Fläscher des 16 Jahrhunderts 1936.
- Στ. Δραγοῦμη**, Τοπογραφικὰ καὶ ἐπιγραφικὰ Κηφισιάς (ἐν Ἀρχαιολογ. Ἐφημερ. ἔτους 1906).
- Κ. Δουβοννιώτου**, Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τῆς Μητροπόλεως Λαρίσης (ἐν Ἱερ. Συνδέσμῳ, ἔτους 1916, ἀριθ. φύλ. 279).

Τρ. Εὐαγγελίδου, Αινίγματα Πατριαρχου Ἀλεξανδρείας Γερασίου τοῦ Σπαρταλιώτου (ἐν Περιόδ. «Ρωμανὸς ὁ Μελωδός», τόμ. Α').

Δ. Ζακυθηνού, Ἀνέκδοτα Πατριαρχικά καὶ Ἐκκλησιαστικά Γράμματα περὶ τῶν Μονῶν τῶν Μετεώρων, Ἀθήναι 1938.

Κ. Ζησίου, Ἐπιγραφαὶ Χριστιανικῶν χρόνων τῆς Ἑλλάδος (ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Βυζαντίδος), ἐν Ἀθήναις 1909.

Κ. Ζησίου, Σύμμικτα, Ἀθήνησιν 1892.

Κ. Ζησίου, Ἀλωσις τῆς Πόλεως, ἐν Ἀθήναις 1907.

Παντ. Ζωγράφου, Χριστιανικὴ Εὐβοία (ἐν Δελτίῳ τῆς ΧΑΕ, περ. Β', τόμ. Δ', ἐν Ἀθήναις 1927).

Δ. Ζῶη, Μέλη τῆς Βυζαντινῆς οἰκογενείας Καλέκα ἐν Κερκύρα καὶ Ζακύνθῳ (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. ΙΓ').

Γ. Ζώρα, Ἡ Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ Βασιλεία Μωάμεθ Β' τοῦ Κατακτητοῦ. Κατὰ τὸν ἀνέκδοτον Ἑλλήν. Βαρβερινὸν Κώδικα 111 τῆς Βατικανῆς βιβλιοθήκης (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. ΚΒ').

De Jerphanion, Recherches de science religieuse XXV, 1935.

Jirecek, Geschichte der Serben Gotha 1911, τόμ. Α'.

Π. Καλονάρου, Τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως (1940).

Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων, τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1890.

Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Μνημεῖα τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων.

Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Αἱ Ἀθήναι κατὰ τὰ ἔτη 1775-1795, ἐν Ἀθήναις 1931.

Gasnat, Cours d' epigraphie Latine, 1914.

D. Gerge, Glossarium mediae et infimae graecitatis, Leipzig.

Π. Καρολίδου, Σύγχρονος Ἱστορία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ 1821 μέχρι 1921, τόμ. Δ', ἐν Ἀθήναις 1924.

Νικ. Κατράμη, Ἀρχιεπισκόπου Ζακύνθου, Φιλολογικὰ Ἀνάλεκτα, ἐν Ζακύνθῳ 1880.

Ἀ. Κεραμοπούλλου, Ἐπιγραφὴ ἀπὸ τοὺς Σάλωνες τῆς Αἰγίνης (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. ΙΑ').

Ἀννης Κομνηνῆς, «Ἀλεξιάς», ἔκδοσις Παύρου, τεύχος Α', ἀριθ. 26, ἀρχαῖον κείμενον, εἰσαγωγή καθηγητοῦ Ἰωάν. Παπαδοπούλου, μετάφρασις, σημειώσεις, Ν. Κωνσταντοπούλου, τεύχ. Β', ἀριθ. 47 καὶ τεύχ. Γ', ἀριθ. 117, ἀρχαῖον κείμενον, εἰσαγωγή, μετάφρασις, σημειώσεις Ν. Κ. Κωνσταντοπούλου.

O. Kern, Inscriptiones Graeciae, Tabulae in usum scholarum VII, Bonnae 1913.

C. F. Clorg, Heinrich, Griechischebyzantinische Sprachsbücher.

H. O. Coxe, Catalogi codicum manuscriptorum, τόμ. Α'.

- Φ. Κουκουλέ**, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. 1 - 5.
- Φ. Κουκουλέ**, Βυζαντινῶν τινῶν ἐπιθέτων σημασία καὶ ὀρθογραφία (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Ε').
- Φ. Κουκουλέ**, Ἐκ τοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν.
- Φ. Κουκουλέ**, Κατάλογος τῶν ἐπιθέτων τῆς Παναγίας (ἐν Ἡμερολ. Μεγάλης Ἑλλάδος 1931).
- Ch. Craux**, Rapport sur les manuscrits grecs de Copenhague (ἐν Archives des missions scientifiques et littéraires, IIIème série), 1880.
- Γ. Κρέμου**, Προσκυνητάριον τῆς ἐν Φωκίδι Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά, Ἀθῆναι 1874-1880, τόμ Γ'.
- Κρουμβάχερ**, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας, τόμ. Β', ἔκδοσις Παπύρου.
- Le Quien**, Oriens Christianus, Paris 1740.
- Γ. Δαμπάκη**, Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογία τῆς Μονῆς Δαφνίου, ἐν Ἀθῆναις 1889.
- Σ. Λάμπρου**, Ἱστορία τόμ. (Α' καὶ Β').
- Σ. Λάμπρου**, Catalogue of the Greek manuscripts on Mount Athos, ἔκδοσις Κανταβριγίας (τόμ. Β').
- Σ. Λάμπρου**, Μικταὶ Σελίδες, ἐν Ἀθῆναις 1905.
- Σ. Λάμπρου**, Βραχέα Χρονικά (Ἀθῆναι 1932 - 1933).
- Μιχ. Δαμπρυνίδου**, Ἡ Ναυπλία, Ἀθῆναι (ἄνευ χρονολογίας).
- Larglois**, Le mont Athos.
- Ém. Legrand**, Bibliographie Hellénique du XVIIème siècle.
- Ἀντ. Διγνοῦ**, Ἀρχεῖον τῆς Κοινότητος Ὑδρας, τόμ. Θ', ἐν Πειραιεῖ 1927.
- Lingenthal**, Jus Graeco—romanum, τόμ. Γ'.
- Σ. Δογιωτίδου**, Ἡ ἀρπαγὴ τῆς Αἰγίνης, Ἀθῆναι 1865 (τύπ. Μανρομμάτη).
- H. G. Lolling**, Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθῆναις Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου, ἐκδιδόμενος ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (ἐπιμελεῖα P. Wolters), ἐν Ἀθῆναις 1899.
- Ζ. Μαθᾶ**, Κατάλογος ἱστορικὸς τῶν πρώτων Ἐπισκόπων καὶ ἐφεξῆς Πατριαρχῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀγίας καὶ Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἔκδοσις Β', ἐν Ἀθῆναις 1844.
- D. Martène**, Thesaurus novus anecdotorum, τόμ. IV, col. 1453. Revue Archéol. T. 24.
- Εὐθ. Μαστροκώστα**, Κτητορικὴ ἐπιγραφή Ἀγίας Μονῆς Δωρίδος (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. ΚΓ', Κανίσκιον εἰς Φ. Κουκουλέν).
- Migne**, (PG) Ἑλληνικὴ Πατρολογία.
- Migne**, (PL) Λατινικὴ Πατρολογία.
- Miklosich — Müller**, Acta et diplomata, τόμ. Ε'.

Ουίλλιαμ Μίλλερ, Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι (1204 - 1560), μετάφρασις Σ. Λάμπρου, 1909 - 1910.

G. Millet, I. Pargoire et S. Petit, Recueil des inscriptions chretiennes de l' Athos. I partie, Paris 1904 (ἐν τῇ Bibliothèque des Écoles françaises d' Athènes et de Rome, fasc. quatre - vingt - onze).

G. Millet, L' école Grecque dans l' architecture Byzantine, Paris 1916.

G. Millet, Le Monastère de Daphni, Paris 1899.

Nik. Müller, ἐν Real—enc. für frot. Th. und Kirche, ἐν ἄρθρῳ : Inschriften (christlichen), τόμ. Θ', σελ. 167 — 183.

Ι. Μπαργέα, Τὸ παλαιοχριστιανικὸν θυσιαστήριον, ἐν Ἀθήναις 1940 (ἐναίσιμος ἐπὶ διδακτορίᾳ διατριβή).

Στ. Ξανθουδίδου, Μολύβδιναι βοῦλλαι Κρήτης (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Ε').

Στ. Ξανθουδίδου, Οἱ ἄρχοντες Βαροῦχαι (εἰς Περιοδ. «Παναθήναια» τοῦ ἔτους 1908).

Ἀν. Ὁρλάνδου, Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονική, Ἀθῆναι 1927.

Ἀν. Ὁρλάνδου, Ἡ Μονὴ τῆς Κάτω Παναγίας (ἐν ΑΒΜΕ, τόμ. Β').

Ἀν. Ὁρλάνδου, Τὰ παλάτια καὶ τὰ σπίτια τοῦ Μυστρᾶ (ἐν ΑΒΜΕ, τόμ. Γ').

Ἀν. Ὁρλάνδου, Τὰ Βυζαντινὰ Μνημεῖα τῆς Καστοριάς (ἐν ΑΒΜΕ, τόμ. Δ').

Ἀν. Ὁρλάνδου, Ἡ Ἐπισκοπὴ τοῦ Λαμαλά (ἐν ΑΒΜΕ, τόμ. Ε').

Ἀν. Ὁρλάνδου, Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἄρτης (ἐν Ἀρχαιολ. Δελτίῳ, τόμ. Ε' 1919).

Ἀν. Ὁρλάνδου, Ἡ Μονὴ Βαρνάκῳβας, Ἀθῆναι 1922.

Ἀν. Ὁρλάνδου, Ἡ Ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς Μεσογειακῆς λεκάνης, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1954.

H. Usener, Das Weihnachtsfes t², Bonn 1911.

Πορφυρίου Οὐσπένσκη, Ὀδοιπορία εἰς τὰς Μονὰς τῶν Μετεώρων καὶ Ὀσσης, ἐν Πετρούπολει 1896 (Ρωσιστί).

Ἀ. Παπαγιανοπούλου—Παλαιοῦ, Ἀρχαῖαι Ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαί, ἐν Ἀθήναις 1940 (ἐκδοσις Παπύρου, ἀριθ. 83).

Ι. Παπαδοπούλου, Περὶ τῶν ἀποφράδων ἡμερῶν (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. ΙΗ').

Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἐκδοσις Ε' ὑπὸ Π. Καρολίδου, τόμ. Ε' - Ψ', ἐν Ἀθήναις 1925 (ἐκδοσις Ἑλευθερουδάκη).

Α. Γ. Πασπάτη, Βυζαντινὰ Μελέται, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1877.

Δ. Πασχάλη, Μεσαιωνικαὶ καὶ μεταγενέστεραι ἐπιγραφαὶ τῆς νήσου Ἀνδρου (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Δ').

Δ. Πασχάλη, Μεσαιωνικῶν καὶ μεταγενεστέρων ἐπιγραφῶν τῆς νήσου Ἐνδρου συμπλήρωμα (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Γ').

Ἐμ. Πεξοπούλου, Ἐπιγραφῆς δυσαναγνώστου ἀνάγνωσις (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. ΙΒ').

Ν. Πολίτου, Παροιμίαι, τόμ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1901.

Ν. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α' - Β', ἐν Ἀθήναις 1904.

Ν. Πολίτου, Λαογραφικὰ Σύμμικτα, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1920.

Ν. Πολίτου, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, ἔκδοσις Β', ἐν Ἀθήναις 1925.

Π. Πουλίτσα, Ἐπιγραφαί, ἐνθυμήσεις καὶ σιγίλλια ἐξ Εὐρυτανίας (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Γ').

Π. Πουλίτσα, Ἐπιγραφαὶ καὶ ἐνθυμήσεις ἐκ τῆς βορείου Ἡπείρου (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Ε').

K. Preisendanz, Papyrusfunde und Papyrusforschung, Leipzig 1933.

Th. Pressel, Johannis Tzetzae epistolae, 52.

Γ. Ράλλη καὶ **Π. Ποτλῆ**, Σύνταγμα τῶν Θεῶν καὶ Ἱερῶν Κανόνων, τόμ. Ε', Ἀθήνησιν 1855.

Rott, Kleinasiatische Denkmäler, Leipzig 1908.

K. Σαθά, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, ἐν Ἀθήναις 1868.

Alfons Schneider, Ἡ κτητορικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ Ναυδρίου τῆς Ὁμορφῆς Ἐκκλησιᾶς Αἰγίνης (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Γ').

G. Schlumberger, Sigillographie de l'empire Byzantin, Paris 1884.

G. Schlumberger, Ἡ Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰσαγωγὴ καὶ μετάφρασις Ε. Πρωτοψάλτη (ἐπιμελεία Σ. Ξεφλούδα), Ἀθήναι 1954.

Χρ. Σούλη, Ἡπειρωτικὰ αἰνίγματα (Ἡπειρ. Χρονικά 1).

Σουρμελῆ, Συνοπτικὴ κατὰστασις τῶν Ἀθηνῶν.

Ἀθ. Σπυριδάκι, Βυζαντινὰ αἰνίγματα (Ἐπετηρ. Παρνασσοῦ, 8, καὶ ἐν ΔΙΕΕ, 7).

Β. Στεφανίδου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ἀθήναι 1948.

Γ. Σωτηρίου, Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1942.

Γ. Σωτηρίου, Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα (ἐν Παραρτήματι τοῦ Γ' τόμου τοῦ Ἀρχαιολ. Δελτίου, ἐν Ἀθήναις 1923).

Γ. Σωτηρίου, Ἀνασκαφαὶ τοῦ Ναοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου παρὰ τὸν Ἀρειὸν Πάγον (ἐν Α. Δ. 1916).

Γ. Σωτηρίου, Ἀρχαιολογία τῆς Χριστιανικῆς τέχνης καὶ Ἑλληνικὴ Χριστιανικὴ Ἐπιγραφικὴ (λόγος ἐναρκτήριος εἰς τὸ μάθημα τῆς Ἐκκλ. Ἀρχαιολογίας καὶ Παλαιογραφίας), Ἀθήναι 1925.

Γ. Σωτηρίου, Ὁ Ναὸς τοῦ Θεολόγου τῆς Ἐφέσου (ἐν Α. Δ. 1922).

Γ. Σωτηρίου, Αἱ Χριστιανικαὶ Θῆβαι τῆς Θεσσαλίας (ἐν Ἀρχαιολ. Ἐφημερ. ἔτους 1929).

Γ. Σωτηρίου, Κεიმῆλια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἐν Ἀθήναις 1938.

Γ. Σωτηρίου, Ἡ Ὁμορφή Ἐκκλησιᾶ Αἰγίνης (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Β').

Γ. Σωτηρίου, Βυζαντινὰ Μνημεῖα τῆς Θεσσαλίας ΙΓ' καὶ ΙΔ' αἰῶνος. Ἡ Μονὴ τῆς Ὀλυμπιώτισσης Ἐλασσόνος (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. Δ').

Γ. Σωτηρίου, Τὸ Ἅγιον Ὄρος (ἐκδοσις Γ', Συλλόγου ὠφελίμων βιβλίων).

Γ. Σωτηρίου, Ἡ Ἁγία Σοφία Κωνσταντινουπόλεως, ἐκδοσις Συλλόγου ὠφελίμων βιβλίων.

Γ. Σωτηρίου, Τὸ λεγόμενον ξίφος τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου (ἐν Περιοδ. «Κιβωτός», Μάϊος - Ἰουνίος 1953, ἀριθ. 17 - 18).

Μαρίας Σωτηρίου, Ὁ Ναὸς τῆς Σκριποῦς τῆς Βοιωτίας (ἐν Α. Ε. ἔτους 1931).

Π. Τρεμπέλα, Αἱ τρεῖς Λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις Κώδικας, Ἀθήναι 1935.

Π. Τρεμπέλα, Ἐκλογὴ Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Ὑμνογραφίας, Ἀθήναι 1919, ἐκδοσις Ἀποστολικῆς Διακονίας (ἀριθ. 20).

Π. Τρεμπέλα, Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον, Ἀθήναι 1952.

Σ. Τρικούπη, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ἐκδοσις Β'.

Ν. Τωμαδάκη, Ἡ Ἀλωσις καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Μάρτυς καὶ Ἅγιος τῆς πίστεως καὶ τοῦ ἔθνους (ἐν Περιοδ. «Νέα Ἑστία», Ἰούνιος 1953, τεῦχος 622).

Θ. Φιλαδελφέως, Ἱστορία τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας, τόμ. Α'.

Ἀνδρ. Φυτράκη, Λεῖψανα καὶ τάφοι Μαρτύρων κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας, ἐν Ἀθήναις 1955.

Εὐγενίας Βέη Χατζηδάκη, Ἐκκλησιαστικὰ κεντήματα, Ἀθήναι 1953.

Χρυσοσιόμου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, Οἱ Ἐπίσκοποι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τοὺς μετὰ τὴν Ἀλωσιν χρόνους (ἐν ΕΕΒΣ, τόμ. ΙΖ').

Ἐπὶ δὲ καὶ τινὰ ἐν ταῖς ὑποσημειώσεσι ἀναφερόμενα δευτερεύοντα βοηθήματα.

Π Ι Ν Α Ξ

ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΕΦ' ΩΝ ΑΝΕΥΡΕΘΗ ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΟΝ ΥΛΙΚΟΝ

α) ΕΚ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ
ΜΕΓΑΡΙΔΟΣ

1. Καθολικὸν Μονῆς Δαφνίου
2. Ὁμορφη Ἐκκλησιὰ Γαλατσίου
3. Καθολικὸν Μονῆς Καρέα
4. Καθολικὸν Μονῆς Ἁγίου
Ἰωάννου Θεολόγου
5. Καθολικὸν Μονῆς Καισαριανῆς
6. Καθολικὸν Μονῆς Ἀστέρη
7. Καθολικὸν Μονῆς Νταοῦ Πεν-
τέλης
8. Ναὸς Ἁγίου Ἰωάννου Πέλικα
ἐν Ἀμαρουσίῳ
9. Ναὸς Ἁγίου Ἰωάννου εἰς Ἀ-
χαρνὰς
10. Ναὸς τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ἐν
Μεγάρῳ

β) ΕΚ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΑΙΓΙΝΗΣ

11. Ναὸς Προφήτου Ἡλιοῦ
12. Ναὸς Ἁγίας Ἐλεούσης
13. Ναὸς Ἁγίου Νικολάου τοῦ
Μαύρικα
14. Ὁμορφη Ἐκκλησιὰ
15. Ναὸς τοῦ Σωτῆρος
16. Ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεο-
τόκου ἐν Μεσαργῳ
17. Ναὸς τῆς μεταμορφώσεως ἐν
Σαλώνοις

γ) ΕΚ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΧΩΡΑΣ ΑΙΓΙΝΗΣ

18. Ναὸς Ἁγίου Ἀθανασίου
19. Ναὸς Παναγίας
20. Ναὸς Ἁγίας Βαρβάρας
21. Ναὸς Παναγίας Μεσοσπορι-
τίσης
22. Ναὸς Ἁγίου Δημητρίου
23. Ναὸς Ταξιάρχων

24. Ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως
25. Ναὸς τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης
26. Ναὸς τῆς Παντανάσης
27. Ναὸς τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων
28. Ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου (ἐπὶ
τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ λόφου)
29. Ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου
Προδρόμου
30. Ναὸς τοῦ Ἀρχιστρατήγου Μι-
χαῆλ
31. Ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου (ἐπὶ
τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ λόφου)
32. Ναὸς ἀνώνυμος ἐν ἐρειπίοις
33. Ἀσκητήριον
34. Καθολικὸν Μονῆς Ἁγίου Διο-
νυσίου
35. Καθολικὸν Μονῆς Ἁγίων
Ἀθανασίου καὶ Εὐθυμίου
36. Καθολικὸν Μονῆς Ἁγίας Κυ-
ριακῆς

δ) ΕΞ ΕΛΑΣΣΙΟΝΟΣ, ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ,
ΦΛΩΡΙΝΗΣ

37. Καθολικὸν Μονῆς Ὀλυμπιω-
τίσης ἐν Ἐλασσόνι
38. Ναὸς Ἁγίου Στεφάνου εἰς Κα-
στορίαν
39. Ναὸς Ταξιάρχου εἰς Καστορίαν
40. Ναὸς Γεννήσεως τῆς Θεοτόκου
εἰς Κάτω Κλεινὰς Φλωρίνης

ε) ΕΞ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ ΝΑΥΠΛΙΑΣ

41. Ναὸς Ὁσίου Μιχαῆλ τῶν Συν-
νάδων
42. Ναὸς Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ
Θεολόγου
43. Ναὸς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου

44. Ναὸς Ἀνώνυμος ἐν ἔρειπίοις
 45. Καθολικὸν Μονῆς Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν
 46. Καθολικὸν Μονῆς Ἀγνοῦντος

Γ) ΕΚ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΣΙΦΝΟΥ

47. Ναὸς Ἀγίου Γεωργάκη Ἀπολλωνίας
 48. Ναὸς Παναγίας εἰς Καταβατήν
 49. Ναὸς Ὑπαπαντῆς εἰς Ἀρτεμῶνα
 50. Ναὸς Ἀγίας Αἰκατερίνης εἰς Κάστρον
 51. Ναὸς Ἀγίου Νικολάου εἰς Κάστρον
 52. Ναὸς Ἀγίας Ἐλεούσης εἰς Κάστρον
 53. Ναὸς Ἑπτὰ μαρτύρων εἰς Κάστρον
 54. Καθολικὸν Μονῆς Οὐρανοφόρου
 55. Καθολικὸν Μονῆς Ἀγίου Ἐλευθερίου
 56. Καθολικὸν Μονῆς Ἀγίων Σπυρίδωνος καὶ Φανουρίου
 57. Καθολικὸν Μονῆς Ἀγίων Σώζοντος καὶ Δημητρίου
 58. Καθολικὸν Μονῆς Ἀγίων Ἰω-

- άννου καὶ Στεφάνου
 59. Καθολικὸν Μονῆς Παναγίας τοῦ βουνοῦ
 60. Καθολικὸν Μονῆς Παναγίας τῆς Βρύσης
 61. Καθολικὸν Μονῆς Παναγίας τόσο νερὸ
 62. Καθολικὸν Μονῆς Παναγίας Φυρόγια
 63. Καθολικὸν Μονῆς Παναγίας Χρυσοπηγῆς
 64. Ἀνώνυμος Ναὸς τοῦ μοναστηριακοῦ συγκροτήματος τῆς Μονῆς Βρύσης
 65. Καθολικὸν Μονῆς Προφήτου Ἡλιοῦ
 66. Καθολικὸν Μονῆς Ἀγίου Συμεῶνος
 67. Καθολικὸν Μονῆς Ταξιάρχου τῆς Σκάφης
 68. Καθολικὸν Μονῆς Χρυσοστόμου
 69. Ἀποκεκρουμένος ἀρχαῖος κίων Μονῆς Παναγίας «τόσο νερὸ»
 70. Ἀποκεκρουμένη μαρμαρίνη βάσις
 71. Λειψανοθήκη Μονῆς «Παναγίας τοῦ Βουνοῦ»
 72. Λειψανοθήκη Μονῆς Βρύσης

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Ἀφιέρωσις	Σελίς	5
Πρόλογος	»	7
Εἰσαγωγή	»	9
Πίναξ Ἀρχτικολέξεων	»	13
Πίναξ τῶν διεθνῶς ἐπικρατεστέρων συμβόλων ἐν τῇ μεταγραφῇ τῶν ἐπιγραφῶν	»	14

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΚ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΕΓΑΡΙΔΟΣ

Κεφάλαιον Α΄. Χαράγματα ἐκ τῆς Ἀττικῆς	»	17
Παρ. 1. Μονῆς Δαφνίου	»	17
Παρ. 2. Ὁμορφῆς Ἐκκλησιᾶς Γαλατσίου	»	18
Παρ. 3. Μονῆς Καρέα καὶ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου	»	19
Παρ. 4. Μονῶν Καισαριανῆς καὶ Ἀστέρη	»	21
Παρ. 5. Μονῆς Νταοῦ Πεντέλης	»	24
Παρ. 6. Ναοῦ Ἀγίου Ἰωάννου Πέλικα (Ἀμαρουσίου)	»	26
Παρ. 7. Ναοῦ Ἀγίου Ἰωάννου (Ἀχαρνῶν)	»	28
Κεφάλαιον Β΄. Χαράγματα ἐκ τοῦ ἐν Μεγάροις Ναοῦ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ	»	29

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΚ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΑΙΓΙΝΗΣ

Κεφάλαιον Α΄. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ Ναῶν ἀνιδρυμένων παρὰ τὴν πρὸς Μεσαγρὸν ἄγουσαν ὁδόν	»	38
Παρ. 1. Ναοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ	»	38
Παρ. 2. Ναῶν Ἀγίας Ἐλεούσης, Ἀγίου Νικολάου Μαύρικα, Σωτῆρος καὶ Κοιμήσεως Θεοτόκου (Μεσαγροῦ)	»	40
Κεφάλαιον Β΄. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ τῆς Παλαιαχώρας Αἰγίνης	»	44
Παρ. 1. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ Χριστιανικῶν μνημείων ἀνιδρυμένων ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ λόφου τῆς Παλαιαχώρας	»	44
Παρ. 2. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ Χριστιανικῶν μνημείων ἀνιδρυμένων ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τῆς Παλαιαχώρας	»	56
Παρ. 3. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ Χριστιανικῶν μνημείων τῆς Α. καὶ Ν. πλευρᾶς τῆς Παλαιαχώρας	»	60
Κεφάλαιον Γ΄. Νέα ἀνάγνωσις ἐσφαλμένως ἀναγνωσθεισῶν ἐπιγραφῶν ἐκ τῆς νήσου Αἰγίνης	»	67

ΜΕΡΟΣ Γ'

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΞ ΕΛΑΣΣΟΝΟΣ, ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ
ΚΑΙ ΦΛΩΡΙΝΗΣ

Κεφάλαιον Α'. 'Επιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐξ Ἐλασσόνης καὶ Καστορίας	Σελίς	71
Κεφάλαιον Β'. 'Επιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ τῶν Κάτω Κλεινῶν Φλωρίνης.....	»	79

ΜΕΡΟΣ Δ'

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΚ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΝΕΑΣ
ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ ΝΑΥΠΛΙΑΣ

Κεφάλαιον Α'. 'Επιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ Ναῶν τῆς Ἐπιδαύρου	»	83
Παρ. 1. 'Εκ τοῦ Ναοῦ τοῦ Ὁσίου Μιχαὴλ τῶν Συννάδων	»	83
Παρ. 2. 'Εκ Χριστιανικῶν μνημείων τοῦ Φρουρίου τῆς Νέας Ἐπι- δαύρου	»	85
Κεφάλαιον Β'. 'Επιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ Μονῶν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν καὶ Ἀγνοῦντος	»	96

ΜΕΡΟΣ Ε'

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ ΕΚ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΣΙΦΝΟΥ

Κεφάλαιον Α'. 'Επιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ Ναῶν τῆς Σίφνου	»	104
Παρ. 1. 'Επιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ Ναῶν Ἀπολλωνίας τοῦ Ἀρ- τεμῶνος καὶ τῆς Καταβατῆς.....	»	104
Παρ. 2. 'Επιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ Ναῶν τοῦ Κάστρου.....	»	108
Κεφάλαιον Β'. 'Επιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ Μονῶν τῆν νήσου Σίφνου	»	112
Παρ. 1. 'Εκ τῶν Μονῶν: Ἀγίου Ἐλευθερίου, Ἀγίων Ἰωάννου καὶ Στεφάνου, Ἀγίων Σπυρίδωνος καὶ Φανουρίου, Ἀγίων Σώ- ζοντος καὶ Δημητρίου.....	»	112
Παρ. 2. 'Επιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ τῶν Μονῶν: Παναγίας τοῦ Βουνοῦ, Παναγίας τῆς Βρύσης, Παναγίας τόσο νερό, Πανα- γίας Φυρόγια καὶ Παναγίας Χρυσοπηγῆς	»	116
Παρ. 3. 'Επιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ τῶν Μονῶν: Προφῆτου Ἡλιοῦ, Προφῆτου Συμεῶνος, Ταξιάρχου τῆς Σκάφης καὶ Χρυσοστόμου.	»	133
Ἡ μορφή καὶ ὁ χαρακτήρ τῆς γραφῆς τῶν ἐν τῇ παρουσίᾳ μελέτη ἐπιγραφῶν καὶ χαραγμάτων	»	145
Ἐπίλογος	»	146
Πηγαὶ καὶ βοηθήματα.....	»	150
Πίναξ μνημείων, ἐφ' ᾧ ἀνευρέθη τὸ ἐπιγραφικὸν ὕλικόν.....	»	158
Πίναξ τῶν Περιεχομένων	»	160

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ “ΑΣΤΗΡ,, ΑΛ. & Ε. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
ΛΥΚΟΥΡΓΟΥ 10 — ΑΘΗΝΑΙ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΑΣΤΗΡ,, ΑΔ. & Ε. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
ΛΥΚΟΥΡΓΟΥ 10 — ΑΘΗΝΑΙ

ΜΙΧ. Χ. ΓΚΗΤΑΚΟΥ ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΙ ΜΑΤΑ